

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
**Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών**
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ

ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΙΣΤΟΡΙΑ, ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Το κυνήγι της Αθανασίας: από την αρχαιότητα μέχρι τον 21ο αιώνα»

της

ΛΟΥΚΙΑΣ - ΒΑΡΒΑΡΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

A.M.: 7450822300029

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

- Επιβλέπων μέλος: Τσουκαλάς Γρηγόριος, Επίκουρος Καθηγητής Ιστορίας της Ιατρικής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης
- Συνεπιβλέπων μέλος: Τούτουζας Κωνσταντίνος, Καθηγητής Καρδιολογίας, Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ
- Συνεπιβλέπων μέλος: Καραμάνου Μαριάννα, Καθηγήτρια Επιστημολογίας, Ιστορίας και Ηθικής, Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ

ΑΘΗΝΑ 2024

Δήλωση Συγγραφέα Μεταπτυχιακής Διατριβής

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Νικολάου Λουκία – Βαρβάρα ούσα φοιτήτρια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών με την επωνυμία «**ΙΣΤΟΡΙΑ, ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ**» της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ), δηλώνω ότι: «Είμαι συγγραφέας και δικαιούχος των πνευματικών δικαιωμάτων επί της παρούσας διατριβής και δεν προσβάλω τα πνευματικά δικαιώματα τρίτων. Για την συγγραφή της διατριβής μου δεν χρησιμοποίησα ολόκληρο ή απόσπασμα άλλου συγγραφέα χωρίς να γίνεται αναφορά στην πηγή προέλευσης. Επιπλέον, βεβαιώνω πως αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής μου ιδιοκτησίας αλλά και του ιδρύματος που φοιτώ».

Η Δηλούσα

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΚΙΑ - ΒΑΡΒΑΡΑ

Author's Declaration for master's Thesis

I, the undersigned, Nikolaou Loukia – Barbara, being a student of the postgraduate program "**HISTORY, ETHICS, AND SOCIOLOGY OF MEDICINE**" at the Medical School of the National and Kapodistrian University of Athens (NKUA), hereby declare that: "I am the author and copyright holder of this thesis and do not infringe upon the intellectual property rights of any third party. In the writing of this thesis, I have not used any complete work or excerpt from another author without proper citation of the source. Furthermore, I affirm that this work has been exclusively written by me and is the intellectual property of both myself and the institution at which I am enrolled."

The Declarant

NIKOLAOU LOUKIA – BARBARA

Περίληψη

Το «κυνήγι της αθανασίας» είναι ίσως η πιο διαχρονική και συναρπαστική επιθυμία στην ιστορία της ανθρωπότητας. Από την αρχαιότητα μέχρι τον 21ο αιώνα, οι άνθρωποι έχουν αναζητήσει τρόπους και μεθόδους, μέσω των οποίων αποβλέπουν να παρατείνουν την ζωή τους και να κατακτήσουν την αθανασία, είτε μέσω θρησκευτικών δογμάτων και φιλοσοφικών θεωριών, είτε μέσω των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων. Διαχρονικά, η επιδίωξη της αθανασίας δεν περιορίζεται μόνο στη φυσική διάσταση της ύπαρξης – στο σώμα – αλλά ουκ ολίγες φορές προσεγγίζεται με μεταφυσικούς, ηθικούς και κοινωνικούς όρους και συστήματα. Αυτό λοιπόν το πολύπλευρο ζήτημα, προσφέρει μια πλούσια βάση για ανάλυση, μελέτη και περισυλλογή, καθώς συνδέεται στενά με την ανθρώπινη φύση, την εξέλιξη των πολιτισμών και την πρόοδο της επιστήμης.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει τη διαχρονική προσπάθεια των ανθρώπων να κατακτήσουν την αθανασία, αναλύοντας την εξέλιξη των ιδεών, των πρακτικών και των τεχνολογιών που σχετίζονται με αυτόν τον διαχρονικό πανανθρώπινο πόθο. Από τις αρχαίες μυθολογίες και τις θρησκευτικές παραδόσεις και διδαχές μέχρι τα σύγχρονα βιοτεχνολογικά επιτεύγματα υπό την στήριξη δισεκατομμυρίων κεφαλαίων, η εργασία αυτή, θα επιχειρήσει να παρουσιάσει μια συνολική εικόνα και καταγραφή της αναζήτησης του ανθρώπου για την νεότητα και τελικά την αθανασία, μέσα από διαφορετικές χρονικές περιόδους και πολιτισμικά πλαίσια.

Η ανάλυση αυτή, θα εστιάσει αρχικά στους αρχαίους πολιτισμούς και τις κοινωνίες τους – με πρώτη την Αίγυπτο – καθώς επίσης θα εστιάσει και σε ορισμένες από τις κυρίαρχες θρησκευτικές πεποιθήσεις των πολιτισμών αυτών, αναφορικά με την αθανασία. Στη συνέχεια, θα εξετάσει ορισμένες από τις βασικές φιλοσοφικές και επιστημονικές θεωρίες και προσεγγίσεις περί αθανασίας, που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού. Τέλος, θα εξεταστούν κάποιες από τις σύγχρονες τεχνολογικές και βιολογικές εξελίξεις του 20ου και του 21ου αιώνα, που

αναδιαμορφώσαν από την βάση, την *communis opinio* για τη ζωή, την νεότητα και τον θάνατο.

Αυτή λοιπόν η μελέτη, επιδιώκει να αναδείξει τις διαχρονικές προσπάθειες της ανθρωπότητας να υπερβεί τη φυσική και σωματική τροχοπέδη της θνητότητας και να επιτύχει τη μακροχρόνια ή ακόμα και διηνεκή ύπαρξη. Η οικουμενική αυτή αναζήτηση, συνοδευόμενη από ηθικά, κοινωνικά, φιλοσοφικά και επιστημονικά ερωτήματα, αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη ουσία με την ιλιγγιώδη πρόοδο της τεχνολογίας, η οποία πλέον προσεγγίζει ορίζοντες που άλλοτε θεωρούντο αδιανόητοι. Κεντρικός σκοπός αυτής της ανάλυσης, είναι επίσης να διερευνηθεί η εξέλιξη της ανθρώπινης επιθυμίας για την υπέρβαση των σωματικών ορίων της θνητότητας, εξετάζοντας πώς οι διαφορετικοί πολιτισμοί και εποχές προσέγγισαν την ιδέα της αθανασίας, και να αποκαλυφθεί ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι προσεγγίσεις επηρέασαν τις αξίες, τις ηθικές αρχές και τις προτεραιότητες της εκάστοτε κοινωνίας.

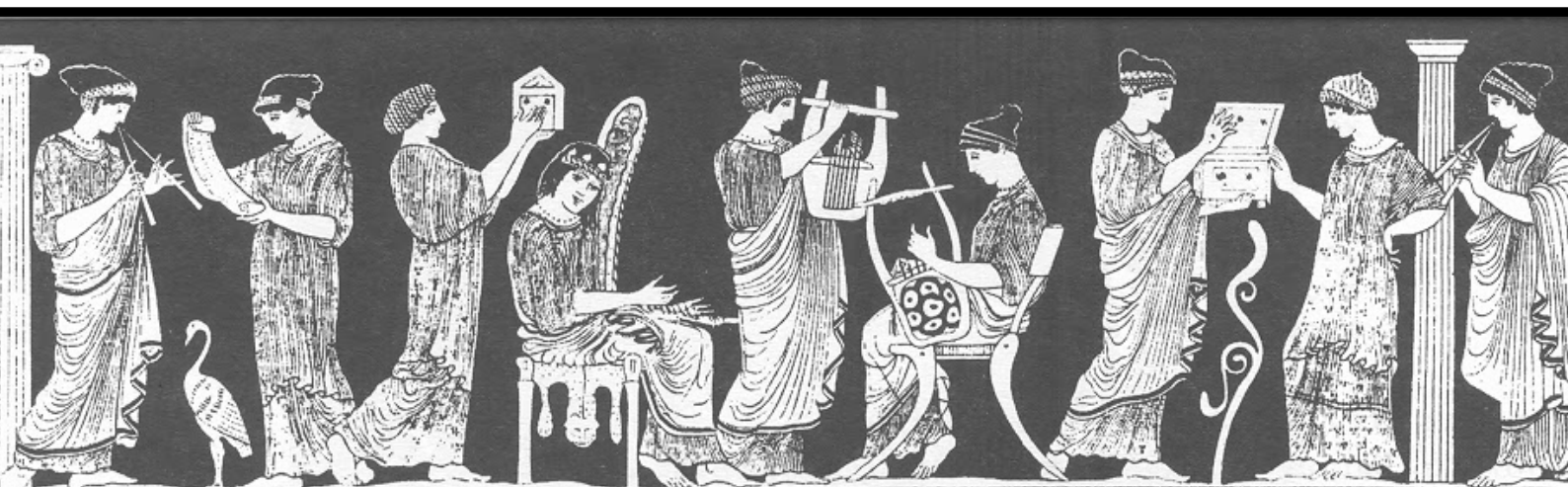
Καθώς η επιδίωξη για παράταση του προσδόκιμου ζωής περνά από την απλή θεωρία στην πρακτική εφαρμογή, η ηθική διάσταση του ζητήματος καθίσταται ολοένα και πιο επίκαιρη. Τόσο η αθανασία όσο η επέκταση των ετών ζωής του ανθρώπου, παρά τη γοητεία που ασκούν, εγείρουν προβληματισμούς αναφορικά με την ισότιμη πρόσβαση στις τεχνολογικές καινοτομίες που τις καθιστούν εφικτές. Η εργασία αυτή, τονίζει επίμονα την ανάγκη για πρακτική εξασφάλιση ίσης πρόσβασης σε θεραπείες κατά της γήρανσης και – σε - επεμβάσεις που παρατείνουν τη ζωή, αποφεύγοντας την περιθωριοποίηση συγκεκριμένων οικονομικά ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων.

Οι ηθικές προκλήσεις που προκύπτουν είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τις οικουμενικές αξίες τόσο της δικαιοσύνης όσο και της ισότητας. Η ανισότητα στην πρόσβαση σε τεχνολογίες που προάγουν τη μακροζωία ή βελτιώνουν την ποιότητα της ζωής του μέσου ανθρώπου μπορεί να εντείνει τις ήδη υπάρχουσες κοινωνικές και οικονομικές «ανισορροπίες». Επομένως, μολονότι αυτές οι τεχνολογικές καινοτομίες φαίνεται πως προμηνύουν σημαντικές και ελπιδοφόρες δυνατότητες, ενδέχεται επίσης να οδηγήσουν στη δημιουργία μιας κοινωνίας δύο ταχυτήτων, όπου μόνο οι οικονομικά προνομιούχοι θα έχουν πρόσβαση σε πιο ποιοτικές συνθήκες διαβίωσης, οξύνοντας – με αυτό τον τρόπο - τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις. Η νέα εποχή λοιπόν επέκτασης του προσδόκιμου ζωής, προαπαιτεί μια βασική και

απόλυτη εξασφάλιση· πως οι «καρποί» των νέων τεχνολογιών θα είναι ελεύθεροι σε όλους, ανεξαρτήτως κοινωνικής ή οικονομικής κατάστασης.

Κλείνοντας, η παρούσα εργασία αποσκοπεί να συμβάλει στον κριτικό αναστοχασμό της σχέσης μεταξύ της ανθρώπινης επιθυμίας για αθανασία και των κοινωνικών προτεραιοτήτων, προτείνοντας τελικά μια προσέγγιση που «εξισορροπεί» την επιστημονική πρόοδο με την ηθική δέσμευση για συμπερίληψη και ισότητα.

Λέξεις Κλειδιά: Αθανασία, Παράταση Ζωής, Αρχαιότητα, Μυθολογία, Θρησκεία, Φιλοσοφία, Βιοτεχνολογία, Τεχνολογική Εξέλιξη, Μεταφυσική, Βιοηθική, Δικαιοσύνη, Νεότητα, Θνητότητα, Κύκλος ζωής, Οικουμενικές αξίες, Δισεκατομμυριούχοι, Κοινωνικές Ανισότητες, Ελιξίριο της Ζωής

Abstract

The pursuit of immortality represents one of humanity's most enduring and captivating endeavors. From antiquity to the 21st century, individuals have sought to extend their lives and achieve immortality through religious doctrines, philosophical theories, or scientific and technological advancements. This timeless endeavor transcends the physical dimension of existence, often encompassing metaphysical, ethical, and societal dimensions. As such, it offers a rich foundation for analysis, study, and reflection, closely interwoven with human nature, cultural evolution, and scientific progress.

This dissertation seeks to examine humanity's timeless efforts to achieve immortality by analyzing the evolution of ideas, practices, and technologies associated with this universal aspiration. From ancient mythologies and religious traditions to contemporary biotechnological developments, it provides a comprehensive overview of the pursuit of youthfulness and immortality across various historical periods and cultural contexts.

The analysis begins by exploring ancient civilizations and their societal structures, with a particular emphasis on dominant religious beliefs concerning immortality. Subsequently, it examines key philosophical and scientific perspectives on immortality formulated during the Renaissance and Enlightenment periods. The study then proceeds to investigate transformative technological and biological advancements of the 20th and 21st centuries that have fundamentally reshaped perceptions of life, youth, and death.

This dissertation endeavors to shed light on humanity's perennial struggle to transcend the physical constraints of mortality and attain prolonged or even eternal existence. Framed by ethical, social, philosophical, and scientific considerations, this universal pursuit gains heightened relevance in the context of rapid technological progress, which now approaches horizons once deemed inconceivable. A central aim of this study is to explore how different cultures and historical eras conceptualized

immortality and how these conceptualizations influenced their values, ethical principles, and societal priorities.

As the ambition to extend life expectancy transitions from theoretical exploration to practical application, ethical concerns surrounding the issue become increasingly urgent. The allure of immortality and extended life spans notwithstanding, these advancements raise critical questions about equitable access to the technologies that render them possible. The dissertation highlights the imperative of ensuring fair access to anti-aging treatments and life-extending interventions to mitigate the risk of marginalizing economically disadvantaged groups.

The ethical challenges associated with these innovations are closely tied to universal principles of justice and equality. Disparities in access to longevity-enhancing technologies may exacerbate existing social and economic inequities. While these advancements hold immense potential, they also risk fostering a dual-tiered society where only the economically privileged enjoy enhanced living conditions, thereby intensifying social exclusion and discrimination. The emergence of this new era of extended life expectancy necessitates a commitment to ensuring that the benefits of technological progress are equitably distributed across all segments of society, irrespective of socioeconomic status.

In conclusion, this dissertation seeks to contribute to critical reflections on the relationship between humanity's pursuit of immortality and societal priorities. It advocates for a balanced approach that harmonizes scientific progress with an unwavering commitment to inclusivity and equality.

Keywords: Immortality, Life Extension, Antiquity, Mythology, Religion, Philosophy, Biotechnology, Technological Advancement, Metaphysics, Bioethics, Justice, Youth, Mortality, Life Cycle, Universal Values, Billionaires, Social Inequalities, Elixir of Life

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή σελ. 1

Κεφάλαιο 1ο - Η Αθανασία από την Αρχαιότητα έως και τον 20ο αι. / σελ. 3 - 84

- **Ενότητα Α** : Αρχαίοι Πολιτισμοί / σελ. 3 – 45
 - A1.** Αιγύπτιοι σελ. 3 – 9
 - A2.** Σουμέριοι σελ. 10 – 11
 - A3.** Κινέζοι σελ. 11 – 16
 - A4.** Έλληνες σελ. 17 – 37
 - A5.** Ρωμαίοι σελ. 38 – 41
 - A6.** Ρουμάνοι: Δακορουμάνοι και Βλάχοι σελ. 42 – 43
 - A7.** Αρχαία γερμανικά φύλα σελ. 44 -45
- **Ενότητα Β** : Μεσαίωνας και Αναγέννηση / σελ. 46 – 79
 - B1.** Θρησκεία σελ. 46 – 53
 - B2.** Αλχημεία σελ. 54 – 56
 - B3.** Μεσαιωνικές ιατρικές πρακτικές σελ. 57 – 62
 - B4.** Ιωάννης ο Πρεσβύτερος: Ο Φύλακας του Νερού της Αθανασίας σελ. 63 - 75
 - B5.** Χουάν Πόνθε ντε Λεόν: Η πηγή της Νεότητας σελ. 76 - 79
- **Ενότητα Γ** : Η Αθανασία από τον 17ο έως τον 19ο αιώνα / σελ. 80 – 91
 - Γ1.** Επιστημονικές εξελίξεις: Ανακαλύψεις στην Ανατομία και τη Φυσιολογία σελ. 82 – 84
 - Γ2.** Φιλοσοφικές και Λογοτεχνικές αναζητήσεις: Η περίεργη ιστορία του φοβερού Φράνκενσταϊν, τα Ταξίδια του Γκιούλιβερ, ο Όσκαρ Ουάιλντ και το Ρομαντικό Κίνημα σελ. 85 - 91
- **Ενότητα Δ** : Το κυνήγι της αθανασίας από τον 20ο αι. – Τεχνολογική και Επιστημονική Επανάσταση / σελ. 92 – 101
 - Δ1.** Βιολογία και Γενετική: Η ανακάλυψη του DNA και η πρώτη ιδέα της κλωνοποίησης σελ. 93 – 94

Δ2. Βιοηθική: Δεοντολογικές προκλήσεις και νέες επιστημονικές εξελίξεις
σελ. 94 – 97

Δ3. Τεχνολογία και Υγεία: Εξελίξεις στην ιατρική τεχνολογία και την
παράταση της ζωής σελ. 97 - 101

Κεφάλαιο 2ο – Η Αναζήτηση της αθανασίας τον 21ο αιώνα / σελ. 102 – 136

- **Ενότητα Α** : Θεωρίες της γήρανσης / σελ. 105 – 112
 - A1.** Εξελικτικές Θεωρίες σελ. 109 – 112
- **Ενότητα Β** : Σύγχρονες εξελίξεις, αντιγήρανση, κρυογονική, βιοτεχνολογία
και αναζήτηση της βιολογικής αθανασίας / σελ. 112 – 122
 - B1.** Αντιγήρανση: Προς έναν μακρύτερο και υγιέστερο βίο σελ. 116 – 119
 - B2.** Κρυογονική σελ. 120 – 121
 - B3.** Βιοτεχνολογία σελ. 121 – 122
- **Ενότητα Γ** : Ηθικές και κοινωνικές προκλήσεις / σελ. 123 – 128
- **Ενότητα Δ** : Η νέα εποχή στην επιστήμη της αντιγήρανσης και ο ρόλος των
δισεκατομμυριούχων / σελ. 129 – 136
 - Δ1.** Επιχειρηματικές Επενδύσεις στην επιστήμη της Μακροχρόνιας Ζωής σελ.
129 – 132
 - Δ2.** Η Ηθική της Ιδιωτικής Έρευνας σελ. 133 - 136

Συμπεράσματα 137 - 139

Βιβλιογραφία 140 - 148

Εικονογραφία 149 - 153

***Σημείωση:** Όλες οι εικόνες της παρούσας εργασίας έχουν ταξινομηθεί με την σειρά
προβολής τους στο κεφάλαιο «Εικονογραφία», το οποίο ακολουθεί τη Βιβλιογραφία.

Εισαγωγή

Η έννοια της αθανασίας έχει αποτελέσει αντικείμενο προβληματισμού και έρευνας από την αρχή της ανθρώπινης ιστορίας. Το κυνήγι της αθανασίας, είτε ως διαχρονική φιλοδοξία για την κατάκτηση της αιώνιας ζωής είτε ως πνευματική και φιλοσοφική αναζήτηση της αιώνιας ύπαρξης, αντανακλά τη βαθύτερη επιθυμία του μέσου και καθημερινού ανθρώπου να άρει τα «δεσμά» της σωματικής θνητότητας. Οι προσπάθειες αυτές έχουν διαμορφωθεί πολυπαραγοντικά, από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, τις φιλοσοφικές θεωρίες, τις επιστημονικές ανακαλύψεις και τις τεχνολογικές καινοτομίες κάθε εποχής.

Στην παρούσα εργασία θα επιχειρηθεί μια διεπιστημονική προσέγγιση της εξέλιξης του κυνηγιού της αθανασίας, από την αρχαιότητα έως τον 21ο αιώνα. Θα αναλυθούν πιο συγκεκριμένα, οι ποικίλες μορφές που έχει λάβει αυτή η ιδέα σε διάφορες ιστορικές περιόδους και πολιτισμούς, καθώς και οι μέθοδοι με τις οποίες οι ανθρώπινες κοινωνίες έχουν επιχειρήσει σε διαχρονικό επίπεδο να επιτύχουν την αθανασία μέσω της θρησκείας, της φιλοσοφίας και της επιστήμης.

Αρχικά, η έρευνα θα εστιάσει στις αρχαίες κοινωνίες και τις μυθολογικές τους αντιλήψεις για την αθανασία. Οι αιγυπτιακές τελετουργίες ταφής, οι ελληνικές και ρωμαϊκές μυθολογίες και θρύλοι, καθώς και οι ανατολικές θρησκείες θα αποτελέσουν βασικά σημεία ανάλυσης για την κατανόηση του πώς οι αρχαίοι πολιτισμοί αντιλαμβάνονταν την αθανασία πολλούς αιώνες πριν. Στη συνέχεια, θα εξεταστούν οι αλχημιστικές και μυστικιστικές αναζητήσεις του – για πολλούς – «σκοτεινού» Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, καθώς και οι φιλοσοφικές προσεγγίσεις που αναδιαμόρφωσαν την έννοια της αθανασίας σε αυτήν την περίοδο.

Η έρευνα θα προχωρήσει στην ανάλυση των επιστημονικών εξελίξεων από τον 17ο έως τον 19ο αιώνα, όπου οι ανακαλύψεις στους ιατρικούς κλάδους της ανατομίας και της φυσιολογίας αλλά και της επιστήμης της χημείας, «άνοιξαν» νέους ορίζοντες στην αναζήτηση της αιώνιας ζωής. Τέλος, θα εξεταστούν οι σύγχρονες τεχνολογικές και βιολογικές εξελίξεις, όπως η κλωνοποίηση, η γονιδιακή θεραπεία, η κρυογονική και οι τεχνητές βελτιώσεις του ανθρώπινου σώματος, οι οποίες εξετάζουν την

αθανασία υπό τη ματιά μιας νέας, πιο πρακτικής – θετικιστικής ίσως - και επιστημονικής προσέγγισης.

Η μελέτη αυτή φιλοδοξεί να φωτίσει τις ποικίλες διαστάσεις της ανθρώπινης επιδίωξης για αθανασία, αναδεικνύοντας τη συνεχή αλληλεπίδραση μεταξύ θρησκείας, φιλοσοφίας, επιστήμης και κοινωνίας. Μέσα από αυτήν την ολιστική προσέγγιση, θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε πώς η έννοια της αθανασίας έχει πρωτοδιαμορφωθεί και εξελιχθεί, επηρεάζοντας βαθιά τις ανθρώπινες αξίες και τις πολιτισμικές προοπτικές ανά τους αιώνες.

Κεφάλαιο 1ο

Η Αθανασία από την Αρχαιότητα έως και τον 20ο αι.

Ενότητα Α: Αρχαίοι Πολιτισμοί

Η επιδίωξη της αθανασίας είναι ένα από τα αρχαιότερα και πλέον πανανθρώπινα φαινόμενα. Οι αρχαίοι πολιτισμοί ανέπτυξαν αμέτρητες μυθολογικές ιστορίες, θρησκευτικές δοξασίες και αινιγματικές τελετουργίες γύρω από την ιδέα της αιώνιας ζωής. Αυτές οι αντιλήψεις αντικατοπτρίζουν τις βασικές ανησυχίες και τις φιλοδοξίες των ανθρώπων της εποχής τους. Σε αυτήν την ενότητα θα αναλυθούν οι αντιλήψεις και οι προσδοκίες περί αθανασίας στους πολιτισμούς της αρχαίας Αιγύπτου, της Σουμερίας, της Κίνας, της Ελλάδας, της Ρώμης και τέλος – πολύ συνοπτικά - των προγόνων των σημερινών Ρουμάνων και Γερμανών.

A1. ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ

Οι Αιγύπτιοι, ένας από τους πιο ανεπτυγμένους πολιτισμούς της αρχαιότητας, καλλιέργησαν στην διάρκεια των αιώνων περίπλοκες και βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις για την αθανασία, οι οποίες διαμόρφωσαν την κοινωνία και τη θρησκεία τους. Η πίστη τους στη «μετά θάνατον» ζωή και η αναζήτηση της αιώνιας ύπαρξης αποτελούν κεντρικά θέματα της αιγυπτιακής κοσμοθεωρίας.¹

¹ Ancient Egyptian religion and beliefs. (n.d.). In *Encyclopaedia Britannica*. Ανακτήθηκε από <https://www.britannica.com/topic/ancient-Egyptian-religion>

Στην αιγυπτιακή θρησκεία, η ζωή μετά τον θάνατο θεωρείτο όχι μόνο εφικτή αλλά και επιθυμητή. Οι Αιγύπτιοι ήταν πεπεισμένοι πως η ζωή συνεχιζόταν σε έναν άλλο μακρινό και σκοτεινό κόσμο, ο οποίος δεν ήταν τίποτα περισσότερο, παρά από μια αντανάκλαση της γήινης ζωής. Οι θρησκευτικές τους πεποιθήσεις περιλάμβαναν την ύπαρξη διαφόρων θεών που σχετίζονταν με τον θάνατο και την αναγέννηση, με τον Όσιρι μάλιστα να είναι ο κεντρικός θεός της μετά θάνατον ζωής. Ο μύθος του Όσιρι, ο οποίος αναστήθηκε από τη σύζυγό του Ίσιδα, ενσωμάτωνε την ελπίδα για την αναγέννηση και την αθανασία.

Σύμφωνα με αυτόν τον πολύ γνωστό αιγυπτιακό μύθο, Ο **Όσιρις**, θεός της ζωής και της γεωργίας (η γεωργία συνδέεται με την γη και συνεπώς με την ίδια την ζωή), ήταν ένας δίκαιος και αγαπητός βασιλιάς της Αιγύπτου, ενώ η σύζυγός του, η **Ίσις**, ήταν θεά της μαγείας και της γονιμότητας. Ο αδελφός του Όσιρι, ο **Σετ**, κατακυριευμένος από φθόνο, ζήλεψε την εξουσία του και τον δολοφόνησε, κλειδώνοντάς τον σε ένα παλιό ξύλινο σεντούκι που ο ίδιος πέταξε στον ποταμό Νείλο. Η Ίσις, συντετριμμένη από την απώλεια του συζύγου της, ξεκίνησε μια μακρά αναζήτηση προκειμένου να βρει το σώμα του νεκρού άντρα της, το οποίο εν τέλει βρήκε και το πήρε μαζί της πίσω στην Αίγυπτο. Ωστόσο, ο μικρός αδερφός και δολοφόνος του **Όσιρι**, ο Σετ, κατέστρεψε ξανά το σώμα, κομματιάζοντάς το και σκορπίζοντας τα κομμάτια σε όλη την επικράτεια της Αιγύπτου. Η Ίσις, με τη βοήθεια της αδελφής της **Νέφθους**,² του **Άνουβη**³ και του **Ωρου**,⁴ συγκέντρωσε τα κομμάτια

² Η Νέφθους, γνωστή και στον κόσμο της αιγυπτιολογίας ως «Νεμπ χετ» ή «Νεμπέτ χετ», αποτελεί σημαντική θεότητα της αιγυπτιακής μυθολογίας και έχει συσχετιστεί με τον θάνατο και τις τελετές ταρίχευσης. Το όνομά της, που σημαίνει «η κυρίαρχος του πύργου», παραπέμπει στα ιερογλυφικά που φέρει στην κεφαλή της, τα οποία συνδυάζουν το σύμβολο του καλαθιού (νεμπ ή νεμπέτ) με το σχήμα του πύργου (χετ). Ως κόρη των θεών Γκεμπ και Νουτ, η Νέφθους συμμετέχει ενεργά στη θεολογική εννεάδα της Ηλιούπολης. Σύμφωνα με τη μυθολογία, παρά το γεγονός ότι σύζυγός της ήταν ο Σετ, επιδίωξε να αποκτήσει παιδί με τον Όσιρι, τον πρωτότοκο αδελφό του, και από αυτή την ένωση γεννήθηκε ο Άνουβις (ANUBIS). Μετά τον φόνο του Όσιρι από τον Σετ, η Νέφθους συμμετείχε με την Ίσιδα στην προετοιμασία του σώματος του νεκρού θεού, απαγγέλλοντας μαζί της τις νεκρικές επωδούς που διασώθηκαν σε αιγυπτιακούς παπύρους. Στον συμβολισμό της, η Νέφθους αντιπροσωπεύει τα όρια της ερήμου, τα οποία ευδοκιμούν περιοδικά από τις πλημμύρες του Νείλου, υποδεικνύοντας τη δύναμη και την αναγέννηση που ενσωματώνει η μορφή της στην αιγυπτιακή κοσμοθεωρία.

³ Του υιού δηλαδή του Όσιρι και της Νέφθους.

⁴ Ο Ωρος, κεντρική μορφή της αιγυπτιακής θρησκείας και συνδεδεμένος με τον ουρανό και τον ήλιο, αναγνωρίζεται από τους Έλληνες ως αντίστοιχος του Απόλλωνα, απεικονιζόμενος συχνά είτε ως γεράκι είτε ως άνθρωπος με κεφαλή γερακιού. Η επιλογή του γερακιού ως σύμβολο του Ωρου αποδίδεται στη δυνατότητα μακρινής όρασης και πτήσης που διαθέτει το πτηνό, γεγονός που υποδηλώνει την πνευματική του σχέση με τον ουρανό και το θείο. Στα κείμενα των Πυραμίδων, ο Ωρος εμφανίζεται ως γιος του θεού Ρα και αδελφός του Σετ, με την αιώνια σύγκρουση μεταξύ των δύο θεοτήτων να συμβολίζει τον αγώνα φωτός και σκότους. Ο Ωρος (HOR) αναγνωρίζεται ως θεϊκός πρόγονος των Φαραώ και απεικονίζεται με ένα γεράκι επάνω σε ξύλο, σύμβολο που υπογραμμίζει την ιερότητά του και την ιδιαίτερη θέση του στο αιγυπτιακό πάνθεο.

και χρησιμοποίησε τη μαγεία της για να αναστήσει τον Όσιρι, ο οποίος έγινε ο άρχοντας του Κάτω Κόσμου.⁵ Ο Ωρος, εκδικήθηκε τον θάνατο του Όσιρι νικώντας τον Σετ και αποκαθιστώντας την ηρεμία και την τάξη στο βασίλειο.

Ο αιγυπτιακός αυτός μύθος, αντιπροσωπεύει τη δύναμη της αγάπης και της αφοσίωσης, την αναγέννηση και την αθανασία της ψυχής, ενώ υπογραμμίζει τη σημασία της δικαιοσύνης και της τάξης, με τον Όσιρι να συμβολίζει την ελπίδα για μια μεταθανάτια ζωή και την Ίσιδα να ενσαρκώνει την αιώνια και ανιδιοτελή αγάπη.

6

Η «ιδέα του απείρου» είναι ένα αναπόσπαστο στοιχείο της αιγυπτιακής σύλληψης του κόσμου. Ο Χεχ (Heh) μια σπουδαία και - κυρίως - αμφιλεγόμενη αρχαία

αιγυπτιακή θεότητα, ενσωματώνει την έννοια της «αιωνιότητας» και του «απείρου» και αποτελεί - ομολογουμένως - μια μορφή «κλειδί» για την βαθύτερη κατανόηση της γενικότερης αντίληψης της αθανασίας στη θρησκευτική σκέψη των αρχαίων Αιγυπτίων. Ο ρόλος

του Χεχ συνδέεται άρρηκτα - σύμφωνα με τις αιγυπτιακές γραφές - με την ιδέα του ατέρμονου χρόνου και της αέναης ύπαρξης, υπογραμμίζοντας τον βαθύ και εσωτερικό πόθο των Αιγυπτίων να ξεπεράσουν – ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης - τη φυσική και σωματική τροχοπέδη της θνητότητας και να αποκτήσουν το πολυπόθητο «δώρο» της αθανασίας.

Η απεικόνιση του Χεχ – ή της ταυτόσημης θηλυκής μορφής του, της αρχέγονης θεάς Χεκέτ (Heket) - συνήθως γίνεται ανθρωπόμορφα, είτε με αιγυπτιακή γενειάδα και στεφάνι από άνθη, επιδεικνύοντας μάλιστα ένα κλαδί φοίνικα,⁷ που σύμφωνα με τους ερευνητές αιγυπτιολόγους συμβολίζει την αέναη ζωή, είτε – στην θηλυκή του

⁵ Κάτι αντίστοιχο με τον Άδη στην αρχαία ελληνική μυθολογία.

⁶ Wilkinson, R. H. (2003). *The complete gods and goddesses of ancient Egypt*. Thames & Hudson.

⁷ Μια ιδιαίτερη πληροφορία που μας «έρχεται» από αρκετούς αιγυπτιολόγους είναι πως οι εγκοπές στα κλαδιά του φοίνικα «αντιπροσωπεύουν» εικονογραφικά την πάροδο του χρόνου.

μορφή – ως **φίδι** (ή με κεφαλή φιδιού).⁸ Η απεικόνιση του Χεχ μάλιστα, τόσο στα διάφορα αναθήματα και βασιλικά μνημεία (π.χ. πυραμίδες) όσο και στα φυλαχτά, αντικατοπτρίζει την επιθυμία των ανθρώπων για το αγαθό της αιώνιας ζωής.

Να επισημάνουμε στο σημείο αυτό, πως ο Χεχ – μαζί με άλλους θεούς της αιγυπτιακής **Ογδοάδας**⁹ – λατρεύεται κυρίως μέσω συμβόλων που συνδέονται με την έννοια της αναγέννησης, της μεταμόρφωσης και της συνέχισης της ζωής αενάως. Πολύ συχνά, η μορφή η οποία «λαμβάνει» εικονογραφικά είναι είτε εξολοκλήρου ενός βατράχου είτε ανθρώπινη με κεφαλή βατράχου - καθώς το κεφάλι βατράχου ενσωματώνει τις έννοιες της γονιμότητας, της δημιουργίας και της αναγέννησης.¹⁰

Ένα δεύτερο σύμβολο που μπορεί να βρει κανείς κοντά σε απεικονίσεις του θεού Χεχ είναι το περίφημο «**δακτυλίδι Σεν**» · ένα δηλαδή ακόμη χαρακτηριστικό κυκλικό αιγυπτιακό σύμβολο της αιωνιότητας και της παντοδυναμίας του αιγυπτιακού πανθέου. Πρόκειται για ένα ακόμη περίτεχνο δημιούργημα αιγυπτιακής εμπνεύσεως, σε στρογγυλό σχήμα με τις άκρες του να σχηματίζουν μια γραμμή που εφάπτεται στον κύκλο. Μια εκ των ερμηνειών υποστηρίζει πως η «σύλληψη» του συγκεκριμένου συμβόλου έγινε από τον **ήλιο**,¹¹ ο οποίος τείνει να περιστρέφεται γύρω από τη Γη. Μια άλλη ερμηνεία του εν λόγω

⁸ Το φίδι (ο ὄφις) τόσο στον αιγυπτιακό πολιτισμό όσο και στην αρχαία Ελλάδα θεωρείται σύμβολο αναγέννησης και ανάστασης. Η διαδικασία αλλαγής δέρματος του όφεως (δηλαδή η έκδυση) ταυτίζεται με το στοιχείο της ανανέωσης και της αναγέννησης. Με την σειρά τους, τόσο η ανανέωση όσο και η αναγέννηση συσχετίζονται με την κυκλική φύση του σύμπαντος. Συγκεκριμένα, για τους Αιγυπτίους η «απόρριψη» του παλαιού δέρματος των ερπετών, θεωρείτο ταυτόσημη της αθανασίας. Αυτή η «κυκλική διαδικασία» απομάκρυνσης του παλιού και φθαρτού για να αναγεννηθεί το νέο και φρέσκο θεωρείτο σύμβολο της ανάστασης και του ατέρμονου κύκλου της ύπαρξης.

⁹ Αναφερόμαστε στις αρχέγονες θεότητες Νουν, Χεχ, Αμούν και Κεχ και στις ταυτόσημες θηλυκές Νούντετ, Χεκέτ, Αμουνέτ και Καουκέτ.

¹⁰ Να επισημάνουμε στο σημείο αυτό πως η κεφαλή βατράχου ταυτίζεται τόσο με την γονιμότητα και την δημιουργία όσο με το χαρακτηριστικό της αναγέννησης. Το βατράχι αποτελεί σε πολλούς πολιτισμούς σύμβολο «αναγέννησης», καθώς «περνά» από διαφορετικά στάδια ζωής · από μικρό και ανυπεράσπιστο αυγό μετατρέπεται σε γυρίνο και κατόπιν μετεξελίσσεται σε ενήλικο ζώο. Συνεπώς, είναι εύλογο να ταυτίζεται με την μεταμόρφωση, την μετεξέλιξη ακόμη και με την ανάσταση. Σύμφωνα δε με πολλούς μελετητές, ο εν γένει κύκλος της ζωής του, καθιστούσε το βατράχι σύμβολο «αλλαγής» και «ανανέωσης» σε οκ ολίγους πολιτισμούς. Τέλος, ως υδρόβιο ζώο, συχνά ταυτίζεται με το ύδωρ, το οποίο θεωρείται - γενικώς - ως «πηγή» ζωής.

¹¹ Ο ήλιος, ένα ακόμη διάσημο και πολυσήμαντο σύμβολο τόσο στην Αρχαία Αίγυπτο όσο και στην αρχαία Ελλάδα. Συχνά ταυτίζεται με την ζωή, την δημιουργία, την αναγέννηση και την ανάσταση. Στην Αιγυπτιακή θρησκεία αντιπροσωπεύεται από τους θεούς Ρα και Ατούμ. Στην αρχαία ελληνική μυθολογία και θρησκεία ταυτίζεται τόσο με τον ίδιο τον θεό Ήλιο (Helios) όσο και με έναν εκ των πολλών υιών του Δία, τον θεό Απόλλωνα. Σε αντίθεση με την αιγυπτιακή «οπτική», για τους αρχαίους Έλληνες ο ήλιος συνδέεται περισσότερο με την «γνώση» και την «αλήθεια».

συμβόλου υποστηρίζει πως η κυκλική μορφή του δακτυλιδιού (**Shen Ring**) αντικατοπτρίζει τον αέναο χαρακτήρα του χρόνου.

Η αναζήτηση βέβαια της αθανασίας στην Αρχαία Αίγυπτο αποτυπώθηκε κυρίως μέσω των ταφικών πρακτικών. Οι Αιγύπτιοι επιδίωκαν να διατηρήσουν τα σώματα των νεκρών τους μέσω της **μουμιοποίησης**, μιας περίπλοκης και αμφιλεγόμενης διαδικασίας που αποσκοπούσε στη διατήρηση - συντήρηση του νεκρού σώματος για την αιώνια ζωή. Πιο αναλυτικά, η μουμιοποίηση είναι μια διαδικασία ταρίχευσης και συντήρησης των σωμάτων των νεκρών. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι – ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης - πίστευαν βαθύτατα πως η διατήρηση του σώματος ήταν ζωτικής σημασίας για τη μεταθανάτια ζωή, καθώς ήταν βαθιά πεπεισμένοι πως η ψυχή χρειαζόταν απαραίτητως το σώμα για να ζήσει αιώνια. Η διαδικασία της

μουμιοποίησης περιλάμβανε την αφαίρεση των εσωτερικών οργάνων, την αφυδάτωση του σώματος με τη χρήση αλατιού (νατρίου)¹² και το προσεχτικά επιμελημένο τύλιγμα του σώματος με λινά υφάσματα.¹³ Επίσης, οι εσωτερικοί χώροι-μέρη του σώματος καλύπτονταν με ρητίνες και αρωματικά υλικά για να αποτραπεί η αποσύνθεση και να διατηρηθεί – στα πλαίσια του εφικτού - το σχήμα του σώματος. Τα αφαιρούμενα εσωτερικά όργανα τοποθετούνταν συχνά σε ειδικά αγγεία – τα περίφημα **Κανωπικά Αγγεία (CANOPIC JAR)** - και θάβονταν μαζί με το σώμα. Τέλος, η

μουμιοποίηση ήταν μια ιδιαίτερα τελετουργική και ιερή πρακτική, η οποία περιλάμβανε επίσης την τοποθέτηση **φυλακτών (Amulets)** και μαγικών κειμένων μέσα στους επιδέσμους για να προστατεύσουν – από τις κακοτοπιές - και να καθοδηγήσουν τον νεκρό στον Κάτω Κόσμο.

¹² Ο ρόλος του νατρίου, υπήρξε καθοριστικός στη διατήρηση των σωμάτων, καθώς προσέφερε άμεση αφυδάτωση και αναστολή της σήψης. Με την αφαίρεση της υγρασίας, το νάτριο εμποδίζει την ανάπτυξη μικροοργανισμών, όπως βακτήρια και μύκητες, διασφαλίζοντας τη μακροχρόνια διατήρηση των σωματικών ιστών.

¹³ Το λινό ύφασμα (linen) αποτελούσε ιδανική επιλογή για τη διαδικασία της μουμιοποίησης, λόγω των ανθεκτικών ιδιοτήτων και της ικανότητάς του να εφαρμόζεται σε διαδοχικές στρώσεις γύρω από το σώμα. Το λινό θεωρούνταν επίσης σύμβολο καθαρότητας και ιερότητας, υποδηλώνοντας την πνευματική αξία που απέδιδαν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι στην προετοιμασία του νεκρού για τη μετά θάνατον ζωή.

Από την άλλη πλευρά, οι πυραμίδες και οι ταφικοί θάλαμοι αποτελούσαν μεγαλοπρεπή μνημεία για τους νεκρούς, ιδιαίτερα για τους φαραώ, οι οποίοι θεωρούντο θεϊκά όντα. Οι πυραμίδες, με την αρχιτεκτονική τους τελειότητα και τη συμβολική τους σημασία, αντιπροσώπευαν την άνοδο της ψυχής προς τον ουρανό. Τα **«Κείμενα των Πυραμίδων»**,¹⁴ το **«Βιβλίο των Νεκρών»**¹⁵ και **«Τα Κείμενα των Σαρκοφάγων»**¹⁶ είναι σημαντικά κείμενα που περιγράφουν τις τελετουργίες και τις μαγικές φράσεις κλειδιά που «χρειάζονταν» οι νεκροί για να περάσουν από τον ένα κόσμο στον άλλο. Αυτά τα κείμενα περιέχουν οδηγίες για το ταξίδι της ψυχής, τις δοκιμασίες που πρέπει να αντιμετωπίσει ο αποβιώσας και τις τελετουργίες που πρέπει να εκτελεστούν για να «εξασφαλιστεί» η αιώνια ζωή. Πολύ συνοπτικά, από τις γραφές φαίνεται πως οι νεκροί έπρεπε να δικαστούν από τον θεό Όσιρι και να περάσουν από τη **«Ζυγαριά της Αλήθειας»**, όπου η καρδιά τους ζυγιζόταν σε σύγκριση με **το φτερό της Μάατ**, της θεάς της αλήθειας και της δικαιοσύνης. Μόνο οι δίκαιοι μπορούσαν να εισέλθουν εν τέλει στον παράδεισο των Αιγυπτίων.

Φαίνεται λοιπόν, πως οι αιγυπτιακές αντιλήψεις για την αθανασία δεν είναι τίποτα περισσότερο παρά ένα συνονθύλευμα θρησκευτικής πίστης, μυθολογίας και τελετουργικής πρακτικής. Η διατήρηση του σώματος μέσω της μουμιοποίησης, η μεγαλοπρέπεια των ταφικών μνημείων και η λεπτομερής καθοδήγηση και

¹⁴ Ο όρος «Κείμενα των Πυραμίδων» αναφέρεται σε επικήδειες επιγραφές που χαραχτήκαν στους τοίχους των πρώιμων αρχαίων αιγυπτιακών πυραμίδων στη νεκρόπολη της Σαχάρα. Αυτά τα κείμενα θεωρούνται ουσιαστικά τα αρχαιότερα γνωστά ιερά γραπτά. Τα Κείμενα των Πυραμίδων επικεντρώνονται κυρίως στην ανάσταση και την ανάληψη του φαραώ στον μεταθανάτιο κόσμο, περιγράφοντας αυτό το γεγονός με διάφορους τρόπους. Σε κάποια από τα κείμενα, ο βασιλιάς επιβιβάζεται σε μια ηλιακή βάρκα και περνά μέσα από διάφορες περιοχές του ουρανού, συναντώντας πολλούς θεούς. Άλλα κείμενα απεικονίζουν τον φαραώ να προσεγγίζει τον ουρανό ως γεράκι ή χήνα, ενώ σε άλλες περιπτώσεις ανεβαίνει μια κλίμακα προς το ουράνιο στερέωμα. Όλα τα κείμενα υπογραμμίζουν την αιώνια ύπαρξη του βασιλιά και παρουσιάζουν τον ουρανό, το βασίλειο του ηλιακού θεού Ρα, ως την κατοικία της μεταθανάτιας ζωής. Επιπλέον, τα κείμενα αναφέρονται στις προσφορές τροφίμων και ποτών, δίνοντάς μας πληροφορίες για την ποικιλία των εδεσμάτων που προσφέρονταν στους βασιλείς και τα συστατικά τους.

¹⁵ Είχαν το ρόλο να καθοδηγήσουν τους νεκρούς στις διάφορες δοκιμασίες που θα συναντούσαν πριν φθάσουν στον Κάτω Κόσμο. Υπάρχουν πάνω-κάτω 200 μαγικές επικλήσεις. Συνήθως περιείχαν εικόνες που έδειχναν τις δοκιμασίες-άθλους στις οποίες θα υποβαλλόταν ο νεκρός, αλλά και τον χάρτη του «Ντουάτ», δηλαδή του Κάτω Κόσμου. Μεταξύ των εμποδίων ήταν τρομακτικά τέρατα και λίμνες φωτιάς.

¹⁶ Ο όρος «Κείμενα των Σαρκοφάγων» αποτελούν έναν σύγχρονο ορισμό που περιγράφει μια συλλογή νεκρικών κειμένων και μαγικών επωδών, τα οποία αποσκοπούσαν στην καθοδήγηση των νεκρών στο μεταθανάτιο ταξίδι τους. Τα κείμενα αυτά αποτελούν μετεξέλιξη - εν μέρει - του έργου «Κείμενα των Πυραμίδων» και αντιπροσωπεύουν μια έκφραση του εκδημοκρατισμού της αιγυπτιακής θρησκείας κατά την Πρώτη Ενδιάμεση Περίοδο (2200 π.Χ.-Μέσο Βασίλειο). Οι προστατευτικές επωδές, επικλήσεις, μύθοι και χάρτες του επέκεινα, που συχνά καταγράφονταν στις σαρκοφάγους και στους τάφους όσων μπορούσαν να αντέξουν οικονομικά τέτοιες ταφές, παρείχαν πρόσβαση σε θεϊκή καθοδήγηση πέρα από τον κύκλο των Φαραώ. Αυτή η συλλογή περιλαμβάνει έργα που αργότερα ενσωματώθηκαν στα ταφικά κείμενα γνωστά ως «Αιγυπτιακή Βίβλος των Νεκρών».

«χαρτογράφηση» των θρησκευτικών κειμένων, αναδεικνύουν τη μεγάλη σημασία της αιώνιας ζωής για τους Αιγυπτίους. Το σημαντικότερο ωστόσο είναι, πως αυτές οι πρακτικές και πεποιθήσεις όχι μόνο διαμόρφωσαν την αρχαία αιγυπτιακή κοινωνία, αλλά επηρέασαν και τις μεταγενέστερες αντιλήψεις για τη ζωή και τον θάνατο σε άλλους πολιτισμούς, καθιστώντας τους Αιγυπτίους θεμελιώδη κρίκο στην ιστορική αναζήτηση της αθανασίας.

A2. ΣΟΥΜΕΡΙΟΙ

Οι Σουμέριοι, που κατοικούσαν στην περιοχή της Μεσοποταμίας, είναι γνωστοί για την ανάπτυξη ενός από τους αρχαιότερους πολιτισμούς της ανθρωπότητας. Οι αντιλήψεις τους για την αθανασία και τη μετά θάνατον ζωή αντικατοπτρίζουν τις θεολογικές, μυθολογικές και πολιτιστικές τους πεποιθήσεις. Παρόλο που οι Σουμέριοι είχαν διαφορετική αντίληψη για την αθανασία σε σύγκριση με άλλους αρχαίους πολιτισμούς, η αναζήτηση της αιώνιας ζωής παρέμεινε κεντρικό θέμα στη μυθολογία και τη θρησκεία τους.

Το «Έπος του Γιλγαμές», ένα από τα παλαιότερα γνωστά λογοτεχνικά έργα, προσφέρει σημαντική γνώση για τις αντιλήψεις της Σουμεριακής κοινωνίας περί αθανασίας. Στο έπος αυτό, ο βασιλιάς Γιλγαμές αναζητά την αιώνια ζωή μετά τον θάνατο του φίλου του, **Ενκίντου**.¹⁷ Το ταξίδι του Γιλγαμές τον φέρνει αντιμέτωπο με θεούς, δαίμονες και μυθικά πλάσματα, και τελικά του αποκαλύπτει πως η αθανασία είναι προνόμιο των θεών και απρόσιτη για τους θνητούς ανθρώπους. Η ιστορία αυτή υπογραμμίζει την πεποίθηση πως η αθανασία δεν είναι προορισμένη για τους θνητούς και πως οι άνθρωποι είναι καταδικασμένοι να αποδεχτούν τη θνητότητά τους.

Γενικότερα, η θρησκευτική ζωή των Σουμερίων περιλάμβανε ποικίλες τελετουργίες και πρακτικές που σχετίζονταν με τη ζωή μετά θάνατον. Ωστόσο, σε αντιδιαστολή με τους Αιγυπτίους, οι Σουμέριοι είχαν καλλιεργήσει μια πιο απαισιόδοξη άποψη-οπτική για την μεταθανάτια ύπαρξη. Πίστευαν πως οι νεκροί

¹⁷ Στη σουμεριακή μυθολογία, ο Ενκίντου είναι ένας σημαντικός - πρωταγωνιστικός χαρακτήρας στο Έπος του Γιλγκαμές. Πρόκειται για έναν φανταστικό αγριάνθρωπο που μεγάλωσε στα δάση μαζί με άγρια ζώα. Το σώμα του ήταν καλυμμένο με τρίχωμα και τα μαλλιά του ήταν μακριά, ενώ φορούσε δέρματα ζώων αντί για ρούχα. Το φαινόμενο «εξάνθρωπισμού» του ξεκινά όταν γοητεύεται από μια ιερόδουλη, με την οποία συνυπήρξε για έξι (06) ημέρες. Σταδιακά άρχισε να χάνει τον δεσμό του με τα ζώα, καθώς εκείνα τον απέφευγαν, και να αποκτά ανθρώπινα χαρακτηριστικά. Ο Ενκίντου σταδιακά προσαρμόζεται σε έναν αγροτικό τρόπο ζωής, αλλά συνεχώς αναζητά μεγαλύτερες προκλήσεις. Όταν μαθαίνει πρώτη φορά για τον Γιλγκαμές, τον μεγάλο βασιλιά της Ουρούκ, τον προκαλεί σε μονομαχία. Κατά τη διάρκεια της πάλης, και οι δύο ήρωες αποδεικνύονται εξίσου ρωμαλέοι. Όταν ωστόσο ο Γιλγκαμές αποκτά προβάδισμα, η μονομαχία σταματά, οι δύο αντίπαλοι επαινούν ο ένας τον άλλον και ορκίζονται αιώνια φιλία. Έκτοτε, ο Ενκίντου συνοδεύει τον Γιλγκαμές σε πολλές περιπέτειες. Μαζί σκοτώνουν τον Ταύρο του Ουρανού, πράξη που εξοργίζει την θεά Ιστάρ, η οποία απαιτεί την παραδειγματική τιμωρία τους. Οι θεοί αποφασίζουν να σώσουν τον Γιλγκαμές και καταδικάζουν τον Ενκίντου, ο οποίος αρρωσταίνει βαριά και μέσα στις παραισθήσεις του, βλέπει οράματα για τον άλλο κόσμο και την ζοφερή μεταθανάτια ζωή που τον περιμένει. Καταριέται τη Σαμχάτ, την ιερόδουλη που τον έκανε να αισθανθεί άνθρωπος, αλλά αναιρεί την κατάρρα του όταν εκείνη του υπενθυμίζει το μεγαλείο του ανθρώπινου πολιτισμού.

κατέληγαν σε έναν σκοτεινό και θλιβερό Κάτω Κόσμο, γνωστό ως **KUR** ή **IRKALLA**,¹⁸ όπου η ύπαρξη ήταν σκιώδης και γεμάτη δυστυχία.

Σε κάθε περίπτωση, το Έπος του Γιλγαμές, πέρα από την εξερεύνηση της αναζήτησης της αθανασίας, προσφέρει σημαντικά διδάγματα σχετικά με την ανθρώπινη φύση και την αποδοχή του θανάτου ως αναπόφευκτου στοιχείου της ζωής. Στο φινάλε του έργου, ο Γιλγαμές φτάνει σε ένα σημείο βαθιάς συνειδητοποίησης· αποδέχεται πως η αληθινή αθανασία για τους ανθρώπους έγκειται στις πράξεις και τα έργα τους, τα οποία παραμένουν στον επίγειο κόσμος. Τα μνημεία, όπως η πόλη του, η **Ουρούκ**, οι ναοί και τα οχυρωματικά τείχη της πόλης, διασφαλίζουν πως η μνήμη του Γιλγαμές θα ζει αιωνίως.

Οι Σουμεριοί ανέπτυξαν έναν μοναδικό τρόπο προσέγγισης του θέματος της αθανασίας· καλλιέργησαν ένα μηχανισμό σκέψης βασισμένο στην αποδοχή και στην πλήρη συνειδητοποίηση της θνητότητας και στην αναζήτηση του ουσιαστικού νοήματος της ζωής μέσα από τις πράξεις και τα επιτεύγματα. Η μυθολογία τους, και ιδιαίτερα το «**Έπος του Γιλγαμές**», αποτελεί μαρτυρία της πραγματικής συνειδητοποίησης των ανθρώπινων ορίων και της αναζήτησης της αιώνιας ζωής. Αν και η αθανασία θεωρείτο απρόσιτη για τους ανθρώπους, οι Σουμεριοί ενέταξαν στην κουλτούρα τους την συλλογιστική πως η αιωνιότητα μπορεί να επιτευχθεί μέσω της μνήμης και των έργων που επιβιώνουν πέρα από τη θνητή ύπαρξη. Αυτή η αντίληψη αντικατοπτρίζει μια βαθιά φιλοσοφική θεώρηση της ζωής και του θανάτου, η οποία επηρέασε όχι μόνο τον ίδιο τον πολιτισμό τους, αλλά και τις μεταγενέστερες κοινωνίες.

¹⁸ Στη μυθολογία των Σουμερίων, ο όρος «Ιρκάλλα» αναφέρεται στον Κάτω Κόσμο, την αναγνωρίσιμη σφαίρα των νεκρών, όπου κυβερνούν ο θεός του θανάτου Νεργκάλ και η θεά Ερεσκιγκάλ, αδελφή της Ινάννα. Συχνά, η Ερεσκιγκάλ ταυτίζεται με τον όρο Ιρκάλλα, γεγονός που παραλληλίζεται με την ελληνική μυθολογία, στην οποία η έννοια «Αδης» συνδέεται τόσο με τον θεό του Κάτω Κόσμου όσο και με την ίδια την τοποθεσία του Κάτω Κόσμου.

A3. KINEZOI

Στο ανατολικό άκρο της ασιατικής ηπείρου, οι αρχαίοι Κινέζοι ανέπτυξαν περίπλοκες και πολυεπίπεδες πεποιθήσεις και πρακτικές για την αθανασία, οι οποίες βασίστηκαν στις φιλοσοφικές, θρησκευτικές και πρακτικές τους παραδόσεις. Η αναζήτηση της αθανασίας στην αρχαία Κίνα συνδύαζε πνευματικές πρακτικές, αλχημιστικές προσπάθειες και τελετουργίες που αντικατόπτριζαν τις βαθιές πολιτισμικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις της εποχής.

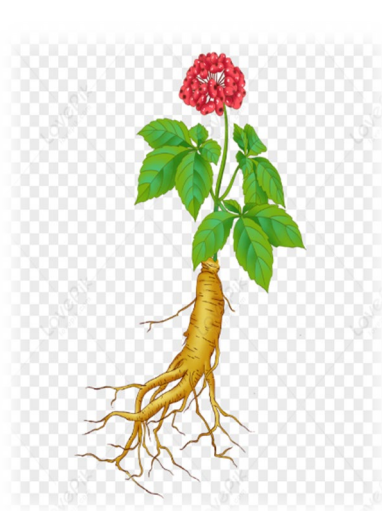
Ο **Ταοϊσμός**¹⁹ ήταν ένας από τους κύριους φιλοσοφικούς και θρησκευτικούς άξονες στην αρχαία Κίνα που σχετιζόταν με την αθανασία και τα όρια της. Οι Ταοϊστές επιδίωκαν την αθανασία μέσω της αρμονίας με το «**Τάο**», την αρχή που διέπει το σύμπαν. Η καλλιέργεια επομένως τόσο του σώματος όσο και του πνεύματος ήταν κεντρικές πρακτικές για την επίτευξη αυτής της αρμονίας.

Οι **Ταοϊστές** αλχημιστές αναζητούσαν το ελιξίριο της ζωής, μια «μαγική» ουσία που πίστευαν πως μπορούσε να προσφέρει αθανασία στον άνθρωπο. Η αναζήτηση αυτή, περιλάμβανε τη χρήση διαφόρων γνωστών και άγνωστων βοτάνων, ορυκτών και μεταλλικών ενώσεων σε αλχημιστικές διαδικασίες. Η αλχημεία συνδέθηκε στενά με την πρακτική της μεταμόρφωσης του σώματος και της πνευματικής αναγέννησης. Ωστόσο, δεν ήταν λίγες οι φορές που οι αλχημιστές χρησιμοποιούσαν επικίνδυνα υλικά, όπως υδράργυρο και μόλυβδο, πιστεύοντας ότι η επεξεργασία αυτών των επιβλαβών – για τον άνθρωπο - στοιχείων μπορούσε να παράγει το ελιξίριο. Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι, οι αλχημιστές έκαναν χρήση ορυκτών όπως ο υδράργυρος και το θείο, πιστεύοντας στις «μεταμορφωτικές» τους ιδιότητες, καθώς και χρυσό, θεωρώντας τον ως το πιο «αγνό» μέταλλο.²⁰ Από την άλλη, η χρήση υλικών της

¹⁹ Ο Ταοϊσμός είναι μια φιλοσοφική και θρησκευτική παράδοση που προέρχεται από την αρχαία Κίνα και βασίζεται στις διδασκαλίες του Λάο Τσε (Lao Tse ή Lao tze). Το βασικό κείμενο του Ταοϊσμού είναι το «Τάο Τε Τσινγκ», το οποίο διδάσκει την έννοια του «Τάο» (Δρόμος) ως την θεμελιώδη αρχή του σύμπαντος, προωθώντας την αρμονία με τη φύση και την απλότητα στη ζωή. Ο Ταοϊσμός ενσωματώνει επίσης πρακτικές όπως ο διαλογισμός, οι ασκήσεις αναπνοής και η σωματική άσκηση, με στόχο την καλλιέργεια της ζωτικής ενέργειας, γνωστής ως «τσι». Γενικότερα, μέχρι και στις μέρες μας, ο Ταοϊσμός έχει επηρεάσει βαθιά την κινεζική κουλτούρα και έχει επεκταθεί παγκοσμίως ως μια μορφή φιλοσοφίας και πνευματικότητας.

²⁰ Οι αλχημιστές θεωρούσαν τον χρυσό το πιο αγνό (pure) μέταλλο λόγω της εξαιρετικής του αντοχής στη διάβρωση αλλά και εξαιτίας της διαρκούς του λάμψης. Αυτή η σταθερότητα τον καθιστούσε σύμβολο τελειότητας και αθανασίας, καθώς διατηρούσε την ποιότητά του αναλλοίωτη με την πάροδο του χρόνου. Έτσι, η ιδέα της μετατροπής άλλων μετάλλων σε χρυσό συνδέθηκε με την επιδίωξη της αλχημικής τελειότητας και της πνευματικής μεταμόρφωσης.

φύσης, όπως οι ρίζες και τα βότανα, και ιδιαιτέρως το **γκίνσενγκ**,²¹ έφεραν επίσης ευρείας εκτίμησης για τις φαρμακευτικές τους ιδιότητες. Τα ζωικά υλικά από την άλλη, όπως το αίμα και τα όργανα ζώων, χρησιμοποιούνταν για την προσθήκη ζωτικής ενέργειας, ενώ άλλες ουσίες όπως ο **κινναβαρίτης**²² θεωρείτο πως είχαν μαγικές ιδιότητες. Οι κινέζοι αλχημιστές ανέπτυξαν παράλληλα, θεωρίες για τη μεταστοιχείωση και τον «εξευγενισμό» των υλικών, χρησιμοποιώντας το στοιχείο του

συμβολισμού για να περιγράψουν - αποτυπώσουν τις διαδικασίες τους. Η πρακτική τους δεν περιοριζόταν μόνο στη φυσική αλχημεία (πρακτικό - εφαρμοσμένο μέρος), αλλά περιλάμβανε και την εσωτερική αλχημεία (θεωρητικό – πνευματικό), με έμφαση στον διαλογισμό, τις τεχνικές αναπνοής και τις ασκήσεις όπως το «**τάι – τσι**» και το «**τσι-κουνγκ**», για την καλλιέργεια και τη διατήρηση της **ζωτικής ενέργειας (ΤΣΙ)**.²³ Μέσω των παραπάνω πρακτικών, οι αλχημιστές συνδύαζαν την πνευματική ανάπτυξη με τη φυσική υγεία, αποσκοπώντας στην επίτευξη της αθανασίας. Παράλληλα, οι Ταοϊστές ανέπτυξαν πρακτικές όπως η γιόγκα, η διατροφή, η αναπνοή και οι τεχνικές διαλογισμού για να παρατείνουν τη ζωή και να επιτύχουν τον απόλυτο στόχο, την αθανασία. Η εσωτερική καλλιέργεια του σώματος, μέσω της ρύθμισης της ενέργειας (Τσι), θεωρείτο απαραίτητη για την επίτευξη της αθανασίας.

Η αθανασία όμως στην Κίνα δεν ήταν μόνο αντικείμενο φιλοσοφικής αναζήτησης, αλλά και πολιτικής φιλοδοξίας. Οι αυτοκράτορες της Κίνας αναζητούσαν την αιώνια ζωή για να διατηρήσουν την εξουσία και την ευημερία τους. Ο πρώτος

²¹ Το γκίνσενγκ (ή ginseng) αποτελεί ένα διακεκριμένο βότανο με ευρεία χρήση στην παραδοσιακή ιατρική, κυρίως στην Ασία και την Αμερική, και είναι γνωστό για τις πολλαπλές ευεργετικές του ιδιότητες. Οι δύο κύριες ποικιλίες του είναι το ασιατικό γκίνσενγκ (*Panax ginseng*) και το αμερικανικό γκίνσενγκ (*Panax quinquefolius*). Είναι περίφημο για την ικανότητά του να τονώνει τη γνωστική λειτουργία, βελτιώνοντας την προσοχή και τη μνήμη.

²² Ο κινναβαρίτης (αγγλ. cinnabar) είναι σημαντικό ορυκτό του υδραργύρου. Η καταγωγή της επωνυμίας είναι περσική. Συγκεκριμένα προέρχεται από την λέξη «zinjifrah», η οποία, λέγεται πως σήμαινε «το αίμα του δράκοντα».

²³ Needham, J. (1980). *Science and Civilisation in China: Volume 5, Chemistry and Chemical Technology, Part 4, Spagyric Discovery and Invention: Apparatus, Theories and Gifts*. Cambridge University Press.

αυτοκράτορας της Κίνας, ο περίφημος **Τσιν Σι Χουάνγκ**,²⁴ είναι γνωστός για την έντονη επιδίωξή του για την αθανασία · δεν ήταν λίγες οι φορές μάλιστα που κατανάλωνε υδράργυρο, κάτι που πιθανότατα οδήγησε στο θάνατό του από δηλητηρίαση σε ηλικία μόλις 49 ετών. Κατά την σύντομη περίοδο της βασιλείας του, έστειλε αποστολές σε μακρινές περιοχές της Ασιατικής ηπείρου για να βρουν το ελιξίριο της ζωής και διέταξε

την κατασκευή ενός μεγαλοπρεπούς τάφου που περιλάμβανε τον περίφημο «**πήλινο στρατό**». Αξίζει να αναφερθεί πως ακόμη και σήμερα, οι αρχαιολόγοι είναι εξαιρετικά διστακτικοί να ανοίξουν τον τάφο του Τσιν Σι

Χουάνγκ λόγω των φόβων τους για πιθανές θανατηφόρες παγίδες. Σύμφωνα δε με τον μεγάλο Κινέζο ιστορικό **Σίμα Κιάν (Sima Qian)**,²⁵ ο οποίος γράφει περίπου εκατό (100) χρόνια μετά τον θάνατο του αυτοκράτορα, εντός του τάφου πιθανότατα υπάρχουν παγίδες με εκρηκτικά.

Πιο αναλυτικά, οι τεχνίτες του αυτοκράτορα είχαν εντολή να κατασκευάσουν βαλλίστρες που θα πυροβολούσαν οποιονδήποτε επιχειρούσε να εισέλθει στον τάφο, ενώ υδράργυρος χρησιμοποιήθηκε για να αναπαραστήσει ποτάμια και θάλασσες με μηχανική ροή. Αν και ορισμένοι επιστήμονες θεωρούν αυτές τις αναφορές υπερβολικές, μια μελέτη του 2020 έδειξε πως οι συγκεντρώσεις υδραργύρου γύρω από τον τάφο είναι υψηλότερες από το αναμενόμενο. Η έρευνα υποδηλώνει πως ο υδράργυρος μπορεί να διαφεύγει από ρωγμές που αναπτύχθηκαν με την πάροδο του χρόνου, επιβεβαιώνοντας με αυτό τον τρόπο τις περιγραφές για τον τάφο, ο οποίος

²⁴ Ο Τσιν Σι Χουάνγκ επιδίωξε να ενοποιήσει και να οργανώσει την Κίνα σε ένα ισχυρό κράτος-βασίλειο. Αντιμετώπισε στρατιωτικά τους Ούνους και υπό την ηγεσία του ολοκληρώθηκε η κατασκευή του Σινικού Τείχους. Επιπλέον, διέταξε την καταστροφή όλων των κομφουκιανιστικών κειμένων.

²⁵ Ο Σίμα Κιάν (145 π.Χ. - 86 π.Χ.) ήταν Κινέζος ιστορικός της Δυναστείας των Χαν. Αναγνωρίζεται ως ο πατέρας της Κινεζικής ιστοριογραφίας λόγω του έργου του, τα «Αρχεία του Μεγάλου Ιστορικού», το οποίο αποτελεί μια γενική ιστορία της Κίνας που εκτείνεται σε πάνω από δύο χιλιετίες, από τον Κίτρινο Αυτοκράτορα μέχρι την κυριαρχία του αυτοκράτορα Γου Χαν. Το έργο του έθεσε τα θεμέλια για τη μετέπειτα ιστοριογραφία όχι μόνο στην Κίνα, αλλά και στην ευρύτερη βορειοανατολική Ασία, συμπεριλαμβανομένων του Βιετνάμ, της Κορέας και της Ιαπωνίας.

πιστεύεται πως δεν έχει ανοιχτεί ή λεηλατηθεί ποτέ.²⁶ Εκτός από τους κινδύνους του υδραργύρου και των θανάσιμων παγίδων, οι αρχαιολόγοι φοβούνται επίσης πως οι ανασκαφές μπορεί να βλάψουν τη δομική ακεραιότητα του τάφου.

Σε κάθε περίπτωση, η επιδίωξη αυτή του πρώτου αυτοκράτορα της Κίνας, είναι εύλογο να υποθέσουμε πως συνδέεται άρρηκτα με την πολιτική του φιλοδοξία και επιθυμία να διατηρήσει την αυτοκρατορική του εξουσία στον άλλο κόσμο.

Σε αντιδιαστολή με τον Ταοϊσμό, ένα άλλο ευρέως διαδεδομένο φιλοσοφικό ρεύμα, ο **Κομφουκιανισμός**, εστιάζει στην ηθική και κοινωνική αθανασία αντί για τη φυσική και πνευματική μακροζωία. Ενώ οι Ταοϊστές επιδιώκουν την αθανασία μέσω της καλλιέργειας της ζωτικής ενέργειας (Τσι) και της αλχημείας, οι Κομφουκιανιστές πιστεύουν πως η αθανασία επιτυγχάνεται μέσω της **ενάρετης ζωής**, της έμπρακτης αφοσίωσης στην οικογένεια και την κοινότητα, καθώς και – μέσω - των ηθικά διακείμενων πράξεων που αφήνουν διαρκή επιρροή και σεβασμό στην κοινωνία. Έτσι, η αθανασία στον Κομφουκιανισμό είναι περισσότερο μεταφορική και ηθική. Αν και ο Κομφουκιανισμός εστίαζε δηλαδή περισσότερο στην ηθική και κοινωνική τάξη παρά στη μεταφυσική αναζήτηση της

αθανασίας, είχε επίσης έντονη επιρροή στις αντιλήψεις περί αιώνιας ζωής. Στον Κομφουκιανισμό, η αθανασία συνδέεται επομένως περισσότερο με τη φήμη και την μνήμη που αφήνει κάποιος πίσω του, αυτό που στην αρχαία ελληνική σκέψη θα μπορούσαμε να το παρομοιάσουμε με το κλέος. Το «κλέος» ή η δόξα, παρόλο που είναι ένας κεντρικός στόχος στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, μπορεί να συνδεθεί με τον Κομφουκιανισμό σε ένα διαφορετικό πλαίσιο. Στον Κομφουκιανισμό, η αθανασία επιτυγχάνεται μέσω της ηθικής ακεραιότητας, της ενάρετης ζωής και της διατήρησης της κοινωνικής τάξης. Παρόλο που ο Κομφουκιανισμός δεν επικεντρώνεται στη δόξα

²⁶ IFLScience. (2023, June 27). *Archaeologists Are Too Terrified To Look Inside Tomb Of China's First Emperor*. IFLScience. <https://www.iflscience.com/archaeologists-are-too-terrified-to-look-inside-tomb-of-chinas-first-emperor-70035>

μέσω ηρωικών πράξεων - όπως στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό - ενθαρρύνει την αναζήτηση της ηθικής αθανασίας μέσω της θετικής επιρροής και του σεβασμού στην κοινωνία, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μορφή «κλέους» στην κοινωνική και ηθική σφαίρα. Η επίτευξη της αθανασίας μέσω των ουσιαστικά ηθικών πράξεων και της συμβολής στην κοινωνία ήταν μια μορφή πνευματικής αθανασίας.

Συμπερασματικά, οι αρχαίοι Κινέζοι είχαν μια πολυδιάστατη προσέγγιση περί αθανασίας, που συμπεριλάμβανε τη φιλοσοφία, τη θρησκεία και τις πρακτικές της καθημερινής ζωής. Ο Ταοϊσμός, με την αλχημεία και τις πρακτικές σωματικής «ανάπτυξης», προσέφερε μια πνευματική και σωματική διαδρομή προς την αιώνια ζωή. Οι αυτοκρατορικές αναζητήσεις για το ελιξίριο της ζωής ανέδειξαν τη σημασία της αθανασίας στην πολιτική και θρησκευτική σφαίρα. Ο δε Κομφουκιανισμός, με την έμφαση στην ηθική αθανασία, συμπλήρωσε τις φιλοσοφικές αντιλήψεις περί αιώνιας ύπαρξης. Συνολικά, η αθανασία στην αρχαία Κίνα αντιπροσωπεύει μια πανδαισία φιλοσοφικών, θρησκευτικών και πρακτικών στοιχείων, τα οποία διαμόρφωσαν την πολιτισμική και πνευματική κληρονομιά της χώρας.

A4. ΕΛΛΗΝΕΣ

Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν πολύπλοκες και συχνά αντιφατικές αντιλήψεις για την αθανασία, οι οποίες αντανakλούσαν τη μυθολογία, τη φιλοσοφία και τις θρησκευτικές τους πρακτικές. Η αναζήτηση της αθανασίας εξεταζόταν τόσο μέσω της αιώνιας μνήμης όσο και μέσω της ψυχικής αθανασίας, ενώ η μυθολογία και οι τελετουργίες προσέφεραν πλούσια θεματολογία και πρακτικές γύρω από την έννοια της αιώνιας ζωής.

Στην αρχαία ελληνική μυθολογία, η ιδέα της αθανασίας και η αναζήτηση της αιώνιας ζωής είναι έντονα παρούσα μέσα από τις ιστορίες ηρώων όπως ο Ηρακλής και ο Αχιλλέας. Αυτοί οι μύθοι όχι μόνο αντικατοπτρίζουν τις θεματικές του κουράγιου, της ηρωικότητας, του κλέους²⁷ αλλά – αντανakλούν - και την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης φύσης στο κυνήγι της αιωνιότητας. Οι ήρωες της ελληνικής μυθολογίας, όπως ο Ηρακλής και ο Αχιλλέας, αναζητούσαν την αθανασία μέσω των πράξεων τους και της φήμης τους. Ο Ηρακλής, για παράδειγμα, έγινε αθάνατος μέσω των άθλων του και της τελικής αποθέωσής και αποδοχής του στην κατοικία των θεών, τον Όλυμπο. Ο Αχιλλέας, από την άλλη, επεδίωκε την αθανασία της φήμης, γνωρίζοντας πως μολονότι θα πεθάνει νέος, θα μείνει αθάνατος στη μνήμη των ανθρώπων. Ο Ηρακλής, γιος του Δία και της Αλκμήνης, αντιπροσωπεύει έναν ημίθεο με τεράστια ρώμη και σθένος, ο οποίος όμως παλεύει με την ανθρώπινη καταγωγή του.

Η ζωή του Ηρακλή και οι δώδεκα (12) άθλοι είναι μια συνεχής προσπάθεια να ξεπεράσει τις ανθρώπινες περιοριστικές συνθήκες και να κατακτήσει μια θέση ανάμεσα στους θεούς. Στο τέλος,²⁸ η αθανασία του Ηρακλή επιτυγχάνεται μέσω της ανύψωσής του στον Όλυμπο, εδραιώνοντας με αυτόν τον τρόπο την κεντρική αρχαιοελληνική ιδέα, πως η αθανασία είναι δυνατή μέσω της ηρωικής αρετής και της θείας επέμβασης. Από την άλλη ο Αχιλλέας, ο θρυλικός πολεμιστής του Τρωικού

²⁷ Grech, V. (2018). WASP (Write a Scientific Paper): Kleos aphthiton, eternal glory and renown, or nostos? *Early Human Development*, 122, 54-55. <https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2018.04.005>

²⁸ Σύμφωνα με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, ο όρος «τέλος» σημαίνει τον σκοπό ή τον στόχο που επιδιώκει κάτι ή κάποιος. Αυτή η έννοια είναι θεμελιώδης στην αριστοτελική φιλοσοφία, όπου ο Αριστοτέλης καθορίζει το «τέλος» ως το τελικό αίτιο ή σκοπό, προς τον οποίο κατευθύνεται μια οντότητα ή μια διαδικασία. Αυτός ο σκοπός αντιπροσωπεύει την πλήρη πραγμάτωση της φύσης ή της ουσίας ενός πράγματος.

Πολέμου, αποτελεί ένα ενδιαφέρον παράδειγμα της αναζήτησης της αθανασίας μέσω της δόξας και της μνήμης. Παρόλο που ήταν προικισμένος με ένα είδος ιδιόμορφης –ας την αποκαλέσουμε - αθανασίας, η τρωτότητά του στη φτέρνα υπενθυμίζει την αναπόφευκτη ανθρώπινη ευθραυστότητα. Η αθανασία του Αχιλλέα ωστόσο, δεν είναι φυσική αλλά μεταφορική, καθώς η δόξα του και οι ηρωικές πράξεις του διασφαλίζουν την μνήμη του στην διάρκεια των αιώνων.

Όσον αφορά το σύγχρονο πλαίσιο, οι μύθοι του Ηρακλή και του Αχιλλέα υπενθυμίζουν τη συνεχή ανθρώπινη επιθυμία για υπέρβαση των φυσικών - σωματικών ορίων και την επίτευξη της αθανασίας, είτε μέσω ηρωικών και ηθικών πράξεων είτε μέσω της τεχνολογίας. Ωστόσο, οι σύγχρονες προσεγγίσεις έρχονται αντιμέτωπες επίσης με ηθικές προκλήσεις σχετικά με τη δικαιοσύνη, την πρόσβαση και τις πληθυσμιακές επιπτώσεις, αναδεικνύοντας την ανάγκη για ισορροπημένη συζήτηση και υπεύθυνη εφαρμογή των βιοτεχνολογικών καινοτομιών.

Μεταξύ των ποικίλων εκδοχών της αθανασίας που διατρέχουν την αρχαία ελληνική μυθολογία, η μετάβαση από τους ηρωικούς μύθους του Ηρακλή και του Αχιλλέα στην ιστορία του Γανυμήδη²⁹ αποκαλύπτει μια μεταστροφή από την ηρωική αναζήτηση της αθανασίας στη θεϊκή χορήγησή της. Ενώ ο Ηρακλής και ο Αχιλλέας αναπαριστούν το ανθρώπινο στοιχείο της αθανασίας, όπου οι

ίδιοι δηλαδή με τις πράξεις και τις θυσίες τους επιδιώκουν την άρση των φυσικών – σωματικών τους ορίων, ο Γανυμήδης υποδηλώνει μια πιο «παθητική» αποδοχή αυτού του θεϊού δώρου. Ως ο θνητός που «ξεχώρισε» από τον ίδιο τον Δία, προκειμένου να υπηρετήσει στον Όλυμπο, ο Γανυμήδης ενσαρκώνει την έννοια της αθανασίας ως ένα

²⁹ Smith, W. (Ed.). (1867). *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* (Vol.1). Retrieved from <https://archive.org/details/DictionaryOfGreekAndRomanBiographyAndMythology/Dictionary%20of%20Greek%20and%20Roman%20Biography%20and%20Mythology%20-%20Vol%201/>

δώρο που παρέχεται κατ' επιλογήν των θεών, χωρίς ατομική προσπάθεια αλλά μέσα από την θεϊκή εύνοια.³⁰ Η ιστορία του αποκαλύπτει τις διαστάσεις της αθανασίας που περιλαμβάνουν όχι μόνο την προσωπική ανέλιξη και την ηρωικότητα αλλά και την πνευματική ή θεϊκή επιβράβευση, διερευνώντας πώς η έννοια της αθανασίας μπορεί να εκληφθεί ως προνόμιο ή ακόμη και ως βάρος.

Ο Γανυμήδης, ο οποίος στην αρχαία ελληνική μυθολογία θεωρείται ο πιο όμορφος από τους θνητούς, αποτελεί κεντρική φιγούρα σε έναν από τους πιο ενδιαφέροντες μύθους που σχετίζονται με την αθανασία. Καταγόμενος από την Τροία – ή Ίλιον -, ο Γανυμήδης απήχθη από τον Δία, ο οποίος – Δίας - μεταμορφωμένος σε αετό τον μετέφερε στον Όλυμπο για να γίνει ο οиноχόος των θεών, προσφέροντας σ' αυτόν αθανασία. Ο μύθος του Γανυμήδη αντανakλά βαθιές θεματικές, σχετικές με την επιθυμία για αθανασία και την επιλογή των θνητών από τους θεούς να ζήσουν μεταξύ αυτών. Η απαγωγή του Γανυμήδη από τον Δία και η μεταφορά του στον Όλυμπο αντικατοπτρίζει την ιδέα πως η αθανασία είναι ένα δώρο που προσφέρεται από υψηλότερες-ανώτερες δυνάμεις, και όχι κάτι που μπορεί να κατακτηθεί από τους θνητούς με δικές τους μονάχα προσπάθειες. Από θεωρητική άποψη, ο μύθος του Γανυμήδη ενσωματώνει ζητήματα εξουσίας και ιεραρχίας, καθώς και την έννοια της αθανασίας ως αποτέλεσμα της θεϊκής εύνοιας. Η διαδικασία μετατροπής ενός όντος από θνητό σε αθάνατο υπογραμμίζει μια διαδικασία μετάβασης από το ανθρώπινο στον θείο, η οποία αντιπροσωπεύει τη μεταμόρφωση από την εφήμερη στην αιώνια κατάσταση. Στον σύγχρονο κόσμο, ο μύθος του Γανυμήδη μπορεί να ερμηνευτεί ως ένα παράδειγμα της ανθρώπινης επιθυμίας να ξεπεράσει τα φυσικά – σωματικά όρια, εξιδανικεύοντας το ιδεατό της αθανασίας. Η περίπτωση του Γανυμήδη, ενισχύει τη σημασία της θεϊκής επέμβασης ή της επιστημονικής προόδου στη σύγχρονη εποχή ως μέσα για την επίτευξη της μακροζωίας ή της αθανασίας, διερευνώντας παράλληλα τα ηθικά διλήμματα και τις κοινωνικές προκλήσεις που συνδέονται με αυτήν την επιδίωξη.

Από την ιδιαίτερη περίπτωση του Γανυμήδη, όπου η αθανασία χαρίζεται ως κατ' επιλογήν δώρο από τους θεούς, μεταπηδούμε στον άκρως διαφορετικό μύθο του Σίσυφου, όπου η αθανασία εμφανίζεται σαν μια βαριά κατάρα.³¹

³⁰ Mikalson, J. D. (2005). *Ancient Greek Religion*. Wiley-Blackwell.

³¹ Στην αρχαία ελληνική και παγκόσμια μυθολογία, οι κατάρες συχνά αντιλαμβάνονταν ως ισχυρές δηλώσεις θυμού με μαγική ή θεϊκή προέλευση, οι οποίες μπορούσαν να προκαλέσουν σοβαρές

Ενώ ο Γανυμήδης αποτελεί παράδειγμα ενός θνητού που ανεβαίνει στη θεϊκή ιεραρχία μέσω της ευνοϊκής παρέμβασης του Δία, ο Σίσυφος, αντιθέτως, υφίσταται την οργή των θεών λόγω της υπερβολικής του έπαρσης και της πανουργίας του. Ο μύθος του Σίσυφου αναδεικνύει την αθανασία ως πηγή ατελείωτης ταλαιπωρίας και μάταιης εργασίας, σε αντίθεση με την αθανασία του Γανυμήδη που συνοδεύεται από διακρίσεις και τιμές. Ενώ στην περίπτωση του Γανυμήδη, η αθανασία αποτελεί ένα επιθυμητό καθεστώς, στην περίπτωση του Σίσυφου έχουμε μια σκοτεινή, σχεδόν δυστοπική αναπαράσταση, υπενθυμίζοντας πως η αθανασία μπορεί να είναι εξίσου επιβαρυντική και ελκυστική.

Ο μύθος του Σίσυφου, ο οποίος προσπάθησε να ξεγελάσει τον θάνατο και τιμωρήθηκε με το να κυλάει αιώνια έναν βράχο σε μια ανηφόρα, αντανakλά την ανθρώπινη επιδίωξη και τις συνέπειες της αναζήτησης της αθανασίας με ανήθικα μέσα. Στην αρχαία ελληνική μυθολογία, ο Σίσυφος ήταν ο βασιλιάς της Κορίνθου, γνωστός για την πονηριά και την εξυπνάδα του. Σύμφωνα με τον μύθο, ο Σίσυφος

κατάφερε να ξεγελάσει τον θάνατο δύο (02) φορές, προσπαθώντας να αποφύγει την καταδίκη του στον Άδη. Ωστόσο, ως τιμωρία για την ύβρη του και την απόπειρα να ξεφύγει από τον θάνατο, οι θεοί τον καταδίκασαν σε ένα αιώνιο και μάταιο έργο: να κυλά έναν τεράστιο βράχο στην κορυφή ενός λόφου, ο οποίος κάθε φορά που έφτανε σχεδόν στην κορυφή, κυλούσε πάλι πίσω. Ο μύθος του Σίσυφου παρουσιάζει μια διαφορετική πτυχή της αθανασίας:

την αθανασία ως κατάρα. Η τιμωρία του Σίσυφου αντικατοπτρίζει την ιδέα πως η αθανασία μπορεί να μην είναι επιθυμητή εάν συνδέεται με αέναη και - κατά συνέπεια - άκαρπη προσπάθεια. Αυτός ο μύθος υπογραμμίζει την ανθρώπινη επιθυμία για νόημα

συνέπειες στους αποδέκτες τους. Οι κατάρες αυτές προέρχονταν συνήθως από θεότητες, μάγους ή ακόμα και θνητούς, ως μέσο εκδίκησης ή τιμωρίας για ένα Χ αδίκημα. Ο Burkert (1985) αναφέρει ότι οι κατάρες στην αρχαία Ελλάδα ήταν συχνά συνδεδεμένες με θρησκευτικά και τελετουργικά πλαίσια, στα οποία χρησιμοποιούνταν ειδικά τελετουργικά αντικείμενα ή ιερά κείμενα. Όπως σημειώνει και ο Faraone (1991), τέτοιες κατάρες καταγράφονταν σε ειδικά αγγεία ή πλάκες, γνωστές ως «κατάδεσμοι», και συχνά θάβονταν σε ιερά ή νεκροταφεία για να ενισχυθεί η δύναμή τους.

και σκοπό στη ζωή ³², που μπορεί να χαθεί όταν η ζωή γίνει ατελείωτη χωρίς σκοπό. Η αιώνια τιμωρία του Σίσυφου μπορεί να μεταφρασθεί ως μια μεταφορά σχετικά την ανθρώπινη υπαρξιακή αγωνία και την αναζήτηση της ελευθερίας από τις αιώνιες αλυσίδες της μονοτονίας. Αυτός ο μύθος αντιμετωπίζει θεμελιώδη ερωτήματα για την αξία της αθανασίας και το κόστος της υπερβολικής επιθυμίας να ξεγελάσει κανείς τον θάνατο. Ο μύθος του Σίσυφου προσφέρει μεταξύ άλλων, μια προειδοποίηση για τη σύγχρονη αναζήτηση της αθανασίας. Ενώ η τεχνολογική πρόοδος μπορεί να μας ενισχύσει τις ελπίδες για επέκταση του προσδόκιμου ζωής, είναι κρίσιμο να αξιολογήσουμε τις ψυχολογικές και φιλοσοφικές συνέπειες της αθανασίας. Ο μύθος του Σίσυφου υπενθυμίζει πως μια ζωή χωρίς τέλος μπορεί να μην είναι μια ζωή χωρίς πόνο αλλά μια μονότονη, αδιάφορη και άχρωμη ζωή. Η δε ανθρώπινη ευημερία δεν εξασφαλίζεται απλώς με την εξάλειψη του θανάτου.

Μετά την εξερεύνηση του μύθου του Σίσυφου, όπου η αθανασία παίρνει το πρόσωπο μιας ατέλειωτης καταδίκης, η μετάβαση στην ιστορία του Προμηθέα προσφέρει μια νέα διάσταση στην αντίληψη της αθανασίας μέσα από την οπτική της θυσίας και της αντίστασης. Ο Σίσυφος και ο Προμηθέας μοιράζονται μια κοινή θεματική ρίζα· και οι δύο υποφέρουν από αιώνιες τιμωρίες λόγω της αντίστασης που επέδειξαν απέναντι στη θεϊκή εξουσία. Ωστόσο, ενώ ο Σίσυφος ενσαρκώνει την πονηριά και την αλαζονεία που οδηγούν στην προσωπική του καταστροφή, ο Προμηθέας αντιπροσωπεύει την αλτρουιστική πλευρά της αντίστασης, δείχνοντας τη θυσία του για το καλό της ανθρωπότητας. Η τιμωρία του Προμηθέα, αν και ανάλογα βασανιστική με αυτή του Σίσυφου, φέρει ένα βαθύτερο νόημα, αυτό της ελπίδας και της ενδυνάμωσης. Αντίθετα από τη μάταιη και ατελείωτη τιμωρία του Σίσυφου, η θυσία του Προμηθέα παρομοιάζεται ως ένας αγώνας για την προαγωγή της γνώσης και της ανεξαρτησίας των ανθρώπων από το σκοτάδι και την άγνοια.

Μέσα από τον μύθο του Προμηθέα, η αθανασία δεν είναι απλά μια προσωπική καταδίκη αλλά μετατρέπεται σε ένα μέσο για την υπέρβαση των ανθρωπίνων ορίων και την απελευθέρωση της ανθρώπινης δημιουργικότητας και αυτοδιάθεσης. Ο Προμηθέας, ένας εκ των Τιτάνων της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας, είναι γνωστός για την πράξη του να κλέψει τη φωτιά από τους θεούς και να την προσφέρει στους ανθρώπους. Αυτή η πράξη, εκτός από το να ενεργοποιήσει την ανθρώπινη πρόοδο,

³² Αυτό που όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω κατά τον Αριστοτέλη ορίζεται ως «τέλος».

συμβόλιζε επίσης την πνευματική και δημιουργική φωτιά που απελευθερώνει τον άνθρωπο από τα δεσμά της άγνοιας και της αδυναμίας. Ως τιμωρία για την πράξη του αυτή, ο Δίας τον έδεσε σε ένα βράχο, όπου ένας αετός έτρωγε καθημερινά το ήπαρ του, το οποίο ωστόσο αναγεννιόταν κάθε νύχτα. Ο μύθος του Προμηθέα είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τη συζήτηση περί αθανασίας καθώς ο Προμηθέας υπέστη μια μορφή αιώνιας καταδίκης που φέρνει στο φως τις αρνητικές πτυχές της αθανασίας. Η ατέρμονη αυτή τιμωρία αντικατοπτρίζει τη δυστυχία που μπορεί να συνεπάγεται η αθανασία όταν δεν συνοδεύεται από τα στοιχεία της ελευθερίας και πνευματικής αφύπνισης. Ο μύθος του Προμηθέα προσφέρει μια πλούσια συλλογιστική αναφορικά με την έννοια της θυσίας, της ανθρώπινης προόδου και της αθανασίας. Η παράδοση της φωτιάς στους ανθρώπους είναι ένα σύμβολο της μετάδοσης της γνώσης και συνεπώς της πνευματικής ρώμης, που οδηγεί στην ανεξαρτησία και την αυτοεκπλήρωση. Ωστόσο, η εξέταση της αθανασίας ως καταδίκη και κατάρα διαμέσου της αένης τιμωρίας του Προμηθέα, παρέχει μια κριτική οπτική στις δυνητικά καταστροφικές συνέπειες της αθανασίας χωρίς την πνευματική και φυσική - σωματική ελευθερία. Η ιστορία του Προμηθέα υποδηλώνει - μεταξύ άλλων - πως η αθανασία και η ζωή χωρίς πόνο ή περιορισμούς μπορεί να μην είναι επιθυμητή αν δεν συνοδεύεται από ένα νόημα ή σκοπό. Παρόλο που η σύγχρονη επιστήμη επιδιώκει να καταπολεμήσει τις ασθένειες και να παρατείνει τη ζωή, ο μύθος του Προμηθέα υπενθυμίζει την ανάγκη για μια ολοκληρωμένη κατανόηση των συνεπειών της αθανασίας, συμπεριλαμβανομένων των πιθανών περιορισμών και δυστυχιών που μπορεί να φέρει.

Καθώς εξετάζουμε τις διάφορες μορφές και ερμηνείες της αθανασίας στην αρχαία ελληνική μυθολογία, η μετάβαση από τον μύθο του Προμηθέα σε αυτόν του Ορφέα και της Ευρυδίκης αποκαλύπτει μια μεταστροφή από τη θεματική της ηρωικής θυσίας και της τιμωρίας, στη διερεύνηση του θέματος της αγάπης που υπερβαίνει τα όρια του θανάτου. Και οι δύο μύθοι εντυπωσιάζουν με την έντονη ανθρώπινη επιθυμία να παραμερίσουν τις φυσικές περιοριστικές δυνάμεις της ζωής, είτε πρόκειται για τον θάνατο είτε για τον πεπερασμένο χαρακτήρα της ύπαρξης. Ο Προμηθέας, ως σύμβολο τιμωρίας και αντίστασης, και ο Ορφέας, ως εκφραστής της αλληλεγγύης και του θρήνου, συνιστούν τους πόλους μιας ανθρωποκεντρικής αντίληψης που αναζητά την απελευθέρωση από τις πιο περιοριστικές συνθήκες της ανθρώπινης φύσης. Η μετάβαση στον μύθο του Ορφέα και της Ευρυδίκης διερευνά περαιτέρω αυτή την

αναζήτηση μέσα από το πρίσμα της αγάπης που αψηφά το μεγαλύτερο ίσως εμπόδιο · τον ίδιο τον θάνατο, εστιάζοντας παράλληλα στις ψυχολογικές και ηθικές πτυχές της αθανασίας.

Ο Ορφέας, θεωρούμενος ως ένας από τους κορυφαίους μουσικούς και ποιητές στην αρχαία ελληνική μυθολογία, αποτελεί κεντρική φιγούρα σε έναν από τους πιο διάσημους και συγκινητικούς μύθους για την αγάπη και τον θάνατο. Ο Ορφέας, συντετριμμένος από τον ξαφνικό θάνατο της αγαπημένης του Ευρυδίκης, αποφασίζει να κατέβει στον Άδη για να την φέρει πίσω στον κόσμο των ζωντανών, αποδεικνύοντας την δύναμη της μουσικής του και της αγάπης του. Ο μύθος του **Ορφέα** και της Ευρυδίκης εξερευνά την επιθυμία της ανθρωπότητας να ξεπεράσει τον θάνατο και να αναστήσει τους αγαπημένους μας από τον κόσμο των νεκρών. Αυτή η αναζήτηση συνδέεται βαθιά με την ιδέα της αθανασίας και της παράτασης της ζωής, όπου η αγάπη και η πίστη στις δυνάμεις της τέχνης και της μουσικής χρησιμοποιούνται ως

μέσα για να επιτύχουν αυτό που θεωρητικά φαίνεται αδύνατο. Ο μύθος επικεντρώνεται στη δύναμη της τέχνης και του ανθρώπινου πνεύματος να αντιμετωπίζει τον θάνατο. Ο Ορφέας, με τη μουσική του, καταφέρνει να «μαλακώσει» τις καρδιές των θεών του Άδη και να πάρει προσωρινά πίσω την Ευρυδίκη. Αυτό τονίζει την ικανότητα της τέχνης να προσεγγίζει το θεϊκό και το ανεξήγητο, επιχειρώντας να υπερβεί τα φυσικά όρια της ζωής και του θανάτου. Ο μύθος του Ορφέα και της Ευρυδίκης προσφέρει μια μελαγχολική προειδοποίηση για τις συνέπειες της υπέρμετρης επιθυμίας να αντιστρέψουμε τον θάνατο. Ωστόσο, στο τέλος του μύθου, ο Ορφέας χάνει την Ευρυδίκη για δεύτερη φορά, αυτή τη φορά οριστικά, επειδή παραβιάζει τη συμφωνία με τους θεούς του κάτω κόσμου. Αυτό υποδηλώνει πως υπάρχουν φυσικά και ηθικά όρια στην ανθρώπινη επιρροή πάνω στη ζωή και τον θάνατο. Ο μύθος δεν είναι τίποτα περισσότερο παρά μια υπενθύμιση της ανάγκης για ταπεινότητα και σεβασμό στον

φυσικό κύκλο της ζωής, ακόμη και σήμερα, στην εποχή της τεχνολογικής προόδου που συνεχίζει να επιδιώκεται η αναστροφή της θνητότητας.

Καθώς αφήνουμε πίσω τον συγκινητικό μύθο του Ορφέα και της Ευρυδίκης, ο οποίος εξερευνά την ισχυρή δύναμη της αγάπης που υπερβαίνει ακόμα και τα όρια του θανάτου, περνάμε στην ιστορία του **Ενδυμίωνα**: πρόκειται για έναν μύθο που μεταφέρει διαφορετικές αλλά εξίσου σημαντικές θεματικές περί αθανασίας. Ενώ ο Ορφέας χρησιμοποιεί τη μουσική του για να αντιμετωπίσει τις θεϊκές και σκοτεινές δυνάμεις του Άδη για να πετύχει να επαναφέρει την αγαπημένη του στη ζωή, η ιστορία του Ενδυμίωνα ασχολείται με την έννοια της αθανασίας ως μια μορφή αιώνιας ανάπαυσης.

Ο Ενδυμίων, ένας απaráμιλλης ομορφιάς νεαρός ή βασιλιάς -ανάλογα με την εκδοχή του μύθου - έλκει την προσοχή της Σελήνης, η οποία τον ερωτεύεται τόσο βαθιά που του χαρίζει το «δώρο» της αιώνιας ύπνωσης, ώστε να μπορεί να τον θαυμάζει ανενόχλητη για μια ζωή. Ο Ενδυμίων κοιμάται σε μια σπηλιά και παραμένει

αιώνια νέος, με την ζωή του να είναι μια ατέλειωτη ύπνωση χωρίς να γεράσει ποτέ. Αυτός ο μύθος προσφέρει μια διαφορετική προοπτική στην αθανασία, όπου η αθάνατη κατάσταση δεν συνδέεται με την ενεργή-ποιοτική συμμετοχή στη ζωή, αλλά με μια παθητική, αιώνια

ηρεμία, απομακρυσμένη από τους κόπους και τις αγωνίες της θνητής ύπαρξης. Ο μύθος του Ενδυμίωνα συνδέεται άμεσα με την έννοια της αθανασίας ως μια κατάσταση αιώνιας στασιμότητας και απομόνωσης. Αντίθετα από τις άλλες μορφές αθανασίας που εξετάστηκαν σε προηγούμενους μύθους, όπου η αθανασία επιτυγχάνεται μέσω ηρωικών πράξεων ή θεϊκών παρεμβάσεων, εδώ η αθανασία είναι μια μορφή εγκλεισμού και απώλειας της ενεργού ανθρώπινης εμπειρίας. Η περίπτωση του Ενδυμίωνα υπογραμμίζει το δίλημμα μεταξύ της αιώνιας νεότητας και ομορφιάς από τη μία, και της αληθινής ζωής με όλες τις ανθρώπινες εμπειρίες και τις αλλαγές που

φέρει ο χρόνος, από την άλλη. Ο μύθος του Ενδυμίωνα εξετάζει την αθανασία μέσα από το πρίσμα της παθητικότητας και της απομόνωσης. Αντιμετωπίζει την ιδέα πως η αθανασία μπορεί να μην είναι το απόλυτο δώρο, αλλά μία κατάσταση που θέτει σημαντικούς περιορισμούς στην ανθρώπινη ύπαρξη. Η αέναη νεότητα και ομορφιά του Ενδυμίωνα συνοδεύονται από την αδυναμία να συμμετέχει ενεργά στη ζωή, τονίζοντας το κόστος που μπορεί να συνεπάγεται η αθανασία. Στον σύγχρονο κόσμο. Ο μύθος αυτός λοιπόν, μπορεί να ερμηνευτεί ως μια μεταφορά για τις σύγχρονες προσπάθειες παράτασης της ζωής και της αναζήτησης της αθανασίας μέσω της επιστήμης. Υπενθυμίζει τη σημασία της αξιολόγησης όχι μόνο των οφελών αλλά και των πιθανών απωλειών που συνδέονται με την απόκτηση μιας τέτοιας ικανότητας, διερευνώντας τις ηθικές διαστάσεις που περιβάλλουν την αθανασία.

Μεταβαίνοντας από τον μύθο του Ενδυμίωνα, όπου η αθανασία αποτυπώνεται ως μια αέναη αλλά παθητική κατάσταση, προχωράμε στην ιστορία του Ταντάλου, που αντικατοπτρίζει μια εντελώς διαφορετική και πιο τιμωρητική πτυχή της αθανασίας. Ο Τάνταλος, ένας θνητός που τιμωρήθηκε από τους θεούς για την υπερηφάνεια και τη βλασφημία του, παρέχει έναν δυνατό αντίλογο στην «ευλογία» της αθανασίας όπως εξιδανικεύεται συνήθως.

Ο **Τάνταλος** από την Φρυγία, ήταν ένας – αρχικά - αγαπητός από τους θεούς και τους ανθρώπους βασιλιάς, ιδιαίτερα διάσημος για τις διοικητικές ικανότητές του και τη σοφία του. Ωστόσο, το περίσσιό του θράσος και η αμφισβήτηση της θεϊκής εξουσίας τον οδήγησαν σε τραγικό τέλος. Προκειμένου να «γευτεί» την σοφία των θεών, ο Ταντάλος θυσίασε τον γιο του, Πέλοπα, και τους πρόσφερε τα άντερά του ως γεύμα. Ως τιμωρία για αυτήν την βάρβαρη πράξη, οι θεοί τον καταδίκασαν να περάσει την αιωνιότητα στον Άδη, βασανιζόμενος από το μαρτύριο της αιώνιας πείνας και δίψας. Ο Τάνταλος αντιπροσωπεύει μια πτυχή της αθανασίας ως αιώνια τιμωρία. Στο μαρτύριό του ο Τάνταλος ³³ βρίσκεται σε μια λίμνη με νερό που – το νερό - υποχωρεί κάθε φορά που προσπαθεί να πιει, ενώ κρέμονται φρούτα πάνω από το κεφάλι του που απομακρύνονται κάθε φορά που προσπαθεί να τα φτάσει – για να αντιμετωπίσει την πείνα του. Αυτή η τραγική εικόνα της αθανασίας είναι ένας ατελείωτος κύκλος βασάνων, υπενθυμίζοντας το κόστος της «ύβρεως» και της αμφισβήτησης των θεϊκών κανόνων και ορίων.

³³ Εξού και η γνωστή έκφραση «τα μαρτύρια του Ταντάλου»

Αναλύοντας τον μύθο του Ταντάλου, βλέπουμε μια εξαιρετικά σκοτεινή πλευρά της αθανασίας, όπου η τιμωρία και η αθανασία συνδυάζονται για να δημιουργήσουν μια κατάσταση ατελείωτου πόνου. Ο μύθος αυτός υποδεικνύει πως η αθανασία δεν είναι πάντα επιθυμητή και πως οι πράξεις των θνητών μπορεί να έχουν σοβαρές και αιώνιες συνέπειες. Σε μια εποχή που η επιστήμη αναζητά τρόπους για την παράταση του προσδόκιμου της ζωής και την επίτευξη της αθανασίας, ο μύθος του Ταντάλου μπορεί να «υπενθυμίσει» στον αναγνώστη την ανάγκη για προσεκτική αξιολόγηση των

ηθικών διαστάσεων αυτών των μεγαλεπήβολων επιδιώξεων. Είναι σημαντικό να αναρωτηθούμε για το τι σημαίνει να έχουμε μια ζωή χωρίς τέλος και ποιες μπορεί να είναι οι ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις μιας τέτοιας ύπαρξης.

Αφήνοντας πίσω τον σκοτεινό και τιμωρητικό κόσμο του Ταντάλου, μεταπηδούμε στην ιστορία του **Πέλοπα**, του γιου του, ο οποίος παίζει επίσης κεντρικό ρόλο στην αρχαία ελληνική μυθολογία μέσα από τις δικές του περιπέτειες και τις δραματικές συνέπειες των πράξεων του. Η μετάβαση από τον μύθο του Ταντάλου στον Πέλοπα είναι μια μετάβαση από την αθανασία ως μορφή αιώνιας τιμωρίας και καταδίκης σε μια ιστορία που αναδεικνύει τις πολυπλοκότητες της ηρωικής ζωής και των διαγενεακών επιπτώσεων της θεϊκής τιμωρίας. Ο Πέλοπας, σε αντιδιαστολή με τον πατέρα του, δεν ήλθε αντιμέτωπος απλώς το βάρος της θεϊκής οργής, αλλά

κατάφερε να ξεπεράσει την τραγική κληρονομιά του, γράφοντας τη δική του μοίρα με δραματικούς τόνους.

Ο Πέλοπας, ο γιος του Ταντάλου, είναι κυρίως γνωστός για τον δραματικό τρόπο με τον οποίο επανήλθε στη ζωή μετά τη θυσία του από τον πατέρα του. Οι θεοί,

αγανακτισμένοι με τον Τάνταλο που τους πρόσφερε τα μέλη του Πέλοπα σε γεύμα, ανέστησαν τον Πέλοπα, «αναδιαρθρώνοντας» το σώμα του, με εξαίρεση τον ώμο του, που αντικαταστάθηκε από ένα κομμάτι ελεφαντόδοντο. Ο Πέλοπας αργότερα έγινε διάσημος για την διαμάχη του με τον βασιλιά Οινόμαο σε έναν αγώνα

αρματοδρομίας, κερδίζοντας ως έπαθλο τη Χρυσήππη, την κόρη του βασιλιά, και το βασίλειο της Πίσας, στην Ήλιδα. Ο μύθος του Πέλοπα αντικατοπτρίζει μια πιο πολύπλοκη διάσταση της αθανασίας και της ηρωικής μοίρας. Αντίθετα με την ιστορία του πατέρα του, ο Πέλοπας δεν τιμωρείται με αιώνια καταδίκη, αλλά του δίνεται η ανάσταση, μια δεύτερη ευκαιρία για ζωή, και τελικά γίνεται μια ηρωική μορφή. Η ιστορία του Πέλοπα εξερευνά το ιδεατό της αναγέννησης, προσφέροντας μια νέα προοπτική στο τι μπορεί να σημαίνει η αθανασία όταν συνδυάζεται με την ευκαιρία για ανανέωση και αλλαγή. Ο Πέλοπας, ως μορφή που «αναγεννάται» από το σκοτάδι, υποδηλώνει τη δυνατότητα της ανύψωσης και της ηρωικής ανάτασης. Η ιστορία του είναι ένας ύμνος στη δύναμη της ανθρώπινης θέλησης και της επιμονής, που αντιπαραβάλλεται με την αθανασία ως κατάσταση που δεν είναι πάντα επιθυμητή ή ευεργετική χωρίς την προοπτική της ανανέωσης και της αλλαγής.

Καθώς αφήνουμε πίσω τον μύθο του Πέλοπα, ο οποίος καταδεικνύει τη δυνατότητα της αναγέννησης και της ανάκτησης της τιμής ακόμη και μετά από τραγικά γεγονότα, προχωράμε προς την επική ιστορία του Ιάσωνα και των Αργοναυτών. Η περιπέτεια αυτή μας μεταφέρει από την ατομική ηρωική αναζήτηση σε μια συλλογική αλλά και συντροφική προσπάθεια, όπου η αθανασία δεν αποτελεί το κεντρικό ζητούμενο, αλλά η αναζήτηση του Χρυσομάλλου Δέρατος ως σύμβολο ανωτερότητας και βασιλικής εξουσίας.

Ο **Ιάσωνας**, ο ηγέτης των Αργοναυτών, ξεκινά την αποστολή του για την ανάκτηση του Χρυσόμαλλου Δέρατος, ενός δηλαδή συμβόλου βασιλικής

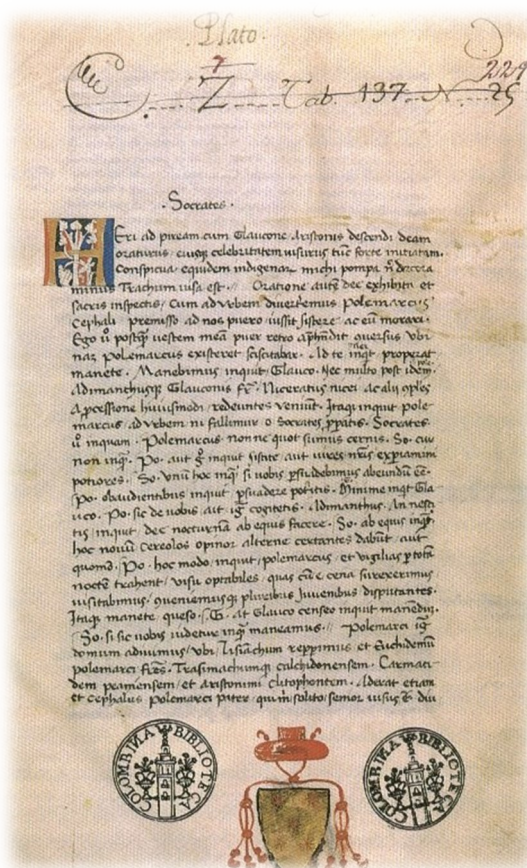

ανωτερότητας και θεϊκής ευνοίας, που ήταν κρυμμένο στην Κολχίδα. Ο Ιάσωνας και η ομάδα του, που περιλάμβανε κάποιους από τους πιο διάσημους ήρωες της ελληνικής μυθολογίας, όπως ο Ηρακλής και ο Ορφέας, αντιμετώπισαν μεγάλο αριθμό επικίνδυνων προκλήσεων κατά τη διάρκεια της αποστολής τους στην Κολχίδα. Αν και η ιστορία του ταξιδιού του Ιάσωνα δεν εστιάζει άμεσα στην αθανασία,

η αποστολή εύρεσης του περιβόητου Δέρατος υποδηλώνει μια πνευματική και ηθική αναζήτηση που υπερβαίνει την απλή κατάκτηση του φυσικού κόσμου. Η εκστρατεία αυτή συμβολίζει την αναζήτηση του απόλυτου, της καταξίωσης και της αιώνιας δόξας, που μπορεί να θεωρηθεί ως μια μεταφορά για την αθανασία της ψυχής και της μνήμης. Η ιστορία του Ιάσωνα και των Αργοναυτών αναδεικνύει την έννοια της συλλογικής προσπάθειας και της συνεργασίας στην επίτευξη σχεδόν ακατόρθωτων στόχων. Το επικό αυτό κυνήγι λοιπόν, εξερευνά την αξία της ηρωικής ανδρείας, της πείρας, και της θυσίας, υπογραμμίζοντας τις προκλήσεις που πρέπει να υπερνικηθούν για να κατακτηθεί ένα τόσο σπουδαίο έπαθλο. Ο μύθος τέλος των Αργοναυτών, ρίχνει φως στις ηθικές και ψυχολογικές διαστάσεις της αναζήτησης της αθανασίας, καθώς και τις συνέπειες της ηρωικής πράξης στην ανθρώπινη ύπαρξη.

Από την ηρωική - επική αποστολή του Ιάσωνα και των Αργοναυτών, που επικεντρώθηκε στην κατάκτηση ενός πανάρχαιου ιερού συμβόλου καταξίωσης και δόξας, περνάμε στον τραγικό μύθο του Τιθωνού, όπου το αφήγημα της αθανασίας παραπέμπει σε μια πολύ πιο προσωπική και εσωτερική διάσταση της αιωνιότητας. Η ιστορία του Τιθωνού εξετάζει τις παρενέργειες και τα όρια της σωματικής αθανασίας, αναδεικνύοντας τον βαθμό στον οποίο η αθανασία μπορεί να μετατραπεί από ευλογία

σε κατάρα. Ο Τιθωνός, ένας θνητός που γοήτευσε τη θεά της Αυγής (Aurora) – αρχαιοελληνιστί Ηώς/Εως ή Αύως - έγινε κεντρικός πρωταγωνιστής σε μια ιστορία όπου η αθανασία συναντά την ανθρώπινη επιθυμία. Η Ηώς, βαθιά ερωτευμένη, ζήτησε από τον Δία, τον βασιλιά των θεών, να χαρίσει στον Τιθωνό το δώρο της αθανασίας. Παρέλειψε ωστόσο να ζητήσει και την αιώνια νεότητα για εκείνον. Ως αποτέλεσμα, ο **Τιθωνός** καταδικάστηκε να ζει αιώνια γερνώντας επ' άπειρον, μέχρι που η ζωή του έγινε τόσο αβάσταχτη που μεταμορφώθηκε σε τζιτζίκι, συμβολίζοντας την αιώνια αλλά κενή ύπαρξη.

Ο μύθος του Τιθωνού εξυπηρετεί ως μια σημαντική μελέτη περίπτωσης για τις παρενέργειες της αθανασίας όταν αυτή δεν συνοδεύεται από αιώνια νεότητα – σήμερα θα μπορούσαμε να το αποκαλέσουμε παραγωγική ικανότητα. Εδώ, η αθανασία μετατρέπεται από ευλογία σε κατάρα, αποκαλύπτοντας τις πιθανές σκοτεινές πτυχές της αναζήτησης της αιώνιας ζωής. Η τραγική μοίρα του Τιθωνού, υπογραμμίζει τη σημασία της προσοχής και της σύνεσης στην κατανόηση των επιθυμιών μας, ειδικά όταν αυτές έχουν τη δυνατότητα να μεταμορφώσουν ολοκληρωτικά την ύπαρξή μας.

Μετά την εξερεύνηση του μύθου του Τιθωνού, όπου η αθανασία αναδεικνύεται ως μια τραγική μοίρα γεμάτη πόνο και απώλεια, στρεφόμαστε τώρα στις βαθιές θεωρητικές προσεγγίσεις που προσέφερε η ελληνική φιλοσοφία στην έννοια της αθανασίας.

Οι φιλοσοφικές σκέψεις των αρχαίων Ελλήνων, ιδιαίτερα μέσω των έργων του Πλάτωνα και άλλων σημαντικών φιλοσόφων, εισήγαγαν μια διαφορετική διάσταση στην κατανόηση της αθανασίας, εστιάζοντας την προσοχή τους στην αθανασία της ψυχής και στην αιώνια φύση της. Εξετάζοντας τις θεωρίες του **Πλάτωνα** και του Πυθαγόρα, θα δούμε πώς αυτές οι φιλοσοφικές αντιλήψεις διαμόρφωσαν την αρχαία

σκέψη και συνεχίζουν να επηρεάζουν την βάση των σύγχρονων αντιλήψεων περί αθανασίας.

Ο Πλάτωνας, ένας από τους πιο σημαντικούς φιλοσόφους της αρχαιότητας, υπερασπιζόταν σθεναρά την θεωρία του αναφορικά με την αθανασία της ψυχής. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η ψυχή είναι αιώνια και ανεξάρτητη από το σώμα, έχοντας την αληθινή της ύπαρξη στον κόσμο των ιδεών.³⁴ Στον διάλογο «Φαίδων», ο Πλάτωνας παρουσιάζει τις τελευταίες στιγμές του δασκάλου του, του Σωκράτη με τους μαθητές του και τον διάλογο που διεξάγεται γύρω από την αθανασία της ψυχής. Ο Σωκράτης επιχειρηματολογεί υπέρ της αθανασίας της ψυχής μέσω τεσσάρων (04) βασικών επιχειρημάτων: **1)** το επιχείρημα των αντιθέτων, **2)** το επιχείρημα της ανάμνησης, **3)** το επιχείρημα της ομοιότητας και **4)** το επιχείρημα της τελεολογίας. Αυτά τα επιχειρήματα συνοψίζουν πως η ψυχή, ως πηγή της ζωής και άυλη ουσία, δεν μπορεί να πεθάνει. Πιο αναλυτικά, στο έργο αυτό, ο Πλάτωνας περιγράφει λεπτομερώς πώς η ψυχή απελευθερώνεται από το σώμα μετά τον θάνατο και επιστρέφει στον κόσμο των ιδεών, όπου αναζητά την αρετή και την αλήθεια. Η φιλοσοφική του προσέγγιση επικεντρώνεται στη συμπληρωματική σχέση μεταξύ της ψυχής και της αρετής, υποστηρίζοντας πως η αθανασία της ψυχής επιτυγχάνεται μέσω της ηθικής και της πνευματικής ανάπτυξης. Σε ένα ακόμη κορυφαίο του έργο, τον «Φαίδρο» ο Πλάτωνας εξετάζει την αθανασία της ψυχής μέσω του μύθου του άρματος και των δύο ίππων. Η ψυχή περιγράφεται ως ένα άρμα με ηνίοχο τη λογική και δύο ίππους, έναν εξημερωμένο και έναν ατίθασο. Η ψυχή προσπαθεί να ανέβει στον κόσμο των Ιδεών, αλλά η κακή φύση του μη εξημερωμένου αλόγου την αποτρέπει.³⁵ Μέσω της φιλοσοφικής γνώσης και της αρετής, οι ψυχές μπορούν να επιτύχουν την αθανασία. Τέλος, στο έργο του «Πολιτεία» ο μεγάλος φιλόσοφος διατείνεται πως η δικαιοσύνη είναι ευεργετική για την ψυχή τόσο στη ζωή όσο και μετά τον θάνατο.³⁶ Στον επίλογο του έργου, ο Πλάτωνας παρουσιάζει τον μύθο του Ηρός,³⁷ όπου ένας στρατιώτης με την ονομασία Ηρ, επιστρέφει από τον θάνατο και διηγείται τι είδε στον Κάτω Κόσμο. Ο μύθος υποστηρίζει την ιδέα πως οι ψυχές κρίνονται και τιμωρούνται ή

³⁴ Plato. (1997). *Phaedo*. In J. M. Cooper & D. S. Hutchinson (Eds.), *Plato: Complete Works* (pp. 49-100). Hackett Publishing Company.

³⁵ Plato. (2002). *Phaedrus*. (R. Waterfield, Trans.). Oxford University Press.

³⁶ Plato. (2004). *Republic*. (C. D. C. Reeve, Trans.). Hackett Publishing Company.

³⁷ Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (n.d.). *Αρχαία Ελληνικά Φιλοσοφικός Λόγος Γ' Λυκείου*. Ανάκτηση από http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2660/Archaia-Ellinika-Filosofikos-Logos_G-Lykeiou-AnthrSp_html-empl/indexD_09.htm

ανταμείβονται για τις πράξεις τους και πως επιστρέφουν στη γη μέσω της μετενσάρκωσης.

Ο **Πυθαγόρας**, ένας άλλος πολύ γνωστός αρχαίος Έλληνας, πρόσφερε τον 6ο π.Χ., μια διαφορετική προσέγγιση στην έννοια της αθανασίας, προωθώντας την ιδέα της μετεμψύχωσης. Βασική γραμμή στην συλλογιστική του είναι το γεγονός πως η ψυχή είναι αιώνια και συνεχίζει να ζει σε άλλη μορφή μετά το θάνατο. Αυτή η αντίληψη ήταν κεντρική στην πυθαγόρεια φιλοσοφία, η οποία συνδύαζε θρησκευτικές, φιλοσοφικές και μαθηματικές ιδέες. Για να γίνουμε ωστόσο λίγο πιο συγκεκριμένοι, σύμφωνα με τους πυθαγόρειους φιλοσόφους, η ψυχή μετενσαρκώνεται σε νέα σώματα μετά τον θάνατο, συνεχίζοντας την ύπαρξή της – το ταξίδι της - μέσα από διάφορες ζωές. Η αθανασία της ψυχής, σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, εξασφαλίζεται μέσω της ηθικής ζωής και της πνευματικής καθαρότητας. Ο Πυθαγόρας πίστευε βαθιά πως η ψυχή πρέπει να αναζητά την τελειότητα και την κάθαρση, ώστε να απελευθερωθεί από τον φαύλο κύκλο της γέννησης και του θανάτου. Υποστήριζε δε πως η ψυχή μπορεί να «εξαγνιστεί» και να γίνει θεϊκή μέσω ασκητικών πρακτικών, διατροφικών κανόνων και ηθικής συμπεριφοράς, φέρνοντάς την σε αρμονία με το σύμπαν, το οποίο θεωρούσε θεϊκό λόγω της τάξης και της αρμονίας του.³⁸ Συμπερασματικά λοιπόν, φαίνεται πως οι φιλοσοφικές αυτές θεωρίες προσέφεραν σε όλα αυτά τα «ανήσυχα πνεύματα» ανά τους αιώνες, έναν βαθύ προβληματισμό για την αθανασία, επηρεάζοντας όχι μόνο την αρχαία ελληνική σκέψη αλλά και τις σύγχρονες φιλοσοφικές και θρησκευτικές αντιλήψεις.

Από τις φιλοσοφικές συζητήσεις για την αθανασία της ψυχής και τις πνευματικές της διαδρομές που διαγράφουν φιλόσοφοι όπως ο Πλάτων και ο Πυθαγόρας, μεταβαίνουμε τώρα σε ένα διαφορετικό αλλά εξίσου πλούσιο πεδίο της αρχαίας ελληνικής θρησκευτικής πρακτικής, το οποίο σχετίζεται με την αθανασία: τα **Ελευσίνια Μυστήρια**. Αυτά τα θρησκευτικά μυστήρια, που διεξάγονταν κοντά στην Ελευσίνα της αρχαίας Αθήνας, προσέφεραν στους μυημένους υποσχέσεις για μια αθάνατη ύπαρξη μετά τον θάνατο και εισαγωγή σε μυστικά που υπόσχονταν μια βαθύτερη κατανόηση του κόσμου και της ζωής μετά τον θάνατο. Τα Ελευσίνια Μυστήρια, στα οποία συμμετείχαν πολλοί εκ των πλέον επιφανών πολιτών της εποχής – της τότε ελίτ - παρέχουν ένα μοναδικό πλαίσιο στις φιλοσοφικές αναζητήσεις για

³⁸ World History Encyclopedia. (n.d.). Pythagoras. Retrieved August 02, 2024, from <https://www.worldhistory.org/Pythagoras/>

την αθανασία, καθώς επιδίωκαν να ενώσουν την υλική με την πνευματική διάσταση της υπάρξεως του ατόμου. Πιο αναλυτικά, τα Μυστήρια αυτά, ήταν από τα πιο σημαντικά θρησκευτικά δρώμενα στην αρχαία Ελλάδα και σχετίζονταν με τη θεά Δήμητρα και την κόρη της Περσεφόνη. Οι συμμετέχοντες³⁹ στα μυστήρια, φαίνεται πως λάμβαναν μέρος σε μυστικές διδασκαλίες και εγίνοντο μάρτυρες μυστικιστικών τελετουργιών που υπόσχονταν βέλτιστη μετά θάνατον ζωή.⁴⁰ Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφέρουμε πως οι συμμετέχοντες στα μυστήρια υπόκειντο σε διάφορες τελετές

καθαρού με τελετουργικά ποτά όπως ο κυκεώνας,⁴¹ ένα μείγμα νερού, αποφλοιωμένου κριθαριού και βοτάνων που περιέχουν ψυχοδραστικές ουσίες, ο οποίος μάλιστα - κυκεώνας - λέγεται πως βοηθούσε τους μύστες να φτάσουν σε μια ανώτερη κατάσταση αντίληψης και κατανόησης.⁴²

³⁹ Είναι γνωστοί και με τον όρο «μύστες».

⁴⁰ Οι μυστικιστικές αυτές ιερές τελετές χωρίζονταν στα Μικρά και στα Μεγάλα Μυστήρια. Τα Μικρά Μυστήρια της Ελευσίνας πραγματοποιούνται την εποχή της άνοιξης και χαρακτηρίζονταν ως προπαρασκευαστικές τελετές για τα επικείμενα «Μεγάλα Μυστήρια» της Ελευσίνας, που λάμβαναν χώρα τον μήνα Σεπτέμβριο και θα συμβόλιζαν τη μετεμψύχωση και την αιώνια ζωή. Οι ιερές αυτές αρχαιοελληνικές τελετές ήταν βασισμένες στον μύθο της Περσεφόνης, η οποία κατέβαινε στον Κάτω Κόσμο και επέστρεφε στη γη, συμβολίζοντας την αναγέννηση της φύσης και την αθανασία της ψυχής.

⁴¹ Dalby, A. (2003). *Food in the ancient world from A to Z*. Routledge. p. 191. Retrieved from <https://books.google.com/books?id=FtIXAe2qYDgC>

⁴² Σε μια προσπάθεια να εξηγηθεί από τους ερευνητές του σήμερα πώς είναι δυνατόν όλοι αυτοί οι αρχαίοι να έβλεπαν οράματα κατά τη περίοδο τέλεσης των Ελευσίνιων Μυστηρίων κάνοντας χρήση του κυκεώνα, θεωρείται πως το κριθάρι που χρησιμοποιούσαν για την παρασκευή του ποτού ενδέχεται να

Την ίδια στιγμή, οι μύστες τιμούσαν τους ήρωες - θρύλους με λατρευτικές πρακτικές που συχνά περιλάμβαναν θυσίες και εορτές. Η λατρεία αυτή ενίσχυε την αθανασία της φήμης – και μνήμης - των ηρώων⁴³ και τους δεν θα ήταν υπερβολικό να πούμε πως τους «τοποθετούσε» σε μια «ειδική» κατηγορία ανάμεσα στους κοινούς θνητούς και τους θεούς του πάνω και κάτω κόσμου.

Από την άλλη πλευρά, μια αρχαία ελληνική θεότητα που λατρευόταν - κυρίως - στην Μινωική Κρήτη, είναι η περίφημη «**Θεά των Όφεων**». Η μινωική αυτή θεότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη τόσο με την γονιμότητα όσο και με τον πολυσυζητημένο «**αέναιο κύκλο της ζωής**». Οι απεικονίσεις της σε μινωικά ειδώλια, που την αναπαριστούν να κρατά περήφανα με τα δυο της χέρια **δύο (02) όφεις**, μας οδηγούν - ευλόγως - στο συμπέρασμα πως το φίδι, σαν συμβολισμός, διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην ουσιαστική κατανόηση της μινωικής θρησκείας.

Τα ευρήματα που έχουν βρεθεί διαχρονικά από το ανασκαφικό έργο στην Κνωσό,⁴⁴ «επαληθεύουν» την περίοπτη θέση που κατείχε η «θεά των Όφεων» στη μινωική πίστη. Οι Μινωίτες δηλαδή, τόσο μέσω των τελετουργιών όσο και μέσω των εικονογραφικών αναπαραστάσεων της συγκεκριμένης γυναικείας θεότητας, αντελήφθησαν από νωρίς και λάτρεψαν την παντοδυναμία της φύσης και την κυκλική φύση της ύπαρξης. Όπως ακριβώς και στην αιγυπτιακή θρησκεία, έτσι και στην μινωική, το μοτίβο της θηλυκής γυναικείας μορφής με την συντροφιά του όφεως,⁴⁵ απεικονίζουν με απλό και κατανοητό τρόπο την έννοια της μινωικής σύλληψης αναφορικά με τον «κύκλο της ζωής». Το φίδι, ένα ερπετό, σύμβολο ταυτόσημο – για τον μέσο και απλό άνθρωπο - με την γη, την φύση και ενδεχομένως την υποχθόνια ζωή, αντικατοπτρίζει μια διηνεκή ανακύκλωση της ζωής και του θανάτου. Από την άλλη, στην ευρύτερη αντίληψη των αρχαίων Κρητών, η εν λόγω θεότητα συμβόλιζε

ήταν μολυσμένο με τον παρασιτικό μύκητα Ερυσίβη. Οι ψυχοτρόπες ιδιότητες του μύκητα αυτού ενδέχεται να προκαλούσαν τις έντονες εμπειρίες που περιέγραφαν οι συμμετέχοντες στα Ελευσίνια.

⁴³ Του περίφημου αρχαιοελληνικού «κλέους» όπως έχει τονιστεί και παραπάνω.

⁴⁴ Το έτος 1903 από τον βρετανικής καταγωγής αρχαιολόγο Arthur Evans (Άρθουρ Έβανς).

⁴⁵ Βλ. Χεκέτ.

την δυνατότητα επέκτασης της ανθρώπινης ύπαρξης, πέρα από τα όρια της θνητότητας. Η δε «επιμήκυνση» του κύκλου της ζωής δεν περιορίζεται μόνο σε φυσικό και σωματικό επίπεδο, αλλά επηρεάζει και την πνευματική υπόσταση του πιστού. Ο όφις, ήταν επομένως ένα σύμβολο που όχι μόνο αντανάκλασε την ελπίδα του ταπεινού και καθημερινού Μινωίτη για επέκταση της ζωής αλλά αποτύπωνε πλήρως την ελπίδα του πιστού για την επίτευξη μιας – ως

την αποκαλέσουμε – «αφηρημένης» μορφής αθανασίας, διαμέσου της συνεχούς αναγεννήσεως.

Παράλληλα, το «φίδι» ως σύμβολο στον Μινωικό Πολιτισμό, μπορεί να «έλθει» σε αντιπαραβολή με την σύλληψη του «Ουροβόρου Όφεως»,⁴⁶ ο οποίος εμφανίζεται μεταγενέστερα⁴⁷ κυρίως σε άλλες παραδόσεις.

Ο Ουροβόρος, το φίδι δηλαδή που αυτοτραυματίζεται δαγκώνοντας την ίδια του την ουρά σχηματίζοντας – αναπόφευκτα – ένα κυκλικό σχήμα, συμβολίζει την αιώνια ανακύκλωση του χρόνου και της ζωής, μια ιδέα που συνδέεται – αποδεδειγμένα – με τις μινωικές θρησκευτικές πεποιθήσεις. Μολονότι ο Ουροβόρος δεν είναι ένα «απευθείας» μινωικό λατρευτικό σύμβολο, η ιδέα του ταυτίζεται αναμφισβήτητα με την φιλοσοφία που πρεσβεύει η «Θεά των Όφεων» και συνεπώς η λατρεία της. Σε κάθε περίπτωση, οι Μινωίτες, μέσω της ειλικρινής πίστεως προς την «Θεά των Όφεων», διατύπωναν την επιθυμία τους να υπερβούν τα όρια της θνητότητας και να γίνουν μέλος του αέναου κύκλου της φύσης. Αυτός ο επαναλαμβανόμενος κύκλος, που περιλαμβάνει την γένεση, τον θάνατο και εν τέλει την ανανέωση,⁴⁸ αποτέλεσαν για τον Μινωικό πολιτισμό την βάση της ίδιας του της ύπαρξης.

Στον κυρίως ελλαδικό χώρο από τη άλλη, μια εξέχουσα αλλά συνάμα τραγική προσωπικότητα της αρχαία ελληνικής μυθολογικής παράδοσης είναι ο Ασκληπιός.

⁴⁶ Συχνά αποκαλείται και «κερκοβόρος». Όπως θα δούμε και σε επόμενες ενότητες για τους Αλχημιστές ο «ουροβόρος όφις», συμβολίζει την γενική αρχή «περί ενότητας της ύλης» και τη συμβολική αναφορά στην ψυχή του κόσμου. Αυτή η θεωρία αντικατοπτρίζει την ιδέα των αλχημιστών αναφορικά με το «όλον» που περιβάλλει τα πάντα και παρέχει τη δυνατότητα γένεσης.

⁴⁷ Συναντάται ωστόσο και την Αίγυπτο.

⁴⁸ Χαρακτηριστικά που θα δούμε αργότερα να επισημαίνονται και από τον Αριστοτέλη.

Στην αρχαία ελληνική σκέψη ταυτιζόταν με τον ρόλο του θεού της ιατρικής. Μολονότι οι γονείς του ήταν ο θεός Απόλλωνα και η Κορωνίδα, η διαπαιδαγώγησή του «ανατέθηκε» στον Κένταυρο Χείρωνα. Εικονογραφικά, ο Ασκληπιός αποτυπώνεται κυρίως είτε κρατώντας μια ιδιαιτέρως ταπεινή ράβδο που φέρει πάνω της ένα **περιανελισσόμενο φίδι**⁴⁹ - χαρακτηριστικό σύμβολο της αναγέννησης και του κύκλου της ζωής όπως έχουμε ξαναδεί – είτε αποτυπώνεται με την συντροφιά **σκύλου**, συμβολίζοντας την τυφλή πίστη και αφοσίωση στο λειτούργημά του · την ιατρική.

Ένα απαραίτητο στοιχείο ουσιαστικής κατανόησης της αρχαίας ελληνικής σκέψης αναφορικά με την κοσμική τάξη των πραγμάτων, είναι το «τέλος» του Ασκληπιού - σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία. Κατά τον Απολλόδωρο ο Δίας - ως τοποτηρητής των πάντων - ή για άλλους ο **Πλούτωνας**,⁵⁰ βλέποντας πως ο Ασκληπιός κατόρθωσε να διαταράξει την κοσμική τάξη ανασταίνοντας τους νεκρούς, δεν δίστασε να κεραυνοβολήσει τον Ασκληπιό, επιβάλλοντας πλήρως και «επαναπροσδιορίζοντας» τα όρια μεταξύ της θνητότητας και της αθανασίας.⁵¹ Σε κάθε περίπτωση, ο Ασκληπιός μέχρι και σήμερα δεν παύει να αποτελεί μια μορφή «σταθμό» για την ιατρική πρακτική και σκέψη, αντιπροσωπεύοντας κυρίως τον διαχρονικό και πανανθρώπινο πόθο να ξεπεράσουμε την τροχοπέδη της θνητότητας.

Τέλος, σύμφωνα με το τρίτο (Γ') βιβλίο των Ιστοριών του **Ηροδότου**, ο βασιλιάς των Περσών - ο διάσημος Καμβύσης ο 2ος – επιτείνοντας την επεκτατική πολιτική της περσικής αυτοκρατορίας προς νότο, αποφάσισε να στραφεί ενάντια στην Καρχηδόνα και στο απομονωμένο βασίλειο της Αιθιοπίας. Προκειμένου να πετύχει τον στόχο του πιο εύκολα και με λιγότερες απώλειες, έστειλε κατασκόπους⁵² στους «παράξενους» και «μακρόβιους» Αιθίοπες⁵³ για να γνωρίσουν καλύτερα την χώρα, τις ιδιαιτερότητές της και κυρίως για να αποκωδικοποιήσουν τον θρύλο σχετικά με το **«Τραπέξι του Ήλιου»** · μια δηλαδή εύφορη πεδιάδα γεμάτη μαγειρεμένα κρέατα που – όπως έλεγε ο θρύλος - οι γηγενείς θεωρούν πως η γη τους προσφέρει την τροφή αυτή σαν δώρο. Οι Πέρσες

⁴⁹ Υπάρχουν αναφορές που υποστηρίζουν πως εντός των Ασκληπιείων υπήρχαν ιεροί όφεις που φρουρούσαν τον ναό.

⁵⁰ Κατά τον Απολλόδωρο, ο Πλούτωνας είδε τον πληθυσμό του βασιλείου του, να μειώνεται εξαιτίας του Ασκληπιού και της τέχνης του.

⁵¹ Apollodorus. (1921). *The Library, Book 3, 3.1.1* (J. G. Frazer, Trans.). Harvard University Press

⁵² Συγκεκριμένα ο Καμβύσης επέλεξε Ιχθυοφάγους από την Ελεφαντίνη, καθώς ήταν οι μόνοι που γνώριζαν και μιλούσαν την γλώσσα των Αιθίοπων.

⁵³ Αποτελεί τραγική ειρωνεία το γεγονός πως - συχνά - αποκαλούμε τους μακρόβιους ανθρώπους και ως «κορακοζώητους», αν λάβουμε υπόψιν μας πως ένα κοράκι δεν ξεπερνά συνήθως τα δεκαπέντε (15) έτη.

λοιπόν κατάσκοποι, μεταφέροντας πολύτιμα δώρα προκειμένου να εντυπωσιάσουν το Αιθίοπα Βασιλέα, δεν πέτυχαν τον στόχο τους καθώς ο «Αιθίοψ βασιλεύς» αντιλαμβανόμενος την πλεκτάνη που επρόκειτο να γίνει εις βάρος του βασιλείου του, κατηγόρησε τους Ιχθυοφάγους επισκέπτες για κατασκοπεία.⁵⁴

Ο Αιθίοπας βασιλιάς απέρριψε - όπως ήταν αναμενόμενο - τα δώρα τους, πλην του περσικού οίνου. Κατά τον Ηρόδοτο, οι **Αιθίοπες** περιγράφονται ως διαφορετικοί αλλά όμορφοι και υγιείς άνθρωποι, με σκούρο μαύρο χρώμα επιδερμίδας και τρομερή σωματική διάπλαση. Είχαν μάλιστα ασυνήθιστους νόμους – παραδείγματος χάριν η επιλογή του ηγέτη τους, γινόταν με βάση το ποιος εκ των πολιτών ήταν ο πιο ψηλός και γεροδεμένος - και εντυπωσιακά μεγάλη μακροζωία (έως 120 χρόνια), κυρίως εξαιτίας της διατροφής αλλά και του ιαματικού τους νερού.⁵⁵ Οι δε Πέρσες κατάσκοποι επιστρέφοντας στον Καμβύση, παρουσίασαν μια εικόνα ενός σπουδαίου αλλά διαφορετικού βασιλείου, με χρυσές αλυσίδες για τους κρατούμενους⁵⁶, γυάλινους τάφους για τους αποθανόντες⁵⁷ και το περίφημο «Τραπέζι του Ήλιου».

Μέσα από όλες αυτές τις ιστορίες λοιπόν, είναι εμφανές πως οι αρχαίοι Έλληνες προσέγγισαν - εν τέλει - την αθανασία μέσα από τη μυθολογία, τη φιλοσοφία και τις λατρευτικές πρακτικές, στην προσπάθειά τους ενδεχομένως να δημιουργήσουν ένα πλούσιο και πολυδιάστατο πλαίσιο για την κατανόηση της αιώνιας ζωής. Η αθανασία επιδιώχθηκε μέσω ηρωικών πράξεων και αρετής, ενώ η φιλοσοφία υπέδειξε τα θεωρητικά θεμέλια για την αθανασία της ψυχής. Οι θρησκευτικές τελετές και τα

⁵⁴ [3.21.2] «ὁ δὲ Αἰθίοψ μαθὼν ὅτι κατόπται ἤκοιεν, λέγει πρὸς αὐτοὺς τοιάδε· Οὐτε ὁ Περσέων βασιλεὺς δῶρα ὑμέας ἔπεμψε φέροντας προτιμῶν πολλοῦ ἐμοὶ ξεῖνος γενέσθαι, οὔτε ὑμεῖς λέγετε ἀληθέα (ἦκετε γὰρ κατόπται τῆς ἐμῆς ἀρχῆς) οὔτε ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐστὶ δίκαιος· εἰ γὰρ ἦν δίκαιος, οὔτ' ἂν ἐπεθύμησε χώρας ἄλλης ἢ τῆς ἑωυτοῦ, οὔτ' ἂν ἐς δουλοσύνην ἀνθρώπους ἦγε ὑπ' ὧν μηδὲν ἡδίκηται».

⁵⁵ [3.23.2] «θῶμα δὲ ποιευμένων τῶν κατασκόπων περὶ τῶν ἐτέων ἐπὶ κρήνην σφι ἡγήσασθαι, ἀπ' ἧς λουόμενοι λιπαρώτεροι ἐγίνοντο, κατὰ περ εἰ ἐλαίου εἶη· ὅζειν δὲ ἀπ' αὐτῆς ὡς εἰ ἰὼν. [3.23.3] ἀσθενὲς δὲ τὸ ὕδωρ τῆς κρήνης ταύτης οὕτω δὴ τι ἔλεγον εἶναι οἱ κατάσκοποι ὥστε μηδὲν οἶόν τ' εἶναι ἐπ' αὐτοῦ ἐπιπλέειν, μήτε ξύλον μήτε τῶν ὅσα ξύλου ἐστὶ ἐλαφρότερα, ἀλλὰ πάντα σφέα χωρέειν ἐς βυσσόν. τὸ δὲ ὕδωρ τοῦτο εἰ σφί ἐστὶ ἀληθὲς οἷόν τι λέγεται, διὰ τοῦτο ἂν εἶεν, τούτῳ τὰ πάντα χρεώμενοι, μακρόβιοι».

⁵⁶ 3.23.4] «ἀπὸ τῆς κρήνης δὲ ἀπαλασσομένων ἀγαγεῖν σφέας ἐς δεσμωτήριον ἀνδρῶν, ἔνθα τοὺς πάντας ἐν πέδῃσι χρυσέῃσι δεδέσθαι. ἔστι δὲ ἐν τούτοις τοῖσι Αἰθίοψι πάντων ὁ χαλκὸς σπανιώτατον καὶ τιμιώτατον. θεησάμενοι δὲ καὶ τὸ δεσμωτήριον ἐθέσαντο καὶ τὴν τοῦ ἡλίου λεγομένην τράπεζαν».

⁵⁷ [3.24.1] «μετὰ δὲ ταύτην τελευταίας ἐθέσαντο τὰς θήκας αὐτῶν, αἱ λέγονται σκευάζεσθαι ἐξ ὕλου τρόπῳ τοιῷδε· [3.24.2] ἐπεὰν τὸν νεκρὸν ἰσχήνωσι, εἴτε δὴ κατὰ περ Αἰγύπτιοι εἴτε ἄλλως κως, γυψώσαντες ἅπαντα αὐτὸν γραφῇ κοσμέουσι, ἐξομοιεύοντες τὸ εἶδος ἐς τὸ δυνατόν, ἔπειτα δὲ οἱ περιεσπᾷσι στήλην ἐξ ὕλου πεποιημένην κοίλην (ἢ δὲ σφι πολλὴ καὶ εὐεργὸς ὀρύσσεται)· [3.24.3] ἐν μέσῃ δὲ τῇ στήλῃ ἐνέων διαφαίνεται ὁ νέκυς, οὔτε ὁδμὴν οὐδεμίαν ἄχαριν παρεχόμενος οὔτε ἄλλο ἀεικὲς οὐδέν· καὶ ἔχει πάντα φανερά ὁμοίως αὐτῷ τῷ νέκυϊ. [3.24.4] ἐνιαυτὸν μὲν δὴ ἔχουσι τὴν στήλην ἐν τοῖσι οἰκίοις οἱ μάλιστα προσήκοντες πάντων τε ἀπαρχόμενοι καὶ θυσίας οἱ προσάγοντες· μετὰ δὲ ταῦτα ἐκκομίσαντες ἰστᾷσι περὶ τὴν πόλιν».

μυστήρια προσέφεραν πρακτικές μεθόδους για τη βελτίωση της μετά θάνατον ζωής. Συνολικά, φαίνεται πως είναι πέρα για πέρα αποδεκτό, ότι οι αρχαιοελληνικές αντιλήψεις για την αθανασία – σώματος και ψυχής - συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας από τις πιο επιδραστικές πολιτισμικές και φιλοσοφικές παραδόσεις στην ιστορία της ανθρωπότητας · της αρχαίας ελληνικής σκέψης.

A5. ΡΩΜΑΙΟΙ

Οι αρχαίοι Ρωμαίοι παρουσιάζουν και αυτοί με την σειρά τους, σύνθετες αντιλήψεις για την αθανασία, οι οποίες διαμορφώθηκαν μέσα από τη σύνθεση της ίδιας τους της πολιτιστικής κληρονομιάς και των επιρροών που απορρόφησαν από άλλους γειτονικούς αρχαίους πολιτισμούς, όπως οι Έλληνες, οι Εβραίοι και οι Αιγύπτιοι. Η

αθανασία στη ρωμαϊκή κουλτούρα περιλάμβανε θρησκευτικές πεποιθήσεις, φιλοσοφικές αντιλήψεις και πολιτικές πρακτικές.

Η ρωμαϊκή θρησκεία αποτελούσε έναν συνδυασμό ελληνικών επιρροών και παραδοσιακών ετρουσκικών πρακτικών. Οι Ρωμαίοι πίστευαν σε μια πληθώρα θεών και ηρώων, πολλοί εκ των οποίων δεν ήταν παρά μια μετεξέλιξη των αντίστοιχων

αρχαιοελληνικών. Ένα απλό παράδειγμα που υποδεικνύει την βαθιά επιρροή την οποία ασκεί ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός στην ρωμαϊκή κουλτούρα είναι η πεποίθηση των Ρωμαίων πως όταν κάποιος φύγει από την ζωή, τον καλωσορίζει ο θεός Ερμής - ως ο μέγας αγγελιοφόρος των θεών - και τον οδηγεί στον ποταμό Στύγα ⁵⁸, ο οποίος έρεε στον Κάτω Κόσμο. Εκεί, οι ψυχές πλήρωναν τον Χάροντα - τον έμπειρο βαρκάρη του

⁵⁸ Σύμφωνα με την Θεογονία του Ησίοδου, η Στύγα ήταν ένας ποταμός που ανάβλυζε από την κορυφή ενός απόκρημνου βράχου του Ταρτάρου, σχηματίζοντας έναν ποταμό και τη λίμνη Στύγα. Λέγεται πως όταν οι θεοί φιλονικούσαν, ο Δίας - ως βασιλιάς των θεών - έστελνε την Ίριδα να φέρει νερό από τη Στύγα, προκειμένου οι θεοί να ορκιστούν μπροστά στο ιερό αυτό ύδωρ, αντιμετωπίζοντας σοβαρές συνέπειες αν παρέβαιναν τον όρκο τους. Στην περιοχή της Αρκαδίας από την άλλη, η πηγή της Στύγας - γνωστή ως «Μαυρονέρι» - λέγεται πως είχε μαγικές δυνάμεις. Θρύλοι έλεγαν μάλιστα, πως «ενώνεται» με τον χθόνιο ποταμό της Στύγας, με αποτέλεσμα τα νερά της ήταν ικανά να δηλητηριάσουν και να θανατώνουν ζωντανά πλάσματα, ενώ κανένα δοχείο δεν μπορούσε να τα συγκρατήσει εκτός αν ήταν κατασκευασμένο από οπλή αλόγου. Φήμες τέλος αναφέρουν, πως ο Μέγας Αλέξανδρος πέθανε δηλητηριασμένος από μολυσμένο νερό της Στύγας.

ποταμού - προκειμένου να περάσουν στην απέναντι όχθη του ποταμού, όπου και θα κρίνονταν από τον Μίνωα, τον Αιακό και τον Ραδάμανθυ.⁵⁹

Ένα βασικό αλλά ξεχωριστό χαρακτηριστικό της ρωμαϊκής αντίληψης για την αθανασία ήταν η **θεοποίηση των Ρωμαίων αυτοκρατόρων** μέσω της Συγκλήτου, μετά τον θάνατό τους. Αυτή η πρακτική αντανakλούσε την πεποίθηση πως ένας σπουδαίος άνθρωπος μπορούσε να αποκτήσει μια μορφή αθανασίας μέσα από την εξύψωση και ταύτισή του με την κατάσταση του θεού. Μερικά τρανά παραδείγματα Ρωμαίων αυτοκρατόρων που λατρεύτηκαν σαν θεοί είναι αφενός, το παράδειγμα του Ιούλιου Καίσαρα, του 1ου Ρωμαίου που θεοποιήθηκε μετά τον θάνατό του. Ο **Ιούλιος Καίσαρας**, μετά τη δολοφονία του το 44 π.Χ. από τον επιστήθιο φίλο του, τον Βρούτο, ανακηρύχθηκε ως "Divus Iulius" («Θεός Ιούλιος») από τα μέλη της ρωμαϊκής Συγκλήτου. Αυτή η αναγνώριση τον καθιστούσε στα μάτια του λαού, θεό και του προσέδιδε λατρευτική τιμή.⁶⁰ Την ίδια στιγμή, ο θετός γιος και διάδοχος του Ιουλίου Καίσαρα, ο **Οκταβιανός Αύγουστος**, θεοποιήθηκε ομοίως, μετά τον θάνατό του το 14 μ.Χ. Η Σύγκλητος ακολουθώντας το παράδειγμα του πατέρα του, τον ανακήρυξε σε "Divus Augustus", και η λατρεία του εξαπλώθηκε σε όλη το Imperium Romanum.⁶¹

Τέλος, αντίστοιχα είναι τα παραδείγματα και άλλων μεταγενέστερων Ρωμαίων αυτοκρατόρων, μεταξύ των οποίων ο αυτοκράτορας **Κλαύδιος**, που θεοποιήθηκε μετά τον θάνατό του από την ρωμαϊκή Σύγκλητο και αναγνωρίστηκε ως "Divus Claudius" καθώς επίσης και ο αυτοκράτορας **Τίτος**, που βασίλεψε από το 79 έως το 81 μ.Χ., και λατρεύτηκε μετά τον θάνατό του ως "Divus Titus".⁶²

Οι αρχαίοι Ρωμαίοι φαίνεται λοιπόν πως επινόησαν πολυάριθμες τελετές και εορτές για να λατρεύουν τους θεούς και να επιδιώκουν την εύνοιά τους, «κλείνοντας»

⁵⁹ Στην αρχαία ελληνική μυθολογία, ο Ραδάμανθυς καταγόταν από την μινωική Κρήτη και ήταν τέκνο του Δία και της Ευρώπης. Το όνομά του σημαίνει «αυτός που εφαρμόζει σκληρή και άκαμπτη δικαιοσύνη». Λόγω της αμερόληπτης κρίσης του, έγινε ένας από τους κριτές του Κάτω Κόσμου. Έμεινε γνωστός για τη σοφία και τη δίκαιη κρίση του. Επιπλέον, υπήρξε σημαντικός νομοθέτης της Κρήτης, αφού του «αποδίδεται» η σύνταξη του Κρητικού Κώδικα. Ένας από τους νόμους του απαιτούσε την επιβολή του νόμου με τη χρήση ζώων, ενώ άλλος νόμος προέβλεπε την αθώωση για όσους χρησιμοποιήσαν βία για λόγους αυτοάμυνας. Ο Πλάτωνας επαινεί τη νομοθεσία του Ραδάμανθους στο πρώτο (1ο) βιβλίο των «Νόμων». Μετά τον θάνατό του, ο Πλούτωνας του ανέθεσε ως αρμοδιότητα την κρίση των νεκρών στον Κάτω Κόσμο, μαζί με τους Μίνωα και Αιακό. Αξίζει να αναφερθεί πως στα αγγλικά υπάρχει ο όρος «Rhadamanthine» και συχνά θα χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει κανείς μια δίκαιη αλλά ανελαστική απόφαση.

⁶⁰ Suetonius. (1979). *The Twelve Caesars* (R. Graves, Trans.). Penguin Books.

⁶¹ Tacitus. (n.d.). Complete Works of Tacitus. Retrieved from <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Tacitus/home.html>

⁶² Cassius Dio. (1987). *Roman History* (E. Cary, Trans.). Harvard University Press.

ταυτοχρόνως και το μάτι, στην ευημερία της Ρώμης και των κατοίκων της. Αυτές οι πρακτικές ήταν κεντρικές για την κοινωνική και θρησκευτική ζωή των Ρωμαίων, ενισχύοντας τη σχέση τους με το θείο και εξασφαλίζοντας την προστασία και την ευημερία της πόλης.⁶³

Η ρωμαϊκή φιλοσοφία, επηρεασμένη βαθιά από την ελληνιστική σκέψη, ειδικά από τον Στωικισμό και τον Επικουρισμό, καλλιέργησε ποικίλες προσεγγίσεις στην ιδέα της αθανασίας. Οι Στωικοί, όπως ο **Σενέκας** και ο **Μάρκος Αυρήλιος**, τονίζουν την ανάγκη για αταραξία και αρετή, πιστεύοντας ότι η αθανασία της ψυχής επιτυγχάνεται μέσω της αρετής και της ηθικής συμπεριφοράς, διασφαλίζοντας τη μνήμη μετά θάνατον. Η στωική φιλοσοφία διδάσκει - μεταξύ άλλων - πως η αξία της αρετής είναι ο μόνος αληθινός δρόμος προς την πραγματική ευτυχία και την εσωτερική γαλήνη, και πως μόνο μέσω της ίδιας της αρετής, η ψυχή μπορεί να εξασφαλίσει μια διαχρονική μνήμη και αναγνώριση μετά τον θάνατο.⁶⁴ Από την άλλη πλευρά, ο **Επίκουρος** και οι οπαδοί του, υποστήριζαν

πως η ψυχή διαλύεται με τον θάνατο, απορρίπτοντας την ιδέα της μετά θάνατον ύπαρξης. Σύμφωνα με την επικούρεια φιλοσοφία, η ψυχή αποτελείται από υλικά στοιχεία που διαλύονται μετά τον θάνατο, συνεπώς δεν υπάρχει συνέχεια της συνείδησης ή αθανασία με την «παραδοσιακή» έννοια και ερμηνεία.⁶⁵ Επομένως, η αθανασία για τους Επικούρειους ήταν η επίτευξη της ευτυχίας και της ηρεμίας εν ζωή,

⁶³ Η περίοδος της “Pax Romana”, της περίφημης «Ρωμαϊκής Ειρήνης», που διήρκεσε περίπου από το 27 π.Χ. μέχρι το 180 μ.Χ., ήταν μια εποχή σχετικής ειρήνης και σταθερότητας σε όλη την επικράτεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Ρώμη γνώρισε σημαντική οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη. Οι τελετές και οι εορτές προς τιμήν των θεών διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της ειρήνης και της σταθερότητας, καθώς οι Ρωμαίοι πίστευαν βαθιά πως οι θεοί τους, προστάτευαν και ευνοούσαν την αυτοκρατορία. Η Pax Romana δεν ήταν απλώς μια περίοδος ειρήνης, αλλά και ένας χρόνος μεγάλης πολιτιστικής άνθησης και αφοσίωσης στις θρησκευτικές παραδόσεις.

⁶⁴ Seneca. (2008). *Letters from a Stoic* (R. Campbell, Trans.). Penguin Classics.

⁶⁵ Epicurus. (1993). *The Essential Epicurus: Letters, Principal Doctrines, Vatican Sayings, and Fragments* (E. M. O'Connor, Trans.). Prometheus Books. Retrieved from <https://archive.org/details/essentialepicuru0000epic>

εστιάζοντας στην απουσία του πόνου («αταραξία») και την επίτευξη της ηδονής ως το ανώτατο αγαθό.

Ένα από τα πιο γνωστά έργα που εξετάζουν την ιδέα της αθανασίας είναι το «**Somnium Scipionis**» («**Το Όνειρο του Σκιπίωνα**»), που αποτελεί απόσπασμα του έργου «**De Re Publica**»⁶⁶ του **Μάρκου Τύλλιου Κικέρωνα**. Στο σπουδαίο αυτό έργο, ο Σκιπίωνας ο Αφρικανός εμφανίζεται μέσω ονείρου στον εγγονό του, τον Σκιπίωνα τον Νεότερο, όπου και μοιράζεται μαζί του πληροφορίες σχετικά με τις ουράνιες ανταμοιβές που περιμένουν τις ψυχές των ηθικών και ενάρετων ανθρώπων. Το έργο *Somnium Scipionis*⁶⁷ προωθεί τη πλατωνική φιλοσοφική αντίληψη περί αθανασίας της ψυχής και υποστηρίζει πως η αρετή και η ηθική ζωή είναι τα στοιχεία αυτά που οδηγούν το άτομο σε μια ευτυχισμένη μετά θάνατον ζωή.

Συμπερασματικά, οι αρχαίοι Ρωμαίοι προσέγγιζαν την έννοια της αθανασίας με έναν τρόπο που συνδύασε θρησκευτικές, φιλοσοφικές και πολιτικές πεποιθήσεις. Η θεοποίηση των αυτοκρατόρων, η επιρροή της ελληνικής φιλοσοφίας και η λατρεία των θεών και των ηρώων αντανakλούν την πολυπλοκότητα – κυρίως εξαιτίας του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα του *Imperium Romanum* - της ρωμαϊκής αντίληψης για την αθανασία. Οι Ρωμαίοι διατηρούσαν μια πρακτική και ταυτόχρονα μυστικιστική προσέγγιση στο ζήτημα, θεωρώντας την αθανασία τόσο ως φυσική όσο και ως μεταφυσική επιδίωξη.

⁶⁶ Cicero. (1998). *On the Commonwealth and On the Laws* (J. E. G. Zetzel, Trans.). Cambridge University Press.

⁶⁷ Το κείμενο αυτό θεωρείται ως πρότυπο έργο για την αφήγηση αναφορικά με τον Παράδεισο και την Κόλαση στη Θεία Κωμωδία του Δάντη Αλιγκέρι. Επιπρόσθετα, αρκετοί ιστορικοί της τέχνης θεωρούν πως ο διάσημος πίνακας του Ραφαήλ με την επωνυμία « Το όνειρο του ιππότη » δεν είναι παρά μια απεικόνιση του ονείρου του Σκιπίωνα.

A6. ΡΟΥΜΑΝΟΙ: Δακορουμάνοι και Βλάχοι

Οι αρχαίοι Ρουμάνοι είχαν επίσης μοναδικές αντιλήψεις για την αθανασία, οι οποίες διαμορφώθηκαν από την ιδιαιτέρως πλούσια μυθολογική τους κληρονομιά

αλλά και από πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις τους με γειτονικούς πολιτισμούς. Οι **Δάκες**, πρόγονοι των σημερινών Ρουμάνων, πίστευαν ότι η ψυχή συνεχίζει να ζει μετά τον θάνατο και μεταβαίνει σε έναν άλλο κόσμο, όπου η ύπαρξή της συνεχίζεται σε μια πιο αγνή μορφή.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, οι Δάκες⁶⁸ πίστευαν πως οι ψυχές των γενναίων πολεμιστών θα ενωθούν με τον βασιλιά - θεό τους, τον **Ζάλμοξις**, ο οποίος σύμφωνα με τις πεποιθήσεις των Γετοδακών ζούσε σε έναν υπόγειο παράδεισο. Επιπρόσθετα, οι ιερές τελετές και τα ταφικά έθιμα τους, περιλάμβαναν - μεταξύ άλλων - την προσφορά τροφών και αντικειμένων για να βοηθήσουν την ψυχή στο ταξίδι της προς τον άλλο κόσμο. Αυτή η πίστη στην αθανασία της ψυχής ενθάρρυνε τους Δάκες να αντιμετωπίζουν τον θάνατο με γενναιότητα αφοσίωση και παρρησία.

Μετά την εμφάνιση και διάδοση του χριστιανισμού στην ρωμαϊκή αυτοκρατορία, οι αρχαίοι Ρουμάνοι επηρεάστηκαν βαθιά από την χριστιανική σκέψη και διδασκαλία, η οποία εισήγαγε καινούργιες προοπτικές και ιδέες για τη μετά θάνατον ζωή. Η υιοθέτηση του χριστιανισμού έφερε μαζί της την πίστη στην Ανάσταση και την αιώνια ζωή, που συνέχισε να διαμορφώνει τις ρουμανικές αντιλήψεις για την αθανασία. Οι παραδόσεις αυτές αναμείχθηκαν με τις προϋπάρχουσες γηγενείς πεποιθήσεις, δημιουργώντας ένα πλούσιο μωσαϊκό θρησκευτικών και φιλοσοφικών αντιλήψεων για τη ζωή μετά τον θάνατο.

⁶⁸ Herodotus. (1987). *The Histories* (A. D. Godley, Trans.). Harvard University Press.

Αλλά και πολύ αργότερα, στη ρουμανική λαογραφία, συναντάμε ιστορίες και μύθους περί αθανασίας κυρίως στο παραμύθι «**Νεότητα χωρίς γήρας και ζωή χωρίς θάνατο**». ⁶⁹Στο γνωστό αυτό λαϊκό παραμύθι, ξεκινώντας το ταξίδι του προς την αναζήτηση της νεότητας χωρίς πόνο και γηρατειά, για να εκπληρώσει το πεπρωμένο που του υποσχέθηκαν κατά τη γέννησή του, ο νεαρός πρίγκιπας **Făt-Frumos** - ελληνιστί ο «Ομορφονιός» - αναγκάζεται να περάσει από μια σειρά δοκιμασιών στο ταξίδι του προς την συνειδητοποίηση.

Ο ήρωας μας, ύστερα από πολλές - πολλές δοκιμασίες ανακαλύπτει ένα βασίλειο μέσα στο οποίο όποιος διαμένει, του προσφέρεται η αιώνια ζωή. Εκεί, θα περάσει ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, χωρίς να συνειδητοποιεί πόσο γρήγορα περνά ο χρόνος, καθώς παραμένει το ίδιο νέος και υγιής. Στο βασίλειο αυτό, που διασχίζει ένα απέραντο δάσος, ζει χωρίς καμία έγνοια, απολαμβάνει πλούτη και χρυσά παλάτια, ζώντας ειρηνικά και ήσυχα με την όμορφη σύζυγό του και τις αδελφές της, απολαμβάνοντας την ομορφιά των λουλουδιών και τη γλυκύτητα και φρεσκάδα του αέρα.

Εκεί λοιπόν, θα επιλέξει να ζήσει ευτυχισμένος για πολλά χρόνια. Ωστόσο, μια μέρα παίρνει την απόφαση να επιστρέψει στο πατρικό του βασίλειο. Όταν επιστρέφει, ανακαλύπτει πως ο χρόνος έχει περάσει γρήγορα και πως η οικογένεια και οι καλοί του φίλοι του έχουν πεθάνει. Η θλίψη του, είναι τόσο μεγάλη που τελικά υποκύπτει στη φυσική τάξη των πραγμάτων και «συναντά» το θάνατο, αντιλαμβανόμενος την πικρή αλήθεια · η αθανασία χωρίς τους αγαπημένους μας δεν έχει καμία ουσία.

⁶⁹ Bădăraș, M. (n.d.). *Romanian Folklore and Fairy Tales*. Retrieved from <https://www.romanianhistoryandculture.com>

Α7. ΑΡΧΑΙΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΦΥΛΛΑ

Οι αρχαίοι Γερμανοί, με τον ιδιαίτερο πολιτισμό και τις παραδόσεις τους, έχουν προσφέρει πλούσια μυθολογικά δεδομένα που διερευνούν την κοσμογονία και τα ζητήματα της ζωής, του θανάτου και της αθανασίας. Σύμφωνα με τη γερμανική μυθολογία, η αντίληψη για το τέλος του κόσμου είναι έντονα διαμορφωμένη από τον μύθο του **Ragnarök**, την τελική δηλαδή, κρίση των θεών, η οποία επιφυλάσσει ένα δραματικό και καταλυτικό τέλος για το σύμπαν.

Οι αρχαίοι Γερμανοί πίστευαν ότι το Σύμπαν ξεκίνησε με τη θυσία του γίγαντα **Υμίρ (Ymir)**, από τον θεό **Όντιν** και τους αδελφούς του, **Βίλι** και **Βε**. Από τα κομμάτια του διαμελισμένου σώματος του Ymir δημιουργήθηκε ο κόσμος.⁷⁰ Η γενική εικόνα των αρχαίων γερμανικών θρύλων, κατατείνει σε έναν σκοτεινό κόσμο, που είναι καταδικασμένος να έχει έναρξη και λήξη, υποδηλώνοντας πως η αθανασία σε κοσμικό -τουλάχιστον - επίπεδο δεν είναι εφικτή.

Στην σκανδιναβική μυθολογία το **Ίγκντρασίλ (Yggdrasil)**⁷¹, συμβολίζει το σύνολο του Σύμπαντος και είναι διαρκώς απειλούμενο με καταστροφή. Αυτή η μυθολογική σύλληψη θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελεί ένα μεταφορικό μήνυμα της φθοράς και της αναπόδραστης γοητείας του τέλους στην σκανδιναβική κουλτούρα. Οι αρχαίοι Γερμανοί, μέσω της μυθολογίας, αντιμετώπιζαν την ιδέα της αθανασίας ως κάτι ανώτερο από την ανθρώπινη εμπειρία - μια πεπερασμένη δυνατότητα - αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα, την αναπόφευκτη καταστροφή και το τέλος που επέρχεται από τις φυσικές διεργασίες στο σύμπαν.

Συνεπώς φαίνεται, πως αν κάποιος επιθυμεί να μελετήσει σε βάθος την αρχαία γερμανική μυθολογία, θα καταλήξει στο συμπέρασμα πως η γενικότερη αντίληψη των Γερμανών για την αθανασία και την αιώνια νεότητα, αντανακλάται όχι μόνο ως κάτι

⁷⁰ Με βάση τον θρύλο από τη σάρκα - το δέρμα του δολοφονημένου Υμίρ δημιουργήθηκε η γη, από το αίμα του οι θάλασσες, από τα κόκαλά του τα βουνά, από τα μαλλιά του τα δέντρα, από το κρανίο του ο ουρανός και από τον εγκέφαλό του τα σύννεφα.

⁷¹ Σύμφωνα με έναν μύθο, ο Όντιν για εννέα (09) νύχτες κρεμάστηκε στο Ίγκντρασίλ προκειμένου να βρει τους ρούνους. Κατά τους σύγχρονους ιστορικούς και μελετητές, λέγεται πως είναι πολύ πιθανό ο μύθος αυτός να έχει σχέση και με το Γερμανικό έθιμο να θυσιάζουν ανθρώπους κρεμώντας τους από δέντρα. Αξίζει να αναφερθεί, πως το «δέντρο», ως στοιχείο, απαντάται και στον μύθο του Ράγκναροκ. Οι μόνοι άνθρωποι που επιβίωσαν του Ράγκναροκ, ξέφυγαν βρίσκοντας καταφύγιο στα κλαδιά του Ίγκντρασίλ.

παροδικό ή αναπόφευκτο, αλλά και ως ένα βασικό τμήμα μιας πορείας που συμπεριλαμβάνει την φυσική φθορά και οριστική παύση.

ΕΝΟΤΗΤΑ Β: ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Καθώς οι αιώνες περνούσαν και οι αρχαίοι πολιτισμοί έδιναν τη θέση τους σε νέους – ή μετεξελίσσονταν - η αντίληψη για την αθανασία εξελίχθηκε, αναδιαμορφώθηκε και αναδιατυπώθηκε υπό το φως νέων πνευματικών, φιλοσοφικών και θεολογικών ρευμάτων. Ο Μεσαίωνας και η Αναγέννηση, δύο περίοδοι που σημαδεύτηκαν από σημαντικές μεταβολές στη Δυτική σκέψη και κουλτούρα, προσέφεραν νέες προοπτικές στο διαχρονικό κυνήγι προς αναζήτηση της αιώνιας ζωής. Η Χριστιανική θεολογία, που πήρε την πρωτοκαθεδρία στις περισσότερες κοινωνίες κατά τον Μεσαίωνα, εστίασε στην αιωνιότητα της ψυχής και τη σωτηρία μέσω της θρησκευτικής πίστης, ανατρέποντας με αυτό τον τρόπο παλαιότερες αντιλήψεις που συνδέονταν με την υλική - σωματική και μυθολογική αθανασία. Στην Αναγέννηση από την άλλη, ο ανθρωπισμός και η επανασύνδεση με την κλασική γνώση και παιδεία οδήγησαν σε μια αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για την αθανασία, ως μέρος της ανθρώπινης τελειοποίησης και δημιουργίας, προσδίδοντας μάλιστα νέες διαστάσεις στην αρχέγονη αυτή επιδίωξη των ανθρώπων· ήτοι το να ξεπεραστούν τα όρια της φθαρτής και ανθρώπινης σωματικής ύπαρξης.

Β1. ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Μεταβαίνοντας στην εποχή του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, οι θρησκευτικές αντιλήψεις για την αθανασία αποκτούν νέα διάσταση δεδομένης της εμφάνισης και εδραίωσης μεγάλων θρησκευτικών κινημάτων, με βασικούς πρωταγωνιστές τόσο τον Χριστιανισμό όσο και το Ισλάμ. Στο πλαίσιο των θρησκευτικών αντιλήψεων του Μεσαίωνα, η αναθεώρηση και ο σαφής καθορισμός των όρων «παράδεισος» (Paradīsus) και «κόλαση» (Infernum ή Inferi) αναδείχθηκαν ως θεμελιώδη ζητήματα, επηρεάζοντας βαθιά τις αντιλήψεις περί μεταθανάτιας ζωής. Η σημασία αυτών των εννοιών, που έφεραν έντονα συμβολικό βάρος, ενίσχυσε τις ηθικές και πνευματικές πτυχές της ιδέας της αθανασίας, μεταβάλλοντας όχι μόνο τον ατομικό πνευματικό βίο αλλά και τις ηθικές αξίες της κοινωνίας της εποχής.

B1.1 ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Ο Χριστιανισμός, με τις ρίζες του στις διδασκαλίες του Ιησού Χριστού και τις αρχές των πρώτων μαθητών του - των 12 Αποστόλων -προσφέρει στους πιστούς του, μια διαφορετική προοπτική στην κοινή αντίληψη σχετικά με την αθανασία, σε σύγκριση με τις αρχαίες παραδόσεις. Συγκεκριμένα, στον Χριστιανισμό, η αθανασία είναι συνδεδεμένη με την πνευματική ζωή - μετά τον θάνατο του ανθρώπου - και είναι προσβάσιμη σε όλους μέσω της πίστης και της θείας χάρις του Θεού.

Οι έννοιες του **παραδείσου** και της **κόλασης** είναι κεντρικές στη χριστιανική θεολογία και σύλληψη. Ο παράδεισος περιγράφεται ως ένας εξωπραγματικός τόπος αιώνιας ευτυχίας και ειρήνης - παρουσία του Θεού – σε αντιδιαστολή με την κόλαση ⁷²που μαρτυρείται ως ένα μέρος αιώνιας τιμωρίας, βασάνων και δυστυχίας για εκείνους που απορρίπτουν την πίστη στον Θεό. Πλην τοις άλλοις, η Καθολική Εκκλησία εισάγει και μια νέα έννοια · την έννοια του καθαρτηρίου.

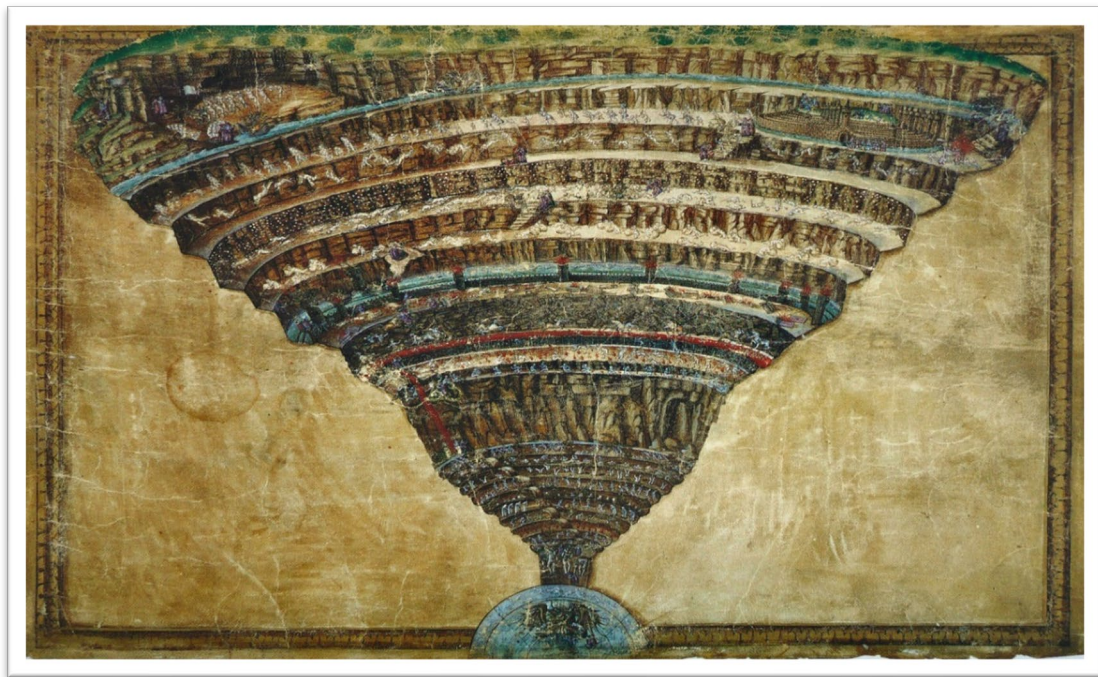
Συγκεκριμένα, το καθαρτήριο είναι μια ενδιάμεση κατάσταση όπου οι ψυχές των πιστών, που δεν είναι εντελώς καθαρές από τις αμαρτίες αλλά δεν αξίζουν αιώνια καταδίκη, υφίστανται μια διαδικασία καθαρισμού (εξαγνισμού). Αυτή η «**κάθαρσις**» είναι απαραίτητη για να επιτευχθεί η πλήρης αγνότητα προκειμένου να μπορέσουν οι ψυχές να εισέλθουν στον παράδεισο. Η ιδέα του καθαρτηρίου τονίζει την έμφαση - που δίνεται - στη δικαιοσύνη και τη συγχώρεση στη χριστιανική

⁷² Turner, C. (2000). *The History of Hell*. Harcourt

θεολογία, προσφέροντας στις ψυχές την ευκαιρία να διορθώσουν τα σφάλματά τους (αμαρτίες) και να επιτύχουν την αιώνια ευτυχία και αθανασία. Ο μεγάλος Ιταλός ποιητής Δάντης Αλιγκέρι (Dante Alighieri), στο magnum opus του **Θεία Κωμωδία (La Divina Commedia)**, αφιερώνει το δεύτερο μέρος του έπους, το Καθατήριο (Purgatorio), στην εξερεύνηση αυτής της έννοιας με τον Βιργίλιο. Ο Δάντης περιγράφει το καθατήριο ως ένα βουνό στο οποίο οι ανθρώπινες ψυχές πρέπει να αναρριχηθούν, «εξαγνίζοντας» τις αμαρτίες τους μέσω επίπονων δοκιμασιών, μαρτυριών και άθλων, προκειμένου να κατορθώσουν να φτάσουν στον παράδεισο. Κάθε επίπεδο του καθατηρίου αντιπροσωπεύει διαφορετικές αμαρτίες που πρέπει να εξαγνιστούν και η αναρρίχηση συμβολίζει την πνευματική άνοδο και την ηθική κάθαρση.⁷³

Από την άλλη πλευρά, η ιδέα της **Ανάστασης** των νεκρών και της τελικής κρίσεως αποτελεί ακόμη έναν θεμελιώδη πυλώνα τις χριστιανικής θρησκείας. Οι

πιστοί στον χριστιανισμό, πιστεύουν πως οι ανθρώπινες ψυχές θα κριθούν από τον τελικό κριτή – τον Θεό – και θα λάβουν το δώρο της αιώνιας ζωής βάσει των πεπραγμένων τους στη γη. Η ιδέα δε της ανάστασης των νεκρών, στηρίζεται κατά βάση

⁷³ Στην Θεία Κωμωδία, ο Δάντης περιγράφει το ταξίδι της ψυχής μέσα από την Κόλαση, το Καθατήριο και τον Παράδεισο, ήτοι τα βασίλεια της μετά θάνατον ζωής. Μαζί με τον Βιργίλιο εξερευνούν βαθιά φιλοσοφικά και θεολογικά θέματα. Η Θεία Κωμωδία δεν είναι μόνο ένα λογοτεχνικό αριστούργημα αλλά και ένα θεμελιώδες έργο για να αντιληφθεί κανείς την μεσαιωνική σκέψη και την χριστιανική θεολογία.

σε χριστιανικές γραφές, κυρίως στην Καινή Διαθήκη. Στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη,⁷⁴ ο Ιησούς δηλώνει: «*Εγώ είμαι η ανάσταση και η ζωή. Όποιος πιστεύει σε εμένα, κι αν πεθάνει, θα ζήσει*» (Ιωάννης 11:25). Αυτή η υπόσχεση τις ανάστασης δίνει ελπίδα τις πιστούς αλλά και κίνητρο για ενάρετες πράξεις προκειμένου να επιτύχουν μια αιώνια ζωή πέρα από τον θάνατο. Παράλληλα, η τελική κρίση, γνωστή ευρέως και ως **Δευτέρα Παρουσία (Adventus Domini - Judicium Universale)** περιγράφεται λεπτομερώς στο Βιβλίο της Αποκάλυψης του Ιωάννη του Ευαγγελιστή καθώς επίσης και σε άλλα βιβλία της Καινής Διαθήκης. Στην Αποκάλυψη, ο Ιωάννης ο Θεολόγος οραματίζεται ανάσταση όλων των νεκρών και στην συνέχεια την περίφημη τελική «κρίση» του καθενός ξεχωριστά από τον ίδιο τον Θεό, σύμφωνα με τα πεπραγμένα του.⁷⁵ Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με την χριστιανική θεολογία, η τελική κρίση του Θεού θα οδηγήσει τους τίμιους και ηθικούς ανθρώπους σε αιώνια ζωή στον παράδεισο και τους άδικους και αμαρτωλούς σε αιώνια τιμωρία στην κόλαση. Οι πράξεις των ανθρώπων στη γη, η πίστη τους και η μετάνοια για τις αμαρτίες διαδραματίζουν μείζονα ρόλο σε αυτή την απόφαση. Η Δευτέρα Παρουσία και η τελική κρίση επιβεβαιώνουν την χριστιανική πεποίθηση πως η ζωή στη γη δεν είναι τίποτα περισσότερο πάρα μια προετοιμασία για την αιώνια ζωή.

Γενικότερα, υπάρχουν πολυάριθμες θεολογικές ερμηνείες για την ανάσταση και την τελική κρίση των νεκρών εξαιτίας κυρίως των διαφόρων χριστιανικών δογμάτων. Το έτος 2024 και με βάση τις τελευταίες στατιστικές, υπάρχουν περίπου 47.000 διαφορετικά χριστιανικά δόγματα παγκοσμίως! Τα πιο γνωστά από αυτά, δηλαδή ο Καθολικισμός (τυπικά ασπάζεται από περίπου 1.3 δισεκατομμύρια πιστούς), η Ορθοδοξία (περίπου 250 εκατομμύρια πιστούς) και ο Προτεσταντισμός (800 εκατομμύρια – 1 δισεκατομμύριο πιστούς)⁷⁶ έχουν τα δικά τους ξεχωριστά μηνύματα, παραδόσεις και διδαχές που διαμορφώνουν τις αντιλήψεις του «ποιμνίου» για αυτά τα θέματα. Αυτή η μεγάλη ποικιλία αντικατοπτρίζει την πολυπλοκότητα και τον πλούτο

⁷⁴ Holy Bible, New International Version. (1973). Zondervan. Retrieved from <https://www.biblegateway.com/passage/?search=John%2011&version=NIV>

⁷⁵ «Και είδα τους νεκρούς, μεγάλους και μικρούς, να στέκονται μπροστά στον θρόνο, και βιβλία ανοίχθηκαν. Και ανοίχθηκε ένα άλλο βιβλίο, το βιβλίο της ζωής, και οι νεκροί κρίθηκαν σύμφωνα με όσα είναι γραμμένα στα βιβλία, σύμφωνα με τα έργα τους» (Αποκάλυψη 20:12).

⁷⁶ Συναντάμε ακόμη μεγάλες ομάδες - δόγματα όπως οι Αγγλικανοί, οι Μεθοδιστές, οι Λουθηρανοί και οι Πεντηκοστιανοί.

τις χριστιανικής πίστης, η οποία έχει εξελιχθεί μέσα από αιώνες σχισμάτων, μεταρρυθμίσεων και θεολογικών διαφορών.⁷⁷

⁷⁷ Center for the Study of Global Christianity. (2024). Annual Statistical Table for World Christianity 2024: Fragmentation and Unity. Retrieved from <https://www.gordonconwell.edu/wp-content/uploads/sites/13/2024/01/Status-of-Global-Christianity-2024.pdf>

Ωστόσο, παρά τις διαφορές που συναντάμε διαχρονικά μεταξύ των χριστιανικών δογμάτων, η κεντρική ιδέα παραμένει η ίδια: η πίστη στην ανάσταση και η τελική κρίση ως καθοριστικοί παράγοντες τις αιώνιας μοίρας τις ψυχής, της αθανασίας.

B1.2 ΙΣΛΑΜ

Το Ισλάμ, η θρησκεία που θεμελιώθηκε από τον Προφήτη Μωάμεθ στην διάρκεια του 7ου αιώνα μ.Χ., διατυπώνει έναν εξαιρετικά πλούσιο και πολυσύνθετο λόγο αναφορικά με την αθανασία και τη μετά θάνατον ζωή. Εμφατικές δε, είναι οι αναφορές που γίνονται για τον παράδεισο και την κόλαση. Στο Ισλάμ, ο **παράδεισος (Jannah)** και η κόλαση (**Jahannam**) είναι δύο εντέχνως περιγραφικοί τόποι που υπόσχονται στον πιστό αθανασία ψυχής, βάσει των πεπραγμένων του ατόμου κατά την περίοδο παραμονής του στον επίγειο κόσμο. Όπως και στον Χριστιανισμό, στην ισλαμική θρησκεία, η έννοια της καλής διαγωγής, της πίστης καθώς και της υποταγής σε όλες τις ιερές εντολές του Θεού, καθορίζει την τελική κατάληξη της ψυχής. Το Ισλάμ τονίζει επιπλέον, την δικαιοσύνη του Αλλάχ, ο οποίος θα ανταμείψει ή θα τιμωρήσει το εκάστοτε άτομο σύμφωνα με τα πεπραγμένα του. Τέλος, οι **ισλαμικές γραφές και παραδόσεις (Hadith)** παρέχουν αναλυτικές περιγραφές για την **Τελική Κρίση (Yawm al-Qiyamah)**, τη διαδικασία της ανάστασης των νεκρών και την διαίρεση των ανθρώπινων ψυχών είτε στον Παράδεισο είτε στην Κόλαση. Αυτές οι διδασκαλίες τονίζουν τη σημασία τις ηθικής συμπεριφοράς και τις αφοσίωσης στον Αλλάχ, ως κρίσιμα στοιχεία για την επίτευξη της σωτηρίας και της αιώνιας ζωής.⁷⁸

Με βάση το Κοράνι, το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων, η «ημέρα της Τελικής Κρίσεως» είναι μια καταλυτική έννοια στον Ισλαμικό κόσμο. Κατά την Ημέρα της Κρίσης ή «Ημέρα της Ανταπόδοσης», όλοι οι άνθρωποι θα συγκεντρωθούν ενώπιον του τελικού κριτή – του Αλλάχ – ο οποίος και θα αποφασίσει για την μοίρα των ανθρώπινων ψυχών με βάση τις πράξεις και την πίστη τους. Ομοιοτρόπως με την χριστιανική πίστη, η ανάσταση των νεκρών στο ισλάμ θα συμβεί την «Ημέρα της

⁷⁸ The Holy Qur'an. (n.d.). Retrieved from <https://quran.com>

Κρίσεως» ή αλλιώς την «Ημέρα τις Ανάστασης». Την μέρα αυτή, οι νεκροί θα αναστηθούν και θα παρουσιαστούν ενώπιον του Αλλάχ για να κριθούν. Το Κοράνι περιγράφει την ανάσταση ως ένα φυσικό και πνευματικό γεγονός, όπου τα σώματα θα ανασυνταχθούν και οι ψυχές θα επανενωθούν με αυτά.⁷⁹

Κλείνοντας, και στο Ισλάμ και στην Χριστιανική πίστη, υπάρχουν ποικίλες θρησκευτικές παραδόσεις ή δόγματα που έχουν διαφορετικές οπτικές και ερμηνείες αναφορικά με θέματα πίστεως, συμπεριλαμβανομένης της τελικής κρίσης και της μετά θάνατον ζωής. Τα δύο (02) σπουδαιότερα δόγματα του Ισλάμ είναι το Σουνιτικό⁸⁰ (87-90% του μουσουλμανικού κόσμου) και το Σιιτικό⁸¹ Ισλάμ (περίπου το 10-13% του μουσουλμανικού πληθυσμού).⁸² Φυσικά, υπάρχουν και άλλες μουσουλμανικές ομάδες και παραδόσεις που προσθέτουν ποικιλία στις ισλαμικές πεποιθήσεις. Οι θρησκευτικές ομάδες Αχμαντίγια, Ιμπάντι και Σούφι διαφέρουν σημαντικά στις θεολογικές τους ερμηνείες και πρακτικές εντός του Ισλάμ. Οι Αχμαντίγια, μια μουσουλμανική θρησκευτική κοινότητα, έχουν ιδιαίτερες απόψεις σχετικά με τον Μαχντί και την Δευτέρα Παρουσία. Υποστηρίζουν πως ο ιδρυτής τους, ο Μιρζά Γουλάμ Αχμάντ, είναι ο αναμενόμενος Μαχντί και Μεσσίας, γεγονός που τους διαφοροποιεί από τους πιστούς του Σουνιτικού και Σιιτικού Ισλάμ και πολύ συχνά τους καθιστά κόκκινο πανί σε διάφορες μουσουλμανικές χώρες ανά τον κόσμο. Οι Ιμπάντι από την άλλη, ένα μικρότερο μουσουλμανικό δόγμα με ρίζες τους Χαριτζίτες μουσουλμάνους, έχουν ιδιαίτερες θεολογικές ερμηνείες και πρακτικές που διαφέρουν τόσο από το Σουνιτικό όσο και από το Σιιτικό Ισλάμ. Η θεολογία τους, δίνει έμφαση στη δικαιοσύνη και την κοινότητα, και έχουν σημαντική παρουσία στο Ομάν.

Οι Σούφι μουσουλμάνοι ολοκληρώνοντας, επικεντρώνονται στον μυστικισμό και στην προσωπική επαφή με τον Θεό. Η διδασκαλία τους προβάλλει την αγάπη και την ένωση με το Θείο. Ο σουφισμός διατυπώνει τις ιδιαίτερες απόψεις για τη μετά θάνατον ζωή και την τελική κρίση. Στον Σουφισμό, η μετά θάνατον ζωή δεν

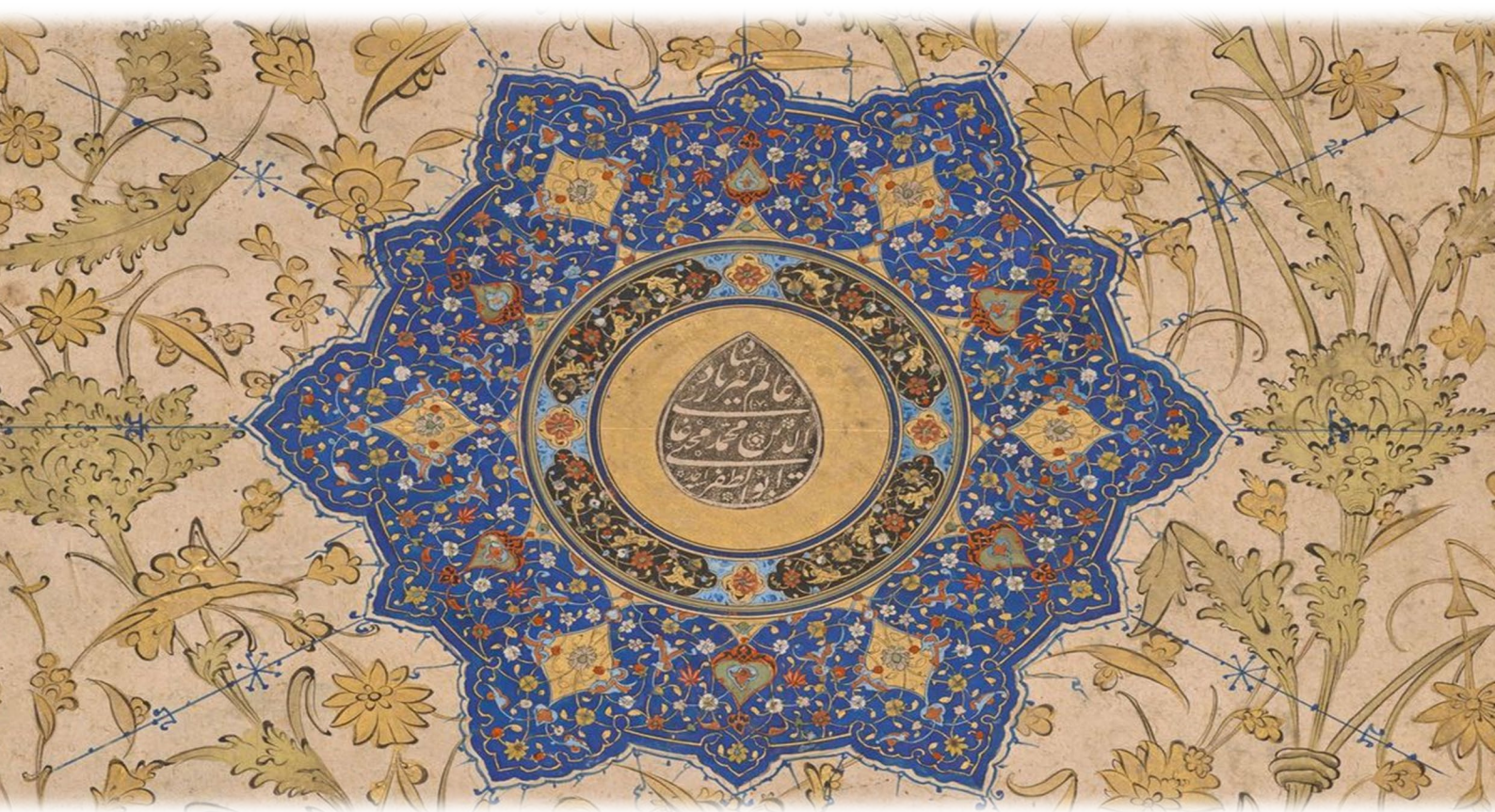
⁷⁹ Esposito, J. L. (2002). *What Everyone Needs to Know about Islam*. Oxford University Press.

⁸⁰ Το Ορθόδοξο Ισλάμ ή Σουνισμός ακολουθεί τις διδασκαλίες και τις παραδόσεις του Μωάμεθ όπως αυτές αναγράφονται στο Κοράνι και τα Hadith. Οι υποστηρικτές του Σουνιτικού Ισλάμ διατείνονται πως οι διάδοχοι του Μωάμεθ πρέπει να επιλέγονται ύστερα από διαβούλευση της κοινότητας των πιστών.

⁸¹ Σε αντιδιαστολή με τους Σουνίτες, οι μουσουλμάνοι Σίιτες υποστηρίζουν πως ο προφήτης Μωάμεθ ως διαδόχους του όρισε τον γαμπρό του, Αλί, και τους απογόνους του. Το σιιτικό ισλάμ αποτελείται από υποομάδες μεταξύ των οποίων οι Δώδεκα Ιμάμηδες, οι Ισμαηλιτικοί και οι Ζαϊντίτες

⁸² World Population Review, "Muslim Majority Countries 2024", retrieved from <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/muslim-majority-countries>

αντιμετωπίζεται απλώς ως μια φυσική πραγματικότητα, αλλά και ως μια πνευματική διάσταση. Οι Σούφι υποστηρίζουν την ένωση της ψυχής με τον Θεό μετά τον θάνατο. Αυτή η ένωση αποτελεί και το ύστατο στάδιο της πνευματικής καλλιέργειας του ατόμου που ξεκινά από την επίγεια ζωή. Η ψυχή, μέσα από μια σειρά πνευματικών πρακτικών και εσωτερικής κάθαρσης, εκγυμνάζεται για αυτή την τελική ένωση με τον Θεό. Επιπλέον, η τελική κρίση αποτυπώνεται ως μια διαδικασία στην διάρκεια της οποίας η ανθρώπινη ψυχή θα αποβάλλει τα εγκόσμια πάθη και θα ενωθεί με το θείο. Αυτή η πνευματική κάθαρση επιτρέπει στην ψυχή να φτάσει μια κατάσταση αληθινής αθανασίας μέσω της ένωσης με τον Θεό. Φαίνεται λοιπόν, πως η έμφαση στην εσωτερική πνευματική καλλιέργεια και την εμπειρική γνώση του Θεού διαφοροποιεί τους Σούφι από τις πλέον διαδεδομένες θρησκευτικές πρακτικές άλλων μουσουλμανικών ομάδων.⁸³

⁸³ Μερικοί εκ των πλέον γνωστών Σούφι δασκάλων όπως ο Ιμπν Αραμπί, ο Ρουμί και ο Αλ-Γκαζάλι, υποστηρίζουν πως η αληθινή μετά θάνατον ζωή και η τελική κρίση είναι πνευματικές καταστάσεις που αντικατοπτρίζουν την εσωτερική κατάσταση της ψυχής και όχι τόσο εξωτερικά γεγονότα

B2. ΑΛΧΗΜΕΙΑ

Καθώς προχωράμε το ταξίδι μας για την εξέταση των επιστημονικών και μυστικιστικών αναζητήσεων της αθανασίας, φτάνουμε τώρα στους Μεσαιωνικούς χρόνους και την πρώιμη Αναγέννηση, όπου η αλχημεία εμφανίζεται ως μία εκ των πλέον διαδεδομένων πειραματικών προσεγγίσεων στον κόσμο των διανοούμενων της εποχής. Αυτή η πρώιμη μορφή χημείας, αποτελεί ένα κράμα επιστήμης, μεταφυσικής και μυστικισμού, όπου αναζητούνται όχι μόνο μέθοδοι μετατροπής κοινών – ταπεινών μετάλλων σε μέταλλα υψηλής αξίας, αλλά και η συστηματική παρακολούθηση χημικών διεργασιών προς επίτευξη της αθανασίας μέσω της δημιουργίας ενός μυθικού «Ελιξιρίου της Ζωής και της Νεότητας». Η Φιλοσοφική Λίθος (*lapis philosophorum*) από την άλλη, μια φανταστική χημική ουσία οπου οι αλχημιστές της εποχής εκείνης υποστήριζαν πως ήταν δυνατό να μετατρέψει πρωτίστως τα ταπεινά μέταλλα σε χρυσό και δευτερευόντως να παράγει το Ελιξίριο της Ζωής, έχει καταλάβει μια περίοπτη θέση στην ιστορία της αλχημείας. Η συστηματική λοιπόν αναζήτηση, αυτών των προάγγελων της σύγχρονης χημείας – των Αλχημιστών - είναι ενδεικτική της γενικότερης ανθρώπινης επιδίωξης για γνώση και δύναμη που χαρακτηρίζει την διαχρονική προσπάθεια των κοινών θνητών να υπερβούν τα φυσικά - σωματικά όρια και να προσεγγίσουν το θείο.⁸⁴

Σε προηγούμενη ενότητα της παρούσας εργασίας, αναφέρθηκε πως η αλχημεία - ως πρόδρομος της σύγχρονης χημείας - εμφανίστηκε στην αρχαιότητα ως μία μορφή μυστικιστικής φιλοσοφίας και πρακτικής, με σκοπό τη μετατροπή ταπεινών υλικών σε πολύτιμα καθώς επίσης και για την παραγωγή και διακίνηση φαρμάκων με σκοπό τη θεραπεία ασθενειών αλλά και την παράταση του προσδόκιμου ζωής. Η αναζήτηση της Φιλοσοφικής Λίθου και του Ελιξιρίου της Ζωής συνδέεται στενά με την επιθυμία για αθανασία και οικονομική δύναμη, καθώς η Φιλοσοφική Λίθος - υποτίθεται - πως θα μπορούσε να μετατρέψει οποιοδήποτε μέταλλο σε χρυσό και να παράγει ένα Ελιξίριο που θα «άνοιγε» στους ανθρώπους τον δρόμο προς την αθανασία. Γενικότερα, η βασική ιδέα γύρω από την αλχημεία βασίζεται στην γενική αρχή πως η ύλη δύναται να

⁸⁴ Ας μην ξεχνάμε άλλωστε πως αλχημιστές είχαμε συναντήσει και στην Κίνα σε προηγούμενη ενότητα της παρούσας εργασίας.

μετασχηματιστεί μέσω μιας διαδικασίας καθαρτικών ενεργειών, οι οποίες διαδραματίζονται μέσω της συμμετοχής και εφαρμογής αρχαίων μυστηρίων και τεχνικών. Οι αλχημιστές έκαναν χρήση συμβόλων και ορισμών προκειμένου να περιγράψουν τις ενέργειές τους, με σκοπό την προστασία αλλά και διασφάλιση της νεοαποκτηθείσας γνώσης. Παραδείγματος χάριν, πολλοί αλχημιστές ταύτιζαν τον **χρυσό** και το **ασήμι** με τα αστρονομικά σύμβολα του Ήλιου και της Σελήνης, συμβολίζοντας με αυτό τον τρόπο, τις αντίθετες αλλά συμπληρωματικές δυνάμεις στη φύση και την αλχημεία.

Παράλληλα, μια βασική έννοια στην αλχημεία, ήταν η ιδέα των τεσσάρων (04) βασικών στοιχείων⁸⁵ ήτοι η **γη**, ο **αέρας**, το **νερό**, και η **φωτιά**.⁸⁶ Η εξισορρόπηση αυτών των στοιχείων θεωρείτο από τους αλχημιστές ιδιαίτερος κρίσιμη για την ανακάλυψη της περίφημης Φιλοσοφικής Λίθου.

Ολοκληρώνοντας, στο σημείο αυτό οφείλουμε να επισημάνουμε τον σπουδαίο ρόλο της αλχημείας στην ανάπτυξη των σύγχρονων επιστημών, και ιδιαίτερα της χημείας και της φαρμακολογίας. Παρά τις πολυάριθμες μυστικιστικές και μεταφυσικές αντιλήψεις της, η αλχημεία διαμόρφωσε ένα σημαντικό οργανωτικό πλαίσιο για την συστηματική πειραματική μελέτη και επεξεργασία της ύλης. Οι αλχημιστές ανέπτυξαν τεχνικές και εργαλεία που προηγήθηκαν και βοήθησαν στη διαμόρφωση της μοντέρνας επιστημονικής μεθόδου. Η χρήση της απόσταξης⁸⁷ για παράδειγμα, της κρυστάλλωσης⁸⁸ και της υπολογιστικής χημείας έχει ρίζες στην

⁸⁵ Principe, L. M. (2013). *The Secrets of Alchemy*. University of Chicago Press.

⁸⁶ Οι αλχημιστές χρησιμοποιούσαν τους όρους «Terra», «Aer», «Aqua», και «Ignis».

⁸⁷ Πρόκειται μια τεχνική διαχωρισμού και καθαρισμού υγρών ουσιών μέσω διαδικασίας θέρμανσης και συμπύκνωσης. Η συγκεκριμένη αυτή διαδικασία ξεκινά με τη θέρμανση ενός Χ υγρού μέχρι το σημείο εξάτμισής του και κατόπιν με τη συμπύκνωση των παραγόμενων ατμών πίσω σε υγρή μορφή, επιτρέποντας έτσι τον διαχωρισμό των συστατικών με βάση τα διαφορετικά σημεία βρασμού τους. Η απόσταξη κατείχε εξέχουσα θέση τόσο στην αλχημεία όσο και στην ανάπτυξη της χημείας, καθώς διευκόλυνε την παρασκευή καθαρών ουσιών, όπως για παράδειγμα τα αιθέρια έλαια και οι αλκοόλες, καθώς και την απομόνωση δραστικών συστατικών από φυσικές πρώτες ύλες.

⁸⁸ Με το όρο αυτό αναφερόμαστε σε μια τεχνική η οποία χρησιμοποιείται για τον διαχωρισμό και καθαρισμό στερεών ουσιών από ένα διάλυμα. Κατά τη διάρκεια της κρυστάλλωσης, ένα διάλυμα που

αλχημεία. Ας μην λησμονούμε τέλος, το γεγονός πως η αλχημεία παραμένει ένα ιδιαίτερα δημοφιλές θέμα και στη σύγχρονη λογοτεχνία, την τέχνη και τον κινηματογράφο, συμβολίζοντας την ανθρώπινη επιδίωξη για γνώση, δύναμη και μετεξέλιξη.

Η αναζήτηση του «Ελιξιρίου της Ζωής» και της «Φιλοσοφικής Λίθου» αποτελεί έναν σημαντικό κεφαλαίο στην ιστορία της ανθρώπινης σκέψης, αντικατοπτρίζοντας την διαχρονική επιθυμία της ανθρωπότητας για υπέρβαση των φυσικών - σωματικών ορίων και την επίτευξη μιας πολύχρονης – αν όχι αέναης - ύπαρξης. Σε κάθε περίπτωση, ένα είναι το σίγουρο · η αλχημεία, μέσω των μυστικιστικών της διαδικασιών και των φιλοσοφικών της χαρακτηριστικών, αποτελεί μια συναρπαστική επιστημονική και πνευματική περιπέτεια αναζήτησης των μυστικών της ζωής, της ύλης και της αιωνιότητας.

περιέχει μια διαλυμένη ουσία Χ αφήνεται να ψυχθεί ή να εξατμιστεί, προκαλώντας την ουσία να σχηματίσει κρυστάλλους καθώς βγαίνει από το διάλυμα. Πρόκειται για μια σπουδαία ανακάλυψη για την παρασκευή καθαρών στερεών ουσιών, μιας και οι κρύσταλλοι που σχηματίζονται έχουν τυπικά υψηλή καθαρότητα. Χρήση της κρυστάλλωσης γίνεται τόσο στη χημεία όσο και για την παραγωγή φαρμάκων, χημικών προϊόντων καθώς και τροφίμων.

B3. ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΕΣ ΙΑΤΡΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Μετά από αυτή την σύντομη αλλά προσεκτική εξέταση της αλχημείας ως μέσου αναζήτησης της αθανασίας και της μετατροπής των υλικών στοιχείων, η προσοχή μας στρέφεται τώρα προς τις ιατρικές πρακτικές του Μεσαίωνα, οι οποίες επίσης συνδέονται άμεσα με την βελτιστοποίηση της υγείας των ανθρώπων και της παράτασης της ζωής. Κατά τη διάρκεια αυτής της εποχής, οι ιατρικές γνώσεις και πρακτικές διαμορφώθηκαν μέσω της συνδιαλλαγής αρχαίας φιλοσοφίας, της αλχημείας και των νέων επίδοξων ιατρικών θεωριών που εισήχθησαν μέσω των Αραβικών και Βυζαντινών πολιτιστικών επιδράσεων. Ενώ η αλχημεία επικεντρώθηκε στη μεταμόρφωση της ύλης και την αναζήτηση θαυματουργών ελιξιρίων, οι μεσαιωνικές ιατρικές πρακτικές εστίαζαν περισσότερο στην κατανόηση του ανθρώπινου σώματος και της φύσης των ασθενειών, προσπαθώντας πρακτικά να εφαρμόσουν τις γνώσεις αυτές για τη βελτίωση της υγείας και τη διαχείριση των παθήσεων.

Η μεσαιωνική ιατρική, αν και συχνά παρεξηγημένη ως «πρωτόγονη» ή - πιο ευγενικά - ανεπαρκώς εξελισσόμενη⁸⁹, παρουσιάζει μια περίπλοκη δομή αλληλεπιδράσεων μεταξύ παραδοσιακών γνώσεων, θρησκευτικών πεποιθήσεων και φιλοσοφικών επιρροών. Η μετάφραση και μελέτη αρχαίων κειμένων από τον Ιπποκράτη και τον Γαληνό κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης, σε συνδυασμό με τις αραβικές και βυζαντινές επιρροές, οδήγησαν σε σημαντικές ιατρικές επινοήσεις που επικεντρώνονταν στην αντίληψη της υγείας ως μια κατάσταση ισορροπίας σωματικών υγρών και δυνάμεων.⁹⁰ Οι Βυζαντινοί, Πέρσες και Άραβες ιατροί και μελετητές, όπως

⁸⁹ Ο όρος «μεσαιωνικές συνθήκες και πρακτικές» στα σύγχρονα συστήματα υγείας χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα για να ασκηθεί αρνητική κριτική στις υγειονομικές συνθήκες ή αναφορικά με τις θεραπευτικές μεθόδους που εφαρμόζονται όταν είναι αναχρονιστικές, ανεπαρκείς ή επικίνδυνα ξεπερασμένες. Στη δημόσια συζήτηση η χρήση του ανωτέρω όρου υποδηλώνει την ανάγκη για συνεχή αναβάθμιση των συστημάτων υγείας, προκειμένου οι ιατρικές πρακτικές να βασίζονται στην επιστήμη και σε σύγχρονες θεραπευτικές μεθόδους.

⁹⁰ Η Ιπποκρατική προέλευσης θεωρία των τεσσάρων χυμών ήταν βαθιά ριζωμένη στην μεσαιωνική ιατρική σκέψη. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει πως η υγεία ενός ατόμου εξαρτάται από την ισορροπία τεσσάρων (04) βασικών σωματικών υγρών: 1) του αίματος, 2) του φλέγματος, 3) της κίτρινης χολής και 4) της μαύρης χολής. Βέβαια, η ιπποκρατική αυτή θεωρία δεν αναφέρεται μόνο στα υγρά του ανθρώπινου σώματος αλλά σχετίζεται και με τις δυνάμεις που αφορούν το περιβάλλον, όπως για

ο Πέρσης ιατροφιλόσοφος Αβικέννας και ο περιζήτητος μεγαλογιατρός του Βυζαντίου, Παύλος ο Αιγινήτης, διατήρησαν και ανέπτυξαν τις γνώσεις των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων ιατρών, συνδυάζοντάς τες με τις δικές τους νέες παρατηρήσεις και μεθόδους. Αυτή η σύγκλιση των παλαιών και νέων ιατρικών γνώσεων οδήγησε σε μια πιο σύνθετη αντίληψη της υγείας, η οποία περιλάμβανε την ισορροπία όχι μόνο των σωματικών υγρών αλλά και των φυσιολογικών και περιβαλλοντικών δυνάμεων που επηρεάζουν το σώμα.

Η μεσαιωνική ιατρική περιελάμβανε τη **θεωρία των τεσσάρων χυμών**, η οποία υποστήριζε πως η υγεία εξαρτάται από την ισορροπία τεσσάρων βασικών υγρών: αίμα, φλέγμα, μέλαινα χολή και κίτρινη χολή. Οι ιατροί χρησιμοποιούσαν διάφορες μεθόδους για τη διατήρηση ή επαναφορά αυτής της ισορροπίας, όπως η φαρμακοποιία, η χειρουργική, η δίαιτα και οι αποκρίσεις. Στις μέρες μας, η έννοια της ομοιόστασης⁹¹ - όπως την κατανοούμε σήμερα - βρίσκει τις ρίζες της στις παραπάνω θεωρίες ισορροπίας. Επομένως, δεν θα ήταν άτοπο να πούμε πως η σύγχρονη κατανόηση της υγείας ως μια δυναμική ισορροπία παραπέμπει στην ιπποκρατική αντίληψη της υγείας ως «κατάσταση ισορροπίας των σωματικών υγρών και δυνάμεων». Ενώ η επιστήμη έχει προχωρήσει πέρα από τις θεωρίες των τεσσάρων χυμών, η βασική ιδέα πως η υγεία εξαρτάται από τη διατήρηση της ισορροπίας μέσα στο σώμα παραμένει κεντρική στην ιατρική σκέψη, συνδέοντας τις αρχαίες και μεσαιωνικές θεωρίες με τις σύγχρονες έννοιες της φυσιολογίας και της βιολογίας

Με την εξέλιξη της αλχημείας και την εισαγωγή νέων υλικών από τον αραβικό κόσμο, η **φαρμακοποιία** στον Μεσαίωνα ενσωμάτωσε μια πληθώρα βοτάνων, μετάλλων και άλλων ουσιών, στοχεύοντας στην θεραπεία συγκεκριμένων διαταραχών των υγρών.

Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί, πως τα διάφορα φυτά και βότανα είχαν συνδεθεί άμεσα με τον έλεγχο συγκεκριμένων υγρών. Για παράδειγμα, τα πικρά βότανα ήταν ευρέως γνωστό πως μπορούσαν επηρεάσουν την κίτρινη χολή. Πιο συγκεκριμένα φαίνεται πως χρήση πικρών βοτάνων όπως η γεντιανή (*Gentiana lutea*), η αψιθιά (*Artemisia absinthium*) και το κενταύριο (*Centaurea cyanus*) αποσκοπούσε στην

παράδειγμα οι κλιματικές συνθήκες, η διατροφή, η σωματική άσκηση και η συναισθηματική κατάσταση.

⁹¹ Ο όρος «ομοιόσταση», που εισήχθη τον 20ο αιώνα από τον Walter Cannon, αναφέρεται στη διατήρηση μιας σταθερής εσωτερικής κατάστασης στο σώμα παρά τις εξωτερικές αλλαγές.

κάθαρση του σώματος από τα περιττά υγρά και τις τοξίνες, αλλά και στην βελτίωση της λειτουργίας του ήπατος και της χοληδόχου κύστης.⁹²

Σε αντιδιαστολή με τα πικρά βότανα, κατά τον Μεσαίωνα υπήρχε η αντίληψη πως τα βότανα με ψυκτικές ιδιότητες ήταν κατάλληλα για τη ρύθμιση του φλέγματος. Αυτά τα βότανα χρησιμοποιούντο ευρέως σε μορφή τσαγιού, καταπλασμάτων ή αλοιφών προκειμένου είτε να καταπραΰνουν είτε να ψύχουν το ανθρώπινο σώμα. Κατά τις ιπποκρατικές διδαχές μάλιστα, το φλέγμα συνδεόταν άμεσα με την υγρασία και την ψυχρότητα. Μάλιστα, η υπερβολική παρουσία του στο σώμα θεωρείτο πως προκαλεί υπερβολική ψυχρότητα ή ακόμη και κρυολογήματα αλλά και βρογχίτιδες. Τα ψυκτικά βότανα λοιπόν, χρησιμοποιούνται για τη θεραπεία καταστάσεων με υπερβολική θερμότητα ή φλεγμονή, όπως οι πυρετοί, τα δερματικά εξανθήματα ή κάποια λοίμωξη. Μερικά παραδείγματα αυτής της κατηγορίας βοτάνων είναι η μέντα (*Mentha* spp.), το χαμομήλι (*Matricaria chamomilla*) και ο κόλιανδρος (*Coriandrum sativum*).

Τέλος, τα μέταλλα όπως ο υδράργυρος και το θείο, χρησιμοποιούντο επίσης, κυρίως με την προσδοκία πως δύναντο να εξισορροπήσουν τις εσωτερικές δυνάμεις του σώματος και να καταπολεμήσουν τις τοξίνες. Συγκεκριμένα, ο υδράργυρος, ο οποίος είναι ιδιαίτερος γνωστός για την ικανότητά του να αλληλοεπιδρά με ποικίλα μέταλλα και ουσίες, θεωρείτο πως διαθέτει τη δυνατότητα να διεισδύει βαθιά στον οργανισμό και να απομακρύνει τις τοξίνες. Στην αλχημεία δε, ο υδράργυρος συμβόλιζε το μεταβλητό και το ρευστό στοιχείο, και συχνά χρησιμοποιείτο μαζί με άλλες ουσίες για την παρασκευή ελιξιρίων και φαρμακευτικών σκευασμάτων. Παρά την αναγνωρισμένη τοξικότητά του, οι αλχημιστές πίστευαν πως ο υδράργυρος μπορούσε να αποκαταστήσει την ισορροπία των εσωτερικών δυνάμεων του σώματος και να συμβάλει στην υγεία, ιδιαίτερα δε στη θεραπεία δερματικών παθήσεων – όπως η σύφιλη - και άλλων σοβαρών νοσημάτων.

Από την άλλη, το θείο, ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο στη μεσαιωνική φαρμακοποιία, συνδέθηκε άμεσα με καθαρτικές και εξαγνιστικές ιδιότητες. Πιστευόταν πως το θείο είχε την ικανότητα να «καθαρίζει» τον οργανισμό από τοξίνες και ακαθαρσίες, συμβάλλοντας στην εξισορρόπηση των εσωτερικών δυνάμεων του

⁹² Σήμερα, τα πικρά βότανα χρησιμοποιούνται για την βελτιστοποίηση της πέψης, την αποτοξίνωση του οργανισμού και τη γενική ευεξία. Πιο αναλυτικά, τα βότανα αυτά λειτουργούν μέσω της διέγερσης των αισθήσεων στη στοματική κοιλότητα, η οποία πάλι με τη σειρά της ενεργοποιεί την παραγωγή σιέλου, γαστρικών υγρών και χολής, βελτιώνοντας τοιουτοτρόπως την πέψη και την απορρόφηση των θρεπτικών ουσιών.

σώματος (των τεσσάρων χυμών). Στην αλχημεία δε, το θείο συσχετιζόταν με το στοιχείο της φωτιάς και την μεταμόρφωση. Οι αλχημιστές μάλιστα το χρησιμοποιούσαν ευρέως για την παρασκευή θεραπευτικών σκευασμάτων, τα οποία αποσκοπούσαν στη βελτίωση της αναπνευστικής λειτουργίας, στην αντιμετώπιση δερματικών προβλημάτων και στην αποτοξίνωση του οργανισμού.

Αν και η φαρμακοποιία έπαιζε καταλυτικό ρόλο στη μεσαιωνική ιατρική πρακτική, οι χειρουργικές πρακτικές παρέμεναν στο σκοτάδι, κάπως περιορισμένες λόγω των σοβαρών κινδύνων – επιπλοκών που συνδέονταν άμεσα με λοιμώξεις. Η έλλειψη προηγμένων γνώσεων στη μικροβιολογία αλλά και οι ανύπαρκτες συνθήκες και γνώσεις αναφορικά με την αποστείρωση, καθιστούσαν τις χειρουργικές επεμβάσεις ιδιαίτερος επικίνδυνες. Ωστόσο - παρά τους κινδύνους - κάποιοι εκ των πλέον τολμηρών ιατρών του μεσαίωνα, φαίνεται πως εφάρμοζαν ορισμένες χειρουργικές τεχνικές, όπως για παράδειγμα η απολύμανση τραυμάτων αλλά και η αφαίρεση βλαβερών ουσιών από το σώμα. Αυτές οι πρώιμες επεμβάσεις, όπως η αφαίρεση αποστημάτων και η χρήση φυσικής προελεύσεως αντισηπτικών για τον καθαρισμό πληγών, αντιπροσώπευαν τις – απέλπιδες - προσπάθειες των γιατρών του Μεσαίωνα να περιορίσουν τις μολύνσεις και να βελτιώσουν την υγεία των ασθενών, θέτοντας έτσι τα θεμέλια για την περαιτέρω εξέλιξη της χειρουργικής τέχνης. Πιο αναλυτικά, η αφαίρεση αποστημάτων ή η απομάκρυνση πυώδους υγρού από πληγές ήταν συνήθειες επεμβάσεις που αποσκοπούσαν στην πρόληψη της εξάπλωσης της λοίμωξης και στη βελτίωση της υγείας του ασθενούς. Η απολύμανση γινόταν με τη χρήση αντισηπτικών φυσικής προέλευσης, όπως κρασί, ξύδι ή βότανα με αντιμικροβιακές ιδιότητες.

Παράλληλα, παρά το γεγονός πως οι γνώσεις της εποχής ήταν πολύ περιορισμένες, η χρήση αιμοστατικών τεχνικών για τον περιορισμό της αιμορραγίας, καθώς και η εφαρμογή επιδέσμων και αλοιφών που βοηθούσαν στην επούλωση των τραυμάτων, αντιπροσώπευαν τις πρώτες προσπάθειες να αντιμετωπιστούν οι χειρουργικές επεμβάσεις με μεγαλύτερη ασφάλεια, θέτοντας, με τον τρόπο αυτό, τα θεμέλια για την διάδοση της χειρουργικής πρακτικής στους επόμενους αιώνες. Με την πάροδο του χρόνου και με την πρόοδο της επιστήμης, αυτές οι βασικές αρχές εξελίχθηκαν στις χειρουργικές μεθόδους που γνωρίζουμε σήμερα.

Καθώς εξετάζουμε τις μεσαιωνικές ιατρικές πρακτικές, είναι αναπόφευκτο να μην επισημάνουμε την ισχυρή επιρροή της χριστιανικής θρησκείας, η οποία διείσδυε σε κάθε πτυχή της ζωής εκείνης της εποχής, συμπεριλαμβανομένης της ιατρικής και της υγείας. Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενη ενότητα, η σύνδεση μεταξύ θρησκείας και ιατρικής κατά τους Μεσαιωνικούς χρόνους ήταν βαθιά ριζωμένη στην πεποίθηση πως η υγεία και η ασθένεια συνδέονταν άρρηκτα με την ηθική και πνευματική κατάσταση του ατόμου. Συγκεκριμένα, στη μεσαιωνική ιατρική, η θρησκεία διαδραμάτιζε θεμελιώδη ρόλο καθώς η υγεία δεν ήταν πάρα μια αντανάκλαση της ηθικής και πνευματικής καθαρότητας και «ευγένειας» του ατόμου. Συχνά, οι ασθένειες ερμηνεύονταν ως συνέπεια ηθικής παρακμής ή ως «θεία τιμωρία» για τις αμαρτίες του εκάστοτε ατόμου. Συνεπώς, οι θεραπευτικές προσεγγίσεις δεν περιορίζονταν μόνο στη σωματική ίαση, αλλά πολύ συχνά «συνδιαλέγοντο» με πνευματικές πρακτικές, μεταξύ των οποίων η προσευχή, η εξομολόγηση και άλλες μορφές «εξιλέωσης». Η θεραπευτική διαδικασία θεωρείτο πως όφειλε να απευθύνεται τόσο στο σώμα όσο και στην ψυχή, με σκοπό την πλήρη αποκατάσταση της αρμονίας και της ισορροπίας του ατόμου.

Τα δε **μοναστήρια** των μεσαιωνικών χρόνων, λειτουργούσαν ως κέντρα γνώσης και παροχής ίασης, ενσωματώνοντας θρησκευτικές πρακτικές με ιατρική «επίγευση». Οι μοναχοί επιδίδονταν συχνά στη χρήση βοτάνων και φαρμάκων, παρέχοντας φροντίδα στους ασθενείς βάσει των αρχών της χριστιανικής φιλανθρωπίας και κοινοκτημοσύνης. Οι κήποι που συντηρούνταν εντός των μοναστηριών, αποτελούσαν σημαντικές πηγές φαρμακευτικών φυτών, τα οποία αξιοποιούνταν για την παρασκευή ποικίλων σκευασμάτων. Επιπλέον, τα μοναστήρια διέθεταν και διατηρούσαν γραπτά κείμενα που περιείχαν ιατρικές γνώσεις, τα οποία – κείμενα - μελετούνταν και διαδίδονταν από μοναχό σε μοναχό. Μάλιστα, ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι το **Αβαείο του Montecassino** στην κεντρική Ιταλία, το οποίο ήταν κέντρο εκμάθησης και διατήρησης της αρχαίας ιατρικής γνώσης. Τον 9ο αι. μ.Χ. στην Ιρλανδία πάλι, το **Μοναστήρι του Clonmacnoise** ήταν επίσης γνωστό για τις ιατρικές του πρακτικές, ενώ στην Ελβετία το **Αβαείο του Saint Gall** διέθετε έναν από τους πιο διάσημους βοτανικούς κήπους της εποχής, που χρησιμοποιούνταν για την καλλιέργεια φαρμακευτικών φυτών.

Γενικότερα, η σύνδεση της ιατρικής με τη θρησκεία κατά τον Μεσαίωνα αντικατοπτρίζει την ευρύτερη κοσμοθεωρία της εποχής, σύμφωνα με την οποία η

πνευματική και σωματική υγεία ήταν αλληλένδετες. Η πνευματική φροντίδα θεωρείτο ουσιώδης παράγοντας για την επίτευξη πλήρους ανάρρωσης και η πίστη στην «θεία πρόνοια», μαζί με τις θρησκευτικές πρακτικές, αποτελούσαν αναπόσπαστα στοιχεία της θεραπευτικής διαδικασίας. Αυτό το θρησκευτικό πλαίσιο συνέβαλε στην ανάπτυξη της «φιλανθρωπικής ιατρικής» και στην παροχή φροντίδας μέσω νοσοκομείων και μοναστηριών, ενώ παράλληλα διαμόρφωσε την αντίληψη της υγείας ως ένδειξη ηθικής και πνευματικής ευημερίας.

Σε κάθε περίπτωση, παρόλο που η μεσαιωνική ιατρική μπορεί να φαίνεται από σκοτεινή ως πρωτόγονη – για κάποιους - δεν μπορούμε παρά να αποδεχτούμε το γεγονός πως οι πρακτικές και οι θεωρίες της περιόδου αυτής αποτελούν τη γέφυρα μεταξύ της αρχαίας ιατρικής γνώσης περί υγείας και των πιο σύγχρονων ιατρικών μεθόδων, οπτικών και προσεγγίσεων, συμβάλλοντας - εν τέλει - στη συνεχή εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης και της υγειονομικής φροντίδας, όπως θα δούμε και παρακάτω.

B4. ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ: Ο ΦΥΛΑΚΑΣ ΤΟΥ ΝΕΡΟΥ ΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ

Στις πιο συναρπαστικές γωνίες της μεσαιωνικής ευρωπαϊκής φαντασίας, αναπτύσσεται ο μύθος ενός σπουδαίου άνδρα με άρωμα περιπέτειας και μυστηρίου. Ο Ιωάννης ο Πρεσβύτερος - γνωστός και ως **Prestre John** - ήταν ένας μυστηριώδης ηγέτης που για πολλά χρόνια κυβερνούσε ένα «χαμένο» χριστιανικό νεστοριανό βασίλειο με μαγικά αθάνατα νερά, ανάμεσα στα γειτονικά «βαρβαρικά φύλα» των στεπών της Ανατολής.

Η ιστορία μας ξεκινά τον 12^ο αιώνα μ.Χ. όταν ο Γερμανός χρονικογράφος Otto of Freising⁹³ εξιστορεί για πρώτη φορά στο Χρονικό του με τίτλο «**Chronicon sive Historia de duabus civitatibus**»⁹⁴ ένα περιστατικό με πρωταγωνιστές τον Πάπα Ευγένιο III (Pope Eugene III) αλλά και τον ίδιο τον συγγραφέα του έργου, που έπειτα από μια επίσκεψη του επισκόπου Χιούγκ από τα Γάβαλα (Hugh of Jabala),⁹⁵ - οι συμμετέχοντες - πληροφορούνται για τις επεκτατικές «κινήσεις» των Μογγόλων και του Τζένγκις Χαν στην Ασιατική ήπειρο. Σύμφωνα με τον Ότο και τα γραφόμενά του, ο Χιούγκ παρουσίασε τον Τζένγκις Χαν ως έναν παντοδύναμο και φιλόδοξο ηγέτη, που είχε ενώσει πολλές φυλές υπό την ηγεσία του και είχε ξεκινήσει εκστρατείες κατά των γειτονικών εδαφών. Αυτές οι δυσοίωνες ειδήσεις προκάλεσαν ιδιαίτερη ανησυχία μεταξύ των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, καθώς απειλούσαν την περιοχή αλλά - κυρίως - τα στρατηγικά τους συμφέροντα.

Ανάμεσα όμως σε όλα τα παραπάνω δυσοίωνα μηνύματα που μετέφερε ο Χιούγκ, ο Ότο αναφέρει και ένα ελπιδοφόρο νέο · το μήνυμα της ύπαρξης ενός

⁹³ Ο Otto of Freising, γνωστός και ως Otto von Diessen, ήταν μεσαιωνικός Γερμανός ιστορικός και εκκλησιαστικός. Γεννήθηκε περίπου το 1114 μ.Χ. στο Freising, που βρίσκεται κοντά στο Μόναχο και πέθανε το έτος 1158. Ήταν ηγούμενος του μοναστηριού Schottenkloster (Ιρλανδικό μοναστήρι) στη Βιέννη και αργότερα – έγινε - επίσκοπος Freising.

⁹⁴ Το έργο αυτό καλύπτει την περίοδο από τη δημιουργία του κόσμου μέχρι το 1146 μ.Χ. Είναι σημαντικό όχι μόνο για την ιστορική περιγραφή που περιέχει αλλά και για την αναζήτηση της σχέσης μεταξύ Θρησκείας και Ιστορίας. Στο έργο του «Chronicon» ο Otto of Freising αναφέρεται σε σημαντικά γεγονότα της εποχής του, όπως οι σταυροφορίες και οι τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις.

⁹⁵ Ο Χιούγκ της Τζαμπλέ ήταν επίσκοπος της πόλης Γάβαλα κατά τον 12^ο αιώνα μ.Χ.. Η Τζαμπλέ είναι παραθαλάσσια πόλη της Μεσογείου στη δυτική ακτή της Συρίας.

Νεστοριανού χριστιανού ιερέα και βασιλιά, που είχε ανακτήσει τα Εκβάτανα⁹⁶ από τους μονάρχες της Μηδίας⁹⁷ και της Περσίας, σε μια μεγάλη μάχη. Ο θρίαμβός του όμως δεν έφτανε εκεί. Στη συνέχεια, ο σπουδαίος αυτός χριστιανός βασιλιάς, με το όνομα «**Πρέστερ Τζον**», φέρεται να ξεκίνησε για την Ιερουσαλήμ προκειμένου να σώσει την Άγια Γη, αλλά τα πλημμυρισμένα νερά του Τίγρη τον ανάγκασαν να επιστρέψει στην πατρίδα του. Ο αμύθητος πλούτος του διάσημου αυτού μεσαιωνικού ηγέτη αποδεικνύονταν από το σμαραγδένιο σκήπτρο του η δε ιεροσύνη του, από την καταγωγή του, τους περίφημους Τρεις Μάγους της Καινής Διαθήκης. Στην μακρινή πατρίδα του, έρρεε μάλιστα το περίφημο «νερό της ζωής» από ιερές πηγές, το οποίο «χάριζε» υγεία, νεότητα και σοφία σε όσους είχαν την τύχη να το γευτούν.

Η παραπάνω επικοινωνία λοιπόν, φαίνεται πως από την μια επηρέασε τις μετέπειτα αποφάσεις του Πάπα Ευγένιου ΙΙΙ και των ευρωπαϊκών χριστιανικών δυνάμεων κυρίως αναφορικά με την μέθοδο αντιμετώπισης της νέας απειλής που ερχόταν από την Ανατολή, από την άλλη όμως – φαίνεται - πως ενίσχυσε τον μύθο του περιβόητου Πρέστερ Τζον στη δυτική λογοτεχνία και στην εξάπλωση της γενικότερης αντίληψης των Ευρωπαίων για τον μυθικό βασιλεία που θα φέρει την ελπίδα και θα τους σώσει από το κακό και το σκοτάδι. Είτε ήταν αλήθεια είτε ήταν ένα τέχνασμα για να «αναπτρώσει» το ηθικό του ευρωπαϊκού πληθυσμού, η είδηση αυτή κατάφερε να εκτοξεύσει τη φαντασία των Ευρωπαίων, που ονειρεύονται πλέον έναν χριστιανικό παράδεισο με αθάνατα ύδατα στην Ανατολή.

Την περίοδο που ακολουθεί, πολλοί φραγκισκανοί εξερευνητές,⁹⁸ όπως ο Τζοβάννι ντα Πιάν ντελ Καρπίνε (Giovanni da Pian del Carpine) το 1245 και ο

⁹⁶ Τα Εκβάτανα, ή Αγβάτανα ή Επιφάνεια, ήταν σπουδαία αρχαία πόλη στην άνω Μηδία. Ο Κτησίας αναφέρει πως η αρχική ίδρυσή της ανάγεται στους μυθικούς χρόνους.

⁹⁷ Με τον όρο Μηδία αναφερόμαστε σε μια αρχαία χώρα της Ασίας που βρισκόταν μεταξύ της Αρμενίας, της Ασσυρίας, της Περσίας, της Παρθίας και της Υρκανίας. Με σημερινούς γεωγραφικούς όρους θα μπορούσαμε να πούμε πως τοποθετείται στη σημερινή βόρεια Περσία και Ιράκ.

⁹⁸ Χρησιμοποιώντας τον όρο «Φραγκισκανοί εξερευνητές», αναφερόμαστε κυρίως σε μέλη του τάγματος των φραγκισκανών, που συμμετείχαν σε εξερευνητικές αποστολές κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα. Οι Φραγκισκανοί, ήταν ένα καθολικό μοναχικό τάγμα που ιδρύθηκε από τον Άγιο Φραγκίσκο της Ασίζης τον 13^ο αιώνα μ.Χ. Οι Φραγκισκανοί εξερευνητές συμμετείχαν σε πολλές από τις γνωστές εξερευνητικές αποστολές και ταξίδια του Μεσαίωνα. Επίσης, πολλοί από αυτούς ήταν εκπαιδευμένοι σε πεδία όπως η γεωγραφία, η αστρονομία και η φιλοσοφία, πράγμα που τους έκανε ιδιαίτερα κατάλληλους αλλά και χρήσιμους για τη συμμετοχή σε ταξίδια εξερεύνησης. Οι φραγκισκανοί εξερευνητές συχνά ακολουθούσαν τους Ισπανούς και Πορτογάλους εξερευνητές στις απόπειρες ανακάλυψης νέων θαλάσσιων δρόμων προς την Ασία και την Αμερική. Οι πιο ξακουστοί περιηγητές μάλιστα, όπως ο Χριστόφορος Κολόμβος, ο Φερδινάνδος Μαγγελάνος και άλλοι, συνεργάστηκαν με φραγκισκανούς μοναχούς σε ορισμένες από τις πρώτες τους εξερευνητικές αποστολές.

Γουίλιαμ του Ρούμπρουκ (William of Rubruck) ⁹⁹ το 1253, αναλαμβάνουν αποστολές για να έλθουν σε επαφή και να καλλιεργήσουν σχέσεις εμπιστοσύνης με τους Μογγόλους ηγέτες. Οι εξερευνητές αυτοί, παρείχαν στους ανωτέρους τους αξιόλογες γνώσεις για την τεράστια Μογγολική Αυτοκρατορία και την ηγεσία της.

Από την άλλη, στις εξερευνήσεις των Μάρκο Πόλο,¹⁰⁰ Ζαν ντε Ζουανβίλ¹⁰¹ και Όντορικ του Πορντενόνε,¹⁰² παρατηρείται μια εξέλιξη ως προς το μοτίβο του μύθου του περιβόητου Πρέστερ Τζον. Αφαιρώντας τα μυστηριώδη στοιχεία, οι εξερευνητές παρουσιάζουν τον Ιωάννη τον Πρεσβύτερο ως έναν πιο ρεαλιστικό, κοσμικό μονάρχη. Ο Όντορικ μάλιστα, τοποθετεί τη χώρα του Πρέστερ Τζον προς τα δυτικά της Καθαίας,¹⁰³ καθιστώντας τον με αυτόν το τρόπο, πιο – ας τον αποκαλέσουμε – «προσβάσιμο» στην φαντασία των Ευρωπαίων κατά τη διαδρομή από την Ασία προς την Ευρώπη.

⁹⁹ Κατά τις αποστολές τους, περιέγραψαν λεπτομερώς τη Μογγολική κοινωνία, τους ηγέτες της, τα έθιά της και τις πολιτικές σχέσεις. Ο Giovanni da Pian del Carpine συνέγραψε το έργο "Historia Mongalorum" – ελληνιστί Ιστορία των Μογγόλων - ενώ ο William of Rubruck έγραψε ένα χρονικό των ταξιδιών του στο έργο του με τον τίτλο «Itinerarium». Αυτές οι αποστολές συνέβαλαν σημαντικά στην κατανόηση της Μογγολικής Αυτοκρατορίας από τη δυτική Ευρώπη και επηρέασαν την πολιτική και πολιτιστική ανταλλαγή μεταξύ των δύο διαφορετικών περιοχών.

¹⁰⁰ Ο Μάρκο Πόλο (1254-1324) ήταν Ιταλός εξερευνητής και ταξιδιώτης που κατέγραψε τις περιπέτειές του σε ένα έργο που είναι γνωστό ως «Ταξίδια του Μάρκο Πόλο». Το έργο του περιλαμβάνει λεπτομερείς περιγραφές των ταξιδιών του στην Ασία και στην Κίνα, όπου – μάλιστα- είχε την τιμή να υπηρετήσει στην θέση του πρεσβευτή και στενού συμβούλου του Κουμπλάι Χαν. Ο Κουμπλάι Χαν ήταν γιος του Τολούι, δευτερότοκου γιου του Τζένγκις Χαν, ο οποίος σύμφωνα με τους νόμους των Μογγόλων έγινε αντιβασιλέας

¹⁰¹ Ο Ζαν ντε Ζουανβίλ (Jean de Joinville) ήταν ένας Γάλλος ιστορικός του 13^{ου} αιώνα και συγγραφέας του έργου «Ιστορία του Αγίου Λουί» ή «Βίος του Αγίου Λουί» ("Histoire de Saint Louis" ή "Vie de Saint Louis"). Εκτός από το έργο του αναφορικά με τον Άγιο Λουί, ο Ζαν ντε Ζουανβίλ έγραψε και ένα άλλο σπουδαίο έργο με τον τίτλο «Ιστορία των εκστρατειών του Λουδοβίκου Θ' της Γαλλίας, του Αγίου».,

¹⁰² Ο Odoric of Pordenone (Όντορικ του Πορντενόνε) ήταν ένας διάσημος ιταλικής καταγωγής φραγκισκανός μοναχός και περιφερόμενος ταξιδιώτης του 14^{ου} αιώνα. Γεννήθηκε περίπου το 1286 μ.Χ. στο Πορντενόνε, μια πόλη στη βόρεια Ιταλία. Ο Odoric έγινε γνωστός για τα ταξίδια του, κατά τα οποία επισκέφτηκε πολλές περιοχές της Ασίας. Οι περιηγήσεις του τον έφεραν αντιμέτωπο με διάφορες κουλτούρες και λαούς. Ένα από τα γνωστότερα έργα του είναι η «Δήγηση των ταξιδιών του Όντορικ του Πορντενόνε» ("The Travels of Odoric of Pordenone"), στην οποία περιγράφει τα ταξίδια του στην Ασία, συμπεριλαμβανομένων περιοχών όπως η Ινδία και η Κίνα. Ο Odoric περιγράφει πολλά και ενδιαφέροντα γεγονότα και παρατηρήσεις αναφορικά με τους λαούς και τους πολιτισμούς των στεπών που συνάντησε. Μέχρι σήμερα, τα έργα του αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών για τη μεσαιωνική ιστορία και τις επαφές μεταξύ Ανατολής και Δύσης.

¹⁰³ Η «Καθαία» απαντάται και ως Cathay, είναι μια αρχαία ονομασία που χρησιμοποιούσαν οι Ευρωπαίοι για να περιγράψουν την Κίνα. Το όνομα προέρχεται από την κινεζική λέξη «Khitán». Ο λαός των Χιτάν ήταν ένα νομαδικό φύλο από τη Βορειοανατολική Ασία, το οποίο από τον 4^ο αιώνα κατοίκησε σε μια περιοχή που αντιστοιχεί σε μέρη της σύγχρονης Μογγολίας, της Βορειοανατολικής Κίνας και της Ρωσικής Άπω Ανατολής. Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε στις γραφές από πολλούς μεσαιωνικούς συγγραφείς και εξερευνητές.

Στο σημείο αυτό, θα μπορούσαμε να πούμε, πως οι περιγραφές του Πρέστερ Τζον ως κοσμικού μονάρχη αντικατοπτρίζουν μια γενικότερη τάση να απομυθοποιείται ο χαρακτήρας αυτός, κατά τη διάρκεια των ταξιδιών και των εξερευνήσεων του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα. Ο Ιωάννης δηλαδή ο Πρεσβύτερος, που παλιότερα θεωρείτο μυθικός βασιλιάς με υπερφυσικές ιδιότητες, τώρα παρουσιάζεται ως ένας θνητός χριστιανός ηγέτης που μπορεί να αποτελέσει πιθανό σύμμαχο για τους Χριστιανούς σε μελλοντικές εχθροπραξίες με τους Μουσουλμάνους.

Σύμφωνα με τον Ρόμπερτ Σίλβερμπεργκ η σύνδεση μεταξύ Νεστοριανών πιστών, Ανατολής και Ιωάννη του Πρεσβύτερου, μπορεί να πηγάζει από μια ιστορική «παρεξήγηση»· την ταύτιση των Νεστοριανών χριστιανών με τους **Καραχιτάι**.

Οι Καραχιτάι (Kara-Khitai ή Qara Khitai) ήταν μια εθνοτική ομάδα που καταγόταν από την κεντρική Ασία. Κατά τη διάρκεια του 11^{ου} και 12^{ου} αιώνα, ίδρυσαν ένα χανάτο που εκτεινόταν σε μεγάλο μέρος της Κεντρικής Ασίας. Το κράτος των Καραχιτάι είχε πρωτεύουσα το Balasagun, που βρίσκεται κοντά στο Καρακορούμ της Μογγολίας.¹⁰⁴ Κατά τη διάρκεια του 12^{ου} αιώνα μ.Χ., οι Καραχιτάι διαδραμάτιζαν έναν ρόλο «τοποτηρητή» στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας και είχαν συναλλαγές αλλά και συγκρούσεις με διάφορους γειτονικούς λαούς, όπως οι Σελτζούκοι. Το έτος 1141, το χανάτο των Καραχιτάι υπό την ηγεσία του Yelü Dashi¹⁰⁵ κατατρόπωσε τους Σελτζούκους στην διάσημη Μάχη του Κατουάν, κοντά στη σημερινή Σαμαρκάνδη.

Μέσα από αυτή την ιστορία επομένως, ερχόμαστε - ενδεχομένως - στο συμπέρασμα, πως η προαναφερθείσα «σύγχυση» δεν είναι απίθανο να έχει επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο τα επόμενα χρόνια ερμηνεύτηκε ο μύθος του «Πρέστερ Τζον», καθώς οι εκστρατείες των Καραχιτάι είχαν ευρύτερες επιπτώσεις στη γεωπολιτική κατάσταση της περιοχής. Σήμερα, είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, πως οι Καραχιτάι την εποχή εκείνη, ήταν Βουδιστές και όχι Χριστιανοί. Στη διάρκεια του 12^{ου} αιώνα όμως, ο μύθος του Πρέστερ Τζον εξελίχθηκε και επεκτάθηκε με βάση τις επαφές, τις γνώσεις και τις πληροφορίες που «έφθαναν» στην Ευρώπη από τις ανατολικές περιοχές με μεγάλη δόση αβεβαιότητας και παραπληροφόρησης εξαιτίας της γεωγραφικής - κυρίως - απόστασης. Η πραγματικότητα λοιπόν είναι πως, μολονότι οι

¹⁰⁴ Το Καρακορούμ, υπήρξε ιστορική πρωτεύουσα της Μογγολικής Αυτοκρατορίας μεταξύ 1235 και 1260. Σήμερα είναι έρημος δυτικά του Ουλάν Μπατόρ – της σημερινής πρωτεύουσας δηλαδή της Μογγολίας - στην κοιλάδα Ορχόν..

¹⁰⁵ Ο Γελού Ντασί ήταν ο ιδρυτής της Δυτικής Λιάο, γνωστής και ως Καρα Χιτάι. Αρχικά εξουσίασε ως βασιλιάς από το 1124 έως το 1132, και στη συνέχεια ως αυτοκράτορας από το 1132 έως το 1143.

Καραχιτάι ήταν Βουδιστές, είχαν αρκετούς υποτελείς οι οποίοι ήταν Νεστοριανοί χριστιανοί. Το γεγονός αυτό, μας οδηγεί - ενδεχομένως – στην εικασία, πως οι Ευρωπαίοι, «απομονώνοντας» αυτή την πληροφορία – ότι δηλαδή χριστιανοί συμμετείχαν στην μάχη - διέδωσαν το νέο πως οι νεστοριανοί χριστιανοί του Ιωάννη του Πρεσβύτερου νίκησαν τους Σελτζούκους. Είναι επίσης πολύ πιθανό, πως οι Ευρωπαίοι, που δεν ήταν εξοικειωμένοι με το Βουδισμό, υπέθεσαν πως εφόσον ο **Yelü Dashi** - ο ηγέτης δηλαδή που κέρδισε τους Σελτζούκους - δεν ήταν Μουσουλμάνος, αναγκαστικά θα ήταν Χριστιανός.

Να θυμηθούμε στο σημείο αυτό, πως κατά τον 6^ο αιώνα μ.Χ. οι Νεστοριανοί, μια χριστιανική θρησκευτική κοινότητα, αρχίζουν να κατευθύνονται προς την Ινδία ακολουθώντας τη διαδρομή των εμπορικών και πολιτιστικών ανταλλαγών της εποχής. Αιτία αυτού του μεταναστευτικού ρεύματος είναι η ανάγκη τους – ζήτημα επιβίωσης - να βρουν ένα ασφαλές περιβάλλον για την εξάπλωση των θρησκευτικών τους ιδεών. Λίγους αιώνες αργότερα, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του **Μιχαήλ Γ΄ Κομνηνού** (1138-1180) ως Βυζαντινού αυτοκράτορα, οι οπαδοί του νεστοριανισμού - παρατηρούμε - ολοένα και να αυξάνονται, με αποτέλεσμα να επιβληθούν αυστηρά μέτρα εναντίον των ίδιων καθώς και άλλων αιρέσεων, θεωρώντας πως δυνητικά αποτελούσαν απειλή προς την Ορθόδοξη πίστη. Έτσι - για ακόμη μια φορά - παρατηρείται ένα «κύμα» μετανάστευσης προς Ανατολάς. Εκεί, οι νεστοριανοί έρχονται σε επαφή με ένα τουρκομογγολικό φύλο, τους «**Κεραΐτες**». Σύμφωνα λοιπόν με τον Γάλλο ιστορικό Ρενέ Γκρουσέ,¹⁰⁶ η ιστορία – καταγωγή του Ιωάννη του Πρεσβύτερου μπορεί να έχει τις ρίζες της στη φυλή Κεραΐτ, η οποία λίγο μετά το 1000 μ.Χ., είχε ενσωματωθεί στην Εκκλησία της Ανατολής. Μάλιστα, κατά τον 12^ο αιώνα, οι ηγέτες των Κεραΐτ φαίνεται πως «ακολουθούσαν» το έθιμο να φέρουν χριστιανικά ονόματα. Είναι ωστόσο σημαντικό, να επισημάνουμε πως η θεωρία αυτή δεν έχει αποκτήσει γενική αποδοχή στην επιστημονική κοινότητα και υπάρχουν διαφορετικές απόψεις αναφορικά με την προέλευση του μύθου του Πρέστερ Τζον.

¹⁰⁶ Ο γαλλικής καταγωγής René Grousset (1885-1952) ήταν διάσημος ιστορικός, ο οποίος εξειδικευόταν στη μεσαιωνική ιστορία - κυρίως στην ιστορία της Ασίας. Κεντρικό άξονα για τις έρευνές του αποτελεί η μεσαιωνική ιστορία της Ανατολής, συμπεριλαμβανομένων των Μογγόλων και των επαφών μεταξύ Δύσης και Ανατολής.

Ο μύθος αναφορικά με το χαμένο βασίλειο με τα ιερά ύδατα, αρχίζει σιγά - σιγά να γίνεται θρύλος. Οι «**Πράξεις του Αποστόλου Θωμά**»¹⁰⁷ αλλά και οι ιστορίες των νεστοριανών χριστιανών¹⁰⁸ της ανατολής - που σημειωτέον είχαν εκδιωχθεί από το Βυζάντιο - διέδωσαν την ιδέα της ύπαρξης ενός χριστιανικού παραδείσου στην Ινδία. Να τονίσουμε στο σημείο αυτό, πως γεωγραφικά, για τους ευρωπαίους της εποχής εκείνης, η εικόνα της Ινδίας είναι ακόμα «αφηρημένη».

Τον 13^ο αιώνα συναντάμε άλλη μια ενδιαφέρουσα αναφορά για τον Ιωάννη τον Πρεσβύτερο. Αυτή την φορά, ο Ζακ ντε Βιτρί (Jacques de Vitry), Επίσκοπος της Άκρας,¹⁰⁹ γράφει την περίοδο 1235-1240, στο έργο του «**Historia Orientalis**», ένα ιστορικό κείμενο που καλύπτει την περίοδο της Ανατολικής Εκκλησίας κατά τον 13^ο αιώνα και περιλαμβάνει περιγραφές των γεγονότων της Εποχής των Σταυροφοριών και των σχέσεων των χριστιανών με τους μουσουλμάνους.

Πιο αναλυτικά, στο έργο αυτό, ο Jacques de Vitry¹¹⁰ περιγράφει τον Πρέστερ Τζον ως έναν νεστοριανό βασιλιά - πατριάρχη και ιερέα που κυβερνά ένα χριστιανικό βασίλειο στην ανατολή, το οποίο φημίζεται για τον πλούτο, τα θαύματα, τις ιερές πηγές του, αλλά και τα «περίεργα» πλάσματά του. Αναφέρει δε, πως ένας βασιλιάς «Δαβίδ», της Ινδίας, που είναι υιός ή εγγονός του Πρέστερ Τζον, έστρεψε τον στρατό του ενάντια στους Σαρακηνούς. Είχε μάλιστα κατακτήσει μεγάλο ποσοστό Περσικού εδάφους, και κατευθυνόταν προς τη Βαγδάτη. Αυτός ο εγγονός του μεγάλου βασιλιά, που μάλιστα είχε νικήσει και τους Σελτζούκους το 1141, ήταν αποφασισμένος να ανακτήσει και να ανοικοδομήσει την ιερή πόλη · την Ιερουσαλήμ. Ήταν η ελπίδα της δυτικής χριστιανικής κοινότητας για απελευθέρωση από τους Μουσουλμάνους.

¹⁰⁷ Οι «Πράξεις του Αποστόλου Θωμά» είναι ένα από τα απόκρυφα κείμενα της Καινής Διαθήκης, που δεν περιλαμβάνονται στον κανονικό κατάλογο της Βίβλου. Το κείμενο αυτό περιγράφει τις περιπέτειες του Αποστόλου Θωμά κατά την αποστολική του δραστηριότητα. Σύμφωνα με την εν λόγω γραφή, ο Θωμάς ταξιδεύει στην Ινδία για να κηρύξει το Χριστιανισμό. Το κείμενο περιγράφει πολλά θαύματα και περιστατικά, συμπεριλαμβανομένης της ανάστασης ενός νεκρού. Είναι γνωστό για τη θεώρησή του ως απόκρυφο και έχει επηρεάσει βαθύτατα πολλά μεταγενέστερα καλλιτεχνικά και λογογραφικά έργα.

¹⁰⁸ Οι Νεστοριανοί αποτελούσαν μια χριστιανική αίρεση που αναδύθηκε κατά τον 5^ο αιώνα μ.Χ. και είχε τις ρίζες της στις διαφορετικές θεολογικές απόψεις του Νεστόριου, πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως. Η διαμάχη αναφορικά με τη φύση του Χριστού - εάν ο Χριστός δηλαδή έχει μια ή δύο φύσεις - οδήγησε στον απόλυτο διχασμό των χριστιανικών κοινοτήτων και κατά συνέπεια - οδήγησε - στον διωγμό πολλών οπαδών του εν λόγω κινήματος.

¹⁰⁹ Η Άκρα ήταν ένα διάσημο και πολύ πλούσιο κέντρο του Βασιλείου της Ιερουσαλήμ, με ένα πολύ σημαντικό λιμάνι. Αποτελέσε δε αγαπημένο τόπο κατοικίας - εξοχικής - πολλών ιπποτών και αξιωματούχων.

¹¹⁰ Ο Ζακ ντε Βιτρί ήταν Γάλλος κληρικός που ξεχώρισε για το ταλέντο του ως θεολόγος και χρονικογράφος. Το 1214 εξελέγη επίσκοπος της Άκρ. Το έργο του «*Historia Hierosolymitana*» αποτελεί σημαντική πηγή για τα κυριότερα συμβάντα των Σταυροφοριών.

Να τονίσουμε στο σημείο αυτό, πως το έτος 1240 - οπού ο Jacques de Vitry ολοκληρώνει το βιβλίο του «**Historia Orientalis**» - ο συγγραφέας είχε ακόμη νωπά στη μνήμη του, τα γεγονότα από την Πέμπτη (5^η) Σταυροφορία.¹¹¹ Επομένως - είναι πολύ πιθανό - πως ο λόγος που συγγράφει το παραπάνω έργο είναι για να καταγράψει και να σχολιάσει τα γεγονότα που ζούσε και παρακολουθούσε στην Ανατολή, καθώς και για να αναδείξει την πολιτική, θρησκευτική και κοινωνική κατάσταση της εποχής. Είναι όμως επίσης πολύ πιθανό, η φανταστική προσθήκη για τον γιο ή τον εγγονό του μυθικού νεστοριανού βασιλιά, να αποσκοπούσε στο να προσφέρει ελπίδα και ενθάρρυνση στους χριστιανούς της εποχής. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε, πως στο πλαίσιο των Σταυροφοριών και των γεωπολιτικών ανακατατάξεων στην Ανατολή, η ιδέα ενός ισχυρού και επικρατούντος χριστιανικού βασιλείου, με μαγικά και θεραπευτικά ύδατα, θα μπορούσε – ενδεχομένως - να αναζωογονήσει το ψυχικό σθένος των χριστιανών και να τους «παράσχει» ελπίδα για μια «ευμενή» προσέγγιση στις σχέσεις τους με τους Μουσουλμάνους και τις άλλες θρησκευτικές ομάδες στην περιοχή.

Καθώς ο χρόνος προχωρά, ο Ιωάννης ο Πρεσβύτερος «μετατοπίζεται» γεωγραφικά. Βασικό κριτήριο αυτής της «επανατοποθέτησης» στον χώρο αλλά και τον χρόνο είναι τα ιστορικά γεγονότα. Αρχικά - όπως είδαμε - οι μύθοι τον «έκαναν» να κατοικεί στην **Ινδία**. Με την έλευση ωστόσο των Μογγόλων στη Δύση, οι μύθοι πλέον τον «τοποθετούν» στην **Κεντρική Ασία**. Κατά τον 15^ο αιώνα πάλι - τον αιώνα δηλαδή των ανακαλύψεων - οι Πορτογάλοι εξερευνητές, παρασυρόμενοι από τον ενθουσιασμό και την ταχύτητα των ανακαλύψεων, πιστεύουν πως ο μύθος συνδέεται με την **Αιθιοπία**. Ενώ παράλληλα, κατά τον 16^ο αιώνα και μετά τις εξερευνήσεις στην **Αμερική**, αναπτύσσονται θεωρίες πως η γη του Ιωάννη του Πρεσβύτερου ταυτίζεται με την **Chicora**¹¹² της Βόρειας Αμερικής. Ας τα πάρουμε όμως από την αρχή.

¹¹¹ Η Πέμπτη Σταυροφορία, που διήρκεσε από το 1202 έως το 1204, ήταν ένα βαρυσήμαντο γεγονός της μεσαιωνικής ιστορίας. Μολονότι ξεκίνησε στοχεύοντας να «ενισχύσει» τους Χριστιανούς στη Συρία και την Παλαιστίνη, η Πέμπτη Σταυροφορία κατέληξε με μια σειρά επιθετικών ενεργειών κατά Χριστιανικών πόλεων. Κατά τη διάρκεια της Πέμπτης Σταυροφορίας, ο Jacques de Vitry βρέθηκε στο πλευρό των Σταυροφόρων και παρακολούθησε την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1204. Τα γεγονότα αυτά είχαν έντονο αντίκτυπο στην ιστορία της Ανατολής και στη θρησκευτική ιστορία της εποχής.

¹¹² Η Chicora αναφέρεται στο έργο του ιταλικής καταγωγής ιστορικού Peter Martyr d'Anghiera, με τίτλο «Decades of the New World». Ένα έργο του του 16^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με το έργο αυτό, η Chicora θεωρείτο πως βρίσκεται γεωγραφικά κοντά στη σημερινή περιοχή της Νότιας Καρολίνας στις Ηνωμένες Πολιτείες. Συγκεκριμένα, «τοποθετείται» στον Κόλπο της Σάντα Έλενας και σε περιοχές γύρω από τον ποταμό Santee.

Δέκατος τρίτος αιώνας, ο αιώνας των Μογγόλων. Βρισκόμαστε στο μεταίχμιο κοσμοϊστορικών γεγονότων στην Κεντρική Ασία, όταν ένα νομαδικό φύλο των ασιατικών στεπών - οι Μογγόλοι - υπό την ηγεσία του Τζένγκις Χαν κατέκτησαν έναν εκτεταμένο χώρο, δημιουργώντας το **Μογγολικό Ιμπέριο**.¹¹³ Ο Χαν, από ένας απλός κυνηγός των στεπών, εξελίσσεται με ταχύτατους ρυθμούς σε έναν ηγέτη με ικανότητα να ενώνει φυλές και να διαμορφώνει τη μοίρα ολόκληρων κοινοτήτων.

Η ιστορία αποκτά περισσότερο ενδιαφέρον όταν ο Ιωάννης ο Πρεσβύτερος ταυτίζεται με τον **Τογκρούλ** – ή για άλλους με τον αδερφό του - και συνεπώς συνδέεται με τον Μογγόλο ηγέτη Γκένγκις Χαν. Σύμφωνα με την παράδοση, ο Πρέστερ Τζον την περίοδο αυτή ταυτίζεται στην δυτική σκέψη με τον θετό πατέρα του Γκένγκις Χαν, τον επονομαζόμενο Τογκρούλ, βασιλιά των Κεραϊτών, που είχε τον τίτλο «**Ong Khan Toghrul**».

Ο Τογκρούλ¹¹⁴ ήταν ένας Νεστοριανός χριστιανικός μονάρχης των Κεραϊτών¹¹⁵ που υιοθέτησε τον Γκένγκις Χαν μετά τον θάνατο του πατέρα του, Ιεσουγκέι. Στην αρχή, ο Τογκρούλ και ο Γκένγκις Χαν συνεργάστηκαν στρατιωτικά κατά των εχθρών τους, ωστόσο, το 1203 μ.Χ. υπήρξε μια διαφωνία μεταξύ τους που οδήγησε – την κατάσταση - σε πόλεμο. Αφορμή της προαναφερθείσας σύγκρουσης αποτέλεσε η άρνηση του Τογκρούλ να παντρεύει την κόρη του, με τον γιο του Γκένγκις Χαν – τον Τολούι. Αποτέλεσμα της αρνήσεως του ήταν να ξεσπάσει πόλεμος το 1203 στην διάρκεια του οποίου ο Γκένγκις Χαν απήγαγε την κόρη του αδελφού του Τογκρούλ, Σοργκαχτάνι Μπέκι, και την πάντρεψε με τον γιο του, τον Τολούι. Με την λήξη των εχθροπραξιών νικητής «βγαίνει» ο Γκένγκις Χαν.

¹¹³ Το Μογγολικό Ιμπέριο, επίσης γνωστό ως Μογγολική Αυτοκρατορία, ήταν μια από τις μεγαλύτερες αυτοκρατορίες στην ιστορία του κόσμου. Δημιουργήθηκε από τον Τζένγκις Χαν τον 13ο αιώνα μ.Χ. και εκτεινόταν από την Ανατολική Ευρώπη μέχρι την Κεντρική Ασία, την Κίνα, τη Σιβηρία και το Μέση Ανατολή. Το Μογγολικό Ιμπέριο διασπάστηκε σε διάφορα χανάτα μετά τον θάνατο του Τζένγκις Χαν, αλλά εξακολούθησε να επιδρά στην περιοχή για πολλούς αιώνες.

¹¹⁴ Ο Τογκρούλ ήταν Χαν των Κεραϊτών. Ήταν αδελφός με το αίμα (anda) του ηγέτη των Μογγόλων, Ιεσουγκέι, και υπηρέτησε ως σημαντικός υποστηρικτής και σύμμαχος του γιου του, Τεμουτζίν, που αργότερα έγινε γνωστός ως Γκένγκις Χαν. Η κύρια πηγή για τη ζωή του είναι η Κρυφή Ιστορία των Μογγόλων.

¹¹⁵ Οι Κεραϊτές, επίσης γνωστοί ως Κεραϊτ, Κερεϊτ, ή Κερεϊντ, αποτελούσαν μία από τις πέντε κυρίαρχες μογγολικές ή τουρκικές φυλετικές συμμαχίες (χανάτα) στην περιοχή της οροσειράς του Αλτάι κατά τον 12ο αιώνα. Η αρχική τους έδρα ήταν εκτεταμένη και αντιστοιχούσε σε μεγάλο μέρος της σημερινής Μογγολίας. Σύμφωνα με τον Vasily Bartold (1913) οι Κεραϊτές βρισκόντουσαν κατά μήκος των ποταμών Onon και Kherlen καθώς και κατά μήκος του ποταμού Tuul. Στον πόλεμο του 1203, ηττήθηκαν από τον Γκένγκις Χαν. Παρά την ήττα αυτή, συνέβαλαν σημαντικά στην άνοδο της Μογγολικής Αυτοκρατορίας και σταδιακά απορροφήθηκαν από τα διάφορα τουρκομογγολικά χανάτα.

Ο Γάλλος χρονικογράφος Ζαν ντε Ζουανβίλ περιγράφει τον Γκέγκις Χαν στο χρονικό του ως έναν «σοφό άνθρωπο» που ενώνει όλες τις φυλές των Τατάρων και τις οδηγεί στη νίκη εναντίον του ισχυρότερου εχθρού του, του Prester John ενώ ο Γουίλιαμ του Ρούμπρακ αναφέρει πως ένας αρχηγός των Κεραϊτών και αδελφός του Νεστοριανού βασιλιά Τζον, ηττήθηκε από τους Μογγόλους υπό την ηγεσία του Γκέγκις Χαν. Ο Γκέγκις Χαν άρπαξε την θυγατέρα του αντιπάλου του και την πάντρεψε με τον γιο του, και από τη σχέση τους προέκυψαν οι Μόνγκες, Κουμπιλάι, Χουλαγκού και Αρικ Μπόκε. Σύμφωνα δε, με τα «Ταξίδια» του **Μάρκο Πόλο**, ο πόλεμος μεταξύ του Πρέστερ Τζον και του Γκέγκις Χαν ξεκίνησε όταν ο Γκέγκις Χαν - νέος τότε ηγέτης των ανταρτών Τατάρων - ζήτησε το χέρι της κόρης του Πρέστερ Τζον.

Εξοργισμένος όμως Ιωάννης ο Πρεσβύτερος που ο ταπεινός του υπήκοός του υπέβαλε ένα τέτοιο «προσβλητικό» αίτημα, του το αρνήθηκε με περιφρόνηση και τον έδιωξε. Στον πόλεμο που ακολούθησε, ο Γκέγκις Χαν επικράτησε και ο Ιωάννης ο Πρεσβύτερος ηττήθηκε κατά κράτος.

Σήμερα, είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε πως η ιστορική φυσιογνωμία πίσω από αυτές τις αφηγήσεις είναι ο Τογκρούλ, ένας δηλαδή πράγματι Νεστοριανός χριστιανός μονάρχης, που ηττήθηκε από τον Γκέγκις Χαν. Οι αφηγήσεις που μεταμορφώνουν τον Toghrul σε Prester John, «ενίσχυσαν» ωστόσο τον χριστιανικό μύθο, με άπλετο μυστήριο. Η σχέση επομένως μεταξύ του Πρέστερ Τζον και του Γκέγκις Χαν είναι - κυρίως - μια ιστορική παραπληροφόρηση που προέκυψε από τη σύγκριση μεταξύ των ιστορικών γεγονότων της εποχής και των θρύλων που είχαν δημιουργηθεί αναφορικά με το πρόσωπο του Ιωάννη του Πρεσβύτερου.

Σε κάθε περίπτωση, είναι πασιφανές πως η εν λόγω περιγραφή του Πρέστερ Τζον έχει επηρεάσει έντονα τη μεσαιωνική φαντασία και τα λογοτεχνικά έργα, δημιουργώντας έναν μυθικό χαρακτήρα που ενσωματώνει πολλά φανταστικά – αντιφατικά δε - στοιχεία.

Μετά την έλευση των Μογγόλων στην Ευρώπη παρατηρούμε πως σταδιακά οι πηγές «μετατοπίζουν» το βασίλειο του Πρέστερ Τζον από την Κεντρική Ασία στην σημερινή **Αιθιοπία**. Αξίζει να επισημανθεί, πως οι Μεσαιωνικοί Ευρωπαίοι την εποχή αυτή, δεν έχουν ιδιαίτερες γνώσεις για το βασίλειο της Αιθιοπίας κυρίως εξαιτίας της θέσης του. Ας μην ξεχνάμε, πως την περίοδο που βρισκόμαστε, η Αιθιοπία συνορεύει

με διάφορα μουσουλμανικά χαλιφάτα. Φαίνεται ωστόσο, πως παρά την αρχική άποψη - ότι η θέση δηλαδή του νεστοριανού μυθικού βασιλείου του Πρέστερ Τζον βρισκόταν στην Ινδία - η έννοια της «Ινδίας» ήταν ασαφής. Έχουν μάλιστα βρεθεί πηγές, που αναφέρονται σε «**Τρεις Ινδίες**». Συνεπώς, είναι πολύ πιθανό λόγω της έλλειψης κυρίως πραγματικής γνώσης του Ινδικού Ωκεανού, - οι άνθρωποι - να θεωρούσαν την Αιθιοπία μία εκ των τριών Ινδιών. Πάντως, σε κάθε περίπτωση, η *communis opinio* του μεσαιωνικού κόσμου για το βασίλειο της Αιθιοπίας, ήταν αυτή ενός ισχυρού χριστιανικού βασιλείου με αμύθητα πλούτη, μαγικά νερά της αθανασίας και έναν παντοδύναμο αρχηγό.¹¹⁶ Κατά την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση δε, υπήρχε ο θρύλος πως το συγκεκριμένο βασίλειο, θα επιτεθεί μια μέρα στους Άραβες και θα τους νικήσει.

Ακολουθούν ποικίλες αναφορές για το χριστιανικό βασίλειο της Αιθιοπίας. Το έτος 1306 μ.Χ. σύμφωνα με τον Silverberg καταφθάνουν στην Ευρώπη τριάντα (30) πρεσβευτές¹¹⁷ από τον αυτοκράτορα της Αιθιοπίας **Wedem Arad**.¹¹⁸ Σε έγγραφά τους μάλιστα, οι Αιθίοπες πρέσβεις αναφέρουν ως πατριάρχη της εκκλησίας τους τον «Ιωάννη τον Πρεσβύτερο». Από την άλλη, ένας δομινικανός μοναχός με το όνομα **Jordanus**, καταγράφει γύρω στο 1329 μ.Χ. φανταστικές ιστορίες για το μυθικό βασίλειο του Πρέστερ Τζον και τα κατορθώματά του.¹¹⁹

Περνάμε στον 15^ο αι. μ.Χ. όπου οι εξερευνητές σε όλο τον κόσμο «αρχίζουν» να κάνουν τα πρώτα τους δειλά βήματα. Την εποχή αυτή, η «τοποθέτηση» του βασιλείου του Ιωάννη του Πρεσβύτερου στην Αιθιοπία γίνεται ολοένα και πιο έντονη - πιθανότατα λόγω της αυξανόμενης αλληλεπίδρασης μεταξύ Ευρώπης και Αφρικής. Το 1428 μ.Χ. μάλιστα, φαίνεται πως οι Βασιλείς της Αραγωνίας¹²⁰ και της Αιθιοπίας «φλερτάρουν» με το ενδεχόμενο ενός «στρατηγικού» γάμου μεταξύ των δύο

¹¹⁶ Θα μπορούσαμε να το χαρακτηρίσουμε ως ένα εκ των «παιχνιδιών» της ιστορίας, αν αναλογιστούμε πως κατά την αρχαιότητα και σύμφωνα με τον Ηρόδοτο – όπως ήδη έχουμε δει σε προηγούμενη ενότητα – υπήρχε η γενική πεποίθηση πως οι κάτοικοι της Αιθιοπίας είναι Μακρόβιοι.

¹¹⁷ Silverberg, R. (1972). *The Realm of Prester John* (pp. 164–165). Garden City, NY: Doubleday.

¹¹⁸ Ο Wedem Arad ήταν αυτοκράτορας της Αιθιοπίας από το 1299 έως το 1314 και μέλος της βασιλικής οικογένειας της Σολομωνικής δυναστείας.

¹¹⁹ Encyclopædia Britannica. (1911). Jordanus. In *Encyclopædia Britannica* (11th ed.). Retrieved from https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/People/Jordanus/Britannica_1911*.html

¹²⁰ Το Βασίλειο της Αραγωνίας ήταν ένα μεσαιωνικό βασίλειο στη βόρεια Ισπανία. Δημιουργήθηκε κατά τον 11ο αιώνα μετά τον θρίαμβο της Χριστιανικής Αναστάσεως, κατά τη διάρκεια της αντιμουσουλμανικής Reconquista (Επανάκτηση). Η Αραγωνία ανέδειξε δυνατούς ηγέτες, όπως ο Πέτρος της Αραγωνίας, που καθορίστηκε ως ο πρώτος βασιλιάς της Αραγωνίας το 1035. Σταδιακά το Βασίλειο της Αραγωνίας ενώθηκε με άλλα Ιβηρικά βασίλεια για να δημιουργήσει την Αραγωνική Συμμαχία.

βασιλείων. Από το 1507 μέχρι και το 1520 - όπου και εδραιώνεται ο διπλωματικός δεσμός μεταξύ του αυτοκράτορα **Lebna Dengel** και του Πορτογάλου ομολόγου του - φαίνεται πως ο όρος «Πρέστερ Τζον» ήταν το όνομα με το οποίο οι Ευρωπαίοι αποκαλούσαν τον Αυτοκράτορα της Αιθιοπίας.¹²¹ Οι Αιθίοπες, ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσαμε να πούμε – πως αποδεικνύεται – ότι είχαν υιοθετήσει τον εν λόγω όρο.

Χαρακτηριστικό μάλιστα είναι το παράδειγμα, όταν το 1441 μ.Χ. πρέσβεις του αυτοκράτορα **Ζαρά Γιακόμπ** της Αιθιοπίας, οι οποίοι προσκλήθηκαν και παρακολούθησαν το **Συμβούλιο της Φλωρεντίας**, «σάστισαν» όταν οι Ρωμαιοκαθολικοί πρεσβευτές του Συμβουλίου, τους υποχρέωσαν να αναφέρονται στους εαυτούς τους ως εκπροσώπους του μονάρχη τους, του «Πρέστερ Τζον». Αφού αντιλήφθηκαν την μεγάλη «παρανόηση», προσπάθησαν να εξηγήσουν στους διοργανωτές πως κανένα από τα βασίλεια του Ζαρά Γιακόμπ δεν εκπροσωπείτο – από αυτοκράτορα ή πατριάρχη - με αυτόν τον τίτλο. Ωστόσο, οι επισημάνσεις τους δεν εισακούστηκαν. Φαίνεται ωστόσο πως, ορισμένοι συγγραφείς που χρησιμοποίησαν τον όρο «Πρέστερ Τζον» κατανόησαν πως δεν ήταν ένας τιμητικός τίτλος της Αιθιοπίας.

Περνάμε στον 16^ο αιώνα. Η Αμερικανική ήπειρος έχει ανακαλυφθεί και σπουδαίοι εξερευνητές συρρέουν μαζικά για να την «γνωρίσουν» καλύτερα – κάποιοι ωστόσο και για να εκμεταλλευτούν τον πλούτο της. Ο θρύλος ωστόσο του βασιλιά Ιωάννη του Πρεσβύτερου δεν έχει «χαθεί». Το 1504 δημοσιεύεται από τον Ιταλό ιστορικό **Πέτερ Μάρτυρ ντ' Ανγκιέρα**¹²² μια σειρά έργων με τον τίτλο «**Decades**».¹²³ Ο Πέτερ Μάρτυρ ντ' Ανγκιέρα, στις επιστολές του, φαίνεται πως ταυτίζει τη χώρα του Πρέστερ Τζον με την **Chicora**, μια περιοχή που σήμερα αντιστοιχεί σε μέρος της νότιας Καρολίνας των Ηνωμένων Πολιτειών. Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με έναν ντόπιο

¹²¹ Για παράδειγμα, φαίνεται πως ο Jordanus το χρησιμοποίησε απλώς επειδή οι αναγνώστες του θα ήταν εξοικειωμένοι με αυτό, όχι επειδή πίστευε ότι ήταν αυθεντικό.

¹²² Ιταλός ιστορικός, διπλωμάτης και εκκλησιαστικό πρόσωπο της Αναγέννησης. Γεννήθηκε το 1457 στην Ιταλία και πέθανε το 1526. Ήταν γνωστός και ως Πέτερ Μάρτυρ, και το επίθετο "d'Anghiera" αναφέρεται στην πόλη της Angera, κοντά στο Μιλάνο, όπου γεννήθηκε. Ο Πέτερ Μάρτυρ ντ' Ανγκιέρα υπηρέτησε ως διπλωμάτης για τον Ισπανό βασιλιά Φερδινάνδο Β΄ και την βασίλισσα Ισαβέλλα της Καστίλης. Ήταν μάρτυρας πολλών σημαντικών ιστορικών γεγονότων της εποχής του, συμπεριλαμβανομένης της εξερεύνησης του Νέου Κόσμου από τον Κολόμβο και της κατάκτησης του Μεξικού από τον Κορτές.

¹²³ Πρόκειται για συλλογή επιστολών που περιλαμβάνουν αφηγήσεις και περιγραφές για τις εξερευνήσεις της εποχής του, συμπεριλαμβανομένων των ανακαλύψεων στον Νέο Κόσμο. Ο Πέτερ Μάρτυρ συνέβαλε σημαντικά στη διάδοση των νέων αυτών γεγονότων στην Ευρώπη και στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής εικόνας για τον Νέο Κόσμο.

που ο Ανγκιέρα αποκαλεί συμβολικά **Φρανσίσκο ντε Σικόρα** - ο οποίος μάλιστα μεταφέρθηκε στην Ισπανία - φέρεται να είχε πει στον Ανγκιέρα πως η χώρα του κυβερνιόταν από ιερείς και μοναχούς. Αυτή η «σύνδεση» βέβαια, μπορεί να οφείλεται σε ενδεχόμενες «παρανοήσεις», παραφορτωμένες περιγραφές, ή «ανακατευθύνσεις» των γεωγραφικών ονομασιών κατά τη διάρκεια των εξερευνήσεων.

Περνάμε στον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό. Κατά τον 17^ο αιώνα, παρατηρείται μια σταδιακή αποδυνάμωση του μύθου του θρυλικού Πρέστερ Τζον, και αυτό μπορεί να εξηγηθεί μέσω διαφόρων παραγόντων. Καταρχάς, η επικρατούσα επιστημονική και φιλοσοφική ατμόσφαιρα της εποχής, γνωστή ως «Διαφωτισμός», προωθούσε την κριτική σκέψη και την αμφισβήτηση των παραδοσιακών μύθων και ιστοριών. Αυτό – ενδεχομένως - είχε ως απότοκο την υπονόμηση της αξιοπιστίας θρυλικών προσώπων και συμβόλων, όπως ο «Πρέστερ Τζον». Σε ορισμένες περιπτώσεις πάλι, η ανάδυση νέων πολιτικών φαινομένων και προσώπων ή ο κοινωνικός αναβρασμός που λάμβανε χώρα, προκάλεσε μια μαζική αμφισβήτηση και απόρριψη παραδοσιακών μύθων και πεποιθήσεων. Τέλος, η θρησκευτική πίστη και η αύξηση της κριτικής σκέψης μπορεί να επηρέασαν την αντίληψη έναντι του μύθου του «Ιωάννη του Πρεσβύτερου». Αποτελεί γενική παραδοχή πως οι Διαφωτιστές εκφράζονταν συχνά με σκεπτικισμό πάνω σε θέματα και πρακτικές των θρησκευτικών δογμάτων και των θεολογικών αντιλήψεων. Οι δε ανερχόμενες ιδέες και αξίες της λογικής, της επιστημονικής προόδου και της ατομικής ελευθερίας «έρχονταν» σε απόλυτη ρήξη με ορισμένες – αν όχι με όλες - θρησκευτικές αντιλήψεις της εποχής.

Στο ουσιαστικό ερώτημα ωστόσο «πότε τελικά χάθηκε ο μύθος του Ιωάννη του Πρεσβύτερου;» δεν μπορούμε να απαντήσουμε. Ο λόγος που δεν μπορούμε να απαντήσουμε είναι διότι δεν υπάρχει συγκεκριμένο χρονικό σημείο κατά το οποίο μπορούμε να πούμε με σαφήνεια πως ο εν λόγω θρύλος «χάθηκε». Οι μύθοι και οι παραδόσεις έχουν την τάση να εξελίσσονται συνεχώς και μπορούν να επηρεαστούν και να αναδιαμορφωθούν από διάφορους παράγοντες στη διάρκεια των αιώνων. Αποτελούν ένα ζωντανό κομμάτι του πολιτισμού και της κοινωνίας. Επηρεάζονται από διάφορους παράγοντες, όπως οι κοινωνικές αλλαγές, οι πολιτιστικές μεταβολές, οι επιστημονικές ανακαλύψεις, οι πολιτικές εξελίξεις. Καθώς οι κοινωνίες αλλάζουν και εξελίσσονται, οι μύθοι προσαρμόζονται για να αντικατοπτρίζουν τις «νέες» πραγματικότητες, αξίες και πεποιθήσεις. Οι διάφορες γενιές και κοινότητες διαμορφώνουν τους μύθους με διαφορετικούς τρόπους, προσδίδοντας τους νέες

σημασίες, νέες ερμηνείες. Αυτή η διαδικασία εξέλιξης των μύθων αντικατοπτρίζει και την ικανότητα των κοινωνιών να προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες και να συνεχίζουν να επικοινωνούν τις αξίες, τις εμπειρίες και τη σοφία τους στις επερχόμενες γενιές. Αυτό – ακριβώς - συνέβη και με τον μύθο του «Ιωάννη του Πρεσβύτερου».

Ο μύθος του Πρέστερ Τζον λοιπόν, αποτελεί ένα κατεξοχήν παράδειγμα της συνεχούς εξέλιξης των μύθων και των παραδόσεων στον πολιτισμό. Κατά τη διάρκεια των διαφόρων εποχών, ο μύθος αυτός έχει προσαρμοστεί στις ανάγκες και τις αξίες της κοινωνίας, μεταβάλλοντας μορφές και σημασίες και αντανακλώντας τις κοινωνικές, πολιτιστικές και πολιτικές αλλαγές καθώς και τις επιρροές της παράδοσης.

Από τον 12^ο έως τον 17^ο αιώνα ο μύθος εξελίσσεται. Από τις αρχικές εκδοχές του μύθου, ο Πρέστερ Τζον συνδέεται με την Ινδία και τους Νεστοριανούς πιστούς. Με την έλευση των Μογγόλων στο ευρωπαϊκό territorium, οι αφηγήσεις τον «έθεσαν» στην Κεντρική Ασία, και στη συνέχεια, οι εξερευνητές τον τοποθέτησαν στην Αιθιοπία. Βλέπουμε λοιπόν πως ο θρύλος του Ιωάννη του Πρεσβύτερου δεν αποτελεί απλά έναν παλαιό μύθο που έχει χαθεί στο πέρασμα του χρόνου, αλλά ένα δυναμικό και εξαιρετικά ανθεκτικό κομμάτι της ευρωπαϊκής παράδοσης. Η επιρροή του μύθου αυτού είναι εμφανής και στον τρόπο με τον οποίο οι γενιές τον διατηρούν, αναπροσαρμόζοντας τον στις σύγχρονες συνθήκες. Μέσα από αυτήν τη συνεχή ανακάλυψη και αναδιαμόρφωση, ο μύθος διατήρησε τη σημασία του, αναδεικνύοντας τον ρόλο της παράδοσης ως ζωντανού και διαρκούς στοιχείου της κουλτούρας μας.

Παρότι ο Ιωάννης ο Πρεσβύτερος παραμένει μια φανταστική φιγούρα, η ιστορία του αντικατοπτρίζει την ανεκπλήρωτη επιθυμία των ανθρώπων να ανακαλύψουν έναν κόσμο μαγείας και περιπέτειας, μια - μεταξύ άλλων - επιθυμία, η οποία «διασχίζει» τους αιώνες και συνεχίζει να ζει στο παραμύθι της ιστορίας.

B5. ΧΟΥΑΝ ΠΟΝΘΕ ΝΤΕ ΛΕΟΝ: Η ΚΡΗΝΗ ΤΗΣ ΝΕΟΤΗΤΑΣ

Όπως έχουμε ήδη δει σε προηγούμενες ενότητες, το στοιχείο του νερού, των πηγών και των «ευεργετικών», καθαρτικών αλλά και «αθάνατων» ιδιοτήτων του, είναι κοινό στις παραδόσεις πολλών και διαφορετικών πολιτισμών από την αρχαιότητα. Κατά την πρώιμη Αναγέννηση και κυρίως με την «εντατικοποίηση» των ευρωπαϊκών εξερευνητικών αποστολών¹²⁴ τόσο προς Δύση όσο και προς Ανατολή, ο μύθος αυτός «επανήλθε» στο προσκήνιο.¹²⁵ Ο πιο διάσημος θρύλος τόσο της Αναγέννησης όσο και μετέπειτα, της περίφημης δηλαδή Ρομαντικής Εποχής, είναι η αινιγματική αποστολή του ισπανικής καταγωγής **Juan Ponce de León** (Χουάν Πόνθε ντε Λεόν) με κεντρικό στόχο να ανακαλύψει - επιτέλους - την θρυλική Κρήνη της Νεότητας.

Σύμφωνα με τον θρύλο, σε κάποιο μακρινό και απομονωμένο από τον ευρωπαϊκό κόσμο μέρος, βρίσκεται μια μαγική κρήνη με φρέσκο και γάργαρο νερό, το οποίο προσφέρει νεότητα και αθανασία σε αυτόν που θα κατορθώσει είτε να το γευτεί είτε να λουστεί. Με την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου από τον Χριστόφορο Κολόμβο το έτος 1492, δεν ήταν λίγοι αυτοί που πίστεψαν ειλικρινώς πως θα ανακαλυφθεί επιτέλους η μαγική αυτή πηγή. Κατά τον θρύλο λοιπόν, ο Ισπανός Πόνθε ντε Λεόν, ένας καθόλα έμπειρος και δεινός εξερευνητής – είχε μάλιστα συμμετάσχει στα εξερευνητικά ταξίδια του Χριστόφορου Κολόμβου – αποφάσισε να οργανώσει ταξίδι εύρεσης της πηγής της αθανασίας.

Αφού λοιπόν ο Λεόν κατόρθωσε να συλλέξει τα απαραίτητα - ας τα αποκαλέσουμε «κονδύλια» - από τον πανίσχυρο ισπανικό θρόνο¹²⁶ το έτος 1513, ξεκίνησε το ταξίδι του από το ήδη εξερευνηθέν **Πουέρτο Ρίκο**¹²⁷ προς τον

¹²⁴ Με την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου «ξεκίνησαν» σιγά – σιγά να συλλέγονται πληροφορίες προερχόμενες κυρίως από τους ιθαγενείς, αναφορικά με τις «μαγικές» δυνάμεις του νερού σε μια περιοχή που την αποκαλούσαν με τον όρο «Μπίμινι». Με χάρτη λοιπόν τις πληροφορίες που «προέρχονταν» από τους ντόπιους, πολλοί Ευρωπαίοι φιλόδοξοι εξερευνητές επιχείρησαν να οργανώσουν αποστολές με σκοπό την ανακάλυψη της περίφημης πηγής της Νεότητας. Αποτελεί τραγική ειρωνεία το γεγονός πως οι Ιθαγενείς πιθανότατα με τον όρο «Μπίμινι» αναφέρονταν στη γη των Μάγιας στη χερσόνησο Γιουκατάν.

¹²⁵ Να επισημάνουμε στο σημείο αυτό, πως μέχρι τον 15^ο αι. μ.Χ. κυρίαρχος μύθος στην ευρωπαϊκή κουλτούρα ήταν αυτός του Prester John.

¹²⁶ Κατά γενική ομολογία ο 16^{ος} μ.Χ. αιώνας είναι ο «χρυσός» αιώνας της Ισπανικής Αυτοκρατορίας.

¹²⁷ Ο ίδιος μάλιστα αποτέλεσε και πρώτος κυβερνήτης του Σαν Χουάν Μπαουτίστα - του σημερινού Πουέρτο Ρίκο.

αμερικανικό βορά. Εκεί, στις 27 Μαρτίου το ίδιου έτους, έφτασε σε μια περιοχή που την ονόμασε **PASCUA FLORIDA**, ήτοι FLORIDA λόγω της μαγευτικής χλωρίδας της και PASCUA από τον ισπανικό όρο της λέξεως Πάσχα, καθώς την περίοδο εκείνη ετύγγανε να είναι η εορτή του Πάσχα. Η παραπάνω πληροφορία, που μάλιστα προέρχεται από το ίδιο το ημερολόγιο του Λεόν, μας «επιτρέπει» να κατανοήσουμε απόλυτα την δύναμη της θρησκευτική παράδοσης της εποχής (χριστιανισμός), κατά την οποία – παράδοση - οι εξερευνήσεις ταυτίζονταν με την ευλογία αλλά και την διάδοση της χριστιανικής πίστης.

Η εύρεση ωστόσο της Φλόριντα,¹²⁸ δεν «συνέπεσε» με την αρχική επιδίωξη – τουλάχιστον σύμφωνα με τον θρύλο – του ερευνητικού ταξιδιού · την εύρεση δηλαδή της **Κρήνης της Νεότητας**. Αντιθέτως, η εν λόγω αποστολή «ταυτίστηκε» με την γεωγραφική καταγραφή ενός νέου και εύφορου τόπου – της σημερινής πολιτείας της Φλόριντα - όπως επίσης και με την περιπλάνηση των ακτών του Ατλαντικού Ωκεανού αλλά και του Κόλπου του Μεξικού· χάρισε δε τρομερή καταξίωση στο πρόσωπο του **Ponce de León**.

Τουλάχιστον «τραγικό» θα μπορούσε ωστόσο να χαρακτηριστεί το «τέλος» του μεγάλου εξερευνητή, ο οποίος επιστρέφοντας στη Φλόριντα το έτος 1521, προκειμένου να δημιουργήσει αποικία – κατ' εντολή του ισπανικού θρόνου - τραυματίστηκε θανάσιμα – συγκεκριμένα τον χτύπησε βέλος στον μηρό - από επίθεση ιθαγενών. Σε κάθε περίπτωση, αν λάβουμε υπόψιν μας πως ο κονκισταδόρ Ponce de León ουδέποτε είχε επισημάνει στα γραπτά του, τον όρο «κρήνη της νεότητας» - ή κάτι παρεμφερές - μπορούμε ευλόγως να συμπεράνουμε πως ο σκοπός του ταξιδιού του δεν ήταν να ανακαλύψει ποτέ την μυθική πηγή, αλλά – στην πραγματικότητα μάλλον - ο θρύλος ενισχύθηκε μέσα από τη φαντασία και τις πολιτισμικές προσδοκίες της εποχής, συνδυάζοντας τη μαγεία, τη θρησκευτική πίστη και την ανθρώπινη φιλοδοξία για υπέρβαση της σωματικής θνητότητας.

Πιο αναλυτικά, φαίνεται πως η πρώτη «συσχέτιση» της κρήνης της αθανασίας με τον Λεόν λαμβάνει χώρα το έτος 1535 στο περίφημο έργο «**Historia general y natural de las Indias**» του **Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés** (Γκονζάλο Φερνάντεζ ντε Οβιέδο υ Βαλδές). Στο έργο αυτό ο Fernández αναφέρει πως ο León αναζητούσε τα νερά του **BIMINI** (Μπίμινι) για να ανακτήσει τη νεότητά του. Αρκετοί

¹²⁸ Συγκεκριμένα φαίνεται πως αποβιβάστηκε στο σημερινό Σαιντ Αγκουστίν.

δε ερευνητές, έχουν υποστηρίξει πως η αφήγηση του Fernández ενδεχομένως υπέκρυπτε μη αγνά κίνητρα, καθώς υπάρχουν μαρτυρίες που διατείνονται πως ο Fernández αποσκοπούσε να κερδίσει ευνοϊκές αποφάσεις στις υποθέσεις του με τα βασιλικά δικαστήρια της Ισπανίας.¹²⁹ Παρόμοια μάλιστα αναφορά «εντοπίζεται» το έτος 1551 και στο έργο «**Historia general de las Indias**» του **Francisco López de Gómara** (Φρανθίσκο Λόπεθ ντε Γκομάρα).

Από την άλλη πλευρά, κατά τον **Hernando de Escalante Fontaneda** (Ερνάντο ντ' Εσκαλάντε Φοντανέδα), στο έργο του *Memoir* (1575) τα ιαματικά νερά της αθανασίας «εντοπίζονται» στη Φλόριντα. Επισημαίνεται δε, πως ο ίδιος ο Λεόν τα αναζητούσε διακαώς στην συγκεκριμένη τοποθεσία. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί πως Ο Fontaneda είχε περάσει δεκαεπτά (17) ολόκληρα χρόνια ως αιχμάλωτος των ιθαγενών, αφού είχε την ατυχία σε νεαρή ηλικία να ναυαγήσει στο συγκεκριμένο σημείο. Στα απομνημονεύματά του περιγράφει τα μαγικά ύδατα ενός ιερού ποταμού που τον αποκαλεί «Ιορδάνη».¹³⁰ Υποδεικνύει δε πως ο Λεόν είχε κάνει σκοπό της ζωής του να ανακαλύψει τον εν λόγω ιερό ποταμό και να «αναγεννηθεί».¹³¹ Δεν θα ήταν παρόλα αυτά υπερβολή, να χαρακτηρίσουμε τις περιγραφές του Fontaneda ως «ύποπτες», μιας και ο ίδιος ο συγγραφέας εκφράζει έντονο σκεπτικισμό για τις ιστορίες που μας αφηγείται και δηλώνει ξεκάθαρα πως – ο ίδιος - αμφιβάλλει αν και κατά πόσο ο κονκισταδόρ Λεόν αναζητούσε πράγματι το θρυλικό αυτό ποτάμι όταν έφτασε στον Νέο Κόσμο.

Χρόνια αργότερα, ο **Antonio de Herrera** – επηρεασμένος και από τα πρώτα ρομαντικά στοιχεία – στο έργο του «**Historia general de los hechos de los Castellanos en las islas y tierra firme del Mar Oceano**» επιβεβαιώνει την διήγηση του Fontaneda. Ο Herrera αναφέρει συγκεκριμένα, πως οι **τοπικοί κασίκε** (αρχηγοί φυλών) επισκέπτονταν την μυθική κρήνη της αθανασίας, και - πως η συγκεκριμένη κρήνη – είχε την δυνατότητα όχι μόνο να θεραπεύσει έναν αδύναμο και ηλικιωμένο αρχηγό αλλά να τον «αποκατασταθεί» πλήρως λειτουργικά. Τα αποτελέσματα αυτής της ίασης ήταν μάλιστα τόσο ηχηρά που ο ηλικιωμένος άντρας μπορούσε πλέον «να

¹²⁹ Peck, D. T. (n.d.). Misconceptions and myths related to the Fountain of Youth and Juan Ponce de Leon's 1513 exploration voyage (PDF). New World Explorers, Inc. Archived from the original (PDF) on April 9, 2008. Retrieved April 3, 2008

¹³⁰ Gruman, G. J. (2003). *A history of ideas about the prolongation of life* (p. 35). Springer Publishing Company. ISBN 978-0-8261-1875-2.

¹³¹ Fontaneda, H. E. (1854). *Fontaneda's memoir* (B. Smith, Trans.). Retrieved March 28, 2007, from keyshistory.org

ασκεί όλες τις ανδρικές δραστηριότητες...να πάρει νέα σύζυγο και να αποκτήσει περισσότερα παιδιά». Ο Herrera τέλος αναφέρει πως οι Ισπανοί – συλλέγοντας όσες περισσότερες πληροφορίες μπορούσαν αναφορικά με την μαγική κρήνη – αναζητούσαν διακαώς κάθε «ποτάμι, ρυάκι, λιμνοθάλασσα ή λίμνη» κατά μήκος της ακτής της Φλόριντα.¹³²

Συμπερασματικά , φαίνεται πως ο θρύλος του Ponce de León αναφορικά με την μαγική «Κρήνη της Νεότητας» αναδεικνύει την αέναη προσπάθεια των ανθρώπων να προσεγγίσουν την αθανασία και να υπερβούν την διαχρονική τροχοπέδη της θνητότητας. Μολονότι - ομολογουμένως - ο ίδιος ο κονκισταδόρ ουδέποτε φαίνεται να έχει επισημάνει στα υπάρχοντα κείμενά του, οτιδήποτε αναφορικά με την εν λόγω θεραπευτική πηγή, με τα χρόνια ο θρύλος εμπλουτίστηκε και διαδόθηκε. Αρχικά, η αποστολή εξερεύνησης του León επικεντρωνόταν στην ανακάλυψη του Νέου Κόσμου. Η νεοαποκτηθείσα ωστόσο γη - η σημερινή εδαφική έκταση δηλαδή της πολιτείας της Φλόριντα - ουδέποτε ταυτίστηκε - με σαφήνεια - με τον μυθική Κρήνη της Νεότητας. Ωστόσο, πολύ μεταγενέστερα συγγραφείς και ιστορικοί, όπως ο **Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés** αλλά και ο **Herrera**, ενίσχυσαν τον λαϊκό μύθο πως ο **Ponce de León** επιδιώκοντας την αθανασία κατευθύνθηκε προς την συγκεκριμένη περιοχή. Γενικότερα, παρατηρούμε αρκετά συχνά το φαινόμενο η σύνδεση του πραγματικού κόσμου με τον φανταστικό κόσμο να αποτελεί πηγή έμπνευσης ουκ ολίγων εξερευνητών, προκειμένου κυρίως να αποδώσουν στους εν δυνάμει προορισμούς τους υπερφυσικές ιδιότητες. Η αναζήτηση της Κρήνης της Νεότητας από τον Ponce de León ενσαρκώνει αυτή τη σύνθεση μεταξύ πραγματικότητας και θρύλου, αποδεικνύοντας πως οι ανθρώπινες φιλοδοξίες αναφορικά με την παράταση του προσδόκιμου της ζωής παραμένουν διαχρονικές. Ένα πράγμα είναι βέβαιο · η ιστορία του León και οι περιπλανήσεις του στη Φλόριντα αλλά και την γύρω περιοχή, αποτελούν παρακαταθήκη της απεικόνισης του αέναου ανθρώπινου πόθου για νεότητα και αθανασία, αλλά – αποτελούν και αποδεικτικό στοιχείο - της πραγματικότητας των εξερευνήσεων εκείνης της εποχής, όπου οι θρύλοι συχνά «επικαλύπτουν» τις πραγματικές εξερευνητικές αποστολές.

¹³² Morison, S. E. (1974). The European discovery of America: The Southern voyages 1492–1616. New York: Oxford University Press.

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ: Η ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 17ο ΕΩΣ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

Καθώς περνάμε από το Μεσαίωνα και την Αναγέννηση στην νέα Εποχή, του Διαφωτισμού (17ος -18ος αι.), της Βιομηχανικής Επανάστασεως (18ος - 19ος αι.) και των πολιτικών Επανάστασεων,¹³³ η αναζήτηση της αθανασίας συνεχίζεται με νέες επιστημονικές και φιλοσοφικές μεθόδους και προσεγγίσεις. Σε αυτή την εποχή, η επιστήμη αρχίζει να λαμβάνει μια **οργανωμένη – ακαδημαϊκή μορφή** μέσα από την ίδρυση ακαδημιών και ερευνητικών ιδρυμάτων, ενώ οι τεχνολογικές καινοτομίες επηρεάζουν άμεσα τις ανθρώπινες ζωές και την αντίληψη περί φυσικού κόσμου.

Η επιστημονική επανάσταση, που αρχίζει κατά τον 17ο αιώνα, φέρνει μια ριζική αλλαγή στον τρόπο που οι άνθρωποι κατανοούν την υγεία, την ασθένεια, την σωματική φθορά, την φύση και τις δυνατότητες της ανθρώπινης ύπαρξης. Οι προοπτικές για αθανασία αρχίζουν πλέον να συνδέονται όχι μόνο με τις παλαιότερες μυστικιστικές ή θρησκευτικές αντιλήψεις και δεισιδαιμονίες αλλά και με καινοτόμες πρακτικές και εφαρμογές στην ιατρική, τη βιολογία και την χημεία. Ο Διαφωτισμός έθεσε στο επίκεντρο τη λογική, τον ορθολογισμό και την εμπειρική έρευνα, απομακρύνοντας το άτομο από τις δεισιδαιμονίες και τις παραδοσιακές θρησκευτικές πεποιθήσεις που επικρατούσαν κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους. Η επιστήμη αποκτά κύρος και αρχίζει να διαμορφώνεται ως ένα πιο οργανωμένο πεδίο μέσω της ίδρυσης ακαδημιών ανά τον κόσμο, όπως η περιβόητη «Βασιλική Εταιρεία του Λονδίνου» (Royal Society) ή η «Ακαδημία Επιστημών του Παρισιού» (Académie des Sciences), οι οποίες συνέβαλαν στην προώθηση της συστηματικής μελέτης του κόσμου αλλά και στη διάχυση της επιστημονικής γνώσης μέσα σε κανονιστικά πλαίσια.

Κατά τη διάρκεια του 18ου και 19ου αιώνα, η επιστημονική γνώση επεκτείνεται ραγδαία, με τους κλάδους της **ανατομίας** και της **φυσιολογίας** να αναδεικνύονται σε κομβικά επιστημονικά πεδία. Η μελέτη του ανθρώπινου σώματος και των λειτουργιών του, αλλά και οι διαδικασίες που χαρακτηρίζουν τη ζωή και τον θάνατο αποκτούν νέα βαρύτητα. Πλέον, οι επιστήμονες δίνουν έμφαση στην **πρόληψη** των ασθενειών και

¹³³ Ιστορικά, να σημειωθεί πως πρώτα γίνεται η Αμερικανική Επανάσταση (1775-1783) και έπειτα η Γαλλική Επανάσταση (1789-1799). Επιπλέον, ο 19ο αιώνα μ.Χ. είναι ιδιαίτερα γνωστός ως ο «αιώνας των Αυτοκρατοριών» αλλά και ως ο «αιώνας της Αποικιοκρατίας».

την επέκταση του προσδόκιμου της ανθρώπινης ζωής. Η περίοδος αυτή σηματοδοτείται από σημαντικές ανακαλύψεις όπως η **κυκλοφορία του αίματος**¹³⁴ και οι πρώτες μορφές **εμβολιασμού**,¹³⁵ που ανοίγουν νέους δρόμους στην ιατρική έρευνα και πρακτική.

Μπαίνοντας στον 19ο αιώνα, η βιολογία και η φυσιολογία αλληλοεπιδρούν περισσότερο με τη χημεία και τη φυσική, οδηγώντας σε πιο σύνθετες συλλογιστικές αναφορικά με τα βιολογικά φαινόμενα. Δύο κομβικές έννοιες, αυτές δηλαδή της **δημόσιας υγείας** και της πρόληψης, γίνονται πιο γνωστές στους πολίτες, καθώς η ανάγκη για καθαρό νερό, καλύτερες συνθήκες υγιεινής και ελέγχου των λοιμωδών νόσων αναγνωρίζεται ως κρίσιμη για την ευημερία του κοινωνικού συνόλου. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι επιστήμονες και οι γιατροί άρχισαν να εφαρμόζουν - πειραματικά - νέες πρακτικές χειρουργικής και ιατρικής περίθαλψης, με την εισαγωγή της **αναισθησίας** και των **αντισηπτικών πρακτικών** να βελτιώνουν σημαντικά την θετική έκβαση των χειρουργικών επεμβάσεων. Οι αλματώδεις εξελίξεις στη **μικροβιολογία** από διεθνώς καταξιωμένους επιστήμονες, όπως ο Γάλλος χημικός Λουί Παστέρ (Louis Jean Pasteur)¹³⁶ και ο Γερμανός ιατρός – μικροβιολόγος Ρόμπερτ Κοχ (Robert Heinrich Hermann Koch)¹³⁷ επηρέασαν εξίσου σημαντικά την ιατρική επιστήμη, καθιστώντας δυνατή την κατανόηση των μικροοργανισμών που προκαλούν ασθένειες και την ανάπτυξη πιο αποτελεσματικών θεραπειών.

Η ενότητα αυτή επομένως, θα εξερευνήσει πώς οι αλλαγές στην επιστήμη, την τεχνολογία και τη φιλοσοφία από τον 17ο έως και τον 19ο αιώνα «έδωσαν» νέες διαστάσεις στην αναζήτηση της αθανασίας, συνδυάζοντας παραδοσιακές προσεγγίσεις με επαναστατικές επιστημονικές - ιατρικές θεωρίες και πρακτικές.

¹³⁴ Ο βρετανός Ουίλιαμ Χάρβεϊ (William Harvey) υπήρξε πρωτοπόρος σε αυτή την ανακάλυψη, αποδεικνύοντας πειραματικά ότι το αίμα κυκλοφορεί αδιαλείπτως μέσω της καρδιάς και των αγγείων, αντί να παράγεται και να καταναλώνεται σταθερά, όπως θεωρείτο μέχρι τότε.

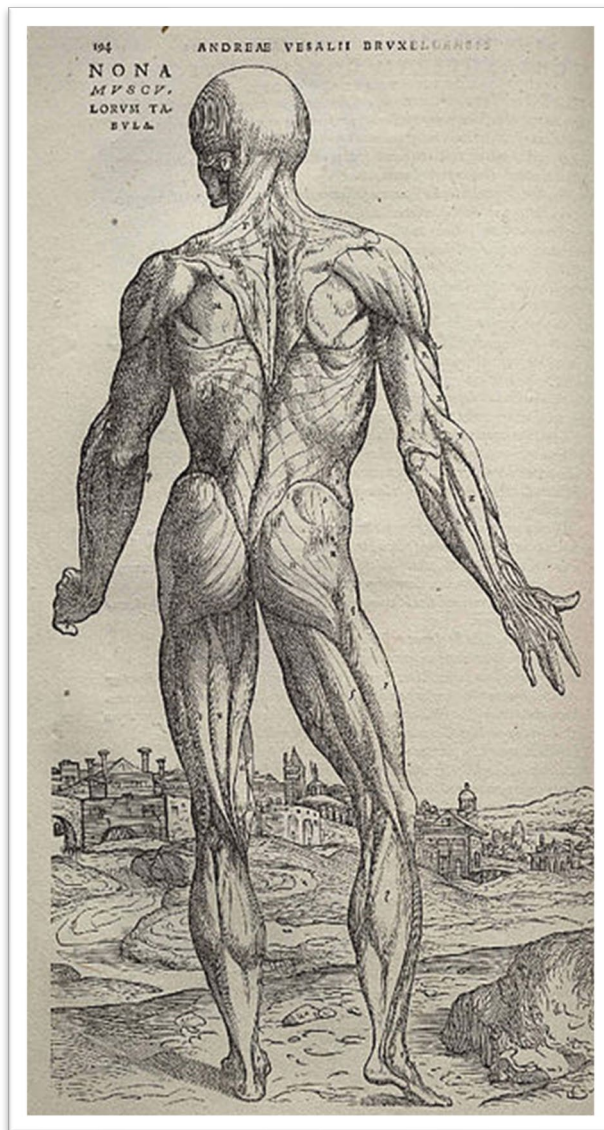
¹³⁵ Κατά τα τέλη του 18ου αιώνα, ο Έντουαρντ Τζένερ (Edward Jenner), επίσης με καταγωγή από το Ηνωμένο Βασίλειο, εισάγει την ιδέα του εμβολιασμού κατά της ευλογιάς. Αυτή η καινοτομία μείωσε τα κρούσματα και τη θνησιμότητα από την ασθένεια, θέτοντας με αυτόν τον τρόπο τις βάσεις για την ανάπτυξη της σύγχρονης ανοσολογίας.

¹³⁶ Ο διάσημος «πατέρας της Μικροβιολογίας» Λουί Παστέρ (1822-1895) θεμελίωσε την «μικροβιακή θεωρία» αποδεικνύοντας την «σύνδεση» μικροβίων και αρρώστιας.

¹³⁷ Το έτος 1882, ο Γερμανός Ρόμπερτ Κοχ ανακαλύπτει τον βάκιλο της φυματίωσης του ανθρώπου (*Mycobacterium tuberculosis*).

Γ1. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ: Ανακαλύψεις στην Ανατομία και τη Φυσιολογία

Στην Ευρώπη, κατά τη μακρά περίοδο μεταξύ του 17ου και του 19ου αιώνα μ.Χ., οι επιστημονικές ανακαλύψεις στους τομείς της ανατομίας και της φυσιολογίας άλλαξαν δραματικά την γενική ιδέα περί ανθρωπίνου σώματος και των σχετικών λειτουργιών του. Αυτές οι πρόοδοι, που «εγκαινιάστηκαν» με τις θεωρίες καταξιωμένων επιστημόνων όπως ο Φλαμανδός ιατρός **Ανδρέας Βεσάλιος (Andreas Vesalius ή Andries van Wesel)**¹³⁸ και συνεχίστηκαν με άλλους σπουδαίους ερευνητές, άνοιξαν τον δρόμο σε μια πιο λεπτομερή μελέτη και καταγραφή της δομής του ανθρωπίνου σώματος και των τρωτών του σημείων, καθώς επίσης – άνοιξαν τον δρόμο - και στην ανάπτυξη νέων ιατρικών τεχνικών και θεραπειών.

Η «επανάσταση της Ανατομίας» ξεκίνησε το 1543, με την έκδοση του έργου «**De humani corporis fabrica**» του Ανδρέα Βεσάλιου, ο οποίος συχνά ταυτίζεται με τον ξεκίνημα της νέας εποχής στην ιατρική επιστήμη. Ο Βεσάλιος, με τις ανατομικές

¹³⁸ Θεωρείται ως ο «πατέρας της σύγχρονης Ανατομίας». Μάλιστα, ο Βεσάλιος γίνεται καθηγητής μόλις στα 23 του χρόνια και «ανατρέπει» την μέχρι τότε «γαληνική» αυθεντία, απεικονίζοντας με ακρίβεια το ανθρώπινο σώμα.

«αυτοψίες» του και τις προσεκτικές διαγραμματικές απεικονίσεις του σώματος και των οργάνων του, κατέδειξε την ανάγκη για ακριβή κατανόηση του ανθρώπινου σώματος ως θεμέλιο στην καθημερινή ιατρική εφαρμογή.

Το 1628, η ανακάλυψη της **κυκλοφορίας του αίματος από τον Ουίλιαμ Χάρβεϊ (William Harvey)** αποτέλεσε επίσης ένα ακόμη ορόσημο στην ιστορία της ιατρικής. Η εργασία του Χάρβεϊ σχετικά με την καρδιακή λειτουργία και την κυκλοφορία του αίματος εισήγαγε μια νέα εποχή στη φυσιολογία, ανατρέποντας αιώνες παγιωμένων αλλά - εν τέλει - εσφαλμένων «γαληνικών» θεωριών. Αυτές οι γνώσεις επηρέασαν βαθιά τις μεθόδους διάγνωσης και θεραπείας των ασθενειών. Συγκεκριμένα, πριν τον Χάρβεϊ, οι αντιλήψεις για την καρδιακή λειτουργία και την κυκλοφορία του αίματος βασίζονταν κυρίως στις διδαχές του Γαληνού, οι οποίες αποτελούσαν αυθεντία για πάνω από χίλια χρόνια σε όλες τις ιατρικές σχολές. Κατά τον Γαληνό, το αίμα παραγόταν στο ήπαρ και διαχεόταν στο σώμα όπου καταναλωνόταν από τους ιστούς. Η καρδιά θεωρείτο απλώς κάτι σαν «αντλία θερμότητας», και σε καμία περίπτωση δεν αποτελούσε το κέντρο της κυκλοφορίας του αίματος.¹³⁹ Παρόλα αυτά, και κόντρα στις νόρμες της εποχής, ο Χάρβεϊ μέσα από συστηματική παρατήρηση και πειραματική έρευνα, κατέρριψε τις «γαληνικές» θεωρίες και απέδειξε πως αφενός το αίμα κυκλοφορεί μέσα από τις αρτηρίες και τις φλέβες και αφετέρου πως η καρδιά λειτουργεί ως αντλία που διακινεί το αίμα σε όλο το σώμα. Αυτή η ανακάλυψη όχι μόνο ανέτρεψε τις επικρατούσες θεωρίες, αλλά έθεσε τις βάσεις για τη σύγχρονη κατανόηση της φυσιολογίας. Η κατανόηση της καρδιακής λειτουργίας επομένως, διευκόλυνε την δυνατότητα των γιατρών για διάγνωση των καρδιαγγειακών παθήσεων, άνοιξε δε τον δρόμο στην ανάπτυξη θεραπειών οι οποίες στόχευαν στην αποκατάσταση της φυσιολογικής κυκλοφορίας του αίματος.

Έκτοτε, με τη βελτιωμένη πλέον κατανόηση της δομής του ανθρώπινου σώματος, η ιατρική πρακτική έγινε πιο συστηματική και εξειδικευμένη. Οι θεράποντες ιατροί άρχισαν να εστιάζουν περισσότερο στην πρόληψη και στην αρχική παρέμβαση

¹³⁹ Nutton, V. (2004). *Ancient Medicine*. Routledge.

παρά στη θεραπεία των ασθενειών όταν - πλέον - ήταν προχωρημένες. Αυτή λοιπόν η μεταστροφή στην θεραπευτική - προληπτική προσέγγιση της νόσου αντικατοπτρίζει την αυξανόμενη κατανόηση της ιατρικής κοινότητας για την σημασία της έγκαιρης διάγνωσης και της προληπτικής ιατρικής, με στόχο τη μείωση της σοβαρότητας των συμπτωμάτων και την αύξηση των πιθανοτήτων επιτυχούς θεραπείας. Αυτή η γενικότερη έμφαση για πρόληψη και ολιστική θεώρηση των πραγμάτων, περιλάμβανε τη βελτίωση της δημόσιας υγιεινής, τον εμβολιασμό, την εμφύσηση υγιεινών συνηθειών και την ενημέρωση της κοινότητας για τους παράγοντες κινδύνου. Σε αντιδιαστολή επομένως με την πρότερα άποψη περί «παθητικής αναμονής» της εξέλιξης της νόσου, η νέα προσέγγιση επικεντρώθηκε στη γρήγορη αντιμετώπιση των συμπτωμάτων προτού - καν - η ασθένεια εξελιχθεί σε πιο σοβαρά στάδια. Τέλος, η ανάπτυξη της **μικροσκοπίας** στον 17ο αιώνα, «αποκάλυψε» τον μικρόκοσμο των κυττάρων και των μικροοργανισμών, επεκτείνοντας το ερευνητικό πεδίο και δημιουργώντας νέα ανοιχτά ερωτήματα.¹⁴⁰

Η περίοδος αυτή λοιπόν, είναι αναμφίβολο πως θέτει τις βάσεις για την σύγχρονη ιατρική επιστήμη. Οι ανακαλύψεις στην ανατομία και τη φυσιολογία, μαζί με την εφαρμογή της καινοτόμων επιστημονικών πρακτικών στον ιατρικό κλάδο, επιτάχυναν την ανάπτυξη νέων θεραπειών και επέκτειναν τα όρια της ανθρώπινης γνώσης. Ωστόσο, όπως θα δούμε και παρακάτω, αυτή η αδιάλειπτη εξέλιξη της ιατρικής τεχνολογίας και συνεπώς η αυξανόμενη γνώση της γενετικής και της βιολογίας, φαίνεται πως ανέδειξαν νέες προκλήσεις και ηθικούς προβληματισμούς, θέτοντας - ίσως - σε κομβικά διλλήματα τις ιδέες της ανθρωπότητας σχετικά με την υγεία, τη ζωή και την αθανασία.

¹⁴⁰ Για πρώτη φορά, με την εφεύρεση του μικροσκοπίου, επιστήμονες όπως ο Άντονι φαν Λέβενχουκ (Antoni van Leeuwenhoek) κατόρθωσαν να παρατηρήσουν και να καταγράψουν τον μικρόκοσμο των κυττάρων και των μικροοργανισμών

Γ2. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ & ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ : Η περίεργη ιστορία του φοβερού Φράνκενσταϊν, τα Ταξίδια του Γκιούλιβερ, ο Όσκαρ Ουάιλντ και το Ρομαντικό Κίνημα

Θα ήταν οπωσδήποτε παράλειψη να μην κάνουμε στην παρούσα εργασία ιδιαίτερη μνεία στη φιλοσοφική σκέψη της εποχής η οποία, σχεδόν ταυτοχρόνως με τις λογοτεχνικές αναζητήσεις και προβληματισμούς, διαμόρφωσε τη σύγχρονη κατανόηση της ανθρώπινης ύπαρξης και οντότητας, αλλά και της γενικότερης ιδέας αναφορικά με την μετά θάνατον ζωή. Οι φιλόσοφοι του 17ου και 18ου αιώνα, όπως ο **Ρενέ Ντεκάρτ (René Descartes)** και ο **Τζον Λοκ (John Locke)**, δεν πραγματεύτηκαν μονάχα την ψυχή και το σώμα ως μεταφυσικά στοιχεία, αλλά εγκαινίασαν νέες θεωρίες που επηρέασαν καθοριστικά την κατανόηση της **anima** και της **res cogitans**, ήτοι της «σκεπτόμενης ουσίας».

Αφενός ο γαλλικής καταγωγής Ντεκάρτ, με τη διάκριση μεταξύ **res extensa** και **res cogitans**, ανέδειξε τον **δυϊσμό** ως κεντρική φιλοσοφική άποψη, όπου το μιν σώμα θεωρείται υλικό - γήινο, η δε ψυχή άυλη και προσήκουσα στην σφαίρα της ύπαρξης. Με αυτή του την διάκριση, ο Ντεκάρτ, οδήγησε την φιλοσοφική κοινότητα της εποχής σε μια αναθεώρηση της σχετικώς παγιωμένης αντίληψης περί αθανασίας, όπου η ψυχή μπορεί να επιβιώσει ανεξάρτητα από το σώμα, ανοίγοντας - κατά αυτόν τον τρόπο - και τον δρόμο για *sub specie aeternitatis* αναζητήσεις σχετικά με την αιώνια ύπαρξη και την αθανασία της ψυχής.¹⁴¹

Αφετέρου, ο βρετανικής καταγωγής φιλόσοφος και ιατρός, Τζον Λοκ, μέσα από το μνημειώδες έργο του «**An Essay Concerning Human Understanding**»,¹⁴² ανέπτυξε τη θεωρία της ταυτότητας και της συνείδησης (**identitas** και **conscientia**), υποστηρίζοντας την ιδέα πως η προσωπική ταυτότητα βασίζεται στη συνέχεια της συνείδησης και όχι απλώς στη φυσική υπόσταση του σώματος. Η ιδέα του Λοκ άνοιξε νέους δρόμους στη φιλοσοφική συζήτηση περί αθανασίας, δίνοντας έμφαση στη σημασία της συνείδησης και της προσωπικής εμπειρίας του ατόμου (**experientia**) για

¹⁴¹ Descartes, R. (1996). *Meditations on First Philosophy* (J. Cottingham, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1641)

¹⁴² Locke, J. (1975). *An Essay Concerning Human Understanding* (P. H. Nidditch, Ed.). Oxford University Press. (Original work published 1690)

την αντίληψη της μεταθανάτιας ύπαρξης. Όλες αυτές λοιπόν οι φιλοσοφικές αναζητήσεις και προβληματισμοί δεν έμειναν αποστειρωμένες και παράταιρες από τις επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις της εποχής. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα, οι δύο μεγάλες ανακαλύψεις, δηλαδή η κατανόηση της κυκλοφορίας του αίματος καθώς επίσης και η εφεύρεση του μικροσκοπίου, ενίσχυσαν την άποψη πως – αν και διακριτά – σώμα και ψυχή, αλληλεπιδρούν με τρόπους που τα προηγούμενα χρόνο ήταν αδύνατον να γίνουν κατανοητοί. Πλέον, οι έννοιες **anima** και **corpus** μπορούσαν να εξετάζονται μέσα από την συνδιαλλαγή μεταφυσικής σκέψης και εμπειρικής παρατήρησης.¹⁴³

Πέρα από τους φιλοσοφικούς προβληματισμούς ανεξίτηλο άφησαν το στίγμα τους και οι λογοτεχνικές αναζητήσεις που διαμορφώθηκαν κυρίως κατά τη διάρκεια του 18ου και 19ου αιώνα, ιδιαίτερα μέσα από έργα όπως η ιστορία του «Φράνκενσταϊν», «Τα Ταξίδια του Γκιούλιβερ», τα έργα του Όσκαρ Ουάιλντ και το Ρομαντικό Κίνημα. Αυτές οι λογοτεχνικές δημιουργίες δεν είναι μόνο κάποιες αποσπασματικές εκφράσεις των λογοτεχνικών τάσεων της εποχής που μελετάμε, αλλά αντανakλούν βαθιά τις φιλοσοφικές ανησυχίες και τις κοινωνικές αντιδράσεις απέναντι στις επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις που σηματοδότησαν το διάστημα αυτό.

Πιο αναλυτικά, είναι γεγονός πως η φιλοσοφική σκέψη της εποχής επηρεάστηκε βαθύτατα από τις ραγδαίες επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Με την σειρά τους, οι νέες ιδέες άρχισαν να επηρεάζουν και τον λογοτεχνικό κόσμο. Έργα όπως ο «Φράνκενσταϊν» της **Μαίρη Σέλλεϋ** εξετάζουν τις ηθικές και φιλοσοφικές συνέπειες της ολοένα αυξανόμενης επιστημονικής προόδου, και ιδιαίτερα τη δυνατότητα του ανθρώπου να υπερβεί τα φυσικά – σωματικά όρια και να παρέμβει στη ζωή και τον θάνατο. Το μυθιστόρημα, όπως θα δούμε και παρακάτω, αναδεικνύει τα ερωτήματα που ανέκυψαν από τις νέες γνώσεις στην ανατομία και τη φυσιολογία, συνδυάζοντας τον τρόπο για το σκοτεινό και το άγνωστο, με βαθιές υπαρξιακές και ηθικές ανησυχίες. Παράλληλα, διάσημα έργα του ιρλανδικής καταγωγής Τζόνθαν Σουίφτ, όπως «Τα Ταξίδια του Γκιούλιβερ» εκφράζουν κριτική απέναντι στις κοινωνικές και επιστημονικές εξελίξεις, χρησιμοποιώντας το σχήμα της αλληγορίας προκειμένου να αναδείξουν τα τρωτά στοιχεία της ανθρώπινης φύσης αλλά και την υπερβολική και

¹⁴³ Shapin, S. (1996). *The Scientific Revolution*. University of Chicago Press.

«τυφλή» πίστη στην ορθολογική σκέψη και την επιστήμη. Ο Σουίφτ θίγει μέσω του σατυρικού του στυλ τις «εκκωφαντικές» αντιφάσεις της ανθρώπινης κοινωνίας και «κρούει» τον κώδωνα για τους κινδύνους της ανεξέλεγκτης επιστημονικής προόδου χωρίς ηθικά πλαίσια και κανόνες.

Από την άλλη, ο βρετανός συγγραφέας Όσκαρ Ουάιλντ, μέσα από τα έργα του, αφήνει το στίγμα του στον λογοτεχνικό μικρόκοσμο του Ρομαντικού Κινήματος, ένα καθολικό κίνημα που αντιπροσώπευε την αντίδραση στον καθαρό και ωμό ορθολογισμό και την επιστημονική ψυχρότητα της εποχής. Το έργο του Ουάιλντ,

συνδέεται με τις ρομαντικές ανησυχίες για την αθανασία, την ψυχή και την ανθρώπινη ύπαρξη, προσφέροντας μια κριτική ματιά στην κοινωνία μέσω του αισθητισμού και της εξερεύνησης των σκοτεινών πλευρών της ανθρώπινης φύσης.¹⁴⁴ Φαίνεται λοιπόν, πως ο ρομαντισμός – εν γένει – αντιπροσωπεύοντας μια στροφή προς το συναίσθημα, τον νατουραλισμό και τον μυστικισμό, ήρθε ως μια ηχηρή αντίδραση στις ψυχρές συλλογιστικές νόρμες και επιστημονικές προσεγγίσεις του Διαφωτισμού. Οι

¹⁴⁴ Ellmann, R. (1987). *Oscar Wilde*. Knopf.

ρομαντικοί συγγραφείς και καλλιτέχνες, επηρεασμένοι από τις βαθιά φιλοσοφικές συζητήσεις και συνδιαλέξεις της εποχής, εστίασαν στα αινίγματα της ανθρώπινης ύπαρξης, την αθανασία, την ομορφιά και το υπερφυσικό, αναδεικνύοντας τη «σύγκρουση» μεταξύ του ορθολογισμού και των βαθύτερων πνευματικών αναζητήσεων του ατόμου.

Το έργο «Φράνκενσταϊν» της Αγγλίδας Μαίρη Σέλλεϋ,¹⁴⁵ που δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1818, είναι κάτι περισσότερο από μια απλή τρομακτική ιστορία.¹⁴⁶ Είναι μια δραματική εξερεύνηση των φιλοσοφικών και ηθικών ερωτημάτων που εγείρονται από την επιστημονική πρόοδο. Το έργο της Σέλλεϋ εντάσσεται στο Γοτθικό και Ρομαντικό Κίνημα, το οποίο εναντιώθηκε στην αυστηρότητα και τον ορθολογισμό του Διαφωτισμού και της βιομηχανικής επανάστασης, και εστίασε στα συναισθήματα, τη φύση και την ατομική πηγή έκφρασης.

Πιο αναλυτικά, το κεντρικό θέμα του «Φράνκενσταϊν» είναι η επιδίωξη της αθανασίας μέσω της επιστήμης και η αλαζονεία που μπορεί να προκύψει από αυτή την επιδίωξη. Ο πρωταγωνιστής της Σέλλεϋ, Βίκτωρ Φράνκενσταϊν, είναι ένας νεαρός επιστήμονας που δημιουργεί ζωή, δείχνοντας ωστόσο ασέβεια ως προς τους φυσικούς και ηθικούς νόμους. Η ιστορία εξερευνά τις συνέπειες των παράτολμων δημιουργιών του και τη σύγκρουση μεταξύ δημιουργού και δημιουργήματος, προσφέροντας με αυτόν τον τρόπο στον αναγνώστη ένα αίσθημα εσωτερικής κριτικής σχετικά με τις φιλοδοξίες που οδηγούν την ανθρωπότητα σε ηθικά αδιέξοδα.

Ο Ρομαντισμός, ως αντίδραση στον ρασιοναλισμό του Διαφωτισμού, τόνιζε μεταξύ άλλων τη σημασία του ατομικού συναισθήματος και της πνευματικής εμπειρίας και επαγρύπνησης. Ο «Φράνκενσταϊν» της Σέλλεϋ, αναδεικνύει την εσωτερική πάλη της ανθρωπότητας μεταξύ της προσπάθειας για επιστημονική γνώση και των πνευματικών και ηθικών διλημμάτων που αυτή συνεπάγεται. Η Σέλλεϋ υπογραμμίζει τις πιθανές επιπτώσεις της τεχνολογικής υπερβολής και τις συνέπειες της επιστημονικής προόδου στον άνθρωπο.

Ο «Φράνκενσταϊν» λοιπόν – ή αλλιώς ο Σύγχρονος Προμηθέας - παραμένει ένα σημαντικό ανάγνωσμα σχετικά με τα ηθικά «σύνορα» της επιστήμης και της ευθύνης

¹⁴⁵ Ονομάζεται και Σύγχρονος Προμηθέας.

¹⁴⁶ Λέγεται πως πηγή έμπνευσης του έργου της συγγραφέως είναι ένας άτυπος διαγωνισμός συγγραφής βιβλίου που συμμετείχε με τον φίλο της ξαδέρφης της, τον Λόρδο Βύρωνα.

των δημιουργών απέναντι στα δημιουργήματά τους. Σήμερα, το έργο εξακολουθεί να είναι επίκαιρο, καθώς οι συζητήσεις γύρω από τη γενετική, την τεχνητή νοημοσύνη και την βιοηθική αποτελούν κεντρικά θέματα στον σύγχρονο διάλογο αναφορικά με την σχέση ανθρώπου και τεχνολογίας.

Από την άλλη, σε ένα άλλο σπουδαίο έργο, τα «**Ταξίδια του Γκιούλιβερ**» του ιρλανδικής καταγωγής **Τζόνathan Σουίφτ (Jonathan Swift)**, οι σχέσεις των ταξιδιών με την γήρανση και την αιώνια νεότητα αναδεικνύονται κυρίως στην επίσκεψη του Γκιούλιβερ στο φανταστικό νησί Λουγκνάγκ (Luggnagg), όπου γνωρίζει τους γηγενείς **Στρούλντμπρουγκς (Struldbrugs)**, τους αθάνατους δηλαδή ντόπιους που συνεχίζουν να γερνούν αλλά ποτέ δεν πεθαίνουν από φυσικά αίτια. Αυτή η αιώνια ζωή, δεν είναι ωστόσο ιδανική καθώς φέρνει μαζί της απελπισία και μιζέρια, προσδίδοντας μια – μάλλον - τραγική προοπτική στην αθανασία. Οι Στρούλντμπρουγκς αντί να είναι ευτυχισμένοι για την αθανασία τους, ζουν σε μια ατέρμονη κατάσταση θλίψης και παρακμής, εμφανώς απομονωμένοι από τον έξω κόσμο.

Σήμερα, πολλοί ειδικοί στον τομέα της βιοηθικής έχουν ήδη εκφράσει ανοιχτά τις ανησυχίες και τους έντονους προβληματισμούς τους αναφορικά με το όραμα της επέκτασης της ανθρώπινης ζωής, χαρακτηρίζοντάς - το όραμα - ως άκρως επικίνδυνο · αρκετοί δε, αντιτίθενται - σθεναρά μάλιστα - στην προοπτική αυτή, παραθέτοντας ως παράδειγμα τους Στρούλντμπρουγκς και το λογοτεχνικό έργο του Τζόνathan Σουίφτ. Στο συγκεκριμένο έργο, όπως προαναφέρθηκε, η απεικόνιση των μίζερων, κουρασμένων και εμφανώς γερασμένων Struldbrugs αποτυπώνει την αθανασία ως μια αυτοκαταστροφή· μια κατάσταση στην οποία οι αθάνατοι αλλά ταλαιπωρημένοι γέροι υποφέρουν από μια ατέρμονη γήρανση και κόπωση.¹⁴⁷ Αυτό το φανταστικό σενάριο του Σουίφτ περιγράφει ανθρώπους που δεν δύνανται να απολαύσουν τη ζωή ή δύνανται να συνεισφέρουν στο κοινωνικό σύνολο, καθώς η μνήμη της κοινωνίας είναι πλέον εξασθενημένη και οι «κοινωνούντες» δεν μπορούν να μεταδώσουν γνώσεις ή

¹⁴⁷ Παρατηρούμε κάποιες ομοιότητες με τον αρχαιοελληνικό μύθο του Τιθώνου.

εμπειρίες στα νεότερα μέλη. Το μυθιστόρημα του Σουίφτ υπογραμμίζει τις πιθανές «σκοτεινές» πτυχές της αιώνιας ζωής, μιας σωματικής κατάστασης όπου οι αθάνατοι γερνούν επ' άπειρον χωρίς τη δυνατότητα να απολαύσουν τη νεότητα ή να έχουν έναν ουσιαστικό ρόλο στην κοινωνία. Αυτός ο - αν μη τι άλλο - παράδοξος κόσμος της νήσου Λουγκνάγκ εξερευνά επίσης τις πολυάριθμες προκλήσεις που θα μπορούσε να προκαλέσει η επιστήμη της αντιγήρανσης αν εφαρμοστεί χωρίς την δυνατότητα διατήρησης της νεότητας. Στο παραπάνω πλαίσιο, η συζήτηση για την γήρανση και την αιώνια νεότητα διευρύνεται με την σειρά της, λαμβάνοντας νέες ηθικές και φιλοσοφικές διαστάσεις, και αναγκάζοντας τον αναγνώστη να σκεφτεί βαθύτερα για τις επιπτώσεις της αιώνιας ζωής και την αξία της φυσικής αλλά περιορισμένης ανθρώπινης εμπειρίας.

Το δράμα της αιώνιας γήρανσης που περιγράφεται από τον Swift στέκεται σε αντίθεση με την περίπτωση του περιβόητου Ντόριαν Γκρέι στο ομώνυμο έργο του βρετανού και πολύπαθου συγγραφέα **Oscar Wilde**, «**Το Πορτραίτο του Ντόριαν Γκρέι**». Η *vita aeterna* τους μετατρέπεται σε *miseria perpetua*, εγκλωβίζοντάς τους σε έναν ατέρμονο κύκλο σωματικής κόπωσης και ψυχολογικών βασανιστηρίων. Η αθανασία, αντί να είναι ένα *donum Dei* (δώρο του Θεού), γίνεται η μεγαλύτερη κατάρρα, το μεγαλύτερο βασανιστήριο, αποκρυσταλλώνοντας την δεινή πραγματικότητα μιας ζωής χωρίς τέλος.

Σε αντιδιαστολή με τους «καταραμένους» Στρούλντμπουργκς του Σουίφτ, ο πρωταγωνιστής της ιστορίας του Ουάιλντ, ο Ντόριαν Γκρέι, απαλλαγμένος από τις συνέπειες της γήρανσης, παραμένει όμορφος και ακμαίος. Λείπει ωστόσο ένα βασικό στοιχείο· μολονότι σωματικά ο Ντόριαν παραμένει νέος, το ίδιο του το πορτραίτο αλλοιώνεται και φθείρεται, αντανακλώντας με αυτόν τον τρόπο και την ηθική του παρακμή.

Στο «Πορτραίτο του Ντόριαν Γκρέι», η έννοια της αιώνιας νεότητας εξερευνάται μέσα από μια αρκετά διαφορετική οπτική.¹⁴⁸ Ο Ντόριαν Γκρέι, είναι ένας νεαρός άνδρας - υπό την επιρροή του φιλόσοφου και φίλου του Lord Henry – και εκφράζει τον διακαή του πόθο να παραμείνει αιώνια όμορφος και νέος. Για να το πετύχει αυτό, η συμφωνία είναι το πορτρέτο του να γερνάει - αντί για το σώμα του. Ο νεαρός Ντόριαν συμφωνεί, και εν τέλει η φιλόδοξη ευχή του πραγματοποιείται. Τα χρόνια περνούν και ο Ντόριαν παραμένει νεαρός και όμορφος για δεκαετίες, ενώ το πορτραίτο του γίνεται πλέον καθρέφτης της φθοράς της ψυχής του, καταγράφοντας κάθε αμαρτωλή πράξη καθώς επίσης και την εσωτερική του σήψη.

Συμπερασματικά, στο έργο του αυτό, ο Wilde αναδεικνύει το χάσμα μεταξύ της εξωτερικής εμφάνισης των ανθρώπων και της εσωτερικής ηθικής αξίας που μπορεί να έχουν, θέτοντας παράλληλα ερωτήματα και προβληματισμούς αναφορικά με το κόστος της ατέρμονης νεότητας και της αιώνιας ομορφιάς. Ενώ ο Ντόριαν απολαμβάνει την επιφανειακή ζωή που του «επιτρέπει» το δώρο της αιώνιας νεότητας, αναγκάζεται τελικά να έλθει αντιμέτωπος με τα αποτελέσματα της ηθικής του απαξίας. Το τίμημα της αιωνιότητας αποδεικνύεται πλέον υπερβολικά «βαρύ», καθώς η αιώνια ζωή χωρίς την ανάλογη ηθική αρετή δεν φέρνει τίποτα περισσότερο παρά την αυτοκαταστροφή και εν τέλει την μοναξιά. Τόσο λοιπόν στο έργο του Swift όσο και στον Wilde, αποκωδικοποιούνται τα απότοκα της αθανασίας ή της παρατεταμένης νεότητας, με τρόπο μάλιστα που υπογραμμίζει την πολυπλοκότητα του όλου θέματος αλλά και τους ενδεχόμενους ανασχετικούς παράγοντες της ανθρώπινης φύσης.

¹⁴⁸ Συγκριτικά με την προσέγγιση του Σουίφτ.

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ: ΤΟ ΚΥΝΗΓΙ ΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ ΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ – ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Όπως είδαμε, καθώς η ανθρωπότητα περνά στα τέλη του 19ου αιώνα και έχοντας πλέον εντάξει στην «φαρέτρα» της ηχηρές επιστημονικές, φιλοσοφικές και λογοτεχνικές κατακτήσεις και καινοτομίες, κατά τις πρώτες κιόλας δεκαετίες του 20ου αιώνα βιώνει μια αλματώδη πρόοδο με απaráμιλλες τεχνολογικές και επιστημονικές ανακαλύψεις. Η πρόοδος αυτή, δεν θα μεταβάλει – όπως θα δούμε εν συνεχεία – μονάχα τις βασικές αντιλήψεις του κοινού για τη ζωή και τον θάνατο αλλά θα «ανασυντάξει» την έρευνα για την αθανασία. Ο 20ος αιώνας εισάγει τη γενετική με το **DNA**, τη **βιοτεχνολογία** και άλλες πολλές προηγμένες ιατρικές θεραπείες, οι οποίες «άνοιξαν» νέους δρόμους για την παράταση του προσδόκιμου ζωής και τη βελτίωση της υγείας του ανθρώπινου είδους.

Η αναδιαμόρφωση και συστηματοποίηση των ιατρικών και βιολογικών επιστημών κατά τον 20ο αιώνα επέτρεψε την παρατήρηση, καταγραφή και κατανόηση «σεληνιακών» διαδικασιών που προηγουμένως θεωρούνταν ευρύτερα σκοτεινές και απόκοσμες. Από την ανακάλυψη της δομής του DNA από τους **Watson** και **Crick** έως τις πρώτες **κλωνοποιήσεις** και **αναγεννητικές θεραπείες** βασισμένες σε **βλαστοκύτταρα**, οι ερευνητές άρχισαν να εξετάζουν τρόπους αναστροφής της γήρανσης και αποκατάστασης της υγείας σε κυτταρικό επίπεδο. Παράλληλα, η πρόοδος στην ιατρική απεικόνιση, όπως για παράδειγμα η ανάπτυξη της **μαγνητικής τομογραφίας (MRI)** και της **αξονικής τομογραφίας (CT)**, έδωσε τη δυνατότητα στους θεράποντες ιατρούς να «βλέπουν» μέσα στο ανθρώπινο σώμα με μια άνευ προηγουμένου λεπτομέρεια και σχολαστικότητα. Διαδικασίες δηλαδή που τους προηγούμενους αιώνες ήταν άγνωστες ή θεωρούντο «υπερφυσικές», όπως η λειτουργία του εγκεφάλου και οι διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια της κυτταρικής διαίρεσης, άρχισαν να αποκτούν επιστημονική εξήγηση και ερμηνεία και συνεπώς – ξεκίνησαν - να εντάσσονται στο πλαίσιο της σύγχρονης ιατρικής. Τα επιτεύγματα αυτά επομένως, τόσο στον τομέα της βιολογίας όσο και στην ιατρική επιστήμη εν γένει, άνοιξαν τον δρόμο για περαιτέρω έρευνες γύρω από την ιδέα της αθανασίας και της θεραπείας ασθενειών που οδηγούσαν ή οδηγούν σε πρόωρο θάνατο.

Από την άλλη, οι φιλοσοφικές, λογοτεχνικές, ηθικές και κοινωνικές πτυχές αναφορικά με την αναζήτηση της «πολυπόθητης» αθανασίας και αιώνιας νεότητας γίνονται επίσης ολοένα και πιο έντονες κατά τον 20ο αιώνα. Οι αυξανόμενες κοινωνικές συζητήσεις και συνδιαλέξεις αναφορικά με τις επιπτώσεις της παράτασης της ζωής στα υγειονομικά συστήματα παγκοσμίως, την παγκόσμια πληθυσμιακή αύξηση και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ανθρώπων γίνονται όλο και πιο έντονες. Η αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων απαιτούσε λοιπόν μια ισορροπημένη προσέγγιση που θα συνδύαζε την επιστημονική αναζήτηση με τη βαθιά κατανόηση των ηθικών διλημμάτων και των ανθρώπινων αξιών, εξετάζοντας πάντα το τίμημα της αιωνιότητας σε σχέση με την ποιότητα της ανθρώπινης εμπειρίας και υπόστασης.

Δ1. ΒΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΓΕΝΕΤΙΚΗ : Η ανακάλυψη του DNA και η πρώτη ιδέα της κλωνοποίησης

Η βιολογία και η γενετική έκαναν τεράστια άλματα προόδου κατά τον 20^ο αιώνα, με την ανακάλυψη του **DNA** να αποτελεί ίσως την πιο καθοριστική στιγμή. Το 1953, με τη βοήθεια δεδομένων από την εργασία της **Rosalind Franklin** και του **Maurice Wilkins**,¹⁴⁹ ο αμερικανικής καταγωγής **James Watson** και ο βρετανικής καταγωγής **Francis Crick**,¹⁵⁰ παρουσίασαν το μοντέλο της δομής του DNA, παρουσιάζοντας τη διπλή έλικα, ένα εύρημα που «επέτρεψε» την κατανόηση της μοριακής βάσης της κληρονομικότητας και της συνθετικότητας των οργανισμών. Αυτή η ανακάλυψη άνοιξε τον δρόμο για την Μοριακή βιολογία (Molecular biology), επιτρέποντας της επιστήμονες να εξετάσουν τον γενετικό κώδικα που διαμορφώνει κάθε ζωντανό πλάσμα.

Με την ανακάλυψη του DNA, οι επιστήμονες άρχισαν να εξετάζουν πιθανότητες για τη **μεταβολή** και τον **επαναπρογραμματισμό** της γενετικής ύλης. Η κλωνοποίηση, η διαδικασία δηλαδή δημιουργίας ακριβών / ταυτώσεων - με το αρχικό γενετικό υλικό – γενετικών αντιγράφων της οργάνισμους, έγινε ένα συναρπαστικό πεδίο έρευνας το 1996, μετά από την πρώτη επιτυχημένη κλωνοποίηση της ζώου, της περιβόητης

¹⁴⁹ Το έτος 1962 οι Watson, Crick και Wilkins βραβεύτηκαν με το Νόμπελ Ιατρικής ή Φυσιολογίας. Δυστυχώς η Rosalind Franklin δεν έλαβε το βραβείο Νόμπελ λόγω του πρόωγου θανάτου της το 1958.

¹⁵⁰ Εργάζονταν στο Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ.

Ντόλλυ (Dolly), της πρόβατου. ¹⁵¹Η δυνατότητα αναπαραγωγής οργανισμών με τα ίδια ακριβώς γενετικά χαρακτηριστικά άνοιγε πλέον νέες προοπτικές όχι μόνο στην ιατρική αλλά κι σε της κλάδους της στην κτηνοτροφία και τη βιολογία.

Ωστόσο, παρά την αλματώδη αυτή επιστημονική πρόοδο, η **κλωνοποίηση** εξακολουθούσε σε πολλούς – επιστημονικούς κυρίως -κύκλους να εγείρει σημαντικά ηθικά και κοινωνικά ερωτήματα. Πολύ νωρίς, η διαδικασία τέθηκε υπό αμφισβήτηση όσον αφορά της επιπτώσεις της στην ανθρώπινη ταυτότητα, τη γονιμότητα καθώς και τη βιοποικιλότητα. Η κλωνοποίηση θεωρήθηκε από πολλούς ως μια τεχνολογία που μπορεί να οδηγήσει στην κατάχρηση της γενετικής μηχανικής, προκαλώντας έντονες συζητήσεις αναφορικά με τα όρια της επιστημονικής διερεύνησης και της ηθικής ευθύνης του εκάστοτε επιστήμονα.

Δ2. ΒΙΟΗΘΙΚΗ : Δεοντολογικές προκλήσεις και νέες επιστημονικές εξελίξεις

Από της γενετικές ανακαλύψεις και την κλωνοποίηση που αναφέρθηκαν προηγουμένως, αναδύεται ως φυσικό και επόμενο, η ανάγκη για συζήτηση γύρω από της ηθικές διαστάσεις τέτοιας φύσης τεχνολογιών. Η βιοηθική, ως επιστήμη που εστιάζει της ηθικές διαστάσεις της ιατρικής και των βιολογικών επιστημών, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην κατανόηση και την αντιμετώπιση των προκλήσεων που προκύπτουν από της σύγχρονες επιστημονικές εξελίξεις. Καθώς τα όρια μεταξύ του εφικτού και του ηθικά αποδεκτού γίνονται όλο και πιο ασαφή, η κοινωνία επιδιώκει να βρει την κατάλληλη ισορροπία για την ασφαλή ανάπτυξη και εφαρμογή των νέων επιστημονικών επιτευγμάτων.

¹⁵¹ Η κλωνοποίηση έλαβε χώρα στο Ινστιτούτο Ρόσλιν στη Σκωτία, από μια ομάδα επιστημόνων με επικεφαλής τον Ίαν Γουίλμουτ (Ian Wilmut) και τον Κιθ Κάμπελ (Keith Campbell). Η Ντόλλυ έζησε μέχρι το 2003.

Τι είναι της η βιοηθική σε πρακτικό επίπεδο; Θα μπορούσαμε να την χαρακτηρίσουμε ως τον επιστημονικό κλάδο που αναλύει της ηθικές προκλήσεις που συνδέονται με την εφαρμογή και την εξέλιξη των βιολογικών και ιατρικών τεχνολογιών. Ασχολείται με της ηθικές, νομικές και κοινωνικές διαστάσεις των ιατρικών ανακαλύψεων και πρακτικών, καλύπτοντας ζητήματα της η έρευνα με ανθρώπινα υποκείμενα, η ιατρική περίθαλψη, η γενετική μηχανική και η κλωνοποίηση.

Οι επιστημονικές εξελίξεις στη γενετική και της βιοτεχνολογίες έχουν εγείρει πολλά ερωτήματα όσον αφορά την ηθική της «παρέμβασης» στην ανθρώπινη φύση και την υγεία. Η ανάπτυξη της **τεχνολογίας επεξεργασίας γονιδιώματος CRISPR-Cas9**¹⁵² έχει προκαλέσει σοβαρές ανησυχίες και εντάσεις για την εν δυνάμει γενετική τροποποίηση εμβρύων, προκειμένου να μειωθούν οι πιθανότητες εμφάνισης κληρονομικών ασθενειών. Η δε πιθανή χρήση της για μικρό – «βελτιώσεις» χαρακτηριστικών των εμβρύων, δεν θα ήταν – ιδιαιτέρως – μεμπτό να την χαρακτηρίσουμε ως ηθικά αμφιλεγόμενη. Μάλιστα, το έτος 2018, ο κινεζικής καταγωγής επιστήμονας **He Jiankui**¹⁵³ φαίνεται πως κατόρθωσε να προκαλέσει παγκόσμια κατακραυγή όταν ανακοίνωσε πως δημιούργησε τα πρώτα γενετικά τροποποιημένα δίδυμα μωρά κοριτσάκια, τα οποία είχαν ανοσία στον ιό HIV.¹⁵⁴ Το γεγονός αυτό, έθεσε σημαντικά ηθικά ζητήματα σχετικά με την ανθρώπινη παρέμβαση στη γενετική των απογόνων. Προκλήσεις της η κλωνοποίηση, η παρέμβαση στο γονιδίωμα και η δημιουργία τεχνητών οργανισμών εγείρουν σοβαρά ζητήματα που άπτονται των θεμελιωδών αρχών της βιοηθικής, της η **αυτονομία**, η **δικαιοσύνη**, ο **σεβασμός** στην **ανθρώπινη**

¹⁵² Redman, M., King, A., Watson, C., & King, D. (2016). What is CRISPR/Cas9?. *Archives of disease in childhood. Education and practice edition*, 101(4), 213–215. <https://doi.org/10.1136/archdischild-2016-310459>

¹⁵³ Raposo, V. L. (2019). *The first Chinese edited babies: A leap of faith in science*. *JBRA Assisted Reproduction*, 23(3), 197-199. <https://doi.org/10.5935/1518-0557.20190042>

¹⁵⁴ Σύμφωνα με τον He Jiankui, οι δίδυμες Lulu και Nana, γεννήθηκαν με τροποποιημένο DNA που τους παρείχε ανοσία στον ιό HIV. Ο He ανέφερε πως σκοπός του ήταν να προστατεύσει τα δύο παιδιά από την πιθανότητα μόλυνσης με HIV, λαμβάνοντας ως δεδομένο πως ο πατέρας ήταν φορέας του ιού.

αξιοπρέπεια, καθώς και η καθολική αρχή του «**primum non nocere**». ¹⁵⁵ Η ορθή εφαρμογή και ρύθμιση τέτοιων τεχνολογιών απαιτεί διεξοδική συζήτηση και συνεχή αξιολόγηση των ηθικών κανόνων και των νομικών πλαισίων.

Πέρα ωστόσο από της επιστημονικές και θεωρητικές προκλήσεις, η βιοηθική αντιμετωπίζει μια ακόμα σχετικά «προβληματική» κατάσταση· αυτή της επίτευξης κοινωνικής αποδοχής.¹⁵⁶ Τα κομβικά ερωτήματα αναφορικά με της ανισότητες στην πρόσβαση σε θεραπείες, της δυνατότητας κατάχρησης της επιστήμης και της μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στο ανθρώπινο γένος και το φυσικό περιβάλλον είναι μερικά από τα ζητήματα που απαιτούν διαρκή διάλογο και κριτική ανάλυση για την διασφάλιση πως η επιστήμη προάγει το κοινό καλό και σέβεται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Επομένως, ακριβώς επειδή τα ζητήματα που εξετάζει η Βιοηθική είναι ιδιαίτερος «λεπτά», απαιτούν σοβαρή και οργανωμένη αντιμετώπιση σε διεθνές επίπεδο, ώστε να αποτραπεί η εκμετάλλευσή της από ανεύθυνες, μη εξειδικευμένες ή ακόμα και κακόβουλες ομάδες. Το 1997, προκειμένου να προστατευτούν τα δικαιώματα και η αξιοπρέπεια του ανθρώπου στο πλαίσιο των βιολογικών και ιατρικών εφαρμογών, τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης συνέταξαν τη Σύμβαση του Οβιέδο. Αυτή η σύμβαση, επεκτάθηκε περαιτέρω το 1998 στο Παρίσι με πρόσθετα άρθρα που αφορούν την κλωνοποίηση.¹⁵⁷ Η δε UNESCO από την άλλη, έχει διατυπώσει παρόμοιες αρχές, της αυτές που περιλαμβάνονται στη Διακήρυξη για το Ανθρώπινο Γονιδίωμα και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, σύμφωνα με την οποία, στο άρθρο 10, τονίζεται πως «Καμία έρευνα δεν μπορεί να υπερισχύει των θεμελιωδών ελευθεριών και της αξιοπρέπειας του ατόμου». Δυστυχώς της, της αυτές οι ταχύτατες και ριζοσπαστικές ανακαλύψεις της πολυάριθμους και πολυποίκιλους κλάδους της επιστήμης της Βιολογίας έχουν προηγηθεί σημαντικά της ανάπτυξης της Νομικής επιστήμης, έχοντας ως απότοκο οι εφαρμογές των επιτευγμάτων των Βιολογικών Επιστημών να λειτουργούν σε ένα ασαφές – αν όχι – και ανύπαρκτο νομικό πλαίσιο.

Συνοψίζοντας, η βιοηθική αποτελεί ένα καίριο επιστημονικό πεδίο εντός του οποίου αναδεικνύονται οι ηθικές και δεοντολογικές προκλήσεις που «συνοδεύουν» της σύγχρονες ερευνητικές εξελίξεις. Οι συνεχείς ανακαλύψεις στη γενετική, η κλωνοποίηση και της προηγμένες τεχνολογίες θέτουν ερωτήματα που ξεπερνούν τον

¹⁵⁵ Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2013). *Principles of Biomedical Ethics* (6th ed.). OUP USA

¹⁵⁶ Τσινόρεμα, Σ. (2006). *Η Βιοηθική και η σύγχρονη κριτική της πράξης. Η ηθική στην εποχή της βιοτεχνολογίας*. Δευκαλίων, 24(2), 213-250.

¹⁵⁷ Να θυμίσουμε στο σημείο αυτό πως το 1996 έλαβε χώρα η κλωνοποίηση της Dolly.

«καθαρά» επιστημονικό χώρο, αγγίζοντας θεμελιώδη ηθικά διλήμματα αναφορικά με την αξία της ανθρώπινης ζωής, αξιοπρέπειας αλλά και θέματα ισότητας. Η συνειδητοποίηση των «εκκολαπτόμενων» επιπτώσεων των βιοτεχνολογικών εφαρμογών απαιτεί έναν διαρκή διάλογο και ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ επιστημόνων, νομικών, φιλοσόφων και του ευρύτερου κοινού, προκειμένου να διασφαλίζεται πως η επιστημονική πρόοδος υπηρετεί μεν το κοινωνικό καλό και συμφέρον, δείχνει δε σεβασμό της αρχής της δικαιοσύνης και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Δ3. ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΥΓΕΙΑ : Εξελίξεις στην ιατρική τεχνολογία και στην παράταση της ζωής

Από τα βαθιά ηθικά και φιλοσοφικά ζητήματα που εγείρει η βιοηθική, περνάμε σε μια πιο πρακτική εξέταση του τρόπου με τον οποίο η τεχνολογία έχει επηρεάσει την ιατρική πρακτική και την παράταση του προσδόκιμου ζωής. Ο 20ος αιώνας χαρακτηρίζεται από εκπληκτικές τεχνολογικές καινοτομίες που έχουν επαναπροσδιορίσει τα όρια της ιατρικής επιστήμης, προσφέροντας νέες δυνατότητες για διάγνωση, θεραπεία αλλά και παράταση της ανθρώπινης ζωής.

Ο 20ος αιώνας «έφερε» μαζί του την ανάπτυξη σημαντικών τεχνολογικών εργαλείων που έχουν καταστήσει δυνατή την επέκταση και τη βελτίωση της ανθρώπινης ζωής. Η εισαγωγή της **ακτινογραφίας**, των **υπερήχων**, της **μαγνητικής τομογραφίας (MRI)** και άλλων διαγνωστικών εργαλείων, «ενίσχυσε» την ακριβή και έγκαιρη ανίχνευση ασθενειών. Η εισαγωγή της ακτινογραφίας στις αρχές του 20ου αιώνα, ακολουθούμενη από τις προόδους στην **αξονική τομογραφία (CT)** και τη **μαγνητική τομογραφία (MRI)**, «επέτρεψε» στους ιατρούς να αποκτήσουν πρόσβαση σε εικόνες από το εσωτερικό του ανθρώπινου σώματος, χωρίς την ανάγκη επεμβατικών πρακτικών. Αυτή η καινοτομία συνέβαλε καθοριστικά στη βελτίωση τόσο της διαγνωστικής ακρίβειας όσο και της παρακολούθησης της πορείας της νόσου, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο και την αποτελεσματικότητα της εκάστοτε θεραπευτικής προσεγγίσεως.

Οι τεχνολογικές και επιστημονικές καινοτομίες του 20ου αιώνα δεν περιορίστηκαν ωστόσο μονάχα στην ανάπτυξη διαγνωστικών μεθόδων, αλλά επεκτάθηκαν και σε «επαναστατικές» θεραπείες που άλλαξαν ριζικά τον τρόπο αντιμετώπισης ποικίλων νόσων. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι **η ανακάλυψη των αντιβιοτικών**, τα οποία σηματοδότησαν μια νέα εποχή στην ιατρική. Το έτος 1928, αποτέλεσε χρονολογία ορόσημο εξαιτίας της ανακάλυψης της **πενικιλίνης** από τον **Αλεξάντερ Φλέμινγκ (Alexander Fleming)** αφού «πέτυχε» την καταπολέμηση των βακτηριακών λοιμώξεων, «εγκαινιάζοντας» με αυτόν τρόπο και τον δρόμο για την ανάπτυξη των αντιβιοτικών θεραπειών. Η εισαγωγή μάλιστα της πενικιλίνης στην κλινική πράξη προκάλεσε σημαντική άμβλυνση των ποσοστών θνησιμότητας από λοιμώξεις που μέχρι τότε χαρακτηρίζονταν ως εξαιρετικά θανατηφόρες.

Οι καινοτόμες θεραπευτικές πρακτικές του 20ου αιώνα επεκτάθηκαν και σε τομείς όπως η **καρδιολογία**, όπου νέες τεχνολογικές ιδέες έδωσαν τη δυνατότητα να σωθούν πολλές ζωές καθώς επίσης και να βελτιωθεί σημαντικά η ποιότητα ζωής των ασθενών. Ιδιαίτερα σε ζητήματα που σχετίζονταν με καρδιακές παθήσεις, οι εξελίξεις ήταν καταλυτικές. Κατά την δεκαετία του 1950 η εισαγωγή των **βηματοδοτών** και η μετέπειτα ιδέα περί δημιουργίας **τεχνητής καρδιάς**, σηματοδότησαν μια ριζική αλλαγή τόσο στην διαχείριση όσο και στη θεραπεία των καρδιοπαθών ανά τον κόσμο. Οι βηματοδότες προσέφεραν στους ασθενείς που έως τότε αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα υγείας με μεγάλα ποσοστά θνησιμότητας λόγω των αρρυθμιών ή της καρδιακής ανεπάρκειας, μια νέα ευκαιρία στη ζωή. Επομένως, με την νέα αυτή τεχνολογική «προσθήκη» στη φαρέτρα της καρδιολογίας, η ζωή πολλών ασθενών βελτιώθηκε, επιτρέποντάς τους κυρίως να ζήσουν μια πιο «φυσιολογική» και παραγωγική ζωή, χωρίς περιορισμούς.

Από την άλλη πλευρά, στον τομέα της **ογκολογίας** και άλλων σοβαρών ασθενειών, οι εξελίξεις στις θεραπείες που αξιοποιούν το ανοσοποιητικό σύστημα του ασθενούς αποτελούν μία από τις πιο σημαντικές προόδους στη σύγχρονη ιατρική. Η **ανοσοθεραπεία** έχει αναδειχθεί ως ένας νέος και εξαιρετικά αποτελεσματικός πυλώνας θεραπευτικής αντιμετώπισης. Οι νέες προσεγγίσεις, όπως η χρήση

μονοκλωνικών αντισωμάτων¹⁵⁸ αλλά και πιο πρόσφατα οι θεραπείες **CAR-T**¹⁵⁹ έχουν «φέρει» ριζική αλλαγή στη θεραπεία του καρκίνου και άλλων σοβαρών παθήσεων. Η ανοσοθεραπεία λοιπόν, όχι μόνο «ανοίγει» τον δρόμο σε πιο στοχευμένες και εξατομικευμένες θεραπευτικές προσεγγίσεις, αλλά έχει επίσης οδηγήσει σε μακροχρόνια αποτελέσματα

και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και σε πλήρη ύφεση των νόσων.

Επιπλέον, η χειρουργική τεχνολογία - συμπεριλαμβανομένων των ελάχιστα επεμβατικών τεχνικών και της **ρομποτικής χειρουργικής (Advanced Laparoscopic Surgery)** - έχει επαναπροσδιορίσει τις δυνατότητες ανάρρωσης από σοβαρές παθήσεις. Η ρομποτική χειρουργική, ως ένα από τα πλέον καινοτόμα πεδία της σύγχρονης ιατρικής και χειρουργικής επιστήμης, δίνει τη δυνατότητα εκτέλεσης σύνθετων επεμβάσεων με αυξημένη ακρίβεια, ελαχιστοποίηση των τραυματισμών και ταχύτερη ανάρρωση του ασθενούς. Μέσω της χρήσης προηγμένων ρομποτικών συστημάτων, οι χειρουργοί μπορούν να εκτελούν επεμβάσεις με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και μειωμένο κίνδυνο. Οι ελάχιστα επεμβατικές τεχνικές, όπως η λαπαροσκοπική χειρουργική, έχουν συνεισφέρει στη μείωση του χρόνου ανάρρωσης και των επιπλοκών, συγκριτικά με τις παραδοσιακές μεθόδους, βελτιώνοντας μάλιστα την μετεγχειρητική εικόνα των ασθενών. Το περίφημο δε σύστημα «**Da Vinci**» αποτελεί την πλέον χρησιμοποιούμενη πλατφόρμα ρομποτικής χειρουργικής, προσφέροντας σημαντικά πλεονεκτήματα σε αντιδιαστολή με τις παραδοσιακές χειρουργικές μεθόδους και πρακτικές. Εξοπλισμένο με τρισδιάστατη απεικόνιση υψηλής ευκρίνειας, παρέχει στους χειρουργούς βελτιωμένη ορατότητα στο χειρουργικό πεδίο, ένα χαρακτηριστικό ιδιαίτερος κρίσιμο για επεμβάσεις ακριβείας.

¹⁵⁸ Με πολύ απλά λόγια θα μπορούσαμε να περιγράψουμε τα μονοκλωνικά αντισώματα σαν μικροσκοπικούς «σούπερ ήρωες» που φτιάχνουν οι επιστήμονες στο εργαστήριο για να βοηθήσουν το ανθρώπινο σώμα να πολεμήσει αρρώστιες. Όταν είμαστε άρρωστοι το σώμα μας φτιάχνει φυσικά αντισώματα, τα οποία είναι σαν «κλειδιά» που ταιριάζουν σε συγκεκριμένους «κλέφτες», δηλαδή μικρόβια ή ιούς. Τα μονοκλωνικά αντισώματα λοιπόν, μπορούν να βοηθήσουν το σώμα μας να «αντιμετωπίσει» ιούς, όπως για παράδειγμα ο κορονοϊός, ή ακόμα και καρκινικά κύτταρα, καθοδηγώντας το σώμα μας να επιτεθεί ακριβώς εκεί που πρέπει.

¹⁵⁹ Πολύ απλοϊκά θα μπορούσαμε να πούμε πως οι θεραπείες CAR-T είναι σαν να προσφέρουμε στους στρατιώτες του σώματός μας «boost» για να πολεμήσουν πιο δυνατά και έξυπνα τον X εχθρό. Στο σώμα μας έχουμε τα κύτταρα του ανοσοποιητικού, που είναι σαν στρατιώτες που προστατεύουν το σώμα από «εισβολείς», όπως τα μικρόβια ή ακόμα και τα καρκινικά κύτταρα. Στη θεραπεία CAR-T, οι γιατροί παίρνουν μερικούς από αυτούς τους στρατιώτες (τα T-κύτταρα) από το αίμα μας και τα στέλνουν στο εργαστήριο. Εκεί, τους δίνουν έναν ειδικό «χάρτη» (την πρωτεΐνη CAR), που τους βοηθά να εντοπίζουν πιο εύκολα τα καρκινικά κύτταρα. Μετά, τα νέα πλέον και εκπαιδευμένα κύτταρα επιστρέφουν στο σώμα μας σαν «σούπερ στρατιώτες», έτοιμοι να βρουν και να εξουδετερώσουν τον εχθρό.

Αυτή η τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα εκτέλεσης επεμβάσεων που στο παρελθόν θεωρούντο «δύσκολες» - αν όχι - αδύνατες λόγω των περιορισμών των παραδοσιακών μεθόδων και αρχών της χειρουργικής. Για παράδειγμα, η προσέγγιση λεπτών ιστών ή δυσπρόσιτων περιοχών του σώματος γίνεται με μεγαλύτερη ασφάλεια και ακρίβεια μέσω του **συστήματος «Da Vinci»**. Επιπλέον, η ρομποτική τεχνολογία μειώνει την πιθανότητα ιατρικών σφαλμάτων, ενισχύοντας την ακρίβεια των χειρουργικών κινήσεων, ενώ μειώνει τον χρόνο ανάρρωσης αλλά και τις εν δυνάμει επιπλοκές, βελτιώνοντας τέλος, το συνολικό χειρουργικό αποτελέσματα.

Από την άλλη πλευρά, η **γενετική μηχανική** έχει «ανοίξει» νέους δρόμους για την καταπολέμηση γενετικών διαταραχών και την προσαρμογή θεραπειών στα γενετικά χαρακτηριστικά του εκάστοτε ασθενούς. Τεχνολογίες όπως η **CRISPR/Cas9** επιτρέπουν την ακριβή τροποποίηση του γονιδιώματος σε κυτταρικό επίπεδο, προσφέροντας τη δυνατότητα για θεραπείες που τα προηγούμενα χρόνια χαρακτηρίζονταν ως αδύνατες. Αυτή η ανάπτυξη εγείρει ωστόσο σημαντικά ηθικά ερωτήματα, καθώς η δυνατότητα για προληπτική ιατρική και παρέμβαση στο γονιδίωμα θέτει θέματα σχετικά με την προσωπική αυτονομία, την ισότητα και την πρόσβαση σε αυτές τις τεχνολογίες.

Φαίνεται τέλος, πως η **ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας** και της γενετικής μηχανικής έχει ανοίξει νέους δρόμους σχετικά με τη θεραπεία γενετικών και χρόνιων νόσων. Η δυνατότητα τροποποίησης του γενετικού κώδικα, η ανάπτυξη εξατομικευμένων φαρμάκων βασισμένων στο γενετικό προφίλ του εκάστοτε ασθενούς και τέλος, η χρήση βλαστοκυττάρων για «αναγέννηση» ιστών και οργάνων είναι μερικά παραδείγματα που υπογραμμίζουν τη συμβολή της τεχνολογίας στη σύγχρονη ιατρική.

Παρόλο που οι τεχνολογικές εξελίξεις προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες για βελτίωση της ανθρώπινης υγείας, η ισορροπία μεταξύ τεχνολογικής προόδου και ηθικής ευθύνης εξακολουθεί να είναι ένα σημαντικό ζήτημα. Η ανάγκη για διαφάνεια, για ρύθμιση και για διάλογο είναι ζωτικής σημασίας αν θέλουμε να διασφαλίσουμε πως η ιατρική τεχνολογία θα εξυπηρετεί το κοινό καλό, προάγοντας την υγεία και την ευημερία χωρίς να υπονομεύει τις αρχές της δικαιοσύνης και της ηθικής. Η διασφάλιση της ισότητας στην πρόσβαση σε προηγμένες θεραπείες, η διαχείριση του κόστους της υγειονομικής περίθαλψης και η αντιμετώπιση των ηθικών διλημμάτων που

προκύπτουν από τις νέες δυνατότητες είναι κεντρικά ζητήματα.¹⁶⁰ Η δε «εξισορρόπηση» μεταξύ της τεχνολογικής καινοτομίας και της ηθικής υπευθυνότητας θα συνεχίσει να είναι κομβικής σημασίας καθώς εξελίσσεται η ιατρική τεχνολογία.

¹⁶⁰ Ίσως θα έπρεπε να ορίσουμε τον τελικό στόχο ως η «βελτίωση της ποιότητας ζωής για ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο».

Κεφάλαιο 2ο

Η Αναζήτηση της αθανασίας τον 21ο αι.

Στον 21ο αιώνα, η αναζήτηση της αθανασίας εισέρχεται σε μια νέα εποχή, όπου η επιστήμη και τεχνολογία «προσφέρουν» συνδυαστικά πρωτοφανείς δυνατότητες για την παράταση της ανθρώπινης ζωής και την εν δυνάμει «άρση» των ανθρώπινων βιολογικών – σωματικών ορίων που συνδέονται με τον θάνατο. Στο πλαίσιο αυτό, με τις τρέχουσες δηλαδή επιστημονικές εξελίξεις, η αθανασία σταματά να εξετάζεται μόνο ως φιλοσοφικό ή θρησκευτικό ιδεώδες, και παίρνει την μορφή μιας πρακτικής – υλοποιήσιμης πρόκλησης που κινεί τις έρευνες στα πεδία της γενετικής, της βιοτεχνολογίας, της μηχανικής των ιστών¹⁶¹ και της νανοτεχνολογίας. Η τεχνολογική πρόοδος στηρίζεται στην ταχύτατη ανάπτυξη της πληροφορικής και δη της τεχνητής νοημοσύνης (AI), οδηγώντας σε νέες θεραπείες που υπόσχονται να προλάβουν, να θεραπεύσουν ή ακόμα και να αναστρέψουν διαδικασίες που συνδέονται με τη γήρανση.

Το δεύτερο (02) λοιπόν Κεφάλαιο της εργασίας μας, θα εξετάσει τους τρόπους με τους οποίους η σύγχρονη επιστήμη προσεγγίζει την ιδέα της αθανασίας, εστιάζοντας αφενός στις τελευταίες εξελίξεις στις βιοιατρικές τεχνολογίες και αφετέρου στην έρευνα που λαμβάνει χώρα τα τελευταία χρόνια και ενδέχεται να μεταβάλει – θετικά - τις προοπτικές του ανθρώπινου βίου. Συγκεκριμένα, θα αναλύσουμε πως οι σύγχρονες επιστημονικές και τεχνολογικές καινοτομίες συντελούν στην προώθηση της έρευνας για την επέκταση της ζωής και πως αυτές οι εξελίξεις επηρεάζουν την κοινωνία και την ανθρώπινη υπόσταση εν γένει. Επιπλέον, θα κάνουμε μια σύντομη διερεύνηση σχετικά με τις ηθικές και κοινωνικές προκλήσεις

¹⁶¹ Η μηχανική των ιστών (tissue engineering) αποτελεί έναν διεπιστημονικό κλάδο που ενσωματώνει γενικές αρχές και κανόνες των επιστημονικών κλάδων της βιολογίας, της μηχανικής και της ιατρικής, αποβλέποντας στην ανάπτυξη και δημιουργία λειτουργικών βιολογικών ιστών για την αποκατάσταση ή/και αντικατάσταση κατεστραμμένων ιστών και οργάνων. Μέσω της χρήσης κυτταρικών καλλιιεργειών, η μηχανική των ιστών επιδιώκει να προάγει την αναγέννηση ιστών τόσο in vitro όσο και in vivo. Αυτή η καινοτόμος προσέγγιση έχει ευρεία εφαρμογή στον τομέα της αναγεννητικής ιατρικής και προσφέρει νέες θεραπευτικές δυνατότητες και προσεγγίσεις σε παθήσεις όπως τα εγκαύματα, οι ορθοπεδικές κακώσεις και οι καρδιακές επεμβάσεις.

που προκύπτουν από αυτή την αναζήτηση, όπως επίσης και με τις εν δυνάμει επιπτώσεις στον τρόπο που κατανοούμε την ανθρώπινη ζωή και την αθανασία.

Σε κάθε περίπτωση, βασική ιδέα και αφετηρία του δεύτερου κεφαλαίου της εργασίας μας είναι πως στον 21ο αιώνα, η αναζήτηση της αθανασίας σταματά να είναι μια αφηρημένη ιδέα των φιλοσόφων και των καλλιτεχνικών και ανήσυχων πνευμάτων ή ένας μύθος των παραδόσεων – όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο - και γίνεται ένα πεδίο έντονης επιστημονικής έρευνας και βιοτεχνολογικής καινοτομίας. Με την αρωγή της προηγμένης πλέον τεχνολογίας, οι επιστήμονες και οι ιατροί προσεγγίζουν ολοένα και πιο κοντά τη δυνατότητα σημαντικής παράτασης της ανθρώπινης ζωής, ίσως ακόμη και την υπέρβαση των παραδοσιακών ορίων του ανθρώπινου βίου.

Η γενετική μηχανική, η νανοτεχνολογία, η βιοτεχνολογία και η τεχνητή νοημοσύνη έχουν ανοίξει νέους δρόμους για την εξερεύνηση της ανθρώπινης υγείας. Έρευνες στο πεδίο της τελομεράσης, του ενζύμου δηλαδή που εμπλέκεται στη διαδικασία της κυτταρικής γήρανσης, προσφέρουν καλούς «οιωνούς» αναφορικά με τις δυνατότητες καταπολέμησης ή αναστροφής των επιδράσεων του χρόνου στο ανθρώπινο σώμα. Ταυτόχρονα, η πρόοδος στους βιο-εκτυπωτές,¹⁶² οι οποίοι δύνανται να

δημιουργούν λειτουργικούς ανθρώπινους ιστούς και οργανοειδή, μπορεί να φέρει σημαντικές θετικές αλλαγές στις μεθόδους θεραπείας και αντικατάστασης τμημάτων του ανθρώπινου σώματος. Αυτή η νέα τεχνολογία υπόσχεται να αναδιαμορφώσει τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζονται οι ιατρικές παρεμβάσεις και επεμβάσεις, προσφέροντας καινοτόμες λύσεις στην αναγεννητική ιατρική.

¹⁶² Ως βιο-εκτυπωτές (bioprinters) ορίζονται οι συσκευές τρισδιάστατης εκτύπωσης που χρησιμοποιούν ζωντανά κύτταρα, βιοϋλικά και βιολογικά ενεργές ουσίες για να εκτυπώσουν - δημιουργήσουν λειτουργικούς ανθρώπινους ιστούς και όργανα. Σε αντιδιαστολή με τις παραδοσιακές εκτυπωτικές τεχνολογίες που χρησιμοποιούν υλικά όπως το πλαστικό ή το μέταλλο, οι βιο-εκτυπωτές χρησιμοποιούν βιολογικές πρώτες ύλες, «αντιγράφοντας» τις φυσικές ιδιότητες των ανθρώπινων ιστών.

Με την τεχνολογία να προσφέρει τόσο σπουδαίες δυνατότητες στον ιατρικό κλάδο, η ηθική και κοινωνική διάσταση αυτών των ανακαλύψεων γίνεται περισσότερο επίκαιρη από ποτέ. Η διαχείριση των ηθικών προκλήσεων που προκύπτουν από τις προοπτικές της γενετικής τροποποίησης, της κλωνοποίησης ή της ριζικής παράτασης της ζωής απαιτεί επανεξέταση των ισχυουσών ηθικών αλλά και νομικών πλαισίων. Παράλληλα, η έρευνα για την αθανασία προκαλεί επίσης σημαντικές συζητήσεις και προβληματισμούς σχετικά με τη δικαιοσύνη και την ισότητα στην πρόσβαση σε αυτές τις τεχνολογίες, καθώς επίσης θέτει ερωτηματικά αναφορικά με τις επιπτώσεις όλων αυτών των νέων «αγαθών» στην ανθρώπινη ποικιλομορφία και την κοινωνική δομή.

Μέσα από αυτή την «ατζέντα» λοιπόν, στο κεφάλαιο αυτό θα αναλυθούν οι εξελίξεις που όχι μόνο υπόσχονται να αναδιαμορφώσουν την ανθρώπινη εμπειρία κα υπόσταση αλλά θα τεθούν νέα ερωτήματα για το μέλλον της ανθρωπότητας στο ταξίδι αναζήτησης της αθανασίας.

ΕΝΟΤΗΤΑ Α: ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΓΗΡΑΝΣΗΣ

Η γήρανση αναφέρεται σε όλες τις διαδικασίες και μεταβολές που σταδιακά υποβαθμίζουν την υγεία του οργανισμού και, τελικά, οδηγούν στον θάνατο. Πολύ συχνά, συνδέεται με την προχωρημένη ηλικία και ταυτίζεται την προοδευτική επιδείνωση των κυττάρων, των ιστών και των οργάνων. Με την πάροδο του χρόνου και καθώς οι φυσιολογικές λειτουργίες του σώματος φθίνουν, η ικανότητά του να αντιμετωπίζει τις ασθένειες και τις περιβαλλοντικές προκλήσεις αμβλύνεται, γεγονός που επιδεινώνει την ευαλωτότητα του οργανισμού.

Πρέπει να υπογραμμιστεί πως η γήρανση από μόνη της δεν αποτελεί άμεση αιτία θανάτου. Για παράδειγμα, ένα παιδί επτά (07) ετών μπορεί να αποβιώσει εξαιτίας της «ανικανότητας» της καρδιάς του να παρέχει επαρκές οξυγόνο στον εγκέφαλο. Επίσης, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως ο ρυθμός γήρανσης ποικίλλει μεταξύ διαφορετικών οργανισμών. Στη φύση, τα ζώα εκτίθενται σε ποικίλους κινδύνους, όπως για παράδειγμα επιθέσεις από θηρευτές, ακραίες καιρικές συνθήκες και ανταγωνισμό για την εξεύρεση τροφής. Τα γηραιότερα ή ασθενέστερα ζώα συχνά δεν επιβιώνουν σε αυτές τις προκλήσεις. Αντιθέτως, τα ζώα που ζουν σε ελεγχόμενα περιβάλλοντα, όπως σε ζωολογικούς κήπους ή ερευνητικά εργαστήρια, συνήθως έχουν μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής σε αντιδιαστολή με αυτά της άγριας φύσης.

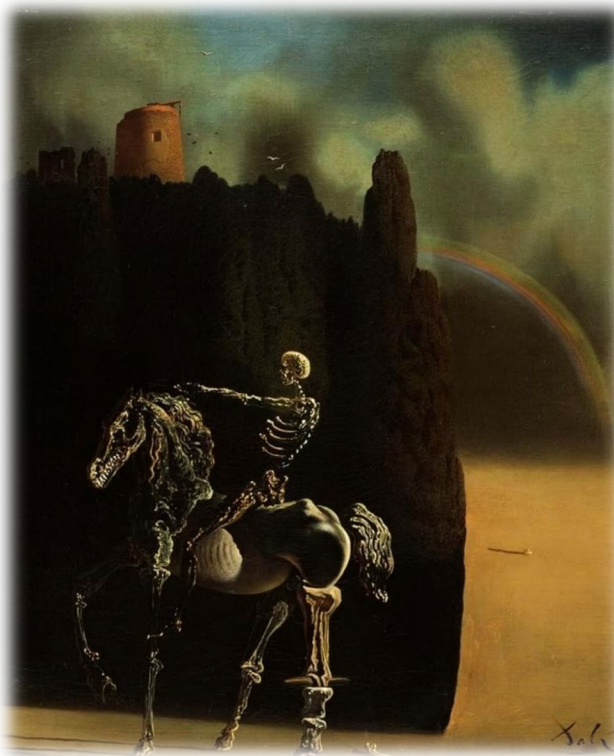
Επιπλέον, η ανώτατη καταγεγραμμένη διάρκεια ζωής για ζώα που ζουν σε προστατευμένα περιβάλλοντα είναι συχνά υψηλότερη, με ορισμένες εξαιρέσεις. Για τα θηλαστικά, το μέγιστο όριο ζωής φτάνει τα 122 χρόνια.¹⁶³ Ένα αξιοσημείωτο εύρημα στις έρευνες για τη γήρανση είναι ο ρυθμός με τον οποίο αυτή λαμβάνει χώρα, βάσει του οποίου οι οργανισμοί κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες: 1) γρήγορη γήρανση (π.χ. το μπαμπού), 2) βαθμιαία γήρανση (π.χ. άνθρωποι, ποντίκια), και 3) αργή ή σχεδόν ανεπαίσθητη γήρανση (π.χ. χελώνες).¹⁶⁴ Πολλοί πολυκύτταροι οργανισμοί μάλιστα, γηράσκουν τόσο αργά που οι αλλαγές είναι σχεδόν μη

¹⁶³ Live Science. (n.d.). *Epigenetics linked to the maximum life spans of mammals, including us*. Retrieved October 31, 2024, from <https://www.livescience.com/health/ageing/epigenetics-linked-to-the-maximum-life-spans-of-mammals-including-us>

¹⁶⁴ National Institutes of Health. (2022, July 22). *What can turtles tell us about longevity?* NIH Record. Retrieved from <https://nihrecord.nih.gov/2022/07/22/what-can-turtles-tell-us-about-longevity>

ανιχνεύσιμες. Πρόσφατες μελέτες έχουν δείξει πως η αργή γήρανση συχνά συνδέεται με τους χαμηλούς ρυθμούς αναπαραγωγής στα μακρόβια είδη ψαριών.

Παρά το γεγονός πως οι συνθήκες διαβίωσης, όπως τα ελεγχόμενα περιβάλλοντα και οι ιατρικές παρεμβάσεις, έχουν βελτιώσει τη μέση διάρκεια ζωής των οργανισμών, η μέγιστη διάρκεια ζωής δεν έχει παρουσιάσει ανάλογη αύξηση. Ιδιαίτερα κατά τον 21ο αιώνα, η αύξηση του προσδόκιμου ζωής των ανθρώπων οφείλεται κυρίως στη βελτίωση των ιατρικών υπηρεσιών και των συνθηκών υγιεινής. Ωστόσο, η μέγιστη ανθρώπινη ηλικία παραμένει σταθερή, με την **Jeanne Calment** να αποτελεί εξαίρεση, έχοντας φτάσει τα 122 έτη. Η είδηση αυτή υποδηλώνει πως υπάρχουν φυσικά όρια στη μακροβιότητα που δεν έχουν ξεπεραστεί ακόμη. Παράλληλα, υπάρχει αισιοδοξία πως με τις μελλοντικές θεραπευτικές ανακαλύψεις θα μπορούσαν – οι επιστήμονες – να αυξήσουν τη μέγιστη διάρκεια ζωής, «επιτρέποντας» ίσως μελλοντικά στη μέση ανθρώπινη ηλικία, να «αγγίξει» τα 110 έτη.

Η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και της ποιότητας ζωής παγκοσμίως αποτελεί χαρακτηριστικό των τελευταίων (30) triάντα ετών. Σύμφωνα με το **μοντέλο του Rosling**,¹⁶⁵ η πλειονότητα του παγκόσμιου πληθυσμού ζει στο επίπεδο 2, δηλαδή

¹⁶⁵ Το περίφημο «μοντέλο του Rosling» δημιουργήθηκε από τον σουηδικής καταγωγής στατιστικολόγο Hans Rosling και επικεντρώνεται στην οπτικοποίηση δεδομένων με σκοπό την καλύτερη κατανόηση των παγκόσμιων εξελίξεων, όπως αυτές σχετίζονται με την οικονομία, τη δημόσια υγεία και την εκπαίδευση. Αντί δηλαδή να κατατάσσει τις χώρες με βάση πολύ απλοϊκά και γενικά κριτήρια όπως για παράδειγμα «αναπτυγμένες» ή «αναπτυσσόμενες», το μοντέλο ταξινομεί τις χώρες σε τέσσερα επίπεδα εισοδήματος, που κυμαίνονται από τις πιο φτωχές (επίπεδο 1) μέχρι τις πιο πλούσιες (επίπεδο 4). Κάνοντας χρήση εργαλείων όπως το Garminder, ο Rosling επιτυγχάνει μια δυναμική παρουσίαση των στατιστικών με στόχο να αποτυπώσει τις αλλαγές – μεταβολές στον πλανήτη μας, σε τομείς όπως το προσδόκιμο ζωής και το κατά κεφαλήν εισόδημα. Μέσω αυτών των εργαλείων, προσπαθεί να αποδείξει πως αρκετές από τις κοινές παρανοήσεις για τις παγκόσμιες ανισότητες είναι αβάσιμες και να προσφέρει μια πιο ακριβή εικόνα της πραγματικότητας. Το έργο του Rosling στο βιβλίο *Factfulness* καταδεικνύει την αξία της επεξεργασίας και ερμηνείας δεδομένων προκειμένου να αναγνωρίσουμε τις πραγματικές παγκόσμιες εξελίξεις και να καταπολεμήσουμε την παραπληροφόρηση

με εισόδημα έως και 8 δολάρια ημερησίως, και σταδιακά μεταβαίνει στο επίπεδο 3, με εισόδημα έως 32 δολάρια ημερησίως.¹⁶⁶ Παράλληλα, το προσδόκιμο ζωής έχει σημειώσει σταθερή αύξηση τα τελευταία (50) πενήντα χρόνια, κυρίως λόγω των εξελίξεων στην παροχή βασικών ιατρικών υπηρεσιών, τον εμβολιασμό των παιδιών και την εξασφάλιση πρόσβασης σε ασφαλές πόσιμο νερό. Ακόμη και στην Ευρώπη, το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση αυξήθηκε κατά τέσσερα (04) έτη σε μια δεκαετία, από τα 77 το 2005 στα 81 το 2015.

Από τα στοιχεία¹⁶⁷ προκύπτει πως όλες οι πρώην κομμουνιστικές χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης υστερούσαν σε σχέση με τον μέσο όρο (Μ.Ο.) της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2005. Ωστόσο, μέχρι το 2015 είχαν σημειώσει κάποια πρόοδο, μειώνοντας - εν μέρει - την απόσταση που τις χώριζε από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Παρά τις βελτιώσεις αυτές, οι κοινωνικές υπηρεσίες και οι συνθήκες διαβίωσης στις εν λόγω χώρες παραμένουν πίσω από αυτές της Δυτικής Ευρώπης και απαιτούν περαιτέρω ενίσχυση για να γεφυρωθεί το χάσμα αυτό.

Παρότι η προσδοκία για μακροζωία μπορεί να ακούγεται ιδιαιτέρως ελκυστική, η πιθανότητα να φτάσει κάποιος την ηλικία της περιβόητης **Jeanne Calment** παραμένει εξαιρετικά χαμηλή, με στατιστική πιθανότητα περίπου 1 στα 6 δισεκατομμύρια. Παρ' όλα αυτά, ο αριθμός των ατόμων που «αγγίζουν» τα 100 έτη και άνω αυξάνεται συνεχώς, με τις προβλέψεις να δείχνουν πως ο πληθυσμός των υπεραιώνόβιων στις ΗΠΑ θα φτάσει τις 850.000 τις επόμενες δεκαετίες¹⁶⁸. Επιπλέον, παρατηρείται μείωση στα ποσοστά αναπηρίας ακόμα και στις μεγαλύτερες ηλικίες. Φαίνεται λοιπόν, πως αν και η αναζήτηση μιας «μαγικής συνταγής» για μακροζωία παραμένει άκαρπη, έρευνες σε υπεραιώνόβιους δείχνουν πως μακροχρόνια ζωή μπορεί

¹⁶⁶ Λαζαρίδης, Β., & Μόνε, Θ. (2019). *Θεωρητικές Προσεγγίσεις Παγκόσμιας Πληθυσμιακής Διάρθρωσης στα Πλαίσια της Ανάπτυξης* [Research paper]. Πολυτεχνική Σχολή – Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Θεσσαλονίκη. Επιβλέπων Καθηγητής: Χατζηπροκοπίου Α. Π.

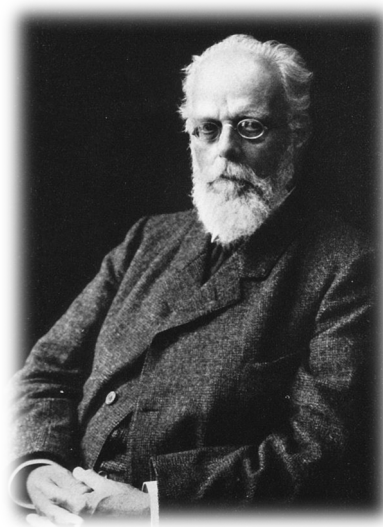
¹⁶⁷ World Health Organization. (2016). *World health statistics 2016: Monitoring health for the SDGs*. World Health Organization. Διαθέσιμο στο: <https://www.who.int>

¹⁶⁸ Pew Research Center. (2024, January 9). *U.S. centenarian population is projected to quadruple over the next 30 years*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/01/09/us-centenarian-population-is-projected-to-quadruple-over-the-next-30-years/>

να επιτευχθεί παρά τις «ατέλειες» στον τρόπο ζωής. Αυτή η διαπίστωση υπογραμμίζει τη σημασία τόσο των προσωπικών επιλογών όσο και της ενεργής καθημερινότητας, που φαίνεται να διαδραματίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο με την κληρονομικότητα στην επίτευξη μακροβιότητας και υγείας.

Α1. ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Οι περιβόητες «εξελικτικές θεωρίες της γήρανσης» επιδιώκουν να μελετήσουν και ερμηνεύσουν τους μηχανισμούς – τα αίτια - που ευθύνονται για την εμφάνιση της γήρανσης, εστιάζοντας στις βιολογικές και γενετικές διαδικασίες που καθορίζουν τους ρυθμούς γήρανσης σε διαφορετικά είδη. Βασική αρχή των θεωριών αυτών είναι να εξηγήσουν γιατί ένα συγκεκριμένο είδος Χ – παραδείγματος χάριν τα ποντίκια - ζουν λιγότερο συγκριτικά με τους ανθρώπους, καθώς και να κατανοήσουν τις

διαφοροποιήσεις μεταξύ των ειδών. Παράλληλα, η μελέτη της διαδικασίας της γήρανσης εμπλουτίζεται από σημειώσεις και παρατηρήσεις αναφορικά με τον κύκλο ζωής οργανισμών, όπως το μπαμπού, που περνά περίπου 100 χρόνια σε φάση μη σεξουαλικής αναπαραγωγής πριν προχωρήσει σε ομαδική ανθοφορία, σεξουαλική αναπαραγωγή και θάνατο.¹⁶⁹

Το φαινόμενο αυτό - όπως και ο κύκλος ζωής του σολομού του Ειρηνικού, ο οποίος σημειωτέον πεθαίνει μετά τη σεξουαλική αναπαραγωγή - υποδεικνύει πως η αναπαραγωγή μπορεί να επηρεάσει καταλυτικά την διάρκεια ζωής των οργανισμών.¹⁷⁰ Οι παρατηρήσεις αυτές αναδεικνύουν πως το αναπαραγωγικό κόστος, σε συνδυασμό με άλλες βιολογικές ανταλλαγές, πιθανόν διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην εξελικτική διαδικασία της γήρανσης, συμβάλλοντας στην κατανόηση της γενετικής και των μηχανισμών που την επηρεάζουν.

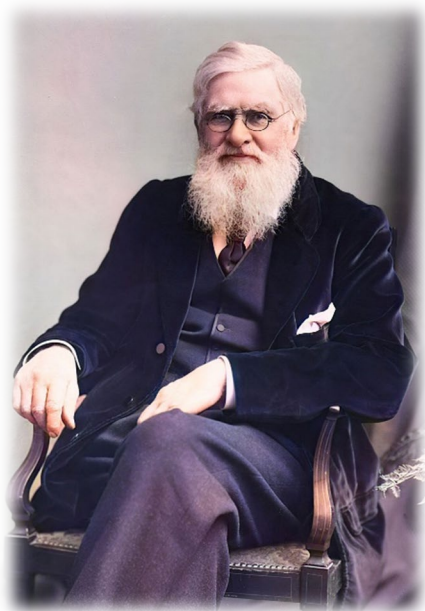
Ο **August Weismann**,¹⁷¹ ένας σημαντικός Γερμανός βιολόγος του 19ου αιώνα, υπήρξε από τους πρώτους ερευνητές που εφάρμοσαν εξελικτικές θεωρίες για την

¹⁶⁹ Phiddian, E. (n.d.). *Bamboo about to flower and die for first time in 120 years*. Cosmos Magazine. Retrieved November 20, 2024, from <https://cosmosmagazine.com/nature/plants/bamboo-flowering-die>

¹⁷⁰ Cooke, S. J., Crossin, G. T., & Hinch, S. G. (2011). Pacific salmon migration: Completing the cycle. In *Encyclopedia of Fish Physiology: From Genome to Environment* (pp. 1947–1955). Elsevier Inc.

¹⁷¹ Ο γερμανικής καταγωγής August Weismann (1834–1914) υπήρξε ένας από τους πιο επιδραστικούς βιολόγους, διάσημος για την θεωρία του «γονιδιακού πλάσματος», η οποία διαχωρίζει τα γεννητικά κύτταρα από τα σωματικά και υποστηρίζει πως μόνο τα γεννητικά κύτταρα κληρονομούν τα χαρακτηριστικά στις επόμενες γενιές. Η θεωρία αυτή αποτέλεσε μια κρίσιμη καμπή στην κατανόηση του ρόλου της κληρονομικότητας, αντικρούοντας τα μέχρι τότε θεωρήματα που υποστήριζαν τη δυνατότητα «υιοθέτησης» χαρακτηριστικών που αποκτώνται κατά τη διάρκεια της ζωής ενός οργανισμού, όπως είχε προτείνει ο Lamarck.

παρατήρηση και ερμηνεία της γήρανσης. Υποστήριξε την ύπαρξη ενός προγραμματισμένου μηχανισμού θανάτου, ο οποίος εξελίχθηκε μέσω φυσικής επιλογής για να απομακρύνει τα ηλικιωμένα και εξασθενημένα μέλη ενός πληθυσμού, απελευθερώνοντας έτσι πόρους και χώρο για τις νεότερες γενιές. Η ιδέα αυτή, διαμορφώθηκε εν μέρει από τις παρατηρήσεις του **Alfred Russel Wallace**,¹⁷² ενός «συνδιαμορφωτή» της θεωρίας της «φυσικής επιλογής» μαζί με τον περίφημο **Δαρβίνο**, και αναπτύχθηκε περαιτέρω στο δοκίμιο του **Weismann** για τη χρονική διάρκεια ζωής. Σύμφωνα με τη θεωρία του, όταν ένας οργανισμός έχει αναπαράγει αρκετούς απογόνους, η συνέχιση της ύπαρξής του «επιβαρύνει» τον πληθυσμό, καταναλώνοντας πόρους που θα μπορούσαν εν δυνάμει να διατεθούν σε νεότερες γενιές. Ως εκ τούτου, η φυσική επιλογή «ευνοεί» συχνά οργανισμούς που πεθαίνουν σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά την αναπαραγωγή. Η συλλογιστική αυτή, αξίζει να επισημάνουμε πως ήταν σύμφωνη με τις ακαδημαϊκές «νόρμες» της εποχής στο πλαίσιο των γερμανικών πανεπιστημίων, όπου οι νεότεροι ακαδημαϊκοί κατά κανόνα έπρεπε να περιμένουν τον θάνατο των ηλικιωμένων καθηγητών προκειμένου να προαχθούν στο πανεπιστήμιο.

Η θεωρία που αναφέρεται στον «**περιορισμό στις κυτταρικές διαιρέσεις**» - διατυπούμενη αρχικώς από τον **August Weismann** - εξετάζει τους βιολογικούς παράγοντες που «περιορίζουν» τον αριθμό των διαιρέσεων των σωματικών κυττάρων. Ο Weismann υπέθεσε πως η διάρκεια ζωής ενός οργανισμού σχετίζεται άμεσα με τον αριθμό των γενεών σωματικών κυττάρων που μπορούν να ακολουθήσουν η μία την άλλη, με αυτόν τον αριθμό να καθορίζεται ήδη από το στάδιο της εμβρυογένεσης. Η

¹⁷² Ο βρετανικής καταγωγής Alfred Russel Wallace ήταν ένας φυσιοδίφης και βιολόγος, διάσημος για τη συνεισφορά του στην ανάπτυξη της «θεωρίας της εξέλιξης μέσω φυσικής επιλογής». Ο Ουώλλας, ανεξάρτητα από τον Δαρβίνο, κατέληξε στην ίδια θεμελιώδη ανακάλυψη και διατύπωσε τις θεωρίες του αναφορικά με την «φυσική επιλογή», η οποία αποτέλεσε και την βάση της σύγχρονης εξελικτικής βιολογίας. Ο ρόλος του Ουώλλας επεκτείνεται και στις ιδιαιτέρως εύστοχες παρατηρήσεις του στη Νότια Ασία και τα νησιά του Μαλαισιανού Αρχιπελάγους. Στα μέρη αυτά, ο Ουώλλας παρατήρησε την ποικιλία των ειδών και τις γεωγραφικές διαφοροποιήσεις τους - σε σύγκριση για παράδειγμα με την Ευρώπη. Το έτος 1858, δημοσίευσε το θεώρημά του για την «φυσική επιλογή» με την συνδρομή του Κάρολου Δαρβίνου.

ιδέα αυτή αμφισβητήθηκε από τους **Αλεξίς Καρέλ (Alexis Carrel)**¹⁷³ και **Άλμπερτ Έμπελινγκ (Albert Ebeling)**¹⁷⁴, οι οποίοι παρατήρησαν πως κύτταρα κοτόπουλου μπορούσαν να καλλιεργηθούν για πολλά χρόνια σε κυτταροκαλλιέργειες. Παρ' όλα αυτά, τα αποτελέσματα της έρευνάς τους δεν επιβεβαιώθηκαν και δεν αναπαράχθηκαν για αρκετές δεκαετίες. Τελικά, μετά από μισό αιώνα, επιβεβαιώθηκε η ύπαρξη ενός ορίου στον αριθμό των κυτταρικών διαιρέσεων, γνωστού ως «**όριο Hayflick**», χάρη στις σημαντικές νέες ιδέες του αμερικανικής καταγωγής **Leonard Hayflick**¹⁷⁵ στη μελέτη της γήρανσης.

Αν και αρχικά η θεωρία του Weismann για τον προγραμματισμένο θάνατο ως αιτία γήρανσης αντιμετωπίστηκε θετικά, περαιτέρω έρευνες δεν τη στήριξαν. Παρά το γεγονός ότι τα κύτταρα πράγματι παύουν να διαιρούνται μετά από έναν συγκεκριμένο αριθμό διαιρέσεων, αυτό δεν υποδεικνύει προγραμματισμένο θάνατο. Αντίθετα, η διακοπή της κυτταρικής ανάπτυξης θεωρείται προστατευτικός μηχανισμός ενάντια στον καρκίνο και άλλες ασθένειες. Η σύνδεση μεταξύ του ορίου των κυτταρικών

¹⁷³ Ο γαλλικής καταγωγής Αλεξίς Καρέλ (1873-1944) υπήρξε διακεκριμένος χειρουργός και βιολόγος, διάσημος για τις σημαντικές του καινοτομίες στον τομέα της χειρουργικής και των μεταμοσχεύσεων. Το έτος 1912, τιμήθηκε με το Νόμπελ Ιατρικής για τις πρωτοποριακές του τεχνικές στη χειρουργική συρραφή αιμοφόρων αγγείων, οι οποίες αποτέλεσαν και βάση για την πρόοδο των μεταμοσχεύσεων. Ο γαλλικής καταγωγής Αλεξίς Καρέλ (1873-1944) υπήρξε διακεκριμένος χειρουργός και βιολόγος, διάσημος για τις σημαντικές του καινοτομίες στον τομέα της χειρουργικής και των μεταμοσχεύσεων. Το έτος 1912, τιμήθηκε με το Νόμπελ Ιατρικής για τις πρωτοποριακές του τεχνικές στη χειρουργική συρραφή αιμοφόρων αγγείων, οι οποίες αποτέλεσαν και βάση για την πρόοδο των μεταμοσχεύσεων. Επιπρόσθετα, αξίζει να επισημάνουμε πως ο Καρέλ ανέπτυξε καινοτόμες μεθόδους καλλιέργειας ιστών, και το έργο του στην περιοχή αυτή περιλάμβανε την επιτυχή διατήρηση καρδιάς κοτόπουλου σε καλλιέργεια για αρκετά χρόνια. Παρόλα αυτά, η επιστημονική του κληρονομιά επηρεάστηκε αρνητικά από τις αμφιλεγόμενες απόψεις του – αναφορικά με την ευγονική και τον φασισμό.

¹⁷⁴ Ο γερμανικής καταγωγής Άλμπερτ Έμπελινγκ υπήρξε σημαντικός συνεργάτης του Καρέλ στο ερευνητικό τους σχέδιο αναφορικά με τις καλλιέργειες ιστών. Το έτος 1913, ανέλαβε το έργο της συντήρησης και καταγραφής των καλλιιεργειών ιστού από καρδιά κότας που είχε δημιουργήσει ο συνεργάτης του, προκειμένου να διερευνήσει τη δυνατότητα των κυττάρων να παραμένουν βιώσιμα για μεγάλο χρονικό διάστημα σε εργαστηριακές συνθήκες. Το αποτέλεσμα της έρευνάς τους έδειξε πως τα κύτταρα μπορούσαν να πολλαπλασιάζονται και να επιβιώνουν για εξαιρετικά μεγάλα διαστήματα, κάτι που αρχικά φαινόταν να υποστηρίζει την ιδέα της «αθανασίας» των κυττάρων. Το θεώρημά περί «αθανασίας των κυττάρων», αμφισβητήθηκε λίγες δεκαετίες μετά - το έτος 1960 - όταν ανακαλύφθηκε – από τον Χάιφλικ - ο περιορισμένος κύκλος ζωής των σωματικών κυττάρων.

¹⁷⁵ Ένας εκ των κορυφαίων βιολόγων παγκοσμίως, διάσημος για την ανακάλυψη του «ορίου Χάιφλικ», το οποίο σχετίζεται άμεσα με τις φορές που τα σωματικά κύτταρα μπορούν να διαιρούνται πριν αποδυναμωθούν και σταματήσουν – να διαιρούνται. Αυτή η καινοτομία, προκάλεσε σημαντικές διαφοροποιήσεις στον τρόπο κατανόησης των ερευνητών του θέματος της κυτταρικής γήρανσης και ήρθε σε «σύγκρουση» με προηγούμενες θεωρίες που υποστήριζαν την «ατέρμονη κυτταρική διαίρεση».

διαιρέσεων και των εξελικτικών θεωριών της γήρανσης, όπως η «**θεωρία της ανταγωνιστικής πλειοτροπίας**»¹⁷⁶, προσφέρει ένα πρόσφορο έδαφος για μελλοντική έρευνα στον τομέα αυτό.

ΕΝΟΤΗΤΑ Β: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ, ΑΝΤΙΓΗΡΑΝΣΗ, ΚΡΥΟΓΟΝΙΚΗ, ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ

Αφού εξετάσαμε τις τεχνολογικές και βιοϊατρικές καινοτομίες που επιτρέπουν τη διερεύνηση των ορίων της ανθρώπινης ζωής, είναι απαραίτητο να εστιάσουμε σε μια πιο λεπτομερή ανάλυση των σύγχρονων εξελίξεων οι οποίες συνδέονται με την αναζήτηση της βιολογικής αθανασίας. Η σημερινή εποχή χαρακτηρίζεται από καινοτόμες προσεγγίσεις, όπως η αντιγήρανση, η κρυογονική και η βιοτεχνολογία, οι οποίες «ανοίγουν» νέους ορίζοντες στην επιμήκυνση του προσδόκιμου της ζωής και «προσφέρουν» πιθανές λύσεις στο διαχρονικό ζήτημα των πολιτισμών περί αθανασίας.

Στον σύγχρονο επιστημονικό λόγο, δύο (02) κύριες εξελικτικές θεωρίες επικρατούν στον καθορισμό και την ερμηνεία της γήρανσης αλλά και στην οριοθέτηση της διάρκειας ζωής των βιολογικών οργανισμών. Η πρώτη, η λεγόμενη «**θεωρία των συσσωρευμένων μεταλλάξεων**»,¹⁷⁷ υποστηρίζει πως τα γονίδια με αρνητικό πρόσημο για τον οργανισμό, συσσωρεύονται παθητικά από γενιά σε γενιά. Η δεύτερη, η περίφημη «**θεωρία της ανταγωνιστικής πλειοτροπίας**», υποστηρίζει πως αυτά τα γονίδια διατηρούνται ενεργά στον πληθυσμό μέσω της φυσικής επιλογής. Παράλληλα,

¹⁷⁶ Με τον όρο «θεωρία της ανταγωνιστικής πλειοτροπίας» εννοούμε πως κάποια Χ χαρακτηριστικά που βοηθούν έναν οργανισμό να επιβιώσει και να αναπαραχθεί στην αρχή της ζωής του, μπορεί τελικά να γίνουν τροχοπέδη αργότερα. Ένα ζώο παραδείγματος χάριν, έχει ενδεχομένως ένα Ψ χαρακτηριστικό που το καθιστά πιο δυνατό ή πιο ικανό να βρει τροφή όταν είναι νέο. Καθώς ωστόσο μεγαλώνει και γερνά τα ίδια χαρακτηριστικά μπορεί να το καταστήσουν ευάλωτο. Με λίγα λόγια, τα ίδια γονίδια που κάποτε το βοήθησαν να ζήσει, καθώς περνούν τα χρόνια μπορεί να επιδεινώνουν την υγεία του ζώου, προκαλώντας με αυτόν τον τρόπο έναν «ανταγωνισμό» ανάμεσα στις θετικές και στις αρνητικές επιδράσεις αυτού του Ψ χαρακτηριστικού σε διαφορετικά χρονικά στάδια ζωής του.

¹⁷⁷ Η «θεωρία των συσσωρευμένων μεταλλάξεων» υποστηρίζει πως καθώς ο άνθρωπος μεγαλώνει, συγκεντρώνονται στο σώμα μικρές αλλαγές (μεταλλάξεις) στο DNA, οι οποίες δεν προκαλούν σοβαρά προβλήματα κατά τη νεαρή ηλικία. Καθώς τα χρόνια περνούν ωστόσο, οι αλλαγές αυτές αυξάνονται και συσσωρεύονται, προκαλώντας σιγά - σιγά επιπτώσεις που επηρεάζουν τη λειτουργία των κυττάρων μας.

έχει διατυπωθεί και η «**θεωρία της μιας χρήσεως του σώματος**»,¹⁷⁸ η οποία θεωρείται «κοντινή» της θεωρίας της «ανταγωνιστικής πλειοτροπίας» - δίνει ωστόσο έμφαση στην συνήθεια του οργανισμού να κάνει χρήση της ενέργειας και πόρων του για μία μονάχα αναπαραγωγική προσπάθεια πριν από τον θάνατο. Οι θεωρίες αυτές σε καμία περίπτωση θα μπορούσαμε να πούμε πως αλληλοαποκλείονται· αντιθέτως είναι ορθό να τις κατονομάσουμε ως «συμπληρωματικές» στην ερμηνεία της εξελικτικής βάσης της γήρανσης.

Η «**θεωρία των συσσωρευμένων μεταλλάξεων**», διατυπωμένη το 1941 από τον γενετιστή **Τζον Μπ. Σ. Χόλντεϊν (J.B.S. Haldane)**, εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους οι γενετικές μεταλλάξεις «συνεισφέρουν» στην εμφάνιση ασθενειών. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η **Νόσος του Χάντινγκτον (Huntington Disease, HD)**¹⁷⁹, μια ασθένεια που εμφανίζεται συνήθως γύρω στην ηλικία των τριανταπέντε (35) ετών και προκύπτει από μια κυρίαρχη αυτοσωμική μετάλλαξη, η οποία απαιτεί μόνο ένα αντίγραφο για να εκδηλωθεί. Ο **Χόλντεϊν (Haldane)** παρατήρησε πως πολλοί ασθενείς του, έχουν ήδη τεκνοποιήσει πριν την εμφάνιση της νόσου, καθιστώντας δύσκολη την εξάλειψη της μετάλλαξης λόγω της «φυσικής επιλογής». Αυτό υποδηλώνει πως η «φυσική επιλογή» δεν είναι πάντα αποτελεσματική στην απομάκρυνση μεταλλάξεων που εκδηλώνονται μετά την αναπαραγωγική περίοδο. Σύμφωνα δε με τον **Πίτερ Μενταγουάρ (Peter Medawar)**,¹⁸⁰ η γήρανση είναι αποτέλεσμα «φυσικής επιλογής»

¹⁷⁸ Η «θεωρία της μιας χρήσης του σώματος» υποστηρίζει πως το ανθρώπινο σώμα είναι σχεδιασμένο να λειτουργεί παραγωγικά για ένα Χ χρονικό διάστημα, βάζοντας σε προτεραιότητα βασικούς στόχους – επιβίωσης – όπως για παράδειγμα η αναπαραγωγή και η επιβίωση. Αφού θεωρητικά «λύσει» αυτά τα θέματα, οι πόροι του σώματος παύουν να επαρκούν για μια μακροχρόνια συντήρηση, με αποτέλεσμα σιγά - σιγά να το σώμα να παρουσιάζει φθορές και να μειώνεται η λειτουργικότητά του. Σκέψου το σαν ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται για συγκεκριμένες εργασίες αλλά από την πολύ χρήση αρχίζει σιγά - σιγά να φθείρεται και να μην είναι το ίδιο παραγωγικό.

¹⁷⁹ Με τον όρο «Νόσος του Χάντινγκτον» αναφερόμαστε σε μια νόσο που επηρεάζει τον ανθρώπινο εγκέφαλο και προκαλεί σοβαρά εμπόδια στην κίνηση, τη σκέψη και τη συμπεριφορά. Θα μπορούσε κανείς να την φανταστεί σαν ένα μικρό λάθος μέσα στις «οδηγίες» του σώματός μας – δηλαδή στο DNA - το οποίο αρχίζει να προκαλεί προβλήματα καθώς περνούν τα χρόνια. Η συγκεκριμένη νόσος κληρονομείται από γονείς σε τέκνα μέσω του DNA. Δυστυχώς, μέχρι σήμερα δεν υπάρχει πανάκεια.

¹⁸⁰ Ο Πίτερ Μενταγουάρ (Peter Medawar, 1915–1987) υπήρξε ένας πολύ διάσημος Βρετανό-βραζιλιάνος βιολόγος και ανοσολόγος, που διακρίθηκε εξαιτίας των νέων γνώσεων που «έφερε» τόσο στην επιστήμη της ανοσολογίας όσο και στην παρακολούθηση και ερμηνεία της γήρανσης. Το έτος 1960 τιμήθηκε με το Νόμπελ Ιατρικής με τον συνεργάτη του Σερ Φράνκ Μπέρνερ, λόγω της καινοτόμα έρευνάς των δύο επιστημόνων αναφορικά με την «ανοσολογική ανοχή». Τα αποτελέσματα της

και συνδέεται στενά με την αναπαραγωγική ικανότητα · λειτουργίες που δεν εξυπηρετούν την αναπαραγωγή δεν διατηρούνται μέσω της εξέλιξης και ενδέχεται να χαθούν με την πάροδο του χρόνου.

Παρότι η έρευνα γύρω από τη γήρανση μας εμφανίζει συνεχώς νέες πτυχές και ανοίγει νέα παραθυράκια, ένας σημαντικός θεωρητικός πυλώνας παραμένει η **«θεωρία της ανταγωνιστικής πλειοτροπίας»**, η οποία συμβάλλει στην κατανόηση της επίδρασης της «φυσικής επιλογής» στη γήρανση. Προτεινόμενη - όπως είδαμε και παραπάνω - από τον αμερικανικής καταγωγής **Τζορτζ Γουίλιαμς (George Williams)**¹⁸¹, το θεώρημα αυτό υποστηρίζει πως ένα γονίδιο μπορεί να επηρεάζει ποικιλοτρόπως έναν Χ οργανισμό, με τις επιδράσεις του να είναι - ενδεχομένως - «ανταγωνιστικές» ως προς την επιβίωση, όσο περνούν τα χρόνια. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η φυσική επιλογή «ευνοεί» τα γονίδια που προσφέρουν «πλεονεκτήματα» στα νεανικά χρόνια, ακόμη κι αν τα ίδια γονίδια προκαλούν προβλήματα αργότερα στη μετέπειτα ζωή. Ένα γονίδιο, για παράδειγμα, που ενισχύει την αναπαραγωγική «επιτυχία», μπορεί να επιβιώνει στον πληθυσμό, παρά τις αρνητικές - επιβαρυντικές του συνέπειες στην υγεία κατά τα γηρατειά. Με αυτόν τον τρόπο, η γήρανση θεωρείται αποτέλεσμα της σταδιακής μείωσης - εξασθένησης των «φυσιολογικών λειτουργιών», η οποία γίνεται ανεκτή επειδή οι αναπαραγωγικές λειτουργίες έχουν ήδη ολοκληρωθεί.

Αφού λοιπόν ολοκληρώσαμε την εξέταση της «ανταγωνιστικής πλειοτροπίας» και της τραγικής αντίθεσης μεταξύ των πλεονεκτημάτων της νεότητας και των μειονεκτημάτων του γήρατος, η προσοχή μας στρέφεται σε μια άλλη σημαντική έρευνα αναφορικά με τη γήρανση, την λεγόμενη «θεωρία του θερμιδικού περιορισμού». Το 1935, ο **Κλάιβ Μακκί (Clive McCay)**¹⁸² ανακάλυψε πως η

συγκεκριμένης έρευνας έγιναν μετέπειτα και η βάση για τις μεταμοσχεύσεις οργάνων. Παράλληλα, ο Μενταγουάρ ανέπτυξε περαιτέρω την θεωρία της «ανταγωνιστικής πλειοτροπίας».

¹⁸¹ Ο Williams (1926–2010) αποτέλεσε μια σημαντική μορφή της εξελικτικής βιολογίας. Εξειδικεύτηκε στη παρακολούθηση και μελέτη της φυσικής επιλογής και της γήρανσης. Παγκοσμίως έχει χαρακτηριστεί ως ένας εκ των πρωτοπόρων της εξελικτικής γηριατρικής. Το έτος 1957 «παρουσίασε» τη θεωρία της «ανταγωνιστικής πλειοτροπίας». Η θεωρία αυτή υποστηρίζει - όπως έχουμε ξαναδεί - πως ορισμένα γονίδια που «ευνοούν» την αναπαραγωγή και την επιβίωση κατά τα νεανικά μας χρόνια, είναι πολύ πιθανόν να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στα ενήλικα χρόνια μας, επιτείνοντας τη διαδικασία της γήρανσης και ασθένειες αναφορικές με τα γηρατειά. Το πιο γνωστό βιβλίο του, το περίφημο *«Adaptation and Natural Selection»* (1966), είναι μέχρι και σήμερα κομβικό για τους μελετητές του κλάδου της εξελικτικής βιολογίας.

¹⁸² Ο αμερικανικής καταγωγής McCay υπήρξε πολυβραβευμένος ερευνητής στον επιστημονικό κλάδο της βιολογίας της γήρανσης και της διατροφής. Εργαζόταν ως καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κορνέλ, όπου το ερευνητικό του έργο επηρέασε καθοριστικά τη σύγχρονη κατανόηση της σχέσης μεταξύ

μείωση της πρόσληψης θερμίδων μπορεί να επιβραδύνει τη διαδικασία γήρανσης σε πειραματόζωα – ποντίκια – αυξάνοντας μάλιστα το προσδόκιμο ζωής τους και αμβλύνοντας την εμφάνιση γεροντικών ασθενειών. Ο θερμιδικός περιορισμός έχει – μέχρι στιγμής – «δείξει» ευοίωνα αποτελέσματα σε πολλά είδη ζώων – συμπεριλαμβανομένων των **Μακάκων**¹⁸³ – ενώ πολλές μελέτες σε τρωκτικά και πρωτεύοντα επιβεβαιώνουν τα ευεργετικά αποτελέσματα αυτής της μεθόδου, τα οποία υπερβαίνουν την απλή επιμήκυνση της ζωής.

Στην προσπάθεια κατανόησης της διαδικασίας της γήρανσης, οι «**νευροενδοκρινικές θεωρίες**»¹⁸⁴ έρχονται να προσθέσουν μια επιπλέον διάσταση, εστιάζοντας στις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στο νευρικό και ενδοκρινικό σύστημα. Τέτοιες αλλαγές, όπως η μείωση του αριθμού των νευρώνων και οι απότομες διακυμάνσεις στην παραγωγή Χ ορμονών, έχουν σημαντικές επιπτώσεις και επιταχύνουν την γήρανση. Οι νευρώνες, οι οποίοι δεν αναπαράγονται κατά την ενήλικη ζωή, υπόκεινται σε ποικίλες βλάβες, επηρεάζοντας την υγεία τόσο του νευρικού συστήματος όσο και του οργανισμού συνολικά. Η μείωση των νευροενδοκρινικών κυττάρων επηρεάζει τη λειτουργία του εγκεφάλου, ενώ η μειωμένη παραγωγή ορμονών στον άξονα υποθαλάμου-υπόφυσης αντανακλά ενδοκρινικές δυσλειτουργίες, οι οποίες διαταράσσουν τη φυσιολογία του οργανισμού.

Αυτή η – ως την αποκαλέσουμε – «**νευροενδοκρινική προσέγγιση**» αποκαλύπτει τον καίριο ρόλο των ορμονών στη ρύθμιση της γονιδιακής έκφρασης και της κυτταρικής λειτουργίας, ενισχύοντας τη σύνδεση μεταξύ ενδοκρινικών δυσλειτουργιών και γήρανσης. Η χρήση ορμονικών θεραπειών έχει δείξει πως η ρύθμιση αυτών των λειτουργιών μπορεί να παρατείνει το προσδόκιμο ζωής. Επιπλέον,

θερμιδικού περιορισμού και μακροζωίας. Πιο αναλυτικά ο McCay μαζί με την επιστημονική του ομάδα απέδειξαν πως η μείωση της θερμιδικής πρόσληψης μπορεί να επιβραδύνει τη διαδικασία της γήρανσης και να παρατείνει το προσδόκιμο ζωής.

¹⁸³ Με τον όρο «Μακάκοι» αναφερόμαστε στο γένος (Macaca) των μαϊμούδων του Παλαιού Κόσμου, της υποοικογένειας των Κερκοπιθηκιδών. Εν συντομία πρόκειται για γένος πρωτευόντων με τη μεγαλύτερη εξάπλωση – εξαιρουμένου του ανθρώπου – καθώς το συναντάμε από τη βόρεια Αφρική έως την Ιαπωνία.

¹⁸⁴ Πολύ απλοϊκά θα μπορούσαμε να πούμε πως οι «νευροενδοκρινικές θεωρίες» υποστηρίζουν πως το σώμα μας έχει ένα δίκτυο που βοηθά τον εγκέφαλο να επικοινωνεί με άλλα μέρη του ανθρώπινου σώματος μέσω ορμονών, που είναι σαν μικρά μηνύματα. Όταν είμαστε νέοι, αυτό το δίκτυο λειτουργεί εύρυθμα και μας κρατά δυνατούς και υγιείς. Με το πέρασμα των χρόνων όμως, το δίκτυο αυτό αρχίζει λόγω της κόπωσης να μην στέλνει τα μηνύματα τόσο αποτελεσματικά στο εκάστοτε μέρος του ανθρώπινου σώματος. Πιο συγκεκριμένα, το σώμα μας μπορεί να μην παράγει έναν Χ αριθμό ορμονών που απαιτούνται για να κρατούν τα κόκαλά μας γερά ή τους μυς μας δυνατούς. Με τον καιρό όμως επέρχονται τα γηρατειά διότι το σώμα μας δεν μπορεί πλέον να «δουλέψει» όπως παλιά – να παράξει τον ίδιο Χ αριθμό που συνήθιζε να παράγει – και δυσκολεύεται να φροντίσει τον εαυτό του.

η επιβεβαίωση του σημαντικού ρόλου που διαδραματίζει η σωστή διατροφή και ο «**θερμιδικός περιορισμός**» έχει αναδείξει πως αυτές οι διαδικασίες, ανεξαρτήτως από τη γενετική, προσφέρουν οφέλη στη μακροζωία και την υγεία, ενισχύοντας την άποψη πως μέσω του θερμιδικού περιορισμού αμβλύνονται και οι επιπτώσεις της γήρανσης.

Στην εξερεύνηση των αιτιών της γήρανσης, η «**θεωρία της συσσώρευσης αποβλήτων**» αναδεικνύει μια επιπρόσθετη οπτική, δίνοντας έμφαση στον ρόλο των αποβλήτων που παράγονται από τα κύτταρα καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής και στις δυσλειτουργίες που αυτά προκαλούν. Τα κυτταρικά απόβλητα - παραδείγματος χάριν οι τοξίνες - μπορούν να συσσωρευτούν σε υψηλά επίπεδα, επιβαρύνοντας τη λειτουργία των κυττάρων και οδηγώντας τελικά στον θάνατό τους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η **λιποφουσκίνη**, μια χρωστική που συσσωρεύεται σε μη διαιρούμενα κύτταρα, όπως οι νευρώνες και τα καρδιακά κύτταρα. Η αύξηση των τιμών της λιποφουσκίνης συσχετίζεται με την ηλικία και στα μάτια ενός γιατρού υποδηλώνει μειωμένη κυτταρική λειτουργία. Η σταδιακή συσσώρευση τέτοιων αποβλήτων συνεισφέρει σημαντικά στην κατανόηση της γήρανσης, ενώ συνδέεται με τη «θεωρία των ελευθέρων ριζών», η οποία εστιάζει επίσης στις αντιοξειδωτικές διαδικασίες.¹⁸⁵ Αυτή η σύνδεση προσφέρει μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση των βιολογικών μηχανισμών που καθορίζουν τη διάρκεια ζωής και την υγεία του εκάστοτε οργανισμού.

B1. ΑΝΤΙΓΗΡΑΝΣΗ: Προς Ένα Μακρύτερο και Υγιέστερο Βίο

Η Αντιγήρανση θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελεί έναν σχετικά νέο – συγκριτικά με άλλους - κλάδο της ιατρικής επιστήμης και έρευνας που επικεντρώνεται στην πρόληψη, την επιβράδυνση ή την «αναστροφή» των βιολογικών διαδικασιών της γήρανσης. Με τις τελευταίες προόδους στη γενετική, τη μοριακή βιολογία και την ενδοκρινολογία, οι επιστήμονες έχουν αποκτήσει βαθύτερη και ουσιαστικότερη γνώση

¹⁸⁵ Εξηγώντας πολύ συνοπτικά την «θεωρία των ελευθέρων ριζών» θα μπορούσαμε να πούμε πως μέσα στο ανθρώπινο σώμα δημιουργούνται κάποια πολύ μικρά πράγματα, που ονομάζονται «ελεύθερες ρίζες». Αυτές ωστόσο οι μικρές ρίζες, είναι τόσο δυνατές που μπορούν να βλάψουν άλλα μέρη του σώματος, σαν να αφήνουν τρύπες σε κάτι που είναι φτιαγμένο για να μας προστατεύει. Παρόλα αυτά, το σώμα μας έχει αναπτύξει τρόπους να «εξουδετερώνει» αυτές τις βλαβερές ρίζες προκειμένου να μην αποσυντονίσουν την εύρυθμη λειτουργία του. Όσο όμως περνούν τα χρόνια και μεγαλώνουμε, αυτοί οι μηχανισμοί «εξουδετέρωσης» δεν είναι τόσο αποτελεσματικοί, με αποτέλεσμα το σώμα να γεράσει ή να αρρωστήσει πιο εύκολα.

των μηχανισμών που οδηγούν στη γήρανση και έχουν βάλει στόχο να αναπτύξουν θεραπείες με στόχο την παράταση της υγιούς – αλλά - και παραγωγικής ζωής. Μεταξύ αυτών, οι «**μικρομοριακές παρεμβάσεις**» που στοχεύουν στη **διατήρηση των τελομερών** έχουν αναδειχθεί ως μια πολλά υποσχόμενη προσέγγιση για την επιβράδυνση ή και την αναστροφή της κυτταρικής γήρανσης.

Η επιστήμη της αντιγήρανσης επιδιώκει την κατανόηση και αντιμετώπιση των βιολογικών μηχανισμών της γήρανσης – η γήρανση πλέον από πολλούς θεωρείται ως μια ακόμη ασθένεια - με τελικό σκοπό την επιμήκυνση της διάρκειας ζωής αλλά και τη διατήρηση της καλής υγείας. Αυτή η προσπάθεια επικεντρώνεται στην παρατήρηση και καταγραφή των ανθρώπινων βιολογικών διαδικασιών σε μοριακό, κυτταρικό και οργανικό επίπεδο, προσφέροντας καινοτόμες λύσεις για την καθυστέρηση των επιπτώσεων του γήρατος.

Βασικές ερευνητικές προσεγγίσεις στον τομέα της αντιγήρανσης περιλαμβάνουν τη **γενετική ανάλυση**¹⁸⁶, τις **μοριακές παρεμβάσεις** και τις **διατροφικές στρατηγικές**. Η γενετική έρευνα διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο, καθώς η κατανόηση των γενετικών παραγόντων που ευθύνονται για τη γήρανση μπορεί να οδηγήσει σε νέες μεθόδους επιβράδυνσης ή αναστροφής της. Οι ερευνητές μάλιστα, μελετούν ιδιαίτερα τα **τελομερή**, τα οποία φθίνουν με την πάροδο του χρόνου, καθώς και **ένζυμα** όπως η **τελομεράση**, που σχετίζονται άμεσα με την ανανέωση των κυττάρων.

Επιπλέον, οι μοριακές παρεμβάσεις που στοχεύουν στη «διόρθωση» των βλαβών που προκαλούνται από τη γήρανση σε κυτταρικό και οργανικό επίπεδο δείχνουν ιδιαίτερος ενθαρρυντικά αποτελέσματα. Οι **θεραπίες με αντιοξειδωτικά**, η καταπολέμηση της χρόνιας φλεγμονής και η χρήση μορίων που μιμούνται τις επιδράσεις των γονιδίων της μακροζωίας αποτελούν ορισμένες από τις στρατηγικές που διερευνώνται από πολλά ερευνητικά κέντρα για τη βελτίωση της υγείας και την επιμήκυνση της ζωής.

¹⁸⁶ Πολύ απλοϊκά θα μπορούσαμε να ορίσουμε την διαδικασία της γενετικής ανάλυσης ως την μελέτη και ανάλυση ενός μοναδικού – ξεχωριστού για τον καθένα - βιβλίου που βρίσκεται μέσα στο σώμα μας. Το ανάγνωσμα αυτό, δηλαδή το DNA μας περιέχει όλες τις πληροφορίες που καθορίζουν τα ατομικά μας χαρακτηριστικά. Οι ερευνητικές ομάδες λοιπόν μέσω αυτής της ανάλυσης – αποκωδικοποίησης του DNA μας, επιχειρούν να βρουν εάν υπάρχουν χαρακτηριστικά που ίσως έχουν – ή μελλοντικά θα έχουν – πρόβλημα. Επιπρόσθετα, μέσω της γενετικής ανάλυσης προσπαθούν να ανακαλύψουν στοιχεία που είναι σε θέση να μας προσφέρουν πληροφορίες χρήσιμες για την υγεία μας.

Η καλύτερη δε κατανόηση του ρόλου της διατροφής στη γήρανση έχει οδηγήσει σε στρατηγικές – από ειδικούς διατροφολόγους - όπως η μειωμένη θερμιδική πρόσληψη, η **διαλειμματική νηστεία (Fasting)** και η χρήση συμπληρωμάτων που ενισχύουν τη μεταβολική υγεία (όπως για παράδειγμα το Ιχθυέλαιο, Σύμπλεγμα βιταμινών B, Μαγνήσιο, Βιταμίνη D).¹⁸⁷ Επιπρόσθετα, παρόλο που το εκχύλισμα πράσινου τσαγιού δεν κατατάσσεται επίσημα στις βιταμίνες ή τα μέταλλα, αξίζει να αναφερθεί – στην παρούσα εργασία - λόγω της ικανότητάς του να βελτιώνει την κατανάλωση ενέργειας, την οξείδωση των λιπών, καθώς επίσης και να μειώνει την παραγωγή και απορρόφηση του λίπους από τον οργανισμό. Αυτό οφείλεται στην υψηλή περιεκτικότητά του σε κατεχίνες και καφεΐνη, έναν «μαγικό» συνδυασμό που στους διατροφολόγους κύκλους θεωρείται πως αυξάνει τη μεταβολική δραστηριότητα, προάγοντας έτσι, την καύση θερμίδων. Μάλιστα, το έτος 2012 μια ερευνητική μελέτη έδειξε πως τα συμπληρώματα εκχυλίσματος πράσινου τσαγιού συνέβαλαν σε ταχύτερη μείωση του σωματικού βάρους στους παχύσαρκους συμμετέχοντες κατά 1,2 κιλά, σε αντιδιαστολή με εκείνους που έλαβαν εικονικό συμπλήρωμα (πλασίμπο).¹⁸⁸

Σε κάθε περίπτωση, η διατροφή με περιορισμένη πρόσληψη θερμίδων αποτελεί την πιο ευρέως υποστηριζόμενη - από εμπειρικά δεδομένα - μέθοδο για την επιμήκυνση του προσδόκιμου ζωής, καθώς έχει αποδειχθεί αποτελεσματική σε πολλαπλά ζωικά είδη και έχει επιβεβαιωθεί και από τα αποτελέσματα σε ορισμένες ανθρώπινες κοινότητες. Αν και οι ακριβείς μηχανισμοί που ευθύνονται για αυτήν την ευεργετική επίδραση δεν είναι ακόμα πλήρως κατανοητοί στους ερευνητές και στους διαιτολόγους, η προσέγγιση αυτή χαρακτηρίζεται «φιλική» για το ευρύ κοινό καθώς δεν απαιτεί σύνθετες ιατρικές παρεμβάσεις αλλά μονάχα μια μείωση στην ημερήσια θερμιδική πρόσληψη. Είναι, ωστόσο, σημαντικό να συνοδεύεται από επαρκή πρόσληψη βιταμινών και ιχνοστοιχείων, ώστε να μην επηρεάζεται αρνητικά η γονιμότητα. Παρά τα θετικά αποτελέσματα από κλινικές δοκιμές, η πρακτική εφαρμογή της στον μέσο άνθρωπο παραμένει δύσκολη.

Οι **ορμόνες** και άλλες **ενώσεις** διαδραματίζουν βασικό ρόλο στις διαδικασίες αντιγήρανσης. Η πρόσληψη αυτών των θρεπτικών ουσιών μέσω μιας διατροφής

¹⁸⁷ Cafasso, J. (2023). *6 essential vitamins for boosting metabolism*. Healthline. <https://www.healthline.com/health/food-nutrition/vitamins-to-boost-metabolism>

¹⁸⁸ Jurgens, T. M., Whelan, A. M., Killian, L., Doucette, S., Kirk, S., & Foy, E. (2012). Green tea for weight loss and weight maintenance in overweight or obese adults. *The Cochrane database of systematic reviews*, 12(12), CD008650. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD008650.pub2>

πλούσιας σε φρούτα και λαχανικά θεωρείται η πιο «φιλική» προσέγγιση. Σε περιπτώσεις διατροφικών ελλείψεων, μπορεί να απαιτηθεί η χορήγηση συμπληρωμάτων κατόπιν ιατρικής καθοδήγησης. Γενικότερα, οι στρατηγικές που χρησιμοποιούνται στην ιατρική της αντιγήρανσης περιλαμβάνουν ορμόνες όπως η **αυξητική ορμόνη**, η **μελατονίνη**, η **DHEA**,¹⁸⁹ και η **τεστοστερόνη**, καθώς και άλλες ενώσεις όπως το συνένζυμο **Q10**¹⁹⁰ και το **NAD**¹⁹¹.

Παρά την αισιοδοξία που επικρατεί στον επιστημονικό κόσμο γύρω από τις δυνατότητες της αντιγήρανσης, το επιστημονικό πεδίο παραμένει σε μεγάλο βαθμό αχαρτογράφητο και συχνά αξιοποιείται – ή γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης - για εμπορικούς σκοπούς. Η προσέγγιση του γήρατος απαιτεί βαθύτερη κατανόηση των βιολογικών διαδικασιών που το καθορίζουν. Αν και οι τρέχουσες παρεμβάσεις μπορούν να προσφέρουν μερικά θετικά αποτελέσματα, είναι πρώιμο να συζητάμε για πλήρεις και απολύτως ασφαλείς και αποδοτικές θεραπείες. Νέες μέθοδοι, όπως η **εφαρμογή βλαστοκυττάρων** και η **γονιδιακή θεραπεία**, φαίνεται να προσφέρουν στις ερευνητικές ομάδες πολλές και ελπιδοφόρες προοπτικές, αν και η γνώση μας γύρω από τις θεμελιώδεις βιολογικές διεργασίες παραμένει ολίγον τι περιορισμένη.

¹⁸⁹ Ονομάζεται «δευδροεπιανδροστερόνη» και πρόκειται για μία ορμόνη που παράγεται κυρίως στα επινεφρίδια μέσω βιοχημικών διεργασιών που ξεκινούν από τη χοληστερόλη. Αποτελεί πρόδρομο μόριο για τη σύνθεση άλλων στεροειδών ορμονών, όπως η τεστοστερόνη, τα οιστρογόνα και η προγεστερόνη, οι οποίες παράγονται ανάλογα με τις ανάγκες του οργανισμού. Λόγω αυτού του ρόλου, η DHEA συχνά αποκαλείται «μητέρα των ορμονών».

¹⁹⁰ Το συνένζυμο Q10 (CoQ10) αποτελεί ένα σημαντικό συστατικό που παράγεται φυσιολογικά από τον οργανισμό και διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην παραγωγή ενέργειας και την επιδιόρθωση των κυττάρων. Η πρόσληψη συνενζύμου Q10 έχει συνδεθεί με πολλαπλά οφέλη για την υγεία. Συγκεκριμένα, μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση της καρδιακής λειτουργίας, στην ενίσχυση της ενεργειακής απόδοσης και στη μείωση της κόπωσης. Επιπλέον, χάρη στην ισχυρή αντιοξειδωτική του δράση, μπορεί να βοηθήσει στην προστασία των λειτουργιών του σώματος από την πρόωγη γήρανση.

¹⁹¹ Το NAD (Νικοτιναμίδιο Αδενινουκλεοτίδιο) αποτελεί ένα θεμελιώδες συνένζυμο που εντοπίζεται σε όλα τα ζωντανά κύτταρα και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στις μεταβολικές διεργασίες. Συμβάλλει στη μετατροπή των θρεπτικών συστατικών σε ενέργεια μέσω της ενεργοποίησης της κυτταρικής αναπνοής, κατά την οποία παράγεται ATP (τριφωσφορική αδενοσίνη) – δηλαδή η κύρια πηγή ενέργειας του οργανισμού. Πέρα από τη μεταβολική του λειτουργία, το NAD⁺ είναι απαραίτητο για τη ρύθμιση των γονιδίων που σχετίζονται με τη γήρανση και την επιδιόρθωση των κυτταρικών βλαβών. Τα επίπεδα του NAD⁺ μειώνονται με την πάροδο του χρόνου, ένα χαρακτηριστικό που αποδίδεται στην κυτταρική γήρανση και κατά συνέπεια στην ανάπτυξη ασθενειών.

B2. ΚΡΥΟΓΟΝΙΚΗ

Με τον όρο «Κρυογονική» αναφερόμαστε στην τεχνολογία που στοχεύει στη διατήρηση – ή συντήρηση - ανθρώπων, οι οποίοι έχουν αποβιώσει λόγω ανιάτων ασθενειών, με την ελπίδα πως θα μπορέσουν να επανέλθουν στη ζωή και να θεραπευτούν στο μέλλον. Παρά τις σημαντικές ηθικές και τεχνικές προκλήσεις, η μέθοδος αυτή εξακολουθεί να συγκεντρώνει το ενδιαφέρον ως μια πιθανή προσέγγιση για τη διατήρηση της ζωής.

Η διαδικασία της κρυογονικής συνίσταται στη διατήρηση ανθρώπινων σωμάτων ή άλλων οργανισμών σε εξαιρετικά χαμηλές θερμοκρασίες, ειδικά σε περιπτώσεις όπου ο κλινικός θάνατος δεν είναι αναστρέψιμος με τις τρέχουσες ιατρικές τεχνολογίες. Το σώμα ψύχεται προοδευτικά σε θερμοκρασίες κάτω από -130°C , συνήθως με τη χρήση υγρού αζώτου, ώστε να σταματήσει κάθε χημική δραστηριότητα στα κύτταρα και – το σώμα - να παραμείνει σε σταθερή κατάσταση χωρίς περαιτέρω βλάβες.

Σχετικά με τις τεχνικές προκλήσεις που συνδέονται με την κρυογονική, θα μπορούσαμε σίγουρα να εντάξουμε το κώλυμα της κρυστάλλωσης του νερού στα κύτταρα, το οποίο μπορεί να προκαλέσει μη αναστρέψιμες βλάβες. Για να αντιμετωπιστεί αυτό, οι ερευνητές κάνουν χρήση κρυοπροστατευτικών, τα οποία προστατεύουν τα κύτταρα κατά τη διαδικασία της κατάψυξης. Παρά ταύτα, η τεχνολογία που απαιτείται για την ασφαλή θέρμανση και αναζωογόνηση των κρυογονικά διατηρημένων ιστών παραμένει σε πρώιμο στάδιο εφαρμογής και δεν έχει επιτευχθεί πλήρως.

Το πιο σπουδαίο ωστόσο αναφορικά με την κρυογονική, είναι το γεγονός πως εγείρει σοβαρά ηθικά και νομικά ζητήματα. Από τη μία πλευρά, αμφισβητεί την έννοια του θανάτου και την ανθρώπινη επιθυμία για αθανασία, ενώ από την άλλη θέτει ερωτήματα σχετικά με τα δικαιώματα των ατόμων που υποβάλλονται σε αυτή τη διαδικασία. Οι νομικές διαστάσεις που αφορούν το καθεστώς αυτών των ατόμων είναι πολύπλοκες και αποτελούν αντικείμενο διεθνούς συζήτησης σχετικά με την αναγνώριση και την εφαρμογή των κρυογονικών μεθόδων.

Παρά τις τόσες προκλήσεις, η κρυογονική παραμένει ένα πολλά υποσχόμενο πεδίο με σημαντικές προοπτικές για μελλοντικές ανακαλύψεις και πρακτικές εφαρμογές. Η συνεχιζόμενη επιστημονική έρευνα και η τεχνολογική πρόοδος ενδέχεται να ξεπεράσουν τα τεχνικά και νομικά εμπόδια, καθιστώντας την κρυογονική μια αξιόπιστη μέθοδο παράτασης της ζωής και ανοίγοντας νέους δρόμους στη συνεχιζόμενη ανθρώπινη προσπάθεια για υπέρβαση των ορίων του βιολογικού θανάτου.

B3. BIOTEΧΝΟΛΟΓΙΑ

Η βιοτεχνολογία, με την εκτεταμένη χρήση της στη **γενετική**, την **αναγέννηση ιστών** και την **ανάπτυξη βιολογικών φαρμάκων**, σήμερα αναδεικνύεται ως ένας από τους πλέον υποσχόμενους τομείς στην αναζήτηση της αθανασίας. Χρησιμοποιώντας τεχνολογίες όπως το **CRISPR (clustered regularly interspaced short palindromic repeats)** και άλλα εργαλεία γενετικής επεξεργασίας, οι επιστήμονες επιδιώκουν να θεραπεύσουν γενετικές διαταραχές, να αντιστρέψουν τα σημάδια της γήρανσης και να αναδημιουργήσουν ιστούς και όργανα, προσφέροντας ελπίδα για μεγαλύτερη, υγιέστερη και παραγωγικότερη διάρκεια ζωής.

Ως διεπιστημονικό πεδίο, η βιοτεχνολογία συνδυάζει τη βιολογία με την τεχνολογία για την αξιοποίηση των βιολογικών διαδικασιών κυττάρων και μορίων με την αρωγή τεχνολογικών εφαρμογών. Εφαρμόζεται σε πολλούς τομείς, όπως η ιατρική, η φαρμακευτική, η γεωργία και η περιβαλλοντική επιστήμη. Στον τομέα της ιατρικής, η βιοτεχνολογία συμβάλλει – όπως είδαμε και σε προηγούμενη ενότητα - στην **ανάπτυξη βιοφαρμάκων**, στη **γενετική θεραπεία**, στην **κλωνοποίηση ιστών** και στην **αναγεννητική ιατρική**.

Επιπλέον, η βιοτεχνολογία έχει επιφέρει ριζικές αλλαγές στη φαρμακευτική βιομηχανία εξαιτίας κυρίως της παραγωγής βιοφαρμάκων¹⁹², τα οποία κατασκευάζονται με την σημαντική «παρέμβαση» της γενετικής μηχανικής. Τα βιολογικά αυτά φάρμακα περιλαμβάνουν **αντισώματα**, **ένζυμα** και άλλους **μοριακούς**

¹⁹² Πρόκειται για τα λεγόμενα «βιολογικά φάρμακα», δηλαδή κάποια φαρμακευτικά προϊόντα που παρασκευάζονται από ζωντανούς οργανισμούς

παράγοντες, οι οποίοι χρησιμοποιούνται για τη θεραπεία σοβαρών παθήσεων, όπως ο καρκίνος, ο διαβήτης και τα αυτοάνοσα νοσήματα.

Η δε γονιδιακή θεραπεία αποτελεί έναν από τους πλέον υποσχόμενους κλάδους της βιοτεχνολογίας, προσφέροντας τη δυνατότητα – στους νοσούντες - θεραπείας ή ακόμη και οριστικής ίασης ασθενειών που οφείλονται σε γενετικές διαταραχές. Μέσω της εισαγωγής, τροποποίησης ή αντικατάστασης γενετικού υλικού στα κύτταρα του ασθενούς, τα ερευνητικά εργαστήρια έχουν τη δυνατότητα να διορθώνουν γενετικές ανωμαλίες και να αντιμετωπίζουν τις ασθένειες στην αιτιολογική τους βάση.

Επιπλέον, η βιοτεχνολογία συμβάλλει σημαντικά στην επέκταση της **αναγεννητικής ιατρικής**, με την αξιοποίηση βλαστοκυττάρων για την αποκατάσταση ή επιδιόρθωση κατεστραμμένων ιστών και οργάνων. Τα **βλαστοκύτταρα**, λόγω της ικανότητάς τους να διαφοροποιούνται σε πολλούς και διαφορετικούς κυτταρικούς τύπους, «ανοίγουν» νέους δρόμους στη θεραπεία ασθενειών όπως οι καρδιοπάθειες, η άνοια και οι τραυματισμοί του νωτιαίου μυελού.

Τέλος, παράλληλα με τις ιατρικές και τεχνολογικές της καινοτομίες, η βιοτεχνολογία εγείρει – ομοίως - κρίσιμα ηθικά και κοινωνικά ζητήματα, τα οποία απαιτούν επίσης προσεκτική εξέταση, παρακολούθηση και αξιολόγηση στο πλαίσιο της ευρύτερης επιστημονικής και κοινωνικής συζήτησης.

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ: ΗΘΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Η αναζήτηση της αθανασίας, ενώ εκ πρώτης όψεως δείχνει να ταυτίζεται ως μια «αποκλειστικά» επιστημονική και τεχνολογική πρόκληση, φαίνεται πως στην πραγματικότητα «φέρει» στο προσκήνιο βαθιές ηθικές και κοινωνικές διαστάσεις.

Η δυνατότητα παράτασης της ανθρώπινης ζωής σε Χ χρονικά διαστήματα ή ακόμα και η «άρση» των βιολογικών - σωματικών ορίων της ζωής, θέτει ζητήματα που ξεπερνούν τα επιστημονικά εργαστήρια και αγγίζουν την καθημερινή ζωή και την υπάρχουσα κοινωνική τάξη.

Ένα ουσιαστικό ζήτημα που αναδύεται στη σφαίρα της αντιγήρανσης αφορά τη **δικαιοσύνη** στην πρόσβαση για τις σχετικές θεραπείες. Ποιος έχει το δικαίωμα «να ζήσει αιώνια»; Μήπως τελικά οι πλούσιοι και ισχυροί θα καταλήξουν να έχουν πρόσβαση σε όλες αυτές τις νέες τεχνολογίες, σε αντιδιαστολή με τους φτωχότερους που θα «εγκλωβιστούν» σε μια πραγματικότητα φθοράς και θανάτου; Είναι μαθηματικά βέβαιο πως εάν η πρόσβαση στις τεχνολογίες αντιγήρανσης, περιοριστεί αποκλειστικά σε οικονομικά εύρωστα άτομα, η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να

οδηγήσει σε εντεινόμενες κοινωνικές ανισότητες και συγκέντρωση πλούτου στα χέρια των λίγων, ενισχύοντας έτσι, τις υπάρχουσες κοινωνικές διαιρέσεις. Η διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης σε αυτές τις τεχνολογικές καινοτομίες αποτελεί φλέγον ηθικό ζήτημα. Στον τομέα της αντιγήρανσης και της αθανασίας, αυτό πρακτικά σημαίνει πως οι θεραπείες θα πρέπει να είναι προσβάσιμες σε όλους, ανεξαρτήτως οικονομικής κατάστασης ή γεωγραφικής τοποθεσίας, καθιστώντας την παράταση ζωής ως ένα ακόμη θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα.

Η ανάγκη μάλιστα για απόλυτη διαφάνεια και δικαιοσύνη στην έρευνα και την εφαρμογή των τεχνολογιών αυτών είναι επιτακτική· με την «επιβολή» δημόσιας ενημέρωσης και συνεπώς την κατανόηση των δυνατοτήτων και των εκκολαπτόμενων κινδύνων των νέων «εφαρμογών» παράτασης της ζωής, δύναται να διασφαλιστεί μια πιο δίκαιη πρόσβαση σε όλους τους πολίτες ανά τον κόσμο. Το να εξασφαλιστεί δηλαδή πως αυτές οι τεχνολογίες θα ωφελήσουν ολόκληρο τον παγκόσμιο πληθυσμό, και όχι μόνο μια ελίτ, είναι βέβαιο πως θα αποτελέσει ένα από τα σπουδαιότερα διακυβεύματα στις κοινωνίες του 21ου αιώνα.

Η σημαντική ¹⁹³ παράταση της ανθρώπινης ζωής ή – εν τέλει - η αθανασία θα είχε τεράστιες επιπτώσεις στον πληθυσμό και τους πόρους της γης. Πώς θα διαχειριστούμε τους πόρους αν οι άνθρωποι ζουν πολύ περισσότερο ή εσαεί; Τι είδους περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές θα χρειαστεί να λάβουν χώρα; Ταυτόχρονα, με την προοπτική της παράτασης της ανθρώπινης ζωής μέσω των τεχνολογιών αντιγήρανσης, εγείρονται σημαντικά ερωτήματα για τις δημογραφικές και πληθυσμιακές αλλαγές παγκοσμίως. Σε πολλές ανεπτυγμένες χώρες, ¹⁹⁴ η μείωση των γεννήσεων και το αυξανόμενο προσδόκιμο ζωής προκαλούν μείωση στον πληθυσμό, ενώ η ανάπτυξη των θεραπειών αντιγήρανσης είναι πολύ πιθανό να επιφέρει δραστική αύξηση του πληθυσμού, καθιστώντας τον πλανήτη μας ανεπαρκή να τον υποστηρίξει απόλυτα με τους υπάρχοντες τουλάχιστον πόρους. Αυτό με την σειρά του, προβλέπεται να μετασχηματίσει την υπάρχουσα κοινωνική δομή, να

¹⁹³ Με τον όρο «σημαντική» αναφερόμαστε τόσο σε χρονικό όσο και σε ποιοτικό επίπεδο. Οι επιστήμονες είναι ιδιαίτερα σημαντικό να εστιάσουν στο πως το ανθρώπινο γένος θα μπορέσει να ζήσει περισσότερα άλλα και ποιοτικότερα χρόνια.

¹⁹⁴ Πρόκειται για κράτη με αναπτυγμένη οικονομία στις οποίες ο τριτογενής (παραγωγή υπηρεσιών) και ο τεταρτογενής τομέας παραγωγής - ήτοι ρομποτική, τεχνητή νοημοσύνη, ανάπτυξη φαρμάκων και βιοτεχνολογίες - κυριαρχούν

επηρεάσει τα οικονομικά και κοινωνικά συστήματα και να μεταβάλει τις ανθρώπινες αξίες.

Οι επιπτώσεις αυτές απαιτούν προσεκτική και στοχευμένη πολιτική ανάλυση και σχεδιασμό για να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα, η δικαιοσύνη και η ισότητα στην πρόσβαση σε αυτές τις νέες τεχνολογίες. Η συνεργασία μεταξύ κυβερνήσεων, διεθνών οργανισμών, και κοινωνικών φορέων είναι επιτακτική και ιδιαίτερος κρίσιμη για την

αντιμετώπιση των πληθυσμιακών αλλαγών και την κατανόηση των νέων δυναμικών οι οποίες ανακύπτουν - ή θα ανακύψουν.

Οι επιπτώσεις αυτών των αλλαγών θα απαιτήσουν διεξοδική ανάλυση και σχεδιασμό πολιτικών για τη διαχείριση των πόρων τόσο του χώρου της υγείας, όσο και της οικονομίας αλλά και του περιβάλλοντος. Η αύξηση της μέσης διάρκειας ζωής¹⁹⁵ θα έχει πολλαπλές διαφοροποιήσεις στις κοινωνίες. Πρώτα απ' όλα, θα προκληθεί ένας αναγκαστικός μετασχηματισμός της λεγόμενης «πυραμίδας των ηλικιών»,¹⁹⁶ με τον

¹⁹⁵ Το προσδόκιμο ζωής - γνωστό και ως μέση διάρκεια ζωής - αναφέρεται στον μέσο αριθμό ετών που προβλέπεται να ζήσει ένα άτομο σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Η τιμή αυτού του δείκτη διαφέρει ανάλογα με τη χώρα, το φύλο και την οικονομική κατάσταση. Στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες, το προσδόκιμο ζωής υπερβαίνει συχνά τα 80 έτη, ενώ σε λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές είναι χαμηλότερο, δεδομένης της φτώχειας αλλά και της σχεδόν ανύπαρκτης δυνατότητας για πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη.

¹⁹⁶ Η «πυραμίδα των ηλικιών» ή διαφορετικά η «πυραμίδα πληθυσμού» είναι ένα γραφικό εργαλείο που χρησιμοποιείται στην πληθυσμιακή ανάλυση για να παρουσιάσει - εξηγήσει την κατανομή του

πληθυσμό να γερνά ενώ παραμένει υγιής και ενεργός - παραγωγικός για περισσότερο χρόνο. Αυτό με την σειρά του, θα προκαλέσει επιπτώσεις στην αγορά εργασίας, στα συνταξιοδοτικά συστήματα, στην υγειονομική περίθαλψη και στα ασφαλιστικά συστήματα παγκοσμίως. Φαίνεται επομένως – ίσως καλύτερα από ποτέ - πως η αντιμετώπιση των επιπτώσεων της παράτασης της ζωής απαιτεί συνεργασία μεταξύ κυβερνήσεων, διεθνών οργανισμών και κοινωνικών ομάδων για τη δημιουργία και χάραξη πολιτικών που «επιδοκιμάζουν» τη βιωσιμότητα, την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη. Πολιτικές όπως για παράδειγμα η ρύθμιση της αναπαραγωγικής υγείας, η ριζική αναδιάρθρωση των υγειονομικών συστημάτων αλλά και η ανάπτυξη βιώσιμων – πράσινων - πόλεων και κοινοτήτων θα είναι κρίσιμες για τη διαχείριση των επιπτώσεων αυτών των νέων τεχνολογικών αλλαγών που επίκεινται.

Εάν λάβουμε ως ενδεχόμενο Χ το γεγονός πως βρισκόμαστε σε μια κοινωνία όπου οι άνθρωποι ζουν πολύ περισσότερο και συνεχίζουν να αναπαράγονται, ο παγκόσμιος πληθυσμός θα αυξηθεί σε επίπεδα που – είναι σχεδόν βέβαιο - δεν είναι βιώσιμα με τους διαθέσιμους πόρους της Γης. Η διαχείριση των φυσικών πόρων, η παραγωγή τροφίμων, η διαχείριση των αποβλήτων, και η περιβαλλοντική αλλαγή θα είναι επίσης φλέγοντα διλήμματα. Οι δε δημογραφικές αλλαγές - όπως προαναφέρθηκε - θα επηρεάσουν επίσης τις κοινωνικές δομές και τις ανθρώπινες αξίες. Από την άλλη, η δυνατότητα επίτευξης μακροχρόνιας καριέρας και η ανάγκη για εντατικοποίηση της δια βίου μάθησης, θα μεταβάλλουν αρχικά την εκπαίδευση και συνεπώς την αγορά εργασίας. Τέλος, οι διαπροσωπικές σχέσεις, ο γάμος και ο πυρήνας της οικογένειας – όπως τον γνωρίζουμε μέχρι σήμερα - ίσως χρειαστεί να αναπροσαρμοστούν σε μακρύτερους κύκλους ζωής.

Η προοπτική της αθανασίας θα ήταν τέλος, αδύνατο να μην εγείρει φιλοσοφικά ερωτήματα για το νόημα και την ποιότητα της ζωής.¹⁹⁷ Πώς θα επηρεάσει την ανθρώπινη εμπειρία, την προσωπική καλλιέργεια και τις διαπροσωπικές σχέσεις η

πληθυσμού της εκάστοτε περιοχής/χώρας ανά ηλικία/φύλο. Συνηθίζεται να έχει σχήμα πυραμίδας, με τις νεότερες ηλικιακές ομάδες στη βάση (που αντιστοιχούν σε μεγαλύτερο αριθμό ατόμων) και τις μεγαλύτερες ηλικίες στην κορυφή (που αντιπροσωπεύουν λιγότερα άτομα).

¹⁹⁷ Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη στα «ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ», ο σκοπός της ανθρώπινης ζωής είναι η επίτευξη της «ευδαιμονίας» ήτοι μιας κατάστασης πραγματικής ευτυχίας και ολοκλήρωσης. Η ευδαιμονία δεν περιορίζεται στην προσωρινή ικανοποίηση ή τέρψη, αλλά συνδέεται με την πλήρη ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού μέσω της αρετής και της λογικής. Ο άνθρωπος, ως «λογικό ον», μπορεί φτάσει στην ευδαιμονία μόνο μέσα από την καλλιέργεια των ηθικών και διανοητικών αρετών. Η ευτυχία βρίσκεται σε έναν ενάρετο τρόπο ζωής, όπου οι πράξεις χαρακτηρίζονται από ορθή κρίση και μεσότητα. Επομένως, η ευδαιμονία δεν εξαρτάται κυρίως από εξωτερικούς παράγοντες ή τύχη, αλλά από την ποιότητα του χαρακτήρα του εκάστοτε όντος αλλά και τις πράξεις του.

απουσία του θανάτου; Επιπροσθέτως, η προοπτική της αθανασίας προκαλεί βαθιές φιλοσοφικές ερωτήσεις σχετικά με την έννοια και τον σκοπό της ανθρώπινης ζωής. Ο θάνατος, ως αναπόφευκτο τέλος της ζωής, έχει δημιουργήσει μια φυσική οριοθέτηση (χρονοδιάγραμμα), που – με την σειρά της η οριοθέτηση αυτή - κατά την διάρκεια όλων αυτών των αιώνων παρουσίας του ανθρώπινου είδους στην γη, έχει διαμορφώσει τις αξίες, τις προτεραιότητες και την κατανόηση του χρόνου και της αναγκαιότητας. Η αναδιαμόρφωση ή η εξάλειψη αυτού του ορίου – ας το αποκαλέσουμε θεωρητικό χρονοδιάγραμμα - μπορεί να μεταβάλει θεμελιωδώς την ανθρώπινη ψυχολογία, τις κοινωνικές δομές και τις ατομικές επιδιώξεις.

Η εξάλειψη επομένως του θανάτου ή η σημαντική παράταση του προσδόκιμου ζωής μπορεί να επηρεάσει την αντίληψη του ανθρώπινου είδους σχετικά με τον χρόνο και τους κινητήριους μοχλούς για ατομική ανέλιξη. Οι άνθρωποι είναι πολύ πιθανό να αισθανθούν μειωμένη πίεση – άγχος για την επίτευξη του εκάστοτε στόχου (μικρού ή μεγάλου) ή/και να αναβάλλουν σημαντικές αποφάσεις,¹⁹⁸ γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε ριζικές αλλαγές στην κοινωνική και πολιτισμική δομή. Η αθανασία θα θέσει τους ανθρώπους προ των ευθυνών τους, αφού αναπόφευκτα θα κληθούν να αναπτύξουν νέες μορφές ψυχολογικής διαχείρισης για να «επιβιώσουν» απέναντι στους αλλεπάλληλους κύκλους ζωής, καριέρας και προσωπικών σχέσεων. Σε κάθε περίπτωση, η προοπτική της δια βίου μάθησης και αναδιάρθρωσης της καριέρας μπορεί να είναι τόσο ευκαιρία όσο και πηγή άγχους.

Η δυνατότητα για αθανασία μπορεί να μεταβάλει επίσης τις ανθρώπινες επαφές, με τις μακροχρόνιες συντροφικές σχέσεις να αποκτούν νέες διαστάσεις ή να έρχονται αντιμέτωπες με μεγαλύτερες προκλήσεις - πειρασμούς. Η επιστήμη της αθανασίας θέτει επομένως όχι μόνο τεχνολογικές αλλά και ισχυρές ψυχολογικές προκλήσεις. Η ανάπτυξη μιας κοινωνίας που υποστηρίζει τη μακροζωία απαιτεί την αναδιάρθρωση κοινωνικών, εκπαιδευτικών και ψυχολογικών συστημάτων για να διασφαλίσει πως οι άνθρωποι είναι σε θέση να βιώσουν μεν μια ποιοτική ζωή σε έναν κόσμο δε όπου ο θάνατος μπορεί να είτε να αργήσει να «έλθει» είτε όμως και να μην επέλθει ποτέ.

¹⁹⁸ Πόσες άραγε φορές στην καθημερινότητά μας όταν γνωρίζουμε πως δεν έχουμε ένα συγκεκριμένο περιθώριο-υποχρέωση, το αμελούμε μέχρι να ορισθεί ένα συγκεκριμένο deadline; Δυστυχώς, η τάση του ανθρώπου να αμελεί υποχρεώσεις αυξάνεται όταν δεν υπάρχει ένα σαφές περιθώριο ή προθεσμία. Χωρίς συγκεκριμένο deadline, υποσυνείδητα πολλές φορές πιστεύουμε πως έχουμε "άφθονο χρόνο" για να ολοκληρώσουμε μια εργασία.

Σε κάθε περίπτωση, μέσα από όλες αυτές τις ραγδαίες αλλαγές στον «μαγικό» κόσμο της έρευνας μπορούμε ευλόγως να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως η αναζήτηση της αθανασίας, μια - όπως πολλές φορές είδαμε - διαχρονική επιθυμία της

ανθρωπότητας, έχει υποστεί σημαντικές μεταβολές από την αρχαιότητα έως σήμερα. Στους αρχαίους πολιτισμούς, η αθανασία θεωρείτο μυστικιστικός στόχος ή δώρο θεϊκής προέλευσης, συχνά συνδεδεμένο άρρηκτα με θρησκευτικές δοξασίες και φανταστικές μυθολογικές ιστορίες που παρουσίαζαν θεούς

και ήρωες ως άτρωτα όντα. Με την πάροδο του χρόνου, και όσο εξελίχθηκε η επιστήμη, η αθανασία φαίνεται πως ξεκίνησε να «μετατοπίζεται» από την σφαίρα του μεταφυσικού και – ξεκίνησε - να «προσεγγίζει» έναν περισσότερο υλικό και επιστημονικό τομέα, όπου ουκ ολίγες ερευνητικές ομάδες εστίασαν στην πιθανότητα επίτευξής της – πολυπόθητης αθανασίας - μέσω της ιατρικής και της βιοτεχνολογίας.

Όπως θα δούμε και παρακάτω, πλέον φαίνεται πως η αθανασία θεωρείται μια δυνητικά υλοποιήσιμη κατάσταση, με τη αρωγή προηγμένων τεχνολογιών, όπως η γενετική μηχανική, οι θεραπείες κατά της γήρανσης και η κρυογονική. Τα διάφορα ερευνητικά κέντρα ανά τον κόσμο δίνουν βάση στους βιολογικούς μηχανισμούς καθιστώντας τους «πρωταίτιους» τόσο της γήρανσης όσο και του θανάτου. Αναζητούν διακαώς δε, τρόπους και μεθόδους προκειμένου να ελέγξουν ή ακόμη και να «αναστρέψουν» αυτές τις διαδικασίες. Παρόλα αυτά, οι επιδιώξεις αυτές εγείρουν πολυάριθμα ηθικά, κοινωνικά, ψυχολογικά αλλά και νομικά θέματα. Όλα τα παραπάνω, απαιτούν διακρατική διαβούλευση και ενδελεχή παρατήρηση και εξέταση όλων των παραγόντων, καθώς η ανθρωπότητα βρίσκεται αντιμέτωπη με πιθανές αλλαγές που δυνητικά θα μπορούσαν να «αλλοτριώσουν» ακόμη και την ίδια φύση της ανθρώπινης υπόστασης.

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ : Η ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΓΗΡΑΝΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΔΙΣΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΟΥΧΩΝ

Δ1. Επιχειρηματικές Επενδύσεις στην Επιστήμη της Μακροχρόνιας Ζωής

Η αναζήτηση για τη θεραπεία της γήρανσης και την παράταση της ανθρώπινης ζωής, με τον καιρό έχει αρχίσει να αποκτά νέα διάσταση, καθώς δισεκατομμυριούχοι – κυρίως - του τεχνολογικού τομέα επενδύουν σε έρευνες που «κλείνουν το μάτι» στην προώθηση ενός νέου μοντέλου πιο υγιών, ποιοτικών και μακροχρόνιων ανθρώπινων ζωών. Ο Ισραηλινός επιχειρηματίας **Γιούρι Μίλνερ (Yuri Milner)** και άλλοι γνωστοί επενδυτές όπως ο ιδρυτής της Amazon, **Τζεφ Μπέζος (Jeff Bezos)**, καθώς και οι συνιδρυτές της Google, **Λάρι Πέιτζ (Lawrence "Larry" Page)** και **Σέργκεϊ Μπριν (Sergey Brin)**, στηρίζουν οικονομικά νεοφυείς επιχειρήσεις που στοχεύουν αποκλειστικά στην ανακάλυψη φαρμάκων, ικανών να «προλάβουν» τις επιπτώσεις της γήρανσης στον άνθρωπο.

Ο **Νίρ Μπαρζιλάι (Nir Barzilai)**, ένας ιδιαίτερα διάσημος Ισραηλο-Αμερικανός επιστήμονας με εξειδίκευση στην επιστήμη της αντιγήρανσης, υποστηρίζει πως η ανθρωπότητα βρίσκεται σε ένα ιδιαιτέρως κρίσιμο σημείο, όπου η ελπίδα για σημαντική παράταση του προσδόκιμου της ζωής μπορεί να γίνει πραγματικότητα. Μαζί με το ερευνητικό του team, σκοπεύει να «εκκινήσει» ένα πείραμα προκειμένου να ελέγξει αν η **μετφορμίνη**¹⁹⁹ - ένα δηλαδή οικονομικό φάρμακο για τον διαβήτη - μπορεί να παρατείνει την διάρκεια ζωής. Εάν λοιπόν οι ρυθμιστικές αρχές εγκρίνουν τη χρήση της μετφορμίνης για την καταπολέμηση της γήρανσης, ο Barzilai εκτιμά πως οι μεγάλες φαρμακευτικές εταιρείες θα εντείνουν τις έρευνες στον κλάδο της προληπτικής - αντιγηραντικής ιατρικής.

¹⁹⁹ Η μετφορμίνη, είναι ένα από τα φάρμακα για τη θεραπεία του διαβήτη τύπου 2. Χρησιμοποιείται επίσης στη θεραπεία του συνδρόμου πολυκυστικών ωοθηκών (Σ.Π.Ω).

Σε κάθε περίπτωση, το όραμα υλοποίησης μιας κατάστασης φυσικής αθανασίας έχει απασχολήσει την ανθρωπότητα για αιώνες. Οι επιστήμονες, σταδιακά κατάφεραν να «αναβάλουν» τη γήρανση μέσω διαφόρων μέτρων, όπως τα εμβόλια και τα φάρμακα για την εκάστοτε πάθηση. Αξίζει να αναφερθεί πως μόνο στη Βρετανία, το προσδόκιμο ζωής σχεδόν διπλασιάστηκε μεταξύ 1841 και 2011.

Παρ' όλα αυτά κάτι φαίνεται πως λείπει · δυστυχώς πολλοί άνθρωποι στις μέρες μας περνούν τις τελευταίες δεκαετίες της ζωής τους με μια υγεία σε τραγική κατάσταση.

200

Το 2013, μια ομάδα ειδικών καθόρισε τα «εννέα (09) χαρακτηριστικά της γήρανσης», που αναφέρονται σε γενετικές και βιοχημικές διαδικασίες που προκαλούν εξασθένηση των λειτουργιών του ανθρωπίνου σώματος και συνεπώς μια αυξημένη «ευαλωτότητα» στον θάνατο. Ο Έρικ Βερντίν (Eric Verdin), διευθύνων σύμβουλος του **Ινστιτούτου Buck (Buck Institute for Research on Aging)** στην Καλιφόρνια, ισχυρίζεται πως πολλές από τις πεποιθήσεις των επιστημόνων αναφορικά με τη γήρανση έχουν αλλάξει ριζικά. Πλέον, η γήρανση σταματά να θεωρείται παθητική διαδικασία – μια δηλαδή διεργασία που απλά συμβαίνει με την πάροδο του χρόνου. Κατά τον Verdin, η γήρανση αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα κινδύνου για όλες τις ασθένειες, ανατρέποντας την πεποίθηση χρόνων, ότι δηλαδή παράγοντες όπως η χοληστερόλη ή το κάπνισμα έχουν τη σημαντικότερη επίδραση. Ο Τζέιμς Πέιερ (James Peyer), διευθύνων σύμβουλος της **Cambrian Biopharma**, υποστηρίζει πως πρωταρχικός στόχος των ερευνητικών ομάδων είναι πλέον η ανάπτυξη μιας νέας γενιάς **προληπτικών φαρμάκων** κατά της γήρανσης, που θα μπορούσαν να λειτουργούν ομοιοτρόπως με τα εμβόλια ή τα αντιβιοτικά.

²⁰⁰ Είναι αυτό που λέγαμε και παραπάνω, ότι δηλαδή δεν αρκεί να πετύχουμε - στοχεύσουμε μόνο την παράταση του προσδόκιμου ζωής των ανθρώπων, αλλά να στοχεύσουμε στην **ποιοτική παράταση** του προσδόκιμου ζωής.

Κομβικό σημείο για την μελέτη και κατανόηση του όλου θέματος αποτελεί η παρατήρηση των διαδικασιών - ενεργειών που λαμβάνουν χώρα σε κυτταρικό επίπεδο. Ένα σημαντικό «εύρημα» είναι ότι το βιολογικό ρολόι των κυττάρων μπορεί να επανέλθει, μέσω **«παραγόντων αναζωογόνησης»**. Επίσης, διαπιστώθηκε πως τα «γεροντικά» κύτταρα -τα οποία δεν διαιρούνται αλλά παραμένουν ενεργά χωρίς να πεθαίνουν -συσσωρεύονται στους ηλικιωμένους, προκαλώντας τα γνωστά προβλήματα στην υγεία τους. Ερευνητές από το **Mayo Clinic** αποκάλυψαν ότι η «εκδίωξη» αυτών των γεροντικών κυττάρων από ποντίκια οδήγησε σε βελτίωση της υγείας τους καθώς επίσης και σε αύξηση του προσδόκιμου ζωής τους κατά 20% έως 30%.²⁰¹ Ωστόσο, οι περισσότερες από αυτές τις νέες ανακαλύψεις έχουν προέλθει από πειράματα σε ζώα και όχι σε ανθρώπους.

Η κλινική δοκιμή αυτών των «εικασιών» σε ανθρώπους, έρχεται αντιμέτωπη με πολλές προκλήσεις. Είναι ιδιαιτέρως δύσκολο και χρονοβόρο να περιμένει κανείς τα αποτελέσματα από φάρμακα που ενδεχομένως να παρατείνουν τη ζωή, γι' αυτό οι επιστήμονες προσπαθούν να αναπτύξουν **«βιοδείκτες»**²⁰² που θα παρακολουθούν τη διαδικασία γήρανσης και θα καταγράφουν την επιβράδυνσή της.

Επιπλέον, οι ερευνητές αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της ενσωμάτωσης των συγκεκριμένων κλινικών δοκιμών στο υφιστάμενο ρυθμιστικό πλαίσιο, το οποίο δεν έχει ακόμη αναγνωρίσει την γήρανση ως ασθένεια. Σε κάθε περίπτωση, ο **Barzilai** - όπως προείπαμε - εκτιμά πως η **μετφορμίνη** δύναται να παρατείνει τη ζωή και ότι η δοκιμή του συγκεκριμένου φαρμάκου θα αποδείξει πως μπορεί να «καθυστερήσει» την εμφάνιση ασθενειών, όπως το εγκεφαλικό, η καρδιοπάθεια, ο καρκίνος και η άνοια. Τέλος, τροχοπέδη για την υλοποίηση των ερευνών αυτών είναι η εύρεση των απαραίτητων πηγών χρηματοδότησης για την επίτευξη εκτενών κλινικών δοκιμών,

²⁰¹ HealthyLiving.gr. (2015, March 11). *Η κερκετίνη ενδέχεται να μειώνει τη γήρανση μέσω της απομάκρυνσης γεροντικών κυττάρων*. Retrieved November 17, 2024, from <https://www.healthyliving.gr/2015/03/11/kerketinh-ghrانش/>

²⁰² EUPATI. (n.d.). *Βιοδείκτες*. Επιστρατεύτηκε από <https://toolbox.eupati.eu/resources/%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%B4%CE%B5%CE%AF%CE%BA%CF%84%CE%B5%CF%82/?lang=el>

προκειμένου να επιταχυνθεί η έρευνα και να ανακαλυφθούν άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν την γήρανση.

Ένα ακόμη εξέχον παράδειγμα αυτής της γενικευμένης τάσης των ισχυρών του πλανήτη να επενδύουν στην έρευνα της αντιγήρανσης, είναι η **Altos Labs**. Η Altos, που ιδρύθηκε από τον **Ρικ Κλάουσνερ (Rick Klausner)**, πρώην διευθυντή του **Εθνικού Ινστιτούτου Καρκίνου των ΗΠΑ**, αντί να ακολουθήσει τις παραδοσιακές στρατηγικές χρηματοδότησης, παρουσίασε στους υποψήφιους επενδυτές την ιδέα μιας «μηχανής ανακάλυψης». Σύμφωνα με την προσέγγισή του Klausner, η Altos επιδίωκε την πρόσληψη κορυφαίων επιστημόνων, όπως ο **Χαλ Μπάρον (Hal Barron)**, πρώην επιστημονικός υπεύθυνος της **GSK**, ο οποίος εν τέλει ανέλαβε τη θέση του διευθύνοντος συμβούλου. Πρωταρχική επιδίωξή τους αποτελεί η δημιουργία ενός συνεργατικού επιστημονικού περιβάλλοντος, το οποίο θα επιτρέψει την αποτελεσματική αντιμετώπιση κρίσιμων ζητημάτων σχετικά με την αναζωογόνηση των κυττάρων και την αντιστροφή ασθενειών. Τελικά, η Altos κατάφερε να συγκεντρώσει **τρία (3) δισεκατομμύρια δολάρια**, σημειώνοντας ρεκόρ στη βιομηχανία επιστημών παράτασης της ζωής, με τη συμμετοχή επενδυτών όπως ο **Bezos** και ο **Milner**. Ο δε **Barron** δήλωσε μάλιστα πως η σπουδαία αυτή οικονομική βοήθεια θα τους επιτρέψει μέσω της αποτυχίας να επιτύχουν τους ερευνητικούς τους στόχους, εστιάζοντας μάλιστα την προσοχή τους σε μια «καινοτόμο αντίληψη» σχετικά με την «αντιστροφή» των ασθενειών. Υποστήριξε πως η επιτυχία σε αυτό το «πολύπλοκο και ανατρεπτικό» εγχείρημα απαιτεί τουλάχιστον **τρία (3) δισεκατομμύρια δολάρια**.²⁰³

²⁰³ Herper, M. (2022, January 19). *With \$3 billion, biotech veterans launch a global company aimed at disease reversal*. STAT News. Retrieved from <https://www.statnews.com/2022/01/19/with-3-billion-biotech-veterans-launch-a-global-company-aimed-at-disease-reversal/>

Δ2. Η Ηθική της Ιδιωτικής Έρευνας

Στην προηγούμενη ενότητα φάνηκε πολύ καθαρά πως η εμφάνιση νέων, υπερβολικά καλά χρηματοδοτούμενων οργανισμών στον τομέα της έρευνας, είναι ιδιαίτερα σημαντική. Τον τελευταίο καιρό ωστόσο, έχουν ανακύψει μερικά θέματα αναφορικά με την ορθότητα των επιστημονικών προτεραιοτήτων των κυβερνητικών φορέων και τις επιπτώσεις της «απομόνωσης» των περισσότερων ερευνών στον ιδιωτικό κλάδο.

Μολονότι δηλαδή η χρηματοδότηση που προέρχεται από δημόσιους φορείς (δηλαδή το κράτος) τα τελευταία χρόνια προοδευτικά αυξάνεται, η αντίστοιχη χρηματοδότηση παραμένει αισθητά δυσανάλογη σε αντιδιαστολή με τις επενδύσεις που αντλούν ιδιωτικοί οργανισμοί όπως η **Altos Labs**. Στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών, τα **Εθνικά Ινστιτούτα Υγείας (National Institutes of Health)** συναποτελούνται από μια διεύθυνση αφιερωμένη στην γήρανση-αντιγήρανση. Παραταύτα, οι πρόσφατες αυξήσεις στον προϋπολογισμό εστίασαν την προσοχή τους κυρίως προς την έρευνα για το Αλτσχάιμερ και όχι στην αντιγήρανση. Από την άλλη, στο Ηνωμένο Βασίλειο, αν και έχουν αρχίσει να γίνονται αλλαγές, οι πόροι είναι πολύ περιορισμένοι, με το **UK Research and Innovation (UKRI)** να έχει ξοδέψει μόλις 2 εκατομμύρια λίρες για την ίδρυση μόλις **έντεκα (11)** ερευνητικών τμημάτων σε ιδιωτικά ιδρύματα.²⁰⁴

Γίνεται επομένως σαφές πως η σύγχρονη ιδιωτική χρηματοδότηση στην επιστήμη είναι αναπόφευκτο – δεδομένης της κατάστασης – να μην προκαλεί συζητήσεις γύρω από την ισότητα στην πρόσβαση των ερευνητικών αποτελεσμάτων και τις εμπορικές πρακτικές που τη συνοδεύουν. Ο πακιστανικής καταγωγής **Μεχμούντ Χαν (Mehmood Khan)**, διευθύνων σύμβουλος του μη κερδοσκοπικού

²⁰⁴ UK Research and Innovation. (n.d.). *Infrastructure Fund projects*. Retrieved November 23, 2024, from <https://www.ukri.org/what-we-do/creating-world-class-research-and-innovation-infrastructure/funded-infrastructure-projects/>

οργανισμού **Hevolution Foundation**, χρηματοδοτούμενου από τη βασιλική οικογένεια της Σαουδικής Αραβίας, τονίζει πως το ίδρυμά του επιδιώκει να βελτιώσει τη δημόσια υγεία μέσω της παράτασης της υγιούς-ποιοτικής ζωής, χωρίς να ενισχύσει το χάσμα μεταξύ των προνομιούχων και μη προνομιούχων. Στηρίζει δηλαδή αποκλειστικά προγράμματα που έχουν προοπτική «δημοκρατικής» ανανέωσης. Όπως σημειώνει ο **Khan**, «Μια θεραπεία που θα είναι διαθέσιμη μόνο σε λίγους δεν με ενδιαφέρει».

Παράλληλα, ο Wareham, όπως είδαμε και σε προηγούμενη ενότητα, προειδοποιεί για τους πιθανούς κινδύνους της «εμμονικής καταδίωξης» για παράταση της ζωής μέσω πειραμάτων αυτοχρηματοδοτούμενων ιδιωτικών εταιρειών, τονίζοντας επανειλημμένως την ανάγκη για προσεκτική ηθική εξέταση του θέματος. Αναφέρει πως οι ιδιωτικοί φορείς διαθέτουν την οικονομική δυνατότητα να υποστούν συνέπειες πολλαπλών αποτυχιών, γεγονός που δεν ισχύει για τις κυβερνήσεις, οι οποίες επιδιώκουν τη σταθερότητα. Το στοιχείο αυτό, σύμφωνα με τον **Τζέιμς Γουίλσοντον (James Wilsdon)**, καθηγητή στον τομέα επιστήμης και δημοκρατίας στο ερευνητικό κέντρο **SPRU (Science Policy Research Unit)** του **Πανεπιστημίου του Sussex**, υποδηλώνει πως οι δημόσιοι πόροι πρέπει να κατευθύνονται σε έρευνες που προσφέρουν άμεσα αποτελέσματα και οφέλη, αντί να επενδύονται σε αβέβαιες και χρονοβόρες επιστημονικές ερωτήσεις.²⁰⁵ Ο **Wilsdon** μάλιστα υπογραμμίζει την αυξημένη πίεση που δέχονται οι ερευνητές για την επιλογή έργων που ευθυγραμμίζονται με τις ανάγκες της κοινωνίας, εκφράζοντας επιφυλάξεις για τη μακροχρόνια ερευνητική προοπτική και υποστηρίζοντας πως ορισμένοι την χρησιμοποιούν για προσωπική ικανοποίηση, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις ευρύτερες κοινωνικές συνέπειες. Παρά τις πιέσεις για άμεσο όφελος, οι κυβερνήσεις, σύμφωνα με τον Ρόναλντ Κοχάνσκι (Ronald Kohanski), διευθυντή βιολογίας στο Εθνικό Ινστιτούτο Γήρανσης των ΗΠΑ (National Institute on Aging - Division of Aging Biology), έχουν μακροχρόνια συνεισφορά στην ανοιχτή επιστήμη, υποστηρίζοντας έργα που δεν οδηγούν απευθείας σε εμπορικά αποτελέσματα. Αυτή η οπτική διαφέρει σημαντικά από την Αναγέννηση, κατά την οποία η έρευνα στηριζόταν στη γενναιοδωρία εύπορων μελών της κοινωνίας.²⁰⁶

²⁰⁵ Wilsdon, J. Willis r (2004) *See Through Science. Why Public Engagement Need to Move Upstream*.

²⁰⁶ Comito, K. (2020, October 30). *Interview with Ronald Kohanski on the NIA's Systemic Approach to Healthy Life Extension* [Βίντεο]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=d9708daBp4Y>

Είναι επομένως αυταπόδεικτο πως η σχέση ακαδημαϊκής και ιδιωτικής έρευνας παρουσιάζει ιδιαιτερότητες και προκλήσεις, ιδιαίτερα στην κατανομή των πόρων. Στον πανεπιστημιακό χώρο, ερευνητές όπως η **Λιν Κοξ (Lynne Cox)** από το **Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης** αφιερώνουν σημαντικό μέρος της εργασίας τους στη διεκδίκηση μικρών επιχορηγήσεων, ενώ ορισμένοι συνάδελφοί τους απολαμβάνουν μεγαλύτερη ελευθερία στις ιδιωτικές εταιρείες όπως η **Altos**. Μάλιστα, η **Cox** συνεργάζεται με τον **Τζιμ Μέλον (Jim Mellon)**, επιχειρηματία και συνιδρυτή της **Juvenescence** - μιας δηλαδή πολύ γνωστής βιοτεχνολογικής εταιρείας επικεντρωμένης στη μακροζωία - ο οποίος της προσφέρει οικονομική ευελιξία χωρίς να επιδιώκει στενή διαχείριση του έργου της.²⁰⁷

Παράλληλα, το παράδειγμα της **UK Biobank**, μιας μεγάλης βάσης δεδομένων με γενετικά και υγειονομικά στοιχεία στο **Ηνωμένο Βασίλειο**, αποδεικνύει την αξία των μακροχρόνιων επενδύσεων στην επιστήμη. Αυτή η πρωτοβουλία, την οποία η **Lewis** χαρακτηρίζει «προφητική», προσέλκυσε χρηματοδότηση και από τον ιδιωτικό τομέα, με την **Calico** να στηρίζει τη συγκέντρωση επιπρόσθετων δεδομένων για τη γήρανση και τις παθήσεις της. Η **Calico** δηλώνει «υπέρ της δημοσίευσης» των ευρημάτων, αν και η επιστημονική «ελευθερία» του ερευνητικού προσωπικού σε αντιδιαστολή με τους ακαδημαϊκούς είναι ομολογουμένως πιο περιορισμένη.

Επιπλέον, υπάρχουν έντονες ανησυχίες για την ιδιωτική εμπλοκή στην πρωτοποριακή έρευνα και το ενδεχόμενο «εμπάργκο» στην πρόσβαση των επιτυχών δοκιμών. Ορισμένοι επιστήμονες παραδείγματος χάριν, επέλεξαν συνειδητά να απορρίψουν υψηλές αποδοχές από την **Altos** για να παραμείνουν στην ακαδημία, όπου οι υποχρεώσεις προς τους δημόσιους χρηματοδότες διασφαλίζουν την ανοιχτή πρόσβαση στα ευρήματα και τις πρακτικές των ερευνών τους. Σύμφωνα με τον **Kohanski**, η εξάρτηση της έρευνας από ιδιωτικά κεφάλαια ενέχει το στοιχείο του κεφαλαιοκρατικού κινήτρου,²⁰⁸ όπου η επιδίωξη του κέρδους συνήθως προηγείται των κοινωνικών επιπτώσεων.

Συνοψίζοντας, η συνεργασία μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου ερευνητικού έργου διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην επιστημονική πρόοδο και εξέλιξη, ιδίως σε

²⁰⁷ Περισσότερα για το έργο τους βλ. Mellon, J., & Chalabi, A. (2017). *Juvenescence: Investing in the age of longevity*. Harriman House.

²⁰⁸ Comito, K. (2020, October 30). *Interview with Ronald Kohanski on the NIA's Systemic Approach to Healthy Life Extension* [Βίντεο]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=d9708daBp4Y>

τομείς που σχετίζονται με τη μακροζωία και τη γήρανση. Οι ιδιωτικοί φορείς, όπως η **Calico** και η **Juvenescence**, συμβάλλουν στην ταχύτερη επιστημονική - ερευνητική εξέλιξη, παρέχοντας στους επιστήμονες τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους και την επιστημονική ελευθερία που συχνά λείπουν από τα δημόσια ακαδημαϊκά πλαίσια. Παρόλα αυτά, εγείρονται ανησυχίες - ηθικού κυρίως περιεχομένου - γύρω από την ισότιμη πρόσβαση στα αποτελέσματα των ερευνητικών δοκιμών, με την σοβαρή απειλή – αν όχι φοβία - οι νέες θεραπείες να γίνουν προσβάσιμες μόνο για τους οικονομικά προνομιούχους. Οι κρατικά χρηματοδοτούμενες πρωτοβουλίες, όπως η **UK Biobank**, εξασφαλίζουν την ανοιχτή διάθεση των επιστημονικών δεδομένων, προσφέροντας πολύτιμες πληροφορίες προς όφελος της ευρύτερης κοινότητας. Η πρόκληση, συνεπώς, έγκειται στην επίτευξη μιας ισορροπίας που θα επιτρέπει από την μια πλευρά την επιστημονική πρόοδο, ενώ από την άλλη πλευρά θα διασφαλίζει την ισότιμη διάθεση των ερευνητικών οφελών προς ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο.

Συνοψίζοντας, η προοπτική ανακάλυψης του πολυπόθητου «κλειδιού» για την επιμήκυνση της ζωής είναι πιο έντονη από ποτέ, καθώς οι δισεκατομμυριούχοι επενδύουν σε τομείς που πιθανόν να μη ευδοκιμήσουν χωρίς τη στήριξή τους. Εφόσον λοιπόν οι έρευνες αποδώσουν καρπούς, οι νέες θεραπείες μπορεί να σηματοδοτήσουν την αρχή μιας νέας εποχής στην υγειονομική περίθαλψη, δημιουργώντας ένα νέο τοπίο που είναι βέβαιο πως θα προσφέρει σχεδόν απεριόριστες δυνατότητες στην ανθρώπινη ζωή.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ολοκληρώνοντας λοιπόν την παρούσα δημοσίευσή μας, είμαστε πλέον σε θέση να καταλάβουμε πως το ιδεατό της αθανασίας ανέκαθεν εξίταρε τον ανθρώπινο νου, αποτελώντας αντικείμενο ενασχόλησης σε πολλαπλά πεδία όπως η μυθολογία, η θρησκεία, η φιλοσοφία και η επιστήμη. Στην αρχαιότητα, η αθανασία είχε είτε συμβολική είτε υπερφυσική υπόσταση, αντιμετωπιζόταν δηλαδή ως θεϊκή εύνοια ή ως αποτέλεσμα υπερφυσικών κατορθωμάτων – των άθλων. Στην σύγχρονη εποχή, η εντυπωσιακή πρόοδος της γενετικής και της βιοτεχνολογίας μεταμορφώνει αυτή την ιδέα από μια μεταφυσική ουτοπία σε μία τεχνολογικά εφικτή πραγματικότητα, εγείροντας νέες ηθικές και κοινωνικές συζητήσεις. Το ιδεατό της αθανασίας, λοιπόν, από μια αφηρημένη φιλοσοφική επιθυμία, αποτελεί πλέον θέμα επιστημονικής διερεύνησης με πρακτικές εφαρμογές και ηθικές συνέπειες, που αγγίζουν εν τοις πράγμασι τις θεμελιώδεις αξίες αλλά και τις κοινωνικές δομές.

Οι σύγχρονες καινοτομίες και ευρήματα στη γενετική, τη μελέτη των τελομερών, την κρυογονική και την έρευνα αντιγήρανσης ανοίγουν διάπλατα τον δρόμο για την επιμήκυνση της ζωής, προτείνοντας νέες σαφείς λύσεις και προσδοκίες για την ποιότητα της ανθρώπινης ζωής. Στο πλαίσιο αυτό, η γενετική μηχανική, επιτρέπει - όπως είδαμε - τη «χειραγώγηση» και «ανακατεύθυνση» γονιδίων που σχετίζονται με την κυτταρική γήρανση, ενώ η έρευνα αναφορικά με τις δυνατότητες των τελομερών έχει συμβάλει στην κατανόηση των μηχανισμών της κυτταρικής ανανέωσης και της βιολογικής νεότητας. Παράλληλα, η επιστήμη της κρυογονικής έχει «ανοίξει» ένα παραθυράκι στην ανάπτυξη προοπτικών διατήρησης – κρυοσυντήρησης - των βιολογικών ιστών και μελλοντικής αποκατάστασης της υγείας τους.²⁰⁹ Παρά την εντυπωσιακή πρόοδο της επιστήμης, εγείρονται ωστόσο σοβαρά ζητήματα πρόσβασης, καθώς τα υπέρογκα κόστη αυτών των νέων τεχνολογιών απειλούν να καταστήσουν τις νέες τεχνολογίες προσιτές μόνο στους οικονομικά – και

²⁰⁹ Περισσότερα για το θέμα της κρυοσυντήρησης βλ. Manuchehrabadi, N., Gao, Z., Zhang, J., Ring, H. L., Shao, Q., Liu, F., McDermott, M., Fok, A., Rabin, Y., Brockbank, K. G. M., Garwood, M., & Bischof, J. C. (2017). Improved tissue cryopreservation using inductive heating of magnetic nanoparticles. *Science Translational Medicine*, 9(379), eaah4586. <https://doi.org/10.1126/scitranslmed.aah4586>

ταυτιζόμενους σε πολλές περιπτώσεις χρηματοδότες των εν λόγω πειραμάτων - ισχυρούς του πλανήτη εντείνοντας κατ' αυτό τον τρόπο, τις κοινωνικές ανισότητες.

Η σύγχρονη πρόκληση επομένως της δίκαιης – ισότιμης πρόσβασης στις τεχνολογίες παράτασης της ζωής, αποτελεί έναν από τους κεντρικούς προβληματισμούς αυτής της συζήτησης, καθώς η – σχεδόν αναπόφευκτα - περιορισμένη πρόσβαση στις νέες θεραπείες από άτομα χαμηλότερων εισοδημάτων θα μπορούσε να δημιουργήσει νέες μορφές κοινωνικής ανισότητας. Το φαινόμενο αυτό, συχνά αποκαλούμενο και με τον όρο «**βιολογικός ελιτισμός**», περιγράφει την κατάσταση στην οποία η πρόσβαση σε θεραπείες μακροζωίας θα παρέχεται αποκλειστικά και μόνο σε κοινωνικά προνομιούχες ομάδες, οξύνοντας έτσι το πρόβλημα του χάσματος ανάμεσα στην ποιότητα και τη διάρκεια ζωής των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων. Το πρόβλημα αυτό, αναδεικνύει την ανάγκη ανάπτυξης πολιτικών και ρυθμιστικών αρχών που θα περιορίζουν ουσιαστικά τις ανισότητες, διασφαλίζοντας έτσι, πως οι επερχόμενες επιστημονικές καινοτομίες είναι κοινωνικά δίκαιες και ισότιμα προσβάσιμες σε όλα τα μέλη της κοινωνίας.

Εκτός από τις κοινωνικές διαστάσεις, η προοπτική της αθανασίας εγείρει ζητήματα που αφορούν τη φιλοσοφική και ψυχολογική συνειδητοποίηση της ανθρώπινης εμπειρίας και υπόστασης. Η παράταση της ζωής μεταβάλλει την αντίληψη του χρόνου και των ανθρώπινων σχέσεων, διαμορφώνοντας νέες συνθήκες για την προσωπική καλλιέργεια του ατόμου. Μέχρι σήμερα, το όριο του θανάτου είχε καταλυτική σημασία για την ανθρώπινη ύπαρξη αφού προσέδιδε νόημα και ουσία στις αποφάσεις και στις σχέσεις που είχαν οι άνθρωποι ως κοινωνικά όντα μεταξύ τους. Η παράταση επομένως της διάρκειας της ανθρώπινης ζωής μπορεί να επιφέρει αλλαγές τόσο στον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι τον χρόνο, όσο ενδεχομένως και στις προτεραιότητές τους αλλά και τη σημασία που αυτοί αποδίδουν στις προσωπικές τους σχέσεις, τα διλλήματα και τους στόχους. Αυτές οι νέες προοπτικές εγείρουν επίσης ψυχολογικά ερωτήματα σχετικά με την αξία της ζωής και τις συναισθηματικές και ψυχολογικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει η παράταση της ζωής στον άνθρωπο.

Οι παραπάνω φιλοσοφικές και ψυχολογικές ανησυχίες υποδεικνύουν την ανάγκη για μια ιδιαίτερως λεπτομερή προσέγγιση στις κοινωνικές, ηθικές και συναισθηματικές πτυχές της αθανασίας. Ποιο είναι το νόημα της ζωής, αν αυτή διαρκεί

απεριόριστα; Πώς θα επηρεάσει η αθανασία την αίσθηση του προσωπικού σκοπού ²¹⁰ και - κατά συνέπεια - το στοιχείο της πληρότητας; Η επιστημονική κοινότητα, συνεπώς, οφείλει να εξετάσει αυτές τις πτυχές με ενδεδεγμένη τρόπο, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις τεχνικές προκλήσεις όσο και τις συναισθηματικές και ηθικές προεκτάσεις της μακροζωίας.

Η νέα αυτή πραγματικότητα απαιτεί την ανάπτυξη ενός ηθικού – αν όχι και νομικού - πλαισίου και κοινωνικών προτύπων που να διασφαλίζουν πως η επιστήμη θα προχωρήσει με σεβασμό στις θεμελιώδεις πανανθρώπινες αξίες. Η διακρατική συνεργασία είναι κομβικής σημασίας για να ενισχυθεί η διαφάνεια στην έρευνα και να αποφευχθούν οι ανισότητες. Οι οικουμενικές πρωτοβουλίες θα μπορούσαν επίσης να υποστηρίξουν τη διαμόρφωση ρυθμιστικών πλαισίων και πολιτικών πρακτικών που να εξασφαλίζουν την κοινωνική ευθύνη και τη δικαιοσύνη, ώστε τα οφέλη της μακροζωίας να είναι διαθέσιμα σε όλους, και όχι αποκλειστικά στους οικονομικά προνομιούχους.

Συνοψίζοντας, η αθανασία είναι ένα από τα πιο μεγαλεπήβολα οράματα του ανθρώπινου πολιτισμού και ταυτόχρονα μια πρόκληση που οπωσδήποτε απαιτεί προσεκτικά μελετημένη διαχείριση. Η πρόοδος στον τομέα της μακροζωίας και της αντιγήρανσης μπορεί να προσφέρει σημαντικές βελτιώσεις στην ποιότητα της ανθρώπινης ζωής, αλλά πρέπει να συνοδεύεται από ηθική ευσυνειδησία. Η διασφάλιση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ισότητας στην πρόσβαση σε αυτές τις τεχνολογίες αποτελεί προτεραιότητα. Μόνο μέσω της διεθνούς συνεργασίας και της διαφάνειας μπορεί να επιτευχθεί μια ισορροπημένη προσέγγιση, εξασφαλίζοντας πως η επιδίωξη της αθανασίας θα λειτουργεί προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

²¹⁰ Του «τέλους» όπως θα έλεγε ο Αριστοτέλης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Αλφαβητικά)

- Abusch, T. (2001). The development and meaning of the epic of Gilgamesh: An interpretive essay. *Journal of the American Oriental Society*, 121(4), 614. <https://doi.org/10.2307/606502>
- Ancient Egyptian religion and beliefs. (n.d.). In *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/ancient-Egyptian-religion>
- Antoninus Liberalis. (n.d.). *Metamorphoses* 28 (trans. Celoria). (Greek mythographer, 2nd century AD).
- Bădăraș, M. (n.d.). Romanian folklore and fairy tales. Retrieved from <https://www.romanianhistoryandculture.com>
- Ballou, H., & Toll, R. W. (n.d.). Proposed Fountain of Youth Monument to the 72nd Congress (PDF). "Presumably, Ponce de Leon's first landing was north of St. Augustine and south of Jacksonville. The exact spot of the landing will probably never be known..." pp. 6–7.
- Baring-Gould, S. (1877). Prester John. *Curious Myths of the Middle Ages*. London: Rivingtons. pp. 32–54. Retrieved June 17, 2021 – via Internet Archive.
- Becker, E. (2020). *The denial of death*. London: Souvenir Press.
- Benecke, M., & Benecke, M. (2002). *The dream of eternal life: Biomedicine, aging, and immortality*. New York: Columbia University Press.
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2013). *Principles of biomedical ethics* (6th ed.). OUP USA.
- Bowden, J. (2007). *A Chronology of World Christianity*. Continuum Books. ISBN 978-0-8264-9633-1.

- Budge, E. W. (2010) [1925]. *The mummy: A handbook of Egyptian funerary archaeology*. New York: Cambridge University Press. ISBN 978-1-108-01825-8
- Burley, M. (2015). “The end of immortality!” Eternal life and the Makropulos debate. *The Journal of Ethics*, 19(3–4), 305–321. <https://doi.org/10.1007/s10892-015-9205-6>
- Burton, D. H. (1996). *The search for immortality in archaic Greek myth*. University College, University of London.
- Cafasso, J. (2023). 6 essential vitamins for boosting metabolism. *Healthline*. Retrieved from <https://www.healthline.com/health/food-nutrition/vitamins-to-boost-metabolism>
- Cassius Dio. (1987). *Roman history* (E. Cary, Trans.). Harvard University Press.
- Center for the Study of Global Christianity. (2024). Annual Statistical Table for World Christianity 2024: Fragmentation and Unity. Retrieved from <https://www.gordonconwell.edu/wp-content/uploads/sites/13/2024/01/Status-of-Global-Christianity-2024.pdf>
- Cicero. (1998). *On the commonwealth and on the laws* (J. E. G. Zetzel, Trans.). Cambridge University Press.
- Clark, J. C. (2014, September 23). *A concise history of Florida*. Arcadia Publishing Incorporated. ISBN 978-1-62585-153-6.
- Colish, M. L. (1997). *Medieval Foundations of the Western Intellectual Tradition 400–1400*. New Heaven, Connecticut: Yale University Press. ISBN 0-300-07852-8.
- Collins, R. (1999). *Early Medieval Europe: 300–1000* (Δεύτερη έκδοση). Νέα Υόρκη, Η.Π.Α.: St. Martin's Press. ISBN 0-312-21886-9.
- Contamine, P. (1984). *War in the Middle Ages*. Oxford, United Kingdom: Blackwell. ISBN 0-631-13142-6.
- Cooke, S. J., Crossin, G. T., & Hinch, S. G. (2011). Pacific salmon migration: Completing the cycle. In *Encyclopedia of Fish Physiology: From Genome to Environment* (pp. 1947–1955). Elsevier Inc.

- Cosman, M. P. (2007). *Medieval Wordbook: More than 4,000 Terms and Expressions from Medieval Culture*. New York, USA.: Barnes & Noble. ISBN 978-0-7607-8725-0.
- Crampton, R. J. (2005). *A Concise History of Bulgaria*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. ISBN 0-521-61637-9.
- Cunliffe, B. (2008). *Europe Between the Oceans: Themes and Variations 9000 BC–AD 1000*. New Heaven, Connecticut: Yale University Press. ISBN 978-0-300-11923-7.
- Curta, F. (2006). *Southeastern Europe in the Middle Ages 500–1250*. Cambridge Medieval Textbooks. Cambridge, UK: Cambridge University Press. ISBN 0-521-89452-2.
- Dalby, A. (2003). *Food in the ancient world from A to Z*. Routledge. Retrieved from <https://books.google.com/books?id=FtIXAe2qYDgC>
- Davies, N. (1996). *Europe: A History*. Οξφόρδη, Ηνωμένο Βασίλειο: Oxford University Press. ISBN 0-19-520912-5.
- Dawkins, R. M. (1937). *Alexander and the water of life*. *Medium Ævum*, 6(3), 173. <https://doi.org/10.2307/43626046>
- DeLashmutt, M. W. (2006). A better life through information technology? The techno-theological eschatology of posthuman speculative science. *Zygon®*, 41(2), 267–288. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9744.2005.00739.x>
- Denley, P. (1998). "The Mediterranean in the Age of the Renaissance, 1200–1500". Στο: Holmes, G. (επιμ.), *The Oxford Illustrated History of Medieval Europe*. Οξφόρδη, Ηνωμένο Βασίλειο: Oxford University Press, σσ. 235–296. ISBN 0-19-285220-5.
- Descartes, R. (1996). *Meditations on first philosophy* (J. Cottingham, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1641)
- Dissolved mineral sources and significance. (n.d.). Archived from the original on July 25, 2016. Retrieved July 29, 2016.
- Dodwell, C. R. (1993). *The Pictorial Arts of the West: 800–1200*. Pelican History of Art. New Heaven, Connecticut: Yale University Press. ISBN 0-300-06493-4.

- Eisenstein, M. (2022). Rejuvenation by controlled reprogramming is the latest gambit in anti-aging. *Nature News*. Retrieved January 19, 2024, from <https://www.nature.com/articles/d41587-022-00002-4>
- Ellmann, R. (1987). *Oscar Wilde*. Knopf.
- Epicurus. (1993). *The essential Epicurus: Letters, principal doctrines, Vatican sayings, and fragments* (E. M. O'Connor, Trans.). Prometheus Books. Retrieved from <https://archive.org/details/essentialepicuru0000epic>
- Epstein, S. A. (2009). *An Economic and Social History of Later Medieval Europe, 1000–1500*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-70653-7.
- Esposito, J. L. (2002). *What everyone needs to know about Islam*. Oxford University Press.
- Fernández de Oviedo y Valdés, G. (1851) [1535]. *Historia general y natural de las Indias. J. A. de los Ríos* (Ed.). Madrid: La Real Academia de la Historia. Retrieved July 15, 2020.
- Fernández de Oviedo y Valdés, G. (1851) [1535]. "XVI." In J. A. de los Ríos (Ed.), *Historia general y natural de las Indias* (pp. 482–485). Madrid: La Real Academia de la Historia.
- Fleming, F., & Lothian, A. (n.d.). *The Way to Eternity: Egyptian Myth*.
- Flexner, S. B. (επιμ.). *The Random House Dictionary of the English Language: Unabridged* (Δεύτερη έκδοση). Νέα Υόρκη, Η.Π.Α.: Random House. ISBN 0-394-50050-4.
- Fletcher, I. (2016). *Romantic mythologies*. London: Routledge.
- Fontaneda's Memoir. (1854). Translation by B. Smith. From keyshistory.org. Retrieved July 14, 2006.
- Gies, J., & Gies, F. (1973). *Life in a Medieval City*. Νέα Υόρκη, Η.Π.Α.: Thomas Y. Crowell. ISBN 0-8152-0345-4.
- Gadalla, M. (2001). *Egyptian Divinities – The All who are The One*. Greensboro, N.C.: Tehuti Research Foundation. ISBN 1-931446-04-0.

- Gillick, M. R. (2007). *The denial of aging: Perpetual youth, eternal life, and other dangerous fantasies*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grant, E. (2001). *God and Reason in the Middle Ages*. Κέιμπριτζ, Ηνωμένο Βασίλειο: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-80279-6.
- Grech, V. (2018). WASP (Write a Scientific Paper): Kleos aphthiton, eternal glory and renown, or nostos? *Early Human Development*, 122, 54–55. <https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2018.04.005>
- Grierson, P. (1989). "Coinage and currency". Στο: Loyn, H. R. (επιμ.), *The Middle Ages: A Concise Encyclopedia*. Λονδίνο: Thames and Hudson, σσ. 97–98. ISBN 0-500-27645-5.
- Griffiths, A. (1996). *Prints and Printmaking*. Λονδίνο, Ηνωμένο Βασίλειο: British Museum Press. ISBN 0-7141-2608-X.
- Guirand, F. (Ed.). (1968). *New Larousse Encyclopedia of Mythology*. New York: Crescendo Books.
- Hick, J. (1994). *Death and eternal life*. Louisville, KY: Westminster/John Knox Press.
- Holy Bible, New International Version. (1973). Zondervan. Retrieved from <https://www.biblegateway.com/passage/?search=John%2011&version=NIV>
- Hong, H., & Wee, K. (2017). *Pursuing the elixir of life: Chinese medicine for health*. New Jersey: World Scientific.
- Horváth, T. (1993). *Eternity and eternal life: Speculative theology and science in discourse*. Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press.
- IFLScience. (2023, June 27). Archaeologists are too terrified to look inside tomb of China's first emperor. *IFLScience*. Retrieved from <https://www.iflscience.com/archaeologists-are-too-terrified-to-look-inside-tomb-of-chinas-first-emperor-70035>
- Ions, V. (1968). *Egyptian Mythology*. London: Newnes Books.
- Jurgens, T. M., Whelan, A. M., Killian, L., Doucette, S., Kirk, S., & Foy, E. (2012). Green tea for weight loss and weight maintenance in overweight or obese adults. *The*

Cochrane Database of Systematic Reviews, 12(12), CD008650.
<https://doi.org/10.1002/14651858.CD008650.pub2>

- Kitchen, K. A. (1996). *Ramesside Inscriptions: Translated & Annotated, Translations, Volume III*. Blackwell Publishers.
- Kohanski, T., & Benson, C. D. (Eds.). (2007). *The Book of John Mandeville*. Medieval Institute Publications. Indexed Glossary of Proper Names. Kalamazoo. Accessed September 24, 2011.
- Kueng, H. (2002). *Eternal life?: Life after death as a medical, philosophical, and theological problem*. Wipf & Stock Pub.
- Live Science. (n.d.). Epigenetics linked to the maximum life spans of mammals, including us. Retrieved October 31, 2024, from <https://www.livescience.com/health/ageing/epigenetics-linked-to-the-maximum-life-spans-of-mammals-including-us>
- Locke, J. (1975). *An essay concerning human understanding* (P. H. Nidditch, Ed.). Oxford University Press. (Original work published 1690)
- Long, A. (2023). *Death and immortality in ancient philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- López de Gómara, F. (n.d.). *Historia general de las Indias* (second part).
- Mandeville, J. (n.d.). *The travels of Sir John Mandeville*. Accessed September 24, 2011.
- Mártir de Angleria, P. (n.d.). *Decadas de Nuevo Mundo*, Decada 2, chapter X.
- Megalomatis, K. (1989). «Ισις». Στο Γ. Χριστόπουλος & Ι. Μπαστιάς (Εκδ.), *Παγκόσμια μυθολογία*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Mikalson, J. D. (2005). *Ancient Greek religion*. Wiley-Blackwell.
- Morison, S. E. (1974). *The European discovery of America: The Southern Voyages 1492–1616*. Oxford University Press. p. 504.
- Motta, R., Louis, J. P., Frank, G., & Henrotte, J. G. (1998). Unexpected association between reproductive longevity and blood magnesium levels in a new model of

selected mouse strains. *Growth, Development, and Aging*, 62(1–2), 37–45. PMID: 9666355.

- Murray, M. A. (2004) [1963]. *The Splendor that was Egypt*. Mineola, N.Y.: Dover. ISBN 978-0-486-43100-0
- National Institutes of Health. (2022, July 22). What can turtles tell us about longevity? *NIH Record*. Retrieved from <https://nihrecord.nih.gov/2022/07/22/what-can-turtles-tell-us-about-longevity>
- Needham, J. (1980). *Science and civilisation in China: Volume 5, Chemistry and chemical technology, Part 4, Spagyric discovery and invention: Apparatus, theories and gifts*. Cambridge University Press.
- Nutton, V. (2004). *Ancient medicine*. Routledge.
- Peck, D. T. (n.d.). *Anatomy of a historical fantasy*. *Revista de Historia de América*, p. 69y.
- Petersen, A., & Seear, K. (2009). In search of immortality: The political economy of anti-aging medicine. *Medicine Studies*, 1(3), 267–279. <https://doi.org/10.1007/s12376-009-0020-x>
- Pew Research Center. (2024, January 9). U.S. centenarian population is projected to quadruple over the next 30 years. *Pew Research Center*. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/01/09/us-centenarian-population-is-projected-to-quadruple-over-the-next-30-years>
- Phiddian, E. (n.d.). Bamboo about to flower and die for first time in 120 years. *Cosmos Magazine*. Retrieved November 20, 2024, from <https://cosmosmagazine.com/nature/plants/bamboo-flowering-die/>
- Plato. (1997). *Phaedo*. In J. M. Cooper & D. S. Hutchinson (Eds.), *Plato: Complete works* (pp. 49–100). Hackett Publishing Company.
- Plato. (2002). *Phaedrus* (R. Waterfield, Trans.). Oxford University Press.
- Plato. (2004). *Republic* (C. D. C. Reeve, Trans.). Hackett Publishing Company.
- Porter, B., & Moss, R. (n.d.). *Topographical Bibliography: Volume V Upper Egypt*. Griffith Institute.

- Porter, B., & Moss, R. (2010). *Topographical Bibliography Vol VIII*. Retrieved from Griffith Institute website.
- Principe, L. M. (2013). *The secrets of alchemy*. University of Chicago Press.
- Raposo, V. L. (2019). The first Chinese edited babies: A leap of faith in science. *JBRA Assisted Reproduction*, 23(3), 197–199. <https://doi.org/10.5935/1518-0557.20190042>
- Redman, M., King, A., Watson, C., & King, D. (2016). What is CRISPR/Cas9? *Archives of Disease in Childhood. Education and Practice Edition*, 101(4), 213–215. <https://doi.org/10.1136/archdischild-2016-310459>
- Reynolds, C. B. (1934). *The Landing of Ponce de Leon: A Historical Review* (PDF). "In 1909 when a tree near the well was uprooted by a storm..." pp. 6–7.
- Roberts, M. M., & Porter, R. (2022). *Literature and medicine during the eighteenth century*. London: Routledge.
- Seneca. (2008). *Letters from a Stoic* (R. Campbell, Trans.). Penguin Classics.
- Seelig, M. S. (2000). Epidemiology of water magnesium: Evidence of contributions to health. (In press: Proceedings of Mg Symposium, Vichy, France).
- Shapin, S. (1996). *The scientific revolution*. University of Chicago Press.
- Shaw, I. (1995). *The Dictionary of Ancient Egypt*. New York: Harry N. Abrams. ISBN 0-8109-9096-2
- Smith, W. (Ed.). (1867). *Dictionary of Greek and Roman biography and mythology* (Vol. 1). Retrieved from <https://archive.org/details/DictionaryOfGreekAndRomanBiographyAndMythology>
- Spencer, A. J. (Ed.). (2007). *The British Museum Book of Ancient Egypt*. London: British Museum Press. ISBN 978-0-7141-1975-5
- Stanley, S. (2023). Rewinding cells to reverse disease. *Cell Stem Cell*, 30(1), 7–9. <https://doi.org/10.1016/j.stem.2022.12.009>
- Suetonius. (1979). *The twelve Caesars* (R. Graves, Trans.). Penguin Books.

- Sujin, K., & Jones, R. O. (2016, April 29). *National Register of Historic Places Continuation Sheet Summary* (PDF). National Park Service. Retrieved June 12, 2018.
- Tacitus. (n.d.). *Complete works of Tacitus*. Retrieved from <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Tacitus/home.html>
- Talbert, C. H. (1975). The concept of immortals in Mediterranean antiquity. *Journal of Biblical Literature*, 94(3), 419. <https://doi.org/10.2307/3265162>
- Τσινόρεμα, Σ. (2006). Η Βιοηθική και η σύγχρονη κριτική της πράξης. Η ηθική στην εποχή της βιοτεχνολογίας. *Δευκαλίων*, 24(2), 213–250.
- Turner, C. (2000). *The history of hell*. Harcourt.
- Turner, P., & Coulter, C. (2001). *Dictionary of Ancient Deities*.
- Vatter, M. (2010). Eternal life and biopower. *CR: The New Centennial Review*, 10(3), 217–249. <https://doi.org/10.1353/ncr.2010.0035>
- Veronica, I. (1968). *Egyptian Mythology*. London: Newnes Books.
- Vint, S. (2019). *Bodies of tomorrow: Technology, subjectivity, science fiction*. Toronto: University of Toronto Press.
- Voss, S. (1992). Understanding eternal life. *Faith and Philosophy*, 9(1), 3–22. <https://doi.org/10.5840/faithphil1992915>
- Wilkinson, R. H. (2003). *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*. Thames & Hudson.
- World Health Organization. (2016). *World health statistics 2016: Monitoring health for the SDGs*. Retrieved from <https://www.who.int>
- World History Encyclopedia. (n.d.). Pythagoras. Retrieved August 2, 2024, from <https://www.worldhistory.org/Pythagoras/>
- World Population Review. (2024). Muslim majority countries 2024. Retrieved from <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/muslim-majority-countries>
- Žabkar, L. V. (1963). Herodotus and the Egyptian idea of immortality. *Journal of Near Eastern Studies*, 22(1), 57–63. https://doi.org/10.1086/371711_

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

(Με βάση την σειρά προβολής των εικόνων)

- Tomb Painting of Osiris, Thebes. (n.d.). *World History Encyclopedia*. Retrieved from <https://www.worldhistory.org/image/12666/tomb-painting-of-osiris-thebes/>
- Encyclopaedia Britannica. (n.d.). *Mummy*. In *Britannica*. Retrieved October 29, 2024, from <https://www.britannica.com/topic/mummy>
- Louvre Museum. (n.d.). *Falcon with ram's head, representing the ba of Ra, with signet rings on its claws* [Amulet]. Louvre Museum.
- The Met. (n.d.). *Canopic jar* [Artifact]. Late Period, 664–525 BC. The Metropolitan Museum of Art. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/550773>
- Hero Overpowering a Lion. (n.d.). *World History Encyclopedia*. Retrieved from <https://www.worldhistory.org/image/2570/hero-overpowering-a-lion/>
- LovePik. (n.d.). *Chinese herbal medicine ginseng*. Retrieved October 30, 2024, from <https://lovecik.com/image-401801550/chinese-herbal-medicine-ginseng.html>
- Cartwright, M. (n.d.). *Terracotta Army*. *World History Encyclopedia*. Retrieved October 30, 2024, from https://www.worldhistory.org/Terracotta_Army/
- Maxmag. (n.d.). *Κομφούκιος: Ο μεγάλος φιλόσοφος* [Image]. Retrieved October 30, 2024, from <https://maxmag.gr/politismos/istoria/komfoykios-o-megalos-filosofos/>
- Wikipedia contributors. (n.d.). *Zeus and Ganymede* [Image]. In Wikipedia, The Free Encyclopedia. Retrieved October 30, 2024, from [https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B1%CE%BD%CF%85%CE%BC%CE%AE%CE%B4%CE%B7%CF%82_\(%CE%BC%CF%85%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1\)#/media/%CE](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B1%CE%BD%CF%85%CE%BC%CE%AE%CE%B4%CE%B7%CF%82_(%CE%BC%CF%85%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1)#/media/%CE)

%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Zeus_and_Ganymede.
_Penthesilea_Painter.jpg

- Titian. (1548-1549). *Sisyphus* [Oil on canvas]. Museo Nacional del Prado, Madrid. Retrieved from <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/sisyphus/bb56eb47-052f-4e15-8e46-75a3f18b13ad>
- Corot, C. (1861). *Orpheus Leading Eurydice from the Underworld* [Oil on canvas]. Museum of Fine Arts, Houston. In Orpheus and Eurydice entry on Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/Orpheus-Greek-mythology>
- Girodet, A. L. (1791). *The Sleep of Endymion* [Oil on canvas]. Louvre Museum, Paris. Retrieved from https://www.wga.hu/html_m/g/girodet/sleep_en.html
- Kaselowsky, A. T. (c. 1850). *Tantalus and Sisyphus in Hades* [Wall painting]. Room of the Niobids, Neues Museum, Berlin.
- Géricault, T. (n.d.). *Ancient Chariot Race* [Painting]. MeisterDrucke. Retrieved from <https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Theodore-Gericault/76988/Ancient-Chariot-Race.html>
- Solimena, F. (1704). *Aurora Taking Leave of Tithonus* [Painting]. Google Arts & Culture. Retrieved from https://artsandculture.google.com/asset/aurora-taking-leave-of-tithonus/bQGs3_XDKTOMBA?hl=en
- *A manuscript of Plato's Republic*. (1401). Euclides. Retrieved from <http://www.euclides.org/menu/articles/platon38.jpg>
- Vogel, H. (c. 1894). *The Eleusinian Feast: Drinking and dancing at the Eleusinian Mysteries* [Engraving]. Granger Art on Demand. Retrieved from <https://grangerartondemand.com/featured/the-eleusinian-feast-c1894-granger.html>
- Ministry of Culture and Sports. (n.d.). *Μόνιμη έκθεση Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου - Ειδώλιο της μικρής «θεάς των όφρων»*. Retrieved November 26, 2024, from http://odysseus.culture.gr/h/4/gh430.jsp?obj_id=7884
- Pelecanos, T. (1478). *An ouroboros in a 1478 drawing in an alchemical tract* (Fol. 279 of Codex Parisinus graecus 2327). [Manuscript]. Khandak, Iraklio, Crete.
- Wikimedia Commons. (n.d.). *Depiction of Rhadamanthys in the Tomb of Judgement, Lefkadia, c. 300–250 BC*. Wikipedia. Retrieved from

- [https://en.wikipedia.org/wiki/Rhadamanthus#/media/File:Lefkadia_The_Judgment_Tomb_%E2%80%93_VIII_\(37413801795\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Rhadamanthus#/media/File:Lefkadia_The_Judgment_Tomb_%E2%80%93_VIII_(37413801795).jpg)
- Macrobius. (1472). *Expositio in Somnium Scipionis, Saturnalia* (N. Jenson, Ed.). Venice. Retrieved from <https://trinitycollegelibrarycambridge.wordpress.com/2017/10/25/italian-illuminated-incunabula/>
 - Wikimedia Commons. (n.d.). *A Thracian tomb painting at the Aleksandrovska Grobnitsa (Bulgaria), which possibly depicts Zalmoxis*. Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Zalmoxis#/media/File:Zalmoxis_Aleksandrovo.jpg
 - Zarimba, S. (1965). *Romanian stamp depicting Făt-Frumos*. Bucharest. Retrieved from <https://colnect.com/en/stamps/list/country/2668-Romania/page/254>
 - Gehrts, J. (n.d.). *Ragnarök* [Public domain]. World History Encyclopedia. Retrieved from <https://www.worldhistory.org/Ragnarok/>
 - Magnússon, F. (n.d.). *Yggdrasil* [Public domain]. World History Encyclopedia. Retrieved from <https://www.worldhistory.org/image/13625/yggdrasil-by-finnur-magnusson/>
 - Botticelli, S. (1450). *La Carte de l'Enfer* [Painting]. Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Divine_Comedy_Illustrated_by_Botticelli#/media/File:Sandro_Botticelli_-_La_Carte_de_l'Enfer.jpg
 - Di Fruosino, B. (n.d.). *Divine Comedy: Inferno by Dante Alighieri* [Illustration].
 - Michelangelo. (1536–1541). *The Last Judgment* [Fresco]. Sistine Chapel, Vatican City. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/The-Last-Judgment>
 - Keir Collection, Dallas Museum of Art. (n.d.). *Shamsa ("little sun"), mid-16th century Iran. In Cartier and Islamic Art*. Dallas Museum of Art. Retrieved from <https://www.dma.org/art/exhibition/cartier-and-islamic-art>
 - Wright of Derby, J. (1771). *The Alchymist, In Search of the Philosopher's Stone, Discovers Phosphorus, and prays for the successful Conclusion of his*

operation, as was the custom of the Ancient Chymical Astrologers [Oil on canvas]. Derby Museum and Art Gallery, Derby, U.K.

- Vesalius, A. (1543). *De humani corporis fabrica libri septem* (p. 194). Basel, Switzerland: Johannes Oporinus.
- Sigerist, H. E. (1965). *Große Ärzte* (5th ed., Plate 26, p. 120). München, Deutschland: J.F. Lehmanns Verlag. (Original work published 1958).
- Wrightson, B. (1983). *Frankenstein, or The Modern Prometheus* (Illustrated edition). New York: Marvel Comics/Octopus Books.
- Grandville, J.-I.-I. (1838). Illustration of the race. In J. Swift, *Les Voyages de Gulliver*. Paris: Fournier.
- Albright, I. (1943–1944). *The Picture of Dorian Gray* [Oil on canvas]. Art Institute of Chicago, Chicago, IL. Retrieved from <https://www.artic.edu/artworks/93798/picture-of-dorian-gray>
- Encyclopædia Britannica. (n.d.). *Dolly* [Image]. Encyclopædia Britannica. Retrieved November 17, 2024, from <https://www.britannica.com/topic/Dolly-cloned-sheep#/media/1/866570/65919>
- Grinan, J. (2024, August). *He Jiankui in his office in Sanya, southern China* [Photograph]. STAT. Retrieved October 8, 2024, from <https://www.statnews.com/2024/10/08/crispr-babies-scientist-he-jiankui-human-embryo-research-ryan-shea/>
- Eternity Life Tourism. (n.d.). *Da Vinci Robotic Surgical Technology* [Image]. Retrieved November 17, 2024, from <https://elclinics.com/news/science/da-vinci-robotic-surgical-technology/>
- Holbrook, W. (c. 1889–1890). *Power of Death* [Painting, Object Number 2002.65]. Harvard Art Museums/Fogg Museum, Cambridge, MA. Retrieved from <https://harvardartmuseums.org/collections/object/99764>
- Salvador Dalí. (n.d.). *The Knight of Death*. Retrieved October 31, 2024, from <https://www.salvador-dali.org/en/artwork/catalogue-raisonne-paintings/obra/396/the-knight-of-death>
- Jeanne Calment, the world's oldest woman at age 40. (n.d.). *Jeanne Calment Gallery*. The Gerontology Research Group. Retrieved November 30, 2020, from

<https://web.archive.org/web/20201130134440/http://www.grg.org/JCalmentGALLERY.htm>

- Conklin, E. G. (1915). August Weismann. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 54(220), iii–xii.
- London Stereoscopic and Photographic Company. (1896). *Alfred Russel Wallace*. Πρώτη δημοσίευση στο Borderland Magazine, Απρίλιος 1896.
- Keystone-France/Gamma-Rapho via Getty Images. (circa 1930). *Le médecin et Prix Nobel français Alexis Carrel, chirurgien et chercheur, en France* [Photograph]. Getty Images. <https://www.gettyimages.com>
- Stony Brook University. (n.d.). *George C. Williams* [Photograph]. Retrieved from http://sb.cc.stonybrook.edu/happenings/wp-content/uploads/George_C._Williams.jpg
- Gilbert, C. A. (1892). *All is Vanity* [Drawing].
- Droochsloot, J. C. (1625). *The Fight Against Death* [Painting].
- International Monetary Fund. (n.d.). *Countries designated by the IMF and UN: Advanced, emerging, and least developed countries* [Map].
- Jennings, S. (2017, September 18). *Founder of DST Global Yuri Milner speaks onstage during TechCrunch Disrupt SF 2017 at Pier 48* [Photograph]. TechCrunch. Retrieved November 17, 2024, from <https://www.flickr.com/photos/techcrunch/37177466201/>
- Phaeton Institute. (n.d.). *Eric Verdin* [Photograph]. Retrieved November 17, 2024, from <https://www.phaeton.institute/people/eric-verdin/>
- Cambrian Bio. (n.d.). *James Peyer* [Photograph]. Retrieved November 23, 2024, from <https://www.cambrianbio.com/team>
- Einstein College of Medicine. (n.d.). *Nir Barzilai* [Photograph]. Retrieved November 17, 2024, from <https://einsteinmed.edu/faculty/484/nir-barzilai>
- Seattle City Council. (2018, January 29). *Jeff Bezos at Amazon Spheres Grand Opening in Seattle* [Photograph]. Flickr. Retrieved November 17, 2024, from <https://www.flickr.com/photos/seattlecitycouncil/39074799225/>
- Reckitt. (n.d.). *Mehmood Khan* [Photograph]. Retrieved November 23, 2024, from <https://www.reckitt.com/our-company/our-leadership/mehmood-khan/>

